

TÜBA

Kültür Envanteri Dergisi

Journal of Cultural Inventory

2004

2

TÜBA Kùltür Envanteri Dergisi

Journal of Cultural Inventory

2004

2

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
İSTANBUL

TÜBA Kültür Envanteri Dergisi
TÜBA Journal of Cultural Inventory

Sahibi:

Türkiye Bilimler Akademisi adına
Prof. Dr. Engin BERMEK (Başkan)

Sorumlu yazışları müdürü:

Dr. M. Çetin GÜLOVALI

Editör:

Fusun ARMAN

Tevfik TAŞ

Yayın asistanı:

Neslihan ASLAN

Kapak ve iç düzenleme:

Ömer BAKAÇ

İrfan YALÇIN

Şendoğan YAZICI

Ön kapak: Tahıl ambarı, Çine/ AYDIN

Arka kapak: Deliktaş kaya mezarı, Karaköy, Buldan/ DENİZLİ

Baskı ve cilt:

Graphis Matbaa

Yüzyıl Matbaacılar Sitesi 1. Cadde no. 139

Bağcılar/ İSTANBUL Tel: 0212.629 06 07

Kasım 2005 (1000 adet)

ISSN 1304-2440

© Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA)

Bu derginin tüm yayın hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz, CD ya da manyetik bant haline getirilemez.

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ

Atatürk Bulvarı no. 221, Kavaklıdere-06100 ANKARA

Tel: 0312.426 03 94 • Faks: 0312.467 32 13

web adresi: www.tuba.gov.tr

e-posta: tuba@tuba.gov.tr

Yazışma adresi:

TÜBA İstanbul Ofisi İTÜ Maçka Yerleşkesi

Yabancı Diller Yüksekokulu Maçka-34367 İSTANBUL

Tel. 0212. 225 04 14 • Tel/faks: 0212. 219 16 60

e-posta: tuba@ist.tuba.gov.tr

TÜBA Türkiye Kültür Envanteri Dergisi

TÜBA Journal of Cultural Inventory

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Ufuk ESİN

Prof. Dr. Mehmet ÖZDOĞAN

Prof. Dr. A. M. Celal ŞENGÖR

Prof. Dr. İlhan TEKELİ

Prof. Dr. Ayhan ULUBELEN

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Günkut AKIN (İTÜ)

Prof. Dr. Nur AKIN (İTÜ)

Doç. Dr. Neşe ATİK (MSGSÜ)

Prof. Dr. Afife BATUR (İTÜ)

Dr. Füsun ERTUĞ

Doç. Dr. Aynur İLYASOĞLU (MÜ)

Prof. Dr. Nasuhi Ünal KARAARSLAN (Çanakkale Onsekiz Mart Ünv.)

Prof. Dr. Ayla ÖDEKAN (İTÜ)

Doç. Dr. Nadide SEÇKİN (YTÜ)

Prof. Dr. Gülendaml TÜMEN (Balıkesir Ünv.)

Prof. Aydın UĞURLU (MSGSÜ)

Prof. Dr. M. Namık YALÇIN (İÜ)

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

- TÜBA Kültür Envanteri Dergisi'nin 2. sayısını yayımlarken.....6
Ufuk ESİN

ARKEOLOJİ

- Buldan (Denizli) Arkeolojik Kültür Varlıkları Envanteri,
2001-2003 Yılı Saptamalarının Değerlendirmesi9
Neşe ATİK, Zeynep KOÇEL ERDEM
- Çine ve Nazilli (Aydın) İlçeleri Arkeolojik Kültür Varlıkları Envanteri 2000-2003.....41
Neşe ATİK, Zeynep KOÇEL ERDEM
- Aydın İli Eski Su Yolları Envanteri 2003 Yılı Çalışmaları.....67
N. Orhan BAYKAN, Nesrin BAYKAN, Y. Ayhan ATALAY, Y. Ersel TANRIÖVER
- Bornova-Kemalpaşa (İzmir) Arkeolojik Envanteri 2003.....75
Zafer DERİN, Atilla BATMAZ
- Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar İlleri Arkeolojik Envanteri 2003.....101
Taciser TÜFEKÇİ SIVAS, Hakan SIVAS
- Suruç Ovası Yüzey Araştırması ve Arkeolojik Envanter Çalışması 2003121
Nurettin YARDIMCI

JEOLOJİK MİRAS

- Birecik (Şanlıurfa) Yöresinin Temel Jeolojik Özellikleri ve Jeolojik Miras Envanteri.....157
Okay GÜRPINAR, M. Namık YALÇIN, Ali Malik GÖZÜBOL, Atiye TUĞRUL, Süleyman DALGIÇ,
Mustafa KORKANÇ, Hakan HOŞGÖRMEZ, Yıldız ALTINOK, Naşide ÖZER, Murat ÖZLER,
Özlem BULKAN-YEŞİLADALI, Ömer ÜNDÜL, İ. Halil ZARİF, Tahsin ŞENYUVA
- Buldan (Denizli) Yöresinin Temel Jeolojik Özellikleri ve Jeolojik Miras Envanteri.....169
M. Namık YALÇIN, Okay GÜRPINAR, Yıldız ALTINOK, Naşide ÖZER, Murat ÖZLER
Hakan HOŞGÖRMEZ, Ömer ÜNDÜL, Özlem BULKAN-YEŞİLADALI, Tahsin ŞENYUVA
Ali Malik GÖZÜBOL, Süleyman DALGIÇ, Atiye TUĞRUL, İ. Halil ZARİF, Mustafa KORKANÇ

ETNOBOTANİK

- Buldan (Denizli) Etnobotanik Alan Araştırması 2003187
Fusun ERTUĞ, Gülendam TÜMEN, Ali ÇELİK, Tuncay DIRMENCI

HALK KÜLTÜRÜ

- Kuzeybatı Anadolu (Avunya) Halı ve El Dokumaları Envanteri 2003.....219
Aydın UĞURLU, Eşref BÜLENT, S. Senem UĞURLU

TÜBA Kültür Envanteri Dergisi'nin

2. Sayısını Yayınımlarken

Prof. Dr. UFUK ESİN
TÜBA-TÜKSEK Koordinatörü

Türkiye Bilimler Akademisinin 2001 yılında başlattığı Türkiye Kültür Sektörü (TÜKSEK) kapsamındaki Türkiye Kültür Envanteri çalışmalarının, ülkemizde git gide daha yaygın bir şekilde üniversitelerimizin ilgili bilim dalları ve akademisyenlerimiz tarafından ele alınmasından mutluluk ve övünç duyuyoruz. Arkeoloji, kentsel kültür varlıkları, kırsal mimarlık, tarih (epigrafi/ yazıt bilim ve mezar taşları), sözlü tarih, etnografya, etnobotanik, jeo-arkeoloji ve jeolojik miras alanlarında sürdürülen bu araştırmalar, korunması gereken evrensel kültür varlıklarımızın önemini bir kez daha büyük çeşitlemelerle gözler önüne seriyor.

Büyük bir hızla yok olmakta olan kültür varlıklarımızın hiç değilse akademisyenlerimizce belgelenerek kayıtlara geçirilmiş olması, başlatılan bu girişimin ne denli gerekli olduğunu da vurguluyor. Belgelenen kültürel varlıklara ait envanterler, daha şimdiden yüzlerce yeni araştırmaya, yeni yorumlara kaynaklık edilebileceğinin ip uçlarını veriyor.

TÜBA tarafından çıkarılmakta olan TÜBA Kültür Envanteri Dergisi dünyada da örneği olmayan bir ilki oluşturuyor. Elinizdeki 2. sayısı kamunun bilgisine sunulan bu dergi, yayına büyük bir dikkatle hazırlandı. 20 ayrı araştırmaya ait kültür envanteri makalesi bu sayıda yer aldı. Envanteri

yapılan alanlarda terim ve kavram birliğine bundan böyle araştırmacılarımız tarafından daha da dikkat edilerek uyulması yerinde olacaktır.

Ayrıca TÜBA-TÜKSEK girişimi yurt dışında da yankısını bulmaya başladı. TÜBA-TÜKSEK Türkiye Kültür Envanteri Projesi, Asya Bilim Akademileri Birliği ve Güneydoğu Avrupa Bilim Akademileri Konseyinin, TÜBA'yı örnek alarak ve TÜBA ile birlikte kendi ülkelerinde de uygulamak istedikleri, müşterek bir proje olarak kabul edildi.

Pilot bölge çalışmalarına ait envanterlerin, ilgili yayınlarının dışında, Kültür-Kitap veritabanına da başarıyla aktarılmasından sonra, Kültür ve Turizm Bakanlığı ile birlikte TÜBA-TÜKSEK Türkiye Kültür Envanteri çalışmalarına, Avrupa Birliği'nin "GAP Bölgesinde Kültürel Mirası Geliştirme Programı" kapsamında da bu yıldan itibaren yer verilmesi bekleniyor.

TÜBA Türkiye Kültür Envanteri araştırmalarına emeği geçen ve katkıda bulunan tüm çalışanlarımıza, tüm üniversitelerimiz rektörlükleri, dekanlıkları, bölüm başkanlıkları ve özellikle akademisyen ekiplerimize, valiliklerimize, belediyelerimize, kamu ve sivil toplum örgütlerinin tümüne yürekten teşekkürlerimizi sunarız.

Saygılarımızla

Publishing the second volume of the TÜBA's Journal of Cultural Inventory

Prof. Dr. UFUK ESİN
Coordinator, TÜBA-TÜKSEK

We are happy and proud to see that Turkey's Cultural Inventory studies within the scope of Turkey's Cultural Sector (TÜKSEK), started by the Turkish Academy of Sciences in 2001, is being adopted in an ever wider scale by the relevant disciplines of our universities, and our academicians. These studies conducted in archaeology, urban cultural assets, rural architecture, history (epigraphy and tombstones), oral history, ethnography, ethnobotany, geo-archaeology, and geological heritage show us once more the variety of our universal cultural assets that have to be preserved.

The fact that our fast-disappearing cultural assets have at least been documented and recorded by our academicians underlines the necessity of this venture. Inventories of the cultural assets documented already offer hints of being a source to hundreds of new studies and commentaries.

The TÜBA Journal of Cultural Inventory, published by TÜBA, is a first, and one-of-a-kind in the world. This second edition which has been offered to the public has been prepared with great care. It is also essential for our researchers to be more consistent in uniformity of terms and concepts used in the inventory.

Furthermore, the TÜBA-TÜKSEK venture has attracted notice in the world. The TÜBA-TÜKSEK Turkey's Cultural Inventory Project has been accepted by the Association of Academies of Sciences in Asia (AASA) and the Inter-Academy Council South-Eastern Europe as a project which they wish to implement in their own countries jointly with TÜBA.

In addition of other publications of TÜBA, the inventories of the pilot regions are successfully transferred on to a "Culture-Book" database; it is expected to include the TÜBA-TÜKSEK Turkey's Cultural Inventory studies along with the Ministry of Culture within the European Union's "Cultural Heritage Development Program of the GAP (South-Eastern Anatolia Project) Regions".

We would like to express our sincere thanks to all our employees, offices of the rectors and deans of our universities, the departments, and particularly to our teams of academicians; to the offices of our governors, the municipalities, and all the public and non-governmental organizations who have worked for, and contributed to the TÜBA-TÜKSEK Turkey's Cultural Inventory Project.

Sincerely,

Buldan (Denizli) Arkeolojik Kültür Varlıkları Envanteri 2001-2003 Yılı Saptamalarının Değerlendirmesi

Neşe ATİK*/ Zeynep KOÇEL ERDEM*

ANAHTAR SÖZCÜKLER/ KEYWORDS

Ören yeri, höyük, sığ yerleşim, nekropol, mezar (tümülüs, Karya tipi, kaya, sandık, lahit, ev tipi, anıt, urne, pithos), antik yol, kutsal alan, tapınak, kilise, işaretlenmiş kayalar, taş ocağı, su yapıları, kale, kule, işlik, dokumacılık.

Ancient sites, mound, flatt settlement, necropolis, grave (tumulus, Carian type, rock-cut, cist, sarcophagus, monument, urn, pithos), ancient road, sanctuary, temple, church, inscribed rock faces, stone quarry, water systems, fort, tower, workshop, weaving.

ÖZET/ SUMMARY

Türkiye Bilimler Akademisi - Türkiye Kültür Sektörü (TÜBA-TÜKSEK) Türkiye Kültür Envanteri Projesi kapsamında yapılması öngörülen arkeolojik kültür varlıkları envanter çalışmaları TÜBA tarafından seçilen pilot bölgelerden Denizli'nin Buldan ilçesinde 2001 yılında başlatılmıştır.

2001-2003 yılı çalışmaları sonucunda, Buldan'ın en iyi koruna gelmiş ören yerinin Apollonia/ Tripolis olduğu, bazı ören yerlerinin ise Yeni Çatak, Aktaş örneklerinde olduğu gibi modern yapıların altında kaldığı, kısmen tahrip olduğu, kısmen de örtüldüğü görülmüştür. Bozdoğan, Doğanköy ve Oğuz gibi bazı ören yerleri de yok olma derecesinde tahrip olmuşlardır.

Buldan'ın Prehistorik devirlerden (Cıvalı Taş Devri/ Neolitik Devir - Tunç Devri) itibaren iskân edildiği birçok yerde saptanmasına karşın, höyüklerin çok az sayıda olduğu anlaşılmıştır.

Antik yerleşimler çoğunlukla "sığ yerleşim" olarak adlandırılan, incelmış kültür katlarının saptandığı,

The Cultural Inventory Project was started in 2001 by TÜBA-TÜKSEK, and the area around the town of Buldan in Denizli Province was selected as one of the pilot regions. The aim of the project is to document all items of archaeological and cultural heritage and to transfer this data to the main cultural inventory data program. The archaeological research around Buldan was carried out by the department of Classical Archaeology at Mimar Sinan Fine Arts University (MSGSÜ).

Work carried out in 2001-2003 has indicated that some ancient cities of the Buldan region such as Apollonia/ Tripolis are well preserved, but some are badly damaged as in the case of Yeni Çatak and Aktaş. Other settlements such as Bozdoğan, Doğanköy and Oğuz have almost completely disappeared.

The region of Buldan was first settled during the prehistoric period (Neolithic - Bronze Age), but mounds are rare. There are other low-mound or

* Doç. Dr. Neşe ATİK (Proje Yürütücüsü); Yrd. Doç. Dr. Zeynep KOÇEL ERDEM (Proje Yürütücüsü Yardımcısı) Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi (MSGSÜ) Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, İSTANBUL

bazen uzun, bazen de kısa süreli iskânın söz konusu olduğu yerlerdir. Bu yerleşimler büyük anıtsal taş yapılardan yoksun, yapılaşmanın da yoğun olmadığı yerleşimlerdir. Söz konusu bu yerleşim alanları, yüzeyde bulunan çanak çömlek, taş aletler gibi küçük buluntuların yardımıyla saptanarak tarihlenmektedir. Bölgede yürütülen arkeolojik yüzey araştırmaları sonucunda Buldan'da Apollonia/ Tripolis kentinin çevresinde kasaba nitelikli birkaç yerleşimle, çok sayıda köy nitelikli "sığ yerleşimin" yer aldığını söylemek mümkündür.

Sığ yerleşimlerin sayısının Roma Devrinin son döneminde arttığı, mevcut iskân alanlarına yeni iskân alanlarının da eklendiği anlaşılmaktadır. Ancak bu devirde zenginliğin söz konusu olmadığı, bulunan kaba, yalın çanak çömleklerden ve yine kaba, şekilsiz taş levhalarla yapılmış sandık mezarlardan anlaşılmaktadır. Çoğu kaçak kazılarla soyulmuş olan bu mezarlarda cam kap, cam bilezik, bakır küpe, pişmiş toprak kandiller gibi fakir mezar buluntularının ele geçtiği anlatılmaktadır.

Buldan'da yaygın bir mezar tipi olan sandık mezarların yanı sıra çağlar boyu farklı gömüt geleneklerinin benimsendiği ve zaman zaman farklı mezar türlerinin (pithos, urne, Karya tipi) aynı nekropol alanında kullanıldığı anlaşılmıştır.

Buldan'da fakir yerleşimlerin yanı sıra az sayıda kaliteli çanak çömleğin bulunduğu, yaşam seviyesinin yüksek olduğu anlaşılan Roma Devrinin ilk dönemine ait villalar da (villa rustica) saptanmıştır. Yine az sayıda Bizans kalesi ve yerleşimi bulunmuştur.

Çalışmalar günümüzde Denizli'nin dokumacılığıyla ünlü Buldan ilçesinin bu dokumacılık geleneğinin çok eskilere dayandığını ve günümüzden en az bin beş yüz yıl önce var olduğunu da göstermiştir.

Türkiye Kültür Envanteri Projesi kapsamında yapılan yüzey araştırmalarının yanı sıra büyük ölçüde turizm potansiyeli olan Apollonia/ Tripolis ören yerinde bilimsel yayın ve gezi rehberi çalışmalarına başlanmıştır. Kalıntıların elektronik teodolit ile yapılan mimari ölçümleri büyük ölçüde tamamlanmış ve söz konusu veriler bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Ayrıca ziyaretçilerin yapı kalıntılarını algılayabilmeleri için bir gezi yolu da planlanmaktadır.

flat settlements of either short or longer-term use, generally with eroded the cultural layers. These settlements do not have monumental architecture or very dense habitation. Surface finds of ceramics and stone tools help date these sites. The results of the archaeological survey indicated that the ancient city of Apollonia/ Tripolis had a number of satellite towns and villages in its periphery. The number of settlements increased during the Late Roman Period, but as indicated by the surface yield of pottery and poorly preserved architectural remains they were not very prosperous settlements. The lack of wealth is indicated by plain, coarse wares and by simple, shapeless cist graves made with stone slabs. Most of these graves were robbed, but some glass vases, glass bracelets, copper earrings, and clay lamps have survived. As for the grave types, cist graves were common around the Buldan region. Along with the cist graves, different burial customs and grave types such as pithos, urn, and Carian type were sometimes used even within the same necropolis.

In addition to these settlements, there were other buildings that were richly ornamented and yielded fine wares. They are interpreted as villas (villa rustica) of the Early Roman Period. Few settlements or forts dating to the Byzantine Period were found.

During the archaeological research, it revealed that the cloth weaving of Buldan had a long tradition dating back at least 1500 years ago.

Apollonia/ Tripolis is the only example in this area of a great metropolis that has a touristic value because of its well preserved monumental buildings such as the theatre and the bath. Apollonia/ Tripolis is being studied as a long-term and multifaceted project by the department of Archaeology of Mimar Sinan Fine Arts University (MSGSÜ). The final objective of this study is to produce a scientific publication and also a guidebook. Most of the buildings have been measured by total station and transferred to the digital database. A new tour itinerary through the ancient city is also being planned.

GİRİŞ

2000 yılında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi (MSGSÜ) Araştırma Fonunun olanaklarıyla başlatılan Denizli ve Aydın illeri yüzey araştırmaları, 2001 yılında Türkiye Bilimler Akademisi - Türkiye Kültür

Sektörü (TÜBA-TÜKSEK) Arkeolojik Kültür Varlıkları Envanter sistemiyle yürütülmüştür. 2002 yılında TÜBA desteğiyle, Türkiye Kültür Envanteri pilot bölgelerinden olan Buldan'da (Denizli) arkeolojik kültür

varlıkları envanterine ağırlık verilmiş ve ilçenin yaklaşık yüzde ellisi taranmıştır. 2003 yılında da TÜBA ve MSGSÜ'nün desteğiyle, Denizli ve Aydın illerinde çalışmalara devam edilmiş, Denizli'nin Buldan ilçesindeki çalışmalar tamamlanmıştır.

2003 yılında 1 Eylül - 5 Ekim tarihleri arasında Denizli ve Aydın illerinde çalışılmış, Buldan'daki arazi çalışmaları ise 9 Eylül - 5 Ekim 2003 tarihleri arasında yapılmıştır.

Buldan arkeolojik kültür varlıkları envanteri arazi çalışmaları için 2001-2003 yıllarında, büro çalışmaları ve arazide çalışılmayan günler hariç toplam 50 günlük bir çalışma gerekmiştir.

TÜBA-TÜKSEK girişiminin bir parçası olarak Buldan'daki arkeolojik kültür varlıkları envanter çalışmalarının yanı sıra Yenicekent kasabasındaki Apollonia/ Tripolis kentinde de ölçüm ve saptama çalışmaları sürdürülmüş; yerleşimin yüzeyde görülen yapılarının yüzde yetmişinin elektronik teodolit yardımıyla ölçümleri tamamlanmış ve 2002 yılında sayı-sallaştırılan topografik plan üzerine işlenmiştir.

2003 yılında MSGSÜ Fen-Edebiyat Fakültesi öğretim üyeleri ve öğrencilerinden oluşan ekibe Doç. Dr. Neşe Atik proje başkanı, Kültür ve Turizm Bakanlığı temsilcisi, Yrd. Doç. Dr. Zeynep Koçel Erdem başkan yardımcısı olarak, araştırma görevlileri Kenan Eren, Murat Özgen, Filiz Dönmez Öztürk, öğrenciler Melih Aktekin, Ülkü Bayrak, Zeynep Özgü Çelikel, Simge Egeci, Sevgi Gerçek, Ayşe Pınar Gönüler, Bilgen Kuş, Nurcan Özer, Emine Çiğdem Temur ekip üyesi olarak katılmışlardır. Ayrıca MSGSÜ Şehir Bölge Planlama Bölümü araştırma görevlileri Rıfat Akbulut ve Seher Başlık, Yıldız Teknik Üniversitesi (YTÜ) Mimarlık Bölümü Arş. Gör. Tayfun Gürkaş ve YTÜ Harita Mühendisliği Bölümü öğrencisi Ertan Toprakal, Apollonia/ Tripolis kenti ölçümlerinde görev almışlardır.

Buldan'daki çalışmalar sırasında Yenicekent'teki Belediye Otel'i'nde kalınmış¹, ekibimize tahsis edilen mekânlar konaklamanın yanı sıra araziden toplanan çanak çömlek, taş alet gibi küçük buluntuların çalışılmasına ve toplanan bilgilerin bilgisayar ortamına aktarılmasına olanak vermiştir.

ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ VE BİR ÖNCEKİ YILA GÖRE YAPILAN DEĞİŞİKLİKLER

Çalışma ekibinin bir kısmı (9/ 10 kişi) arazi çalışmalarını sürdürürken, bir kısmı da (4/ 5 kişi) bir gün önce toplanan çanak çömlek, taş alet gibi küçük buluntulara ilişkin çalışmaları sürdürmüş, toplanan bilgilerin bilgisayar ortamına aktarılmasını sağlamıştır.

Arazi çalışmalarında TÜBA Arkeolojik Kültür Varlıkları Belgeleme Grubunun oluşturduğu envanter fişleri kullanılmıştır. Arazide doldurulan basılı fişler (lev. 1: şek. 1), ertesi gün "Access" programı ile şe-

killendirilmiş envanter fişleri² kullanılarak bilgisayar ortamına aktarılmıştır (lev. 2-4). 2002 yılında yayınlanan "Fiş Kullanım Kılavuzu"na, 2003 yılında bazı değişiklikler ve ilaveler yapılmıştır³ (lev. 5-6).

Saptanan ören yeri, höyük, nekropol ya da tapınak gibi tekil kalıntıların buluntu yerleri GPS (Global Positioning System) aracı yardımıyla (x, y, z değerleri) belirlenip envanter fişlerine kaydedilmiş ve 1/25000 ölçekli harita paftalarına işlenmiştir (lev. 7: şek. 7-8). Bu çalışmaların yanı sıra buluntuların renkli saydam, dijital fotoğraf ve video ile belgelenmeleri de yapılmıştır.

ÇALIŞMANIN KAPSAMI VE SAPTAMALAR

Buldan ilçesinde 2001 yılında başlatılan ve Taş Devrinden Bizans Devri sonuna kadar arkeolojik kültür varlıklarının belgelendiği yüzey araştırmalarında, ilçe ve çevresinde az sayıda ören yeri ve höyük, buna karşılık kültür katları incelenmiş olan çok sayıda sığ yerleşim⁴ ve nekropol bulunduğu dikkati çekmiştir. Çalışmaların tamamlandığı 2003 yılında elde edilen sonuçlar ilk saptamaları doğrular niteliktedir.

Ören yerleri içerisinde, Yenicekent kasabasındaki Apollonia/ Tripolis (env. no: L21A001) dışındaki yerleşimler çeşitli nedenlerle zor algılanabilecek durumdadır. Söz konusu ören yerlerinin bazılarında Yeni Çatak Gavurdamı (env. no: M21A011) örneğinde olduğu gibi modern yerleşimin antik yerleşimi örttüğü ya da Oğuz Kurtbaba ören yerindeki (env. no: L21A103) gibi yerleşimin tamamıyla tarım arazisi haline getirildiği saptanmıştır. Tahribat nedeniyle turizm potansiyelini tamamen kaybetmiş bu yerlerde büyük, mermerden mimari parçalar ve antik çanak çömlek parçaları dışında görülebilecek kalıntılar çok sınırlıdır. En iyi koruna gelmiş ören yeri, modern Yenicekent yerleşiminden 1 km uzaklıkta olan Apollonia/ Tripolis'in yapılarının çoğu 2-3 m yükseklikteki erozyon tabakasının içinde kalmış olmakla beraber, hamam (Yegül 1992: 273 vd.), stadion gibi büyük kamu binaları algılanabilmektedir⁵. Arkeolojik kazılarla, yörenin tarihçesine ışık tutabilecek ve turizme katkısı olabilecek bu antik yerleşimde, TÜBA-TÜKSEK Türkiye Kültür Envanteri Projesi kapsamında çalışmalar sürdürülmektedir⁶.

Buldan ilçesindeki saptamaların yaklaşık yüzde doksan beşi yenidir ve bu durum, tahribatin yoğun olduğu bölgede, koruma için şart olan tescile bir altyapı oluşturması açısından da önemlidir.

Neolitik, Kalkolitik, Tunç ve Geometrik devirlere ait yerleşimlerin varlığı, bölgenin iklim ve bitki örtüsünün o devirlerde yerleşime uygun olduğunu göstermektedir. Buna karşılık Demir Devri ve Klasik Devire ait çok az buluntunun olması, Hellenistik Devire ait sınırlı buluntuların ele geçmesi, bölgenin tarihçesinin yeterince bilinmemesine neden olmaktadır. Bul-

dan ve çevresinin Roma Devrinden itibaren yoğun bir şekilde iskân edilmeye başlandığı, en yoğun yerleşimlerin ise Roma Devrinin son dönemine ait olduğu anlaşılmıştır.

ÖREN YERLERİ

Apollonia/ Tripolis ören yeri (env. no: L21A001) (Buckler ve Calder 1939: 19 vd.; Keil 1939: 203; Ceylan 1995a: 159-171; Ceylan 2000: 83-85; Koçel Erdem 2003: 380-389) Lykos nehrinin (Çürüksu) suladığı verimli vadinin⁷ en önemli kentlerinden biridir (lev. 13: res. 35-36; lev. 15: res. 50). Apollonia/ Tripolis dışında, Antikçağ'da önemli ve görkemli oldukları, yüzey bulgularından anlaşılan yerleşmelerden bazılarının, bilimsel çalışmalara veri olabilecek birçok özelliği günümüzdeki yoğun tahribat nedeniyle tamamıyla kaybolmuştur⁸. Bu bağlamda 2001 yılında saptanan Bozalan Kırbıyık öreni (env. no: L21A005) mimari kalıntıları, kireç ocaklarında yakılarak büyük ölçüde yok edilmiş, günümüzde tarım arazisi olarak kullanılan bir yerleşimdir (Atik ve Koçel Erdem 2002: 6, lev. 16: res. 1; Atik ve Koçel Erdem 2003: 11). Bozalan Kırbıyık örenindeki antik kentten kalan mermer mimari parçalar ise geniş bir alana yayılmıştır⁹. Söz konusu yerleşimde ele geçen çanak çömlek parçaları, burada Hellenistik Devirden Roma Devrinin son dönemine kadar kesintisiz bir iskânın varlığını kanıtlamaktadır. Yerleşimin büyük ölçüde tahrip olmuş nekropolünde (env. no: L21A00501) de küçük tümülüs mezarlar (lev. 11: res. 22) ile sandık mezarlar saptanmıştır. 2003 yılında bulunan Oğuz Kurtbaba ören yeri (env. no: L21A103/ lev. 8: res. 1-2) ise günümüzde tesviye edilerek bağ haline getirilmiş, geniş alana yayılmış bir yerleşimdir. Yakın zamana kadar insan boyunu aşan kalıntılara sahip olduğu belirtilen bu yerleşimde Roma Devrine ait birkaç mimari parça (arşitrav, sütun başlığı vb.) ve MÖ 1. yüzyıl - MS 7. yüzyıl arasındaki döneme ait bol miktarda çanak çömlek parçası görülmektedir.

Neredeyse tamamen yok olmuş bu yerleşimlerin dışında, üzerinde modern yerleşimin yer alması sonucu ya da ağaç dikimi nedeniyle tahrip olmuş bazı ören yerleri ise arkeolojik kazılarla bilimsel verilere ulaşılması mümkün olan yerlerdir. Bu bağlamda 2001 yılında saptanan, heyelan nedeniyle Eski Çatak köyünün taşınmış olduğu Yeni Çatak Gavurdamı Mevkiindeki ören yeri (env. no: M21A011) ve nekropol alanı (env. no: M21A01101) (Atik ve Koçel Erdem 2003: 8, lev. 6: res. 1-2), yeni yapılar nedeniyle kısmen tahrip olmakla beraber, Hellenistik ve Roma devirlerine ait yüzey bulguları, buranın bilimsel açıdan değer taşıyan, büyük bir antik yerleşim alanı olduğunu göstermektedir.

2003 yılında saptanan Çamköy Köyiçi (env. no: L21A066) de Yeni Çatak Gavurdamı gibi, üzerinde modern köy yerleşimi olan bir ören yeridir. Köy için-

de inşaatlar sırasında tesadüfen ortaya çıkarılan, bir kısmı büyüklükleri nedeniyle bulundukları yerde bırakılan ve uzunlukları yaklaşık 2.5 metreyi bulan düzgün blok taşlar, anıtsal yapıların varlığına işaret etmektedir. Çamköy'ün 1.5 km güney doğusunda, Delikkaya Mevkiindeki su yoluna (env. no: L21A067) ait, büyük tünelin (lev. 16: res. 51) yanı sıra Roma Devrine ait çanak çömlek parçalarının görüldüğü alanda tamamen yok edilmiş sandık mezarların varlığı da saptanmıştır.

Günümüzde orman arazisi olan, Curalar Kırandamı Göktarla da (env. no: L21A095) Roma Devrinin son dönemine ait çok sayıda çanak çömlek parçasının ele geçtiği bir yerleşim alanıdır. Ağaçların arasında kalan, birçok yapıya ait kalıntılar ve araziye dağılmış yapı taşlarından yerleşimin, orta boy bir ören yeri olduğu anlaşılmaktadır (lev. 8: res. 5). Curalar Kırandamı Göktarla yakınında, yine yapı kalıntılarının görüldüğü Derbent İltanlı (env. no: L21A097) daha geniş alana yayılmış bir ören yeridir (lev. 8: res. 3). Pişmiş topraktan su künkleri, döşeme levhaları ve kiremitlerin de ele geçtiği yerleşimde Roma Devrine ait çanak çömlek parçaları bulunmuştur.

SIĞ YERLEŞİMLER

Buldan'da, yukarıda belirtilen yapı kalıntıları algılanabilen ören yerleri dışında, kırsal karakterli, daha küçük ve kültür katları incelenmiş siğ yerleşimler sayısı çok daha fazladır.

Uzun süreli iskân edilmiş siğ yerleşimler

Yüzeyde yapı kalıntıları görülmeyen, ama taş aletler, çanak çömlek parçaları, figürinler, sikkeler gibi küçük buluntuların yardımıyla, farklı devirler hakkında bilgi edinilen siğ yerleşimlerin en eskisi Neolitik Devire (Cıralı Taş Devri) aittir. 2001 yılı çalışmalarında saptanan Bozalan Gavurdamı (env. no: L21A006) (Kalkolitik ve Tunç devirleriyle, Roma Devrinin son dönemleri) (Atik ve Koçel Erdem 2002: 6, lev. 19: res. 1), 2002 yılında saptanan Doğanköy Softalar Makf (env. no: L21A038) (Neolitik, Kalkolitik, Tunç, Roma devirleri), Derbent Çaltılı (env. no: L21A042) (Kalkolitik Devrin sonları, Tunç, Geometrik, Hellenistik ve Roma devirleri) ve Doğanköy Çolaklar Deliali (env. no: L21A039) (Tunç, Geometrik, Hellenistik, Roma devirleri) siğ yerleşimlerinde, bölge tarihinin ilk dönemlerine ışık tutan küçük buluntular ele geçmiştir.

2003 yılı çalışmalarında da günümüzde tarla olarak kullanılan Karaköy Tekeliler Karıncalı'da (env. no: L21A092) Kalkolitik Devirin sonlarıyla Tunç Devrinin ilk dönemlerine ait kültür katlarına ilişkin çanak çömlek parçaları ele geçmiştir. Söz konusu arazide, ayrıca Roma Devrinin sonuna ve Osmanlı (?) Devrine ait çanak çömlek parçaları ile arazi tesviyesi sırasında yok edilen sandık mezarlara ait, yerel halkın "kayrak taş" olarak adlandırdığı, düzgün olmayan taşlar gö-

rülmektedir. Kalkolitik Devirin son dönemine ait çanak çömlek parçaları bulunan bir başka sığ yerleşim alanı da Boğazçiftlik Sülüler Hayranbağları Kaba- ağaçlı Mevkiindedir (env. no: L21A085/ lev. 8: res. 7-8). Bu yerleşimde ayrıca Tunç ve Demir devirleriyle Roma Devrinin son dönemine ait çanak çömlek parçaları bulunmuştur. Eski Derbent höyüğün kuzeyindeki tarlada (env. no: L21A117) da Tunç, Hellenistik ve Roma devirlerine ait çanak çömlek parçaları bulunmuştur (lev. 8: res. 4).

Hellenistik Devirde iskân edilmiş sığ yerleşimler

Bölgede uzun süreli iskân edilen ve birçok kültür katı olan yerleşimlerde ve sadece birkaç yüzyıl iskân edilmiş alanlarda, 2002 yılında Hellenistik Devir yerleşimleri nadiren saptanmıştır: Türlübey Ballıbelen Çamiçi (env. no: L21A054), Doğanköy Yel Değirmeni (env. no: L21A041), Dımbazlar Işıklar Kula Tarlası (env. no: L21A021) (Atik ve Koçel Erdem 2003: 8, lev. 7: res. 1, lev. 23: res. 1). Bu bulgular Hellenistik Devirde Buldan ve çevresinin parlak bir dönem yaşamadığını göstermektedir.

2003 yılında, tarla görünümündeki arazilerde bulunan çanak çömlek parçalarının incelenmesi sonucunda sadece iki yerde Hellenistik Devir kültür katları saptanmıştır; Beyler Kösetepesi'nde (env. no: L21A074) ele geçen gri hamurlu ince çeperli, bazıları siyah parlak astarlı bantlarla süslü olan, az sayıdaki çanak çömlek parçası ve Beyler Kadıbağları'nda (env. no: L21A075) bulunan MÖ 1.-2. yüzyıllara ait yalın, astarlı çanak çömlek parçaları bu arazilerde çok önemli olmayan, kısa süreli yerleşimlerin varlığına işaret etmektedirler.

Hellenistik ve Roma devirlerinde iskân edilmiş sığ yerleşimler

2002 yılında, sadece Hellenistik ve Roma devirlerinde iskân edildiği saptanan Türlübey Ballıbelen Çamiçi (env. no: L21A054), Doğanköy Yel Değirmeni (env. no: L21A041) ve Dımbazlar Işıklar Kula Tarlası (env. no: L21A021) sığ yerleşimlerine (Atik ve Koçel Erdem 2003: 8 vd., lev. 7, res. 1, lev. 23, res. 1), 2003 yılındaki çalışmalarda Kırıdamı Curalar Ayaklı Tepetarla (env. no: L21A084/ lev. 8: res. 6) da eklenmiştir. Yüzeyde bulunan çanak çömlek parçalarına göre bu alan, Hellenistik Devirin son döneminden Roma Devrinin son dönemine, MS 7. yüzyıla kadar kesintisiz iskân edilmiştir. Yüzeyde, söz konusu devirlere ait bol miktarda çanak çömlek parçası ve cam eşya gibi küçük buluntuların yanı sıra tuğla ve kiremit parçaları gibi mimari kalıntılara da rastlanan bu sığ yerleşim dar bir alana yayılmıştır. Bozalan Çirişlitepe'de (env. no: L21A108) Kırbıyık Nekropolünün batısındaki tarlada Hellenistik Devire ait parlak astarlı çok az sayıda çanak çömlek parçasının yanı sıra MS 4.-5. yüzyıllara ait bol miktarda çanak çömlek parçası bulunmuştur.

Roma Devrinde iskân edilmiş sığ yerleşimler

Bölgede, Roma Devrinde MÖ 1.- MS 1. yüzyıllara, Roma Devrinin başlangıç dönemine ait yerleşimlerin sayıca az olmasına karşın, özellikle MS 2.-3. yüzyıllara ait yerleşimlerin fazla olduğu, MS 4.-7. yüzyıllar arasında ise bölgede çok sayıda yerleşim alanı olduğu anlaşılmaktadır.

2002 yılında çanak çömlek parçalarının yardımıyla saptanan sığ yerleşimler MS 1.-7. yüzyıllara tarihlenen kültür katları olan Kadıköy Kurudere (env. no: L21A036), Türlübey Musalar (env. no: L21A056), Dımbazlar Tekkebağları (env. no: L21A025), Türlübey Çağıllı (env. no: L21A058) ve Dımbazlar Işıklar Kelle Hüseyin - Şahan Ali Tarlaları arasındaki (env. no: L21A022) alanlardır (Atik ve Koçel Erdem 2003: 8 vd., lev. 17: res. 1; lev. 18: res. 1)

2001 ve 2002 yıllarında olduğu gibi, 2003 yılında da Roma Devrinin başlarına ait kültür katları olan az sayıda yerleşim saptanmıştır. Pişmiş toprak döşeme levhaları, künkler ve kiremitlerin de ele geçtiği Derbent Ayıldere'de (env. no: L21A101) MÖ 1. yüzyıla ait kabartma bezemeli kâseler ile MS 2. yüzyıla ait astarlı ve yalın çanak çömlek parçaları bulunmuştur (lev. 9: res. 9-10). Bozalan Taşlitepe'de de (env. no: L21A106) MS 1. yüzyıla ait az sayıda çanak çömlek parçasının yanı sıra MS 2.-7. yüzyıllara ait çanak çömleklerle (lev. 9: res. 11), olasılıkla İslami döneme ait sır cürufu, kireçtaşından yağ ya da şarap üretiminde kullanılan bir ezgi taşı ve yapı kalıntılarına ait kiremit parçaları bulunmuştur. Ovakıran Beyalan'da (env. no: L21A070) moloz taştan harçlı duvar örgüsü olan iki sarnıç (lev. 16: res. 53) ile MS 1.-2. yüzyıllara ait çanak çömlek parçaları ve taş yapı kalıntıları görülmektedir.

MS 2.-7. yüzyıllar arasına ait kültür katları olan yerleşimler 2002 yılında saptanan Türlübey Köyiçi Mezarlızı (env. no: L21A057), Bölmekaya Taştepe (env. no: L21A051) (Atik ve Koçel Erdem 2003: 8 vd., lev. 8, res. 2), Dımbazlar Dikilitaş (env. no: L21A020), Bozalan Hatçe'nin Mezarı (env. no: L21A023) ve Dımbazlar Karakuşçanı (env. no: L21A024) sığ yerleşimlerdir. Roma Devrinin başlangıç dönemine ait kültür katları olan yerleşimlere göre, sayıca daha fazladırlar ve 2003 yılı saptamaları da aynı doğrultudadır. Kadıköy Yılanlıkaşı (env. no: L21A069) yerleşimi kaçak kazılar ve yol yapımı nedeniyle tahrip edilmiştir. Buranın nekropolünde (env. no: L21A06901) ise sandık mezarlar (env. no: L21A0690101) ile pişmiş topraktan urne (env. no: L21A0690102) ve pit-hos (env. no: L21A0690103) parçaları ele geçmiştir; ele geçen çanak çömlek parçaları MS 2.-5. yüzyıllara aittir. Az sayıda çanak çömlek bulunan Alandız Köy Yıkığı sığ yerleşimi (env. no: L21A079/ lev. 9: res. 12) ile yüzeyde, kenara çekilmiş moloz taşlar görülen, bir tarla halindeki Kırıdamı Bıyanlı sığ yerleşimi (env. no: L21A102/ lev. 10: res. 16) ise Roma Devrin-

de iskân edilmişlerdir. Sarımahmutlu Örenarası Palamutluk sığ yerleşiminde (env. no: L21A093/ lev. 9: res. 13) tarla sürümü sırasında gün ışığına çıkartılan Roma Devrine ait bir mil taşı¹⁰ (env. no: L21A089/ lev. 9: res. 15) ise çevreden sürüklenmiş bir buluntu olmalıdır (bkz. s. 19'da "Taşınabilir arkeolojik kültür varlıkları" bölümü). Çünkü Apollonia/ Tripolis'e giden yolun uzunluğunu belirten mil taşının bulunduğu arazi bir Roma Devri caddesi için uygun değildir. Söz konusu arazide taş ve tuğla yapıların bulunduğu, kaçak kazı çukurlarında görülen blok taşlardan ve yüzeyde görülen bol miktardaki tuğla ve kiremitten anlaşılmaktadır. Arazide ayrıca eski yıllarda içine girilen bir oda mezar tarif edilmiş, ancak arazinin sürülmeyen bu kısmı çok yüksek çalılıklarla kaplı olduğundan söz konusu mezar yapısı görülemez. Yerleşimin içinde, kaçak kazılarla ortaya çıkarılmış sandık mezarların çevresinde de bu mezarlara ait düzgün olmayan taş levhalar ile Roma Devrine ait çanak çömlek ve cam parçaları bulunmaktadır.

Doğanköy Yıkıklar'da (lev. 10: res. 17) sandık mezarlardan oluşan nekropol alanının eteklerinde (env. no: L21A07701) (ayrıca bkz. s. 16'da "Sandık mezarlar" bölümü ve lev. 12: res. 28) yer alan sığ yerleşim (env. no: L21A077) geniş bir alana yayılmıştır. Kesmetaş blokların kenara çekildiği tarla görünümündeki bu arazide ele geçen pişmiş topraktan su künkü parçaları, yalın ve astarlı çanak çömlek parçaları MS 2.-5. yüzyıllara tarihlenmektedir. Kadıköy Yılanlıkaş'ında (env. no: L21A069) kaçak kazılar ve yol yapımı nedeniyle tahrip edilmiş bir yerleşim alanı ve nekropolde de MS 2.-5. yüzyıllara ait çanak çömlek parçaları, sandık mezarlar ile pişmiş topraktan urne ve pithos parçaları bulunmuştur.

MS 3.- 4. yüzyıllara ait çok sayıda çanak çömlek parçası, pişmiş toprak döşeme levhaları bulunan, tarımsal faaliyetlerle tahrip olmuş Kırandamı Curalar Tepetarla (env. no: L21A082) ve yine MS 3.- 4. yüzyıllara ait çanak çömlek parçaları bulunan Doğanköy Kocadüzü sığ yerleşimleri de sadece birkaç yüzyıl iskân edilmiş Roma Devri yerleşimleridir. Kepçelerle yok edilen bir yapıdan heykel çıktığı rivayet olunan Doğanköy Kocadüzü'ndeki yapı kalıntısına ait bol sayıda kiremit, pişmiş toprak döşeme levhaları ve su künkleri büyük ölçüde yok olmuş mimarinin izleridir.

Sarımahmutlu Burçakovası Çay Kızılyar'da (env. no: L21A094) MS 4.-5. yüzyıllara ait çanak çömlek parçaları, MS 4. yüzyıla ait bir pithos (lev. 9: res. 14), iki havan taşı ve bir sütun kaidesi (lev. 16: res. 55) saptanmıştır. Tarla olarak kullanılan Bozalan Çirışlitepe (env. no: L21A107) sığ yerleşiminde de MS 3.-7. yüzyıllara ait çanak çömlek parçaları bulunmakta, ancak mimariye ait izler görülmemektedir.

Günümüzde tarım arazisi olarak kullanılan Çamköy Dibektaş Dikiler (env. no: L21A068) ve Kırandamı

Curalar Ayaklı Yüzbaşı Hamamı mevkilerinde (env. no: L21A018) Roma Devrine ve aynı devrin son dönemlerine ait çok sayıda çanak çömlek parçaları bulunmuştur. Yüzbaşı Hamamı Mevkiinde, geçmişte içinde şarap çökeltisi olan pithos'ların bulunduğu ve tahrip edildiği anlatılmıştır.

Roma Devrinin son döneminde iskân edilmiş sığ yerleşimler

Buldan ve çevresindeki araştırmalarda en sık karşılaşılan buluntular, Roma Devrinin son dönemine ait sığ yerleşimlerin kültür katları ve yine bu yerleşimlere paralel aynı devrin son dönemlerine ait sandık mezarlardan oluşan nekropollerdir.

Roma Devrinin son dönemine ait kültür katları olan sığ yerleşimler iki grupta incelenebilir: Sadece MS 4.-7. yüzyıllara ait kültür katları olan yeni yerleşimler ve eski kültür katlarının üzerine kurulanlar. Roma Devrinin son döneminde bölgede yaşam seviyesinin düşük olmasına karşın yeni iskânların görülmesi ilginçtir.

2002 yılı saptamalarından sadece Roma Devrinin sonuna ait kültür katları saptanan sığ yerleşimler: Bozalan Burguludere Akkuyu (env. no: L21A063), Kadıköy Kireçlik (env. no: L21A031), Beyler Kocakesik (env. no: L21A061), Türülbey Çümence (env. no: L21A059), Derbent Kumluk (env. no: L21A045), Süleymanlı Dağderesi Helvacılar (env. no: L21A047) ve Kadıköy Köyaltı Çöllükesiği'dir (env. no: L21A037) (Atik ve Koçel Erdem 2003: 9 vd.).

2003 yılı saptamalarında da sadece Roma Devrinin son dönemine ilişkin kültür katları olan yerleşimler söz konusudur; Derbent Boğazçiftlik Bozburun Mevkiinde (env. no: L21A098) son yıllarda Yörüklerin iskân etmiş olduğu antik yerleşim alanında yapı kalıntıları görülmektedir.

Yörüklerin artık terk etmiş olduğu yapıların bulunduğu kısımda toprağa gömülü *in situ* bir pithos, üzüm ya da yağ üretimine ilişkin bir ezgi taşı ve işlik mekânlarının duvarları görülmektedir. Tarla olarak kullanılan alanda ise Roma Devrinin son dönemine ait çanak çömlek parçaları bulunmaktadır.

Kırandamı Saritökelen Öreninde (env. no: L21A099) Roma Devrinin son dönemine ait çanak çömlek parçaları bulunan bir arazide, pişmiş topraktan çok sayıda döşeme levhası ve tuğla bulunan bir alanda yakın geçmişte yıkılıp dağıtılmış bir yapının kalıntıları görülmüştür.

Sarımahmutlu Bozburun (env. no: L21A096) ve Ovakıran Sarımahmutlu Kocagöl Çaltılı'da (env. no: L21A071) günümüzde tarla olarak kullanılan, Roma Devrinin son dönemine ait çanak çömlek parçalarının bulunduğu sığ yerleşimler saptanmıştır.

Roma Devrinin son döneminde ve Bizans Devrinde iskân edilmiş sığ yerleşimler

Buldan ve çevresindeki araştırmalar Bizans Devrine ait az sayıda yerleşim olduğunu göstermiştir. 2002 yılında saptanan Kadıköy Kireçlik Sıkımadede (env. no: L21A032) MS 4. yüzyıl - Bizans ve ayrıca Osmanlı devirlerine ait çanak çömlek parçaları, Eski Sazak Köprübaşı Örenlitepe (env. no: M21A009) ve Karaköy Diribol Çınarcık'ta (env. no: L21A017) MS 7.-15. yüzyıllara ait çanak çömlek parçaları, Eski Sazak Örenlik (env. no: M21A008) sığ yerleşiminde ise MS 4.-15. yüzyıllara ait çanak çömlek parçaları bulunmuştur. 2003 yılında saptanan Tekke Kaşıkçı (env. no: L21A110) bir sığ yerleşim ve nekropol alanıdır (env. no: L21A11001). Kaşıkçı muhtarına ait arazi içerisinde, ev duvarında Bizans Devrine ait bir sütun başlığı bulunmaktadır (lev. 10: res. 20). Boğazçiftlik Sülüler Hayranbağları Zeytinli Akburunönü'nde (env. no: L21A086/ lev. 10: res. 18) sel tahribatı ile büyük ölçüde yok olan, Bizans Devrine ait bir yapı kalıntısı ve civarında Roma Devrinin son dönemine ve Bizans Devrine ait bol miktarda çanak çömlek ele geçmiştir. Günümüzde tarla olarak kullanılan Karaköy Topbaşlar Arap Mezarlığı Mevkiindeki arazide gözlenen (lev. 10: res. 19) çok miktardaki tuğla parçası, kiremit, Bizans Devri çanak çömleği, kemik parçaları ve sandık mezarlarda kullanılan taş levhalardan, buranın MS 5.-11. yüzyıllar arasında kullanılmış olan bir yerleşim (env. no: L21A116) ve nekropol alanı olduğu saptanmıştır.

HÖYÜKLER

Bölgede çok az sayıda höyük yerleşimi olduğu, yapılan saptamaların üçü geçmemesinden anlaşılmaktadır.

2002 yılında saptanan Yenicekent Çayağzı'ndaki höyük (env. no: L21A028) Neolitik, Kalkolitik, Tunç, Hellenistik ve Roma devirlerine ait kültür katları içerir ve bölgenin en eski yerleşimlerinden biridir. Günümüzde ise tarım arazisi olarak kullanılmaktadır (Atik ve Koçel Erdem 2003: 6, lev. 4: res. 1; lev. 21, res.1). Kireçtaşından doğal bir yükseltinin üzerinde yer alan tepenin modern taş ocağı olarak kullanılması nedeniyle kültür katları çok incelmış, Kalkolitik Devirin son dönemine ve Tunç Devrine ait kültür katları olan Yenicekent Höyüktepe (env. no: L21A010) de bölgenin en eski yerleşimlerinden (Atik ve Koçel Erdem 2003: 6, lev. 16: şek. 1).

Çevreye hâkim konumdaki doğal bir tepe üzerinde yer alan Eski Derbent Höyük (env. no: L21A002), üzerinde surları ve kuleleri yer yer belli olan bir kalenin (env. no: L21A00201/ lev. 8: res. 4) yer aldığı, çok büyük bir höyüktür (Atik ve Koçel Erdem 2002: 6, lev. 18: res. 1-2). 2001 yılında saptanan höyükte Hellenistik, Roma ve Bizans devirlerine ait kültür katmanları-

nın varlığı yüzeyde bulunan çanak çömlek parçalarıyla anlaşılmıştır. 2003 yılı çalışmaları sırasında ise höyükteki en eski yerleşimin Tunç Devrine kadar indiği ve ayrıca kaçak kazılarla kısa bir süre önce ortaya çıkarılmış nekropolünde (env. no: L21A00202) 2001 yılında görülen lahit mezarların dışında, farklı mezar tiplerinin de bir arada kullanıldığı saptanmıştır (lev. 11: res. 23).

NEKROPOLLER

Tümülüsler

Bozalan Kırbiyık Öreni Nekropolü (env. no: L21A00501/ lev. 11: res. 22) 2001 yılında saptanan ören yerinin yakınında, 2002 yılında saptanmıştır. Burada yer alan, çapları yaklaşık 5-6 m, yükseklikleri ise yaklaşık 1.5-2 m olan, moloz taştan tümülüsler, Anadolu'da yaygın olarak görülme-yen basit mezarlardır. Kaçak kazılarla tahrip edilmiş olanları incelendiğinde, ölünün toprağa kazılmış dikdörtgen planlı çukurların içine konulduğu ve mezarın üzerinin moloz taşla suni bir tepecik şeklinde örtülmüş olduğu anlaşılmaktadır. Sandık mezarların da bulunduğu nekropol alanında 2003 yılında bir kez daha inceleme yapılmış, ancak ağaçlarla ve çalılarla örtülü nekropolde, yüzeyde az sayıda Roma Devri çanak çömlek parçası bulunabilmiştir. Hierapolis (Pamukkale) tümülüslerinin Hellenistik Devirde yapılmış olmaları, Bozalan Kırbiyık Öreni Nekropolündekilerin de aynı devirde yapılmış olabileceğini düşündürmektedir. Ancak moloz taştan tümülüslerin benzerlerinin bölgede bilinmeyişi nedeniyle, kesin açıklamalar yapabilmek için arkeolojik kazılara gereksinim vardır¹¹. Kırbiyık Nekropolünde tümülüslerin yanı sıra görülen sandık mezarlar ise bölgede Roma Devrinin son döneminde yaygın olarak kullanılan mezar tipidir.

Karya tipi mezarlar

Doğal kayalara oyulmuş, taştan kapaklı Karya tipi mezarlar Buldan ve çevresinde bilinmekle beraber çok az kullanılmıştır. 2001 yılında, Yeni Mahalle Çağış'ta MS 1.-7. yüzyıllara ait çanak çömlekler bulunan nekropol alanlarında (env. no: L21A00301 ve L21A00302), eski yıllarda soyulmuş, kapakları tahrip edilmiş, Karya tipi mezarlar (env. no: L21A0030101) görülmüştür (Atik ve Koçel Erdem 2002: 6, lev. 14: [res. 3]). 2002 yılında, söz konusu saptamalara, Bölme-kaya Taştepe'de (env. no: L21A051) MS 3.-4. yüzyıllara ait çanak çömlek parçalarının bulunduğu alanda yer alan bir Karya tipi mezar daha eklenmiştir (Atik ve Koçel Erdem 2003: 12, lev. 8: res. 2).

2003 yılında, kepçelerle gerçekleştirilen kaçak kazılarla nekropolünün bir kısmı tahrip edilen Eski Derbent Höyükte (env. no: L21A002) MÖ 1. - MS 4. yüzyıllara ait çanak çömlek parçalarının çevreye dağıldığı alanda, yamaçta yan yana dizilmiş dokuz adet

Lahit mezarlar

2002 yılında, Yeni Mahalle Çağış'ta (env. no: L21A003) tahrip olmuş bir ören yerinin ve nekropol alanlarının (env. no: L21A00301, L21A00302) yakınındaki evin duvarında ve bahçesinde lahit parçaları görülmüştür (Atik ve Koçel Erdem 2002: 7, lev. 13: [res. 1]). Eski Derbent Höyüğü'nün nekropol alanında da (env. no: L21A00202) 2002 ve 2003 yıllarında, biri yazıtlı olmak üzere (Atik ve Koçel Erdem 2003: 11, lev. 3: res. 1) travertenden yapılmış üç lahit görülmüştür. Söz konusu nekropolde farklı tipte mezarlar da saptanmıştır (bkz. s. 15 vd. "Karya tipi mezarlar" ve "Sandık mezarlar" bölümleri).

Ev tipi mezar

Farklı tipte birçok mezarın saptandığı Eski Derbent Höyük Nekropolünde (env. no: L21A00202) bulunan, kaçak kazılar sırasında son derece zarar görmüş durumdaki bir örneğin kalıntılarından, yalnızca mezar yapısının köşelerindeki duvar örgüsü izlenebilmektedir ve buna dayanarak bunun ev tipi bir mezar olduğu sanılmaktadır. Kısa zaman önce açılmış mezarın içinde ve etrafında dağınık halde ele geçen cam ve pişmiş topraktan *unguentaria*, mezarın MS 1.-2. yüzyıllara tarihlenmesini sağlamıştır.

Urne mezarlar

2002 yılında saptanan Türübey Çümence Nekropolü (env. no: L21A05901) yangın felaketi sonrasında dozerlerle düzeltilerek yok edilmiş bir nekropol alanıdır (Atik ve Koçel Erdem 2003: 11, lev. 7: res. 2). 2003 yılında saptanan Kadıköy Yılanlıkaşı Mevki-i (env. no: L21A06901) ise kaçak kazılar ve yol yapımı nedeniyle tahrip olmuş bir nekropol alanıdır. Bu alanda düzensiz taş levhaların oluşturduğu sandık mezarların yanı sıra pişmiş topraktan urne ve pithos parçaları ele geçmiştir. Nekropolde ele geçen çanak çömlek parçaları ise MS 2.-5. yüzyıllara aittir.

Pithos mezarlar

2002 yılında, Kadıköy Kurudere'nin muhtarı (Atik ve Koçel Erdem 2003: 12) baraj yolu yakınındaki evinin bahçesinde pithos mezarlar (env. no: L21A036) bulunduğunu, ancak içinde iskeletler bulunan bu kapların tamamen tahrip edildiğini söylemiştir. 2003 yılında ise pithos mezarların saptandığı bir başka nekropol alanı Kadıköy Yılanlıkaşı'dır (bkz. yukarıda "Urne mezarlar" bölümü).

SAVUNMA SİSTEMLERİ

Kaleler

2001 yılında saptanan Eski Derbent Höyük üzerindeki kaleye (env. no: L21A00201) ait kule ve sur kalıntıları (bkz. Atik ve Koçel Erdem 2002: 6, lev. 18: [res. 1-2]) yer yer izlenebilmektedir. Özellikle Hellenistik

ve Roma devirlerinde önemli bir yerleşim olduğu yoğun çanak çömlek buluntularından anlaşılan kale, çevreye hâkim konumuyla yüzyıllar boyu işlevini korumuş olmalıdır. 2002 yılında saptanan Sülüler Asartepe'deki (env. no: L21A016) Bizans kalesi ve gözcü kulesi ise özellikle Bizans Devrinde önemli bir savunma noktası olarak kullanılmış olmalıdır (Atik ve Koçel Erdem 2003: 14, lev. 12: res. 1-2).

Kuleler

2001 yılında saptanan Altıntepe Gözcü Kulesi (env. no: M21A002) çevreye hâkim bir konumdadır (bkz. Atik ve Koçel Erdem 2002: 6, lev. 20: [res. 1-2]), ancak tahrip olduğundan günümüzde sadece birkaç blok taşı görülebilmektedir. 2002 yılında saptanan Çaltılıtepe Gözcü Kulesi (env. no: L21A043) ise taştan temelleri kısmen algılanabilen, çevresinde Hellenistik, Roma ve Osmanlı devirlerine ait çanak çömlek parçalarının ele geçtiği bir kuledir (Atik ve Koçel Erdem 2003: 14). Apollonia/ Tripolis (env. no: L21A001) ören yerindeki kule (env. no: L21A00111), duvar örgüsünde devşirme malzemenin (sütun başlıkları) kullanıldığı, günümüzde değirmen olarak adlandırılan bir gözcü kulesidir.

DİNİ YAPILAR

Tapınak

2002 yılında Bölmekaya Mezarlık Tepede (env. no: L21A012) Osmanlı Mezarlığı içinde yer alan en az iki yapıya (tapınak ?) ait Roma Devri mimari parçaları (Atik ve Koçel Erdem 2003: 13, lev. 10: res. 1), günümüzde mezarlık alanı olarak kullanılan bu arazinin Antikçağ'da da kutsal bir alan olduğunu düşündürmektedir.

Kilise ve şapel

2001 yılında Gülalan (env. no: L21A009) Müslüman mezarlığı içinde bulunan, Bizans Devrine ait sütunların bezemeleri Hristiyanlık dönemi motiflerinden oluşmaktadır. Söz konusu mimari parçalar küçük bir alana yayılmış olup bir Bizans şapeline aittir (Atik ve Koçel Erdem 2002: 7, lev. 17: [res. 2-3]). Yine 2001 yılında Apollonia/ Tripolis ören yerinde küçük bir kilise (env. no: L21A00102) yapısına ait apsisli bir yapı kalıntısı saptanmıştır.

SU YAPILARI

Sarnıçlar

2001 yılındaki çalışmamız sırasında hemen hemen yok edilmiş durumda bir yerleşim olduğunu saptadığımız Bozalan Kırbıyık öreninde (env. no: L21A005) olasılıkla Hellenistik Devire ait şişe biçimli bir sarnıç yer almaktadır (Atik ve Koçel Erdem 2002: 6, lev. 16: res. 1). 2003 yılında Beyler, Ovakıran Be-

yalan Mevkiinde (env. no: L21A070) de kırma taştan ve harçlı duvar örgüsü olan iki adet sarn ç (env. no: L21A07001/ lev. 16: res. 53) ve civarında MS 1.-2. yüzyıllara ait çanak çömlek parçaları, ta  yapı kalıntıları görülmüştür.

Su yolları

2003 yılı araştırmalarında  amk y Delikkaya'da Antik a a ait bir su yolunun (env. no: L21A067) tüneli saptanmıştır (lev. 16: res. 51). Söz konusu su yolu,  amk y Köyiçi Mevkiindeki (env. no: L21A066) köy yerleşiminin altında kalan ve halen büyük ölçüde tarım arazisi olarak kullanılan antik yerle imle ilişkili olmalıdır.

Apollonia/ Tripolis (env. no: L21A001)  ren yerinin antik su yolu ise daha önceden saptanmıştır ve kente bu yolla getirilen suyun kaynağının Kar ıpınar olduğu düşünülmektedir (Baykan 2003: 38, lev. 4: res. 10).

YOLLAR

2002 yılında Hacıellez Cumhuriyet Mahallesi Kocaçam Mevkiinde (env. no: L21A040), orman içinde yangın güvenlik şeridi açılırken kısmen tahrip edilen, kısmen de modern bir yolun altında kalan ve Buldan ilçe merkezine kadar yer yer takip edilebilen, yaklaşık 3 m genişlikte ta  d  emeli bir antik yol saptanmıştır (Atik ve Koçel Erdem 2003: 13, lev 9: res. 2).

  ARETLENM   KAYALAR

Karaköy Söbüce Yazılıkaya'da (env. no: L21A014) Eski Yunan alfabesinde kullanılan "omikron", "pi", "yota" harfleri ile   aretlenmi  bir büyük kaya (Atik ve Koçel Erdem 2003: 13) ve Karaköy Söbüce Osman'ın Yeri Mevkiinde de (env. no: L21A015)  zerinde "omikron" ve "pi" harfleri görülen büyük bir kaya saptanmıştır (Atik ve Koçel Erdem 2003: 13, lev. 13: res.1-2). Kayalardaki bu   aretler için iki olasılık söz konusudur; bu kayalar sınır taşı görevi yapmıştır, ya da kaya mezarı yapılmak üzere ta  ılar tarafından   aretlenmi tir.

TA  OCAKLARI

Apollonia/ Tripolis  ren yeri yakınında yer alan Yenicekent Kısıkkaya'daki (env. no: L21A029) traverten ocakları günümüzde de kullanılmaktadır. Kayaların yüzeylerinde Roma Devrine ait ta  ı izleri ve sütun parçaları görülmektedir (Atik ve Koçel Erdem 2003: 13, lev. 11: res. 1-2).

  LİKLER

Günümüzde bağcılık faaliyetlerinin yoğun olarak s rd r ld   Buldan  evresinin antik yerle imlerinde i liklerde üzüm ezmek için kullanılan teknelerle, zeytin ya da tahıl ezmeye yarayan dibek ta ları bulunmuştur. 2001 yılında, günümüzde ba  olarak kullanılan Yenimahalle  a ı   ren yerinde (env. no:

L21A003) kırmızı travertenden yapılmış bir üzüm ezgi teknesi görülmüştür. Aynı şekilde 2003 yılında, Sarımahmutlu köyünün cami avlusunda bir ya  i li ine ait ta tan bir tekne bulunduğu gözlenmiştir. Sarımahmutlu'da ayrıca, ta  ocağında kabaca  ekillendirilmi  ve henüz ince i  ili i tamamlanmamış antik bir sütun ba lı ının (env. no: L21A090/ lev. 15: res. 48) dibek taşı olarak kullanıldığı da saptanmıştır. Sarımahmutlu Burçakovası  ay Kızılyar Mevkiinde (env. no: L21A094) günümüzde tarla olarak kullanılan arazide, MS 4.-5. yüzyıllara ait çanak çömlek parçalarıyla birlikte iki adet dibek taşı da görülmüştür.

TEKİL YAPILAR

G lalan Kır ınar'da (env. no: L21A008) 2001 yılında saptanan *villa rustica* ve 2003 yılında saptanan Eski Derbent İncirlikabız'daki (env. no: L21A073) *villa rustica*'nın Antikçağ'a ait görkemli yapılar olduğu kaçak kazılarla ortaya çıkartılan mek nlardan ve kaliteli çanak çömlek parçalarından anla ılmaktadır¹⁵. Bu buluntulara göre Kır ınar'daki Roma villasının M  1. - MS 3. yüzyıllar arasında (lev. 13: res. 38), İncirlikabız'daki villanın da M  1. - MS 1. yüzyıllarda (lev. 13: res. 39; lev. 15: res. 46) kullanıldığı saptanmı tır¹⁶ 2002 yılında saptanan Eski Derbent Karlık Deresindeki (env. no: L21A044) yapı ise civara da ılmı  olan çanak çömlek parçalarından anlaşıldığına göre MS 2. - 3. yüzyıllarda kullanılmış olan bir Roma villasıdır.

TANIMLANAMAYAN YAPILAR

Bölgede kaçak kazı tahribatı yaygındır. 2002 yılında saptanan ancak tanımlanamayan yapılar arasında şunlar sayılabilir: Civarında MS 4.-5. yüzyıllara ait çanak çömlek parçaları bulunan Türlübey H y kka  Tepedeki yapı kalıntısı (env. no: L21A055), moloz ta  ve tu la duvar örgüsü olan Karaköy Kirse/ Kilise (env. no: L21A034) yapı kalıntısı, ayrıca 2003 yılında saptanan Curalar Kırandamı Göktarla'daki kalıntı (env. L21A095) ile Beyler So ukkuyu'daki (env. no: L21A072) tarla tesviyesiyle yok edilen, iri biçimsiz ta ları tarla kenarında görülen yapı.

TAŞINABİLİR ARKEOLOJİK KÜLTÜR VARLIKLARI

Buldan ilçe merkezinde yer alan Haydar Akın Vakfı'nın (env. no: L21A064) bahçesinde (lev. 16: res. 54) civardaki antik yerle imlere ait mimari parçalar toplanmıştır (Atik ve Koçel Erdem 2002: lev. 19: res. 3). Yine aynı şekilde Bozalan İlkokulunun bahçesinde büyük olasılıkla yok edilmiş bir yerleşim olan Bozalan Kırbyık  reninden getirilme mimari parçalar ve "pithoi" görülmektedir. Ayrıca Buldan ilçesinin birçok yerinde taşınabilir arkeolojik kültür varlıkları dağınık olarak bulunmaktadır. Yeni Mahalle  a ı 'taki (env. no: L21A003) bir ev duvarında bir lahit parçası (Atik ve Koçel Erdem 2002: lev. 13: [res. 1-2]) ve bahçesinde de bir başka lahit parçası bulunmaktadır.

Kadıköy Camiinin imamına zimmetlenen Hellenistik Devire ait yazıtlı mezar steli (env. no: L21A113) Eski Derbent'te bulunarak buraya getirilmiştir (bkz. lev. 16: res. 52).

Sarımahmutlu köyü içinde mermerden bir payenin alt kısmı (env. no: L21A091/ lev. 16: res. 56) ve bir sütun başlığı (env. no: L21A090), cami avlusunda ise bir yağ işliğine ait taştan bir tekne bulunmaktadır. Ayrıca Sarımahmutlu Örenarası Palamutluk'taki tarlada, üzerinde Grekçe ve Latince yazıt olan bir mil taşı (env. no: L21A089) ele geçmiştir (lev. 9: res. 15). Yazıtta Apollonia/ Tripolis antik kenti ile bir başka kent arasındaki mesafe ve taşı dikenin kimliği belirtilmektedir. Ancak taşın bir kısmı eksik olduğundan Apollonia/ Tripolis'e mesafesi belirtilen kentin adı saptanamamaktadır.

SONUÇ

Denizli'nin Buldan ilçesi sınırları içinde yapılan 2003 yılı bilimsel saptamaları 2002 yılında yapılanlarla paralellik göstermektedir. Neolitik Devirden (Cilalı Taş Devri) itibaren kesintisiz iskân edilmiş olan Buldan'da 2002 yılında ilk kez saptanan, Roma Devrinin son dönemine ait çok sayıda yerleşim ve bu yerleşimlere ait basit sandık mezarların oluşturduğu nekropoller bulunmaktadır. 2002 yılında yapılan, bölge tarihçesi açısından önemli saptamalarından biri de günümüzde önemli bir dokumacılık merkezi olan Buldan'ın bu geleneğinin günümüzden en az bin beş yüz yıl öncesine dayandığıdır. Bu saptamayı ele geçen pişmiş topraktan tezgâh ağırlıkları sağlamıştır. Tunç Devrine ait kültür katları ile Roma Devrine ait kültür katlarının üst üste yer aldığı Bostanyeri/ Arıklar Nekropolü, bilimsel açıdan 2003 yılı saptamalarının en önemlisidir.

Araştırma yapılan her yerde büyük ya da küçük çaplı bir tahribatin söz konusu olduğu gözlenmiştir. Apollonia/ Tripolis antik kenti yakınında, mermer mimari parçaların ve bol miktarda çanak çömlek parçasının bulunduğu Oğuz Kurtbaba'daki (env. no: L21A103/ lev. 8: res. 1-2) antik yerleşimde olduğu gi-

bi, önemli ve büyük yerleşimlerin bile kepçelerle tamamen yok edildiği gözlenmiştir. Ayrıca Curalar Kırarandamı Göktarla (env. no: L21A095/ lev. 15: res. 45) baraj suları yüzünden kalıntıların yok olduğu bir yerleşimdir. Tahribat genellikle çok hızlıdır ve iş makineleriyle yapılmaktadır. Bu nedenle, yapılan saptamalar ve bu saptamalardan yararlanarak arkeolojik alanların ve yapıların hızla tescil edilmesi büyük önem taşımaktadır. Saptanan yerlerin yüzde doksanı tescil edilmemiş durumdadır.

Arkeolojik kültür varlıklarının belgelenmeleri sırasında, envanter fişlerinin ek bilgi kısmında belirtilen kentsel ve kırsal kültür varlıkları, Curalar'daki gibi anıtsal ağaçlar (lev. 14: res. 41) ile Bostanyeri/ Arıklar'daki yayla yerleşimi (lev. 14: res. 42-44), bölgenin arkeolojik kültür değerlerinin yanı sıra diğer kültürel değerler açısından da ne derece zengin olduğunu gösteren farklı örneklerdir.

ÖNERİLER

2001-2003 yılı çalışmalarının esas hedefi olan "Kültür Sektörü" oluşturma bağlamında, bölgenin arkeolojik potansiyeli, çevrenin doğal kaynakları ve yöresel mimarisi bir arada değerlendirilerek turizm kazanımına dönüştürülmesi mümkündür.

Buldan ilçe merkezindeki eski Osmanlı evlerinin restorasyonu ile yetmişli yıllarda heyelan nedeniyle terk edilen bir vadi yerleşimi olan Narlıdere'nin özgün mimari tarzının ve antik Apollonia/ Tripolis kenti yakınında bulunan, harap olmuş kaplıcaların yeniden canlandırılması, turizm açısından konaklama imkânları sağlayacaktır. Son yıllarda kaplıca yakınında saptanan gayzerlerin yapılacak tesislerle hayata geçirilmesi ve bölgenin görsel açıdan en görkemli ören yeri olan Apollonia/ Tripolis'in ziyaretçiler için düzenlenerek bir gezi güzergâhı belirlenmesi, yapıları tanıtıcı levhaların yerleştirilmesi ve bir tanıtım kitapçığı hazırlanması gereklidir (bkz. not 6). Aynı zamanda antik kent girişinde ve Buldan ilçe merkezinde ziyaretçiler için gerekli alt yapının oluşturulması, Buldan'ın turizm açısından gelişimine katkı sağlayacaktır.

NOTLAR

1. Konaklama olanakları sağlayan Yenicekent Belediye Başkanı Mehmet Yıldız'a ve bölgedeki araştırmalarımız sırasında rehberlik eden Buldan Doğal Hayatı ve Kültürünü Koruma Derneği üyelerine teşekkürü borç biliriz.
2. Arkeolojik kültür varlıkları envanter çalışmaları için gerekli olan, bilgisayar fişleri, proje başkanlarına TÜBA tarafından sağlanmaktadır.
3. 2003 yılında, bilgisayar ortamında veri girmek amacıyla kullanılan envanter fişlerine bazı eklemeler ya-

pılmış ve bazı bölümleri değiştirilmiştir. Yeni düzenlenen fişler TÜBA'nın İstanbul Ofisinden sağlanabilir. Aynı yayında hatalı basılan (bkz. Atik ve Koçel Erdem 2003: 19-20) "Tarihçe" başlıklı çizelgenin son ve geçerli şekli ise lev. 1-6'da görüldüğü gibidir.

4. 2001-2002 yıllarında "düz yerleşim" olarak adlandırılan, kültür katları incelenmiş iskân alanları, 2003 yılında "sığ yerleşim" olarak adlandırılmıştır.
5. MSGSÜ Arkeoloji Bölümü ekibi tarafından, Apollonia/ Tripolis'in mimari kalıntıları, çanak çömlek bu-

- luntuları ve daha önceki yıllarda Denizli Müzesi'ne teslim edilmiş olan heykel, yazıt ve sikkelerine ilişkin bir kitap planlandığından antik kentte inceleme, fotoğrafla belgeleme ve ölçüm çalışmaları yapılmıştır.
6. TÜBA-TÜKSEK Türkiye Kültür Envanteri pilot bölge projelerinin hedefi, bölgenin kültürel potansiyelini değerlendirmektir. Bu bağlamda turizm potansiyeli yüksek olan Apollonia/ Tripolis ören yerinde ölçüm, çizim ve yayına yönelik çalışmalar yürütülmekte, bir gezi rehberi hazırlanması ve gezi güzergâhının planlanması çalışmaları sürdürülmektedir.
 7. Strabon, nehrin öneminden ve buranın bir deprem bölgesi olduğundan söz etmektedir (Strabon 1987: 64).
 8. Buldan Antikçağ'da Apollon Hieron adlı bir yerleşimdir (Ramsay 1895: 194). Ancak ilçede bu döneme ait yapılardan hemen hemen hiç iz kalmamıştır.
 9. Bu mimari parçalar Bozalan İlkokulu ve bakkalının bahçesinde ve ayrıca Bozalan Kırbıyık Mevkiinde evlerin bahçelerinde bulunmaktadır (bkz. Atik ve Koçel Erdem 2002: lev. 15: [res. 1-3]; lev. 16: [res. 1-2]).
 10. Mil taşı tutanakla Denizli Müzesi'ne teslim edilmiştir.
 11. Kırbıyık Nekropolünde MSGSÜ Arkeoloji Bölümü ve Denizli Müzesi bir kurtarma kazısı planlamaktadır.
 12. Buldan ilçesi sınırları içerisinde kalan bu bölgede toplu konut yapımı nedeniyle Denizli Müzesi tarafından bir kurtarma kazısı gerçekleştirilmiş ve sandık mezarların oluşturduğu bir nekropol alanı ortaya çıkartılmıştır (bkz. Şimşek 1994, 457-467; Ceylan 1995b, 221-229; Ceylan 2000: 85-89).
 13. Yolun kenarındaki modern mezar, yol yapımı sırasında antik nekropol alanında ortaya çıkan iskelete saygı duyularak yapılmıştır.
 14. Bostanyeri/ Arıklar Nekropolü (env. no: L21A112) çanak çömlek buluntuları Neşe Atik tarafından yayına hazırlanmaktadır.
 15. Güllalan Kırkçınar'da (env. no: L21A008) ve Eski Derbent İncirlikabız'daki (env. no: L21A073) villa rustica'ların çanak çömlek buluntuları Z. Koçel Erdem tarafından yayına hazırlanmaktadır.
 16. Koçel Erdem, "Denizli Buldan Derbent'te Bir Roma Villasının Çanak Çömlekleri", TÜBA- AR (yayına hazırlanmakta).

KISALTMALAR

RE Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft, Stuttgart.

TÜBA-AR Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi, Ankara-İstanbul.

KAYNAKÇA

- ATİK, Neşe
2003 "Envanter Fiş Örnekleri ve Açıklamaları. Arkeolojik Kültür Varlıkları Envanter Fişi Örnekleri Fiş Kullanım Kılavuzu ve Veritabanının Açıklaması", *Türkiye Kültür Envanteri Kılavuzu*. 19-20. İstanbul: Türkiye Bilimler Akademisi.
- ATİK, Neşe, Zeynep KOÇEL ERDEM
2002 "TÜBA-TÜKSEK Buldan (Denizli) Arkeolojik Belgeleme Çalışması", *Türkiye Kültür Envanteri Pilot Bölge Çalışmaları. Buldan 1/2*: 1-7, lev. 1-20. (TÜBA-TÜKSEK Yayınları), İstanbul: Türkiye Bilimler Akademisi.
- 2003 "TÜBA-TÜKSEK Buldan (Denizli) Arkeolojik Kültür Varlıkları Envanter Çalışması, 2002 Yılı Raporu", *Türkiye Kültür Envanteri Pilot Bölge Çalışmaları. Buldan 2/2*: 1-16, 93-117. (TÜBA-TÜKSEK Yayınları), İstanbul: Türkiye Bilimler Akademisi.
- BAYKAN, Neşet Orhan, Nesrin BAYKAN ve Y. Ersel TANRIÖVER
2003 "Denizli İli Arkeolojik Belgeleme Çalışmaları (Eskil-Antik Su Yolları)", *TÜBA Kültür Envanteri Dergisi* 1: 33-40, lev. 1-4.
- BUCKLER, William Hepburn ve William Mair CALDER
1939 *Monuments and documents from Phrygia and Caria*. (Monumenta Asiae Minoris Antiqua 6), Manchester: Manchester University.
- CEYLAN, Ali
1995a "Tripolis Sütunlu Caddesinde Yapılan Kazı ve Temizlik Çalışmaları", 5. Müze Kurtarma Kazıları Semineri: 159-171 Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü.
- 1995b "Denizli, Buldan, Kayrak Mevkii Toplu Konut Alanı Kurtarma Kazısı", 5. Müze Kurtarma Kazıları Semineri: 221-229. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü.
- 2000 "Tripolis Antik Kenti ve Buldan Nekropolü Kazı Çalışmaları", Lykos Vadisi Türk Arkeolojik Araştırmaları: 83-88. Lecce: Università di Lecce.
- JONES, Arnold M.
1937 *The cities of eastern Roman provinces*. Oxford: Clarendon Press.
- KOÇEL ERDEM, Zeynep
2003 "Tripolis (Yenicekent/Buldan-Denizli) Antik Kenti Çanak Çömlekleri", 3. Uluslararası Eskişehir Piskopos Toprak Sempozyumu Bildiriler Kitabı. 380-389. Eskişehir: Tepebaşı Belediyesi.
- KEIL, Josef
1939 "Tripolis", *RE* VII A: 203.

MAGIE, David

1950 *Roman rule in Asia Minor to the end of the third century after Christ*. Princeton: Arno Press.

RAMSAY, William Mitchell

1895 *The cities and bishoprics of Phrygia I. The Lycos Valley and South Western Phrygia*. Oxford: Clarendon Press.

1960 *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, çev. Mihri Pektaş. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi.

Strabon

1987 *Cografya Anadolu (Kitap XII, XIII, XIV): 64*. çev. Ad-

nan Pekman. (Arkeoloji ve Sanat Yayınları Antik Kaynaklar Dizisi 1a). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

ŞİMŞEK, Celal

1994 "Denizli, Buldan, Kayrak Mevkii Toplu Konut Alanı Kurtarma Kazısı", 4. *Müze Kurtarma Kazıları Semineri*, 457-467. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü.

YEGÜL, Fikret

1992 *Baths and bathing in classical antiquity*, New York: Cambridge Architectural History Foundation.

EK 1: BULDAN ARKEOLOJİK KÜLTÜR VARLIKLARI ENVANTER LİSTESİ 2003

Env. no.	Türü /adı	Buluntu yeri / mevki	Env. no.	Türü /adı	Buluntu yeri / mevki
L21A001	ören yeri	Yenicekent Apollonia/ Tripolis	L21A026	toplanmış eserler	Yenicekent Belediye bahçesi
L21A00101	tiyatro	Yenicekent Apollonia/ Tripolis	L21A028	höyük	Yenicekent Çayağzı
L21A00102	kilise	Yenicekent Apollonia/ Tripolis	L21A029	taş ocağı	Yenicekent Kısıkkaya
L21A00103	surlar	Yenicekent Apollonia/ Tripolis	L21A031	siğ yerleşim	Kadıköy Kireçlik
L21A00104	t. yapı*	Yenicekent Apollonia/ Tripolis	L21A03101	nekropol	Kadıköy Kireçlik
L21A00105	t. yapı	Yenicekent Apollonia/ Tripolis	L21A0310101	sandık mezar	Kadıköy Kireçlik
L21A00106	stoa	Yenicekent Apollonia/ Tripolis	L21A032	siğ yerleşim	Kadıköy Kireçlik Sıkmaçede
L21A00107	hamam	Yenicekent Apollonia/ Tripolis	L21A03201	nekropol	Kadıköy Kireçlik Sıkmaçede
L21A0010701	palaestra	Yenicekent Apollonia/ Tripolis	L21A0320101	sandık mezar	Kadıköy Kireçlik Sıkmaçede
L21A00108	stadion	Yenicekent Apollonia/ Tripolis	L21A033	ören yeri	Kadıköy Ağılı
L21A00109	dükkan	Yenicekent Apollonia/ Tripolis	L21A03301	nekropol	Kadıköy Ağılı
L21A00110	nekropol (batı)	Yenicekent Apollonia/ Tripolis	L21A0330101	sandık mezar	Kadıköy Ağılı
L21A00111	kule	Yenicekent Apollonia/ Tripolis	L21A034	t. yapı	Karaköy Kirse/Kilise Tepe
L21A00112	nekropol (kuzey)	Yenicekent Apollonia/ Tripolis	L21A035	nekropol	Kadıköy Göztepesi
L21A00113	su yapısı	Yenicekent Apollonia/ Tripolis	L21A03501	sandık mezar	Kadıköy Göztepesi
L21A0011301	su bendi	Yenicekent Apollonia/ Tripolis	L21A036	siğ yerleşim	Kadıköy Kurudere
L21A00114	tak	Yenicekent Apollonia/ Tripolis	L21A03601	nekropol	Kadıköy Kurudere
L21A002	höyük	Eski Derbent Höyük	L21A0360101	pithos	Kadıköy Kurudere
L21A00201	kale	Eski Derbent Höyük	L21A037	siğ yerleşim	Kadıköy Köyaltı Çöllükesiği
L21A00202	nekropol	Eski Derbent Höyük	L21A038	siğ yerleşim	Doğanköy Softalar Makf
L21A0020201	Karya tipi mezar	Eski Derbent Höyük	L21A03801	nekropol	Doğanköy Softalar Makf
L21A0020202	sandık mezar	Eski Derbent Höyük	L21A0380101	sandık mezar	Doğanköy Softalar Makf
L21A0020203	ev tipi mezar	Eski Derbent Höyük	L21A039	siğ yerleşim	Doğanköy Çolaklar Deliali
L21A0020204	lahit mezar	Eski Derbent Höyük	L21A03901	nekropol	Doğanköy Çolaklar Deliali
L21A003	ören yeri	Yenimahalle Çağış	L21A0390101	sandık mezar	Doğanköy Çolaklar Deliali
L21A00301	nekropol	Yenimahalle Çağış	L21A040	antik yol	Haciilez Cumhuriyet Mahallesi
L21A0030101	Karya tipi mezar	Yenimahalle Çağış	L21A041	siğ yerleşim	Doğanköy Yel Değirmeni
L21A0030102	lahit	Yenimahalle Çağış	L21A042	siğ yerleşim	Derbent Çaltılı
L21A00302	nekropol	Yenimahalle Çağış	L21A043	kule	Çaltılıtepe
L21A0030201	kaya mezarı	Yenimahalle Çağış	L21A044	villa rustica	Eski Derbent Karlık Deresi
L21A00303	ışık	Yenimahalle Çağış	L21A045	siğ yerleşim	Derbent Kumluk
L21A004	siğ yerleşim	Bozalan Uzunarla	L21A046	siğ yerleşim	Süleymanlı Dağderesi
L21A005	ören yeri	Bozalan Kırbiyık	L21A047	nekropol	Süleymanlı Dağderesi Helvacılar
L21A00501	nekropol	Bozalan Kırbiyık	L21A04701	sandık mezar	Süleymanlı Dağderesi Helvacılar
L21A0050101	sandık mezar	Bozalan Kırbiyık	L21A048	nekropol	Süleymanlı Kurucayayla
L21A0050102	sandık mezar	Bozalan Kırbiyık	L21A04801	sandık mezar	Süleymanlı Kurucayayla
L21A00502	sarnıç	Bozalan Kırbiyık	L21A049	nekropol	Cumhuriyet Mahallesi Lastikçi Ali'nin Bağı
L21A006	siğ yerleşim	Bozalan Gavurdamı	L21A04901	sandık mezar	Cumhuriyet Mahallesi Lastikçi Ali'nin Bağı
L21A007	siğ yerleşim	Gülalan Gavurdamı	L21A051	siğ yerleşim	Bölmekaya Taştepe
L21A00701	t. yapı	Gülalan Gavurdamı	L21A05101	nekropol	Bölmekaya Taştepe
L21A00702	kaya mezarı	Gülalan Gavurdamı	L21A052	nekropol	Hasanbeyler
L21A008	villa rustica	Gülalan Kırkıncınar	L21A05201	sandık mezar	Hasanbeyler
L21A009	şapel	Gülalan Gavurdamı	L21A053	nekropol	Hasanbeyler Kuruerikyeri Şabular
L21A010	höyük	Yenicekent Höyüktepe	L21A05301	sandık mezar	Hasanbeyler Kuruerikyeri Şabular
L21A011	ören yeri	Yeni Çatak Gavurdamı	L21A054	siğ yerleşim	Türlübey Ballibelen Çamiçi
L21A012	kutsal alan	Bölmekaya Mezarlıktepe	L21A05401	nekropol	Türlübey Ballibelen Çamiçi
L21A01201	tapınak	Bölmekaya Mezarlıktepe	L21A0540101	sandık mezar	Türlübey Ballibelen Çamiçi
L21A013	kaya mezarı	Karaköy Dikilitaş Deliktaş	L21A055	t. yapı	Türlübey Höyüktaş Tepe
L21A014	ışaretlenmiş kaya	Karaköy Söbüce Yazılıkaya	L21A056	siğ yerleşim	Türlübey Musalar
L21A015	ışaretlenmiş kaya	Karaköy Söbüce Osman'ın Yeri	L21A057	siğ yerleşim	Türlübey Köyiçi Mezardüzü
L21A016	kale	Sülüler Asartepe	L21A058	siğ yerleşim	Türlübey Çağıllı
L21A017	siğ yerleşim	Kadıköy Diribol Çınarcık	L21A05801	nekropol	Türlübey Çağıllı
L21A018	siğ yerleşim	Kırandamı Curalar Ayaklı Yüzbaşı Hamamı	L21A0580101	sandık mezar	Türlübey Çağıllı
L21A019	nekropol	Hasanbeyler Bacaksızlar	L21A059	siğ yerleşim	Türlübey Çümence
L21A01901	sandık mezar	Hasanbeyler Bacaksızlar	L21A05901	nekropol	Türlübey Çümence
L21A020	siğ yerleşim	Dimbazlar Dikilitaş	L21A0590101	urne	Türlübey Çümence
L21A021	siğ yerleşim	Dimbazlar Işıklar Kula Tarlası	L21A060	nekropol	Beyler Kirse Tepesi
L21A02101	nekropol	Dimbazlar Işıklar Kula Tarlası	L21A06001	sandık mezar	Beyler Kirse Tepesi
L21A0210101	sandık mezar	Dimbazlar Işıklar Kula Tarlası	L21A061	siğ yerleşim	Beyler Kocakesik
L21A022	siğ yerleşim	Dimbazlar Işıklar Kelle Hüseyin - Şahan Ali tarlaları arası	L21A06101	nekropol	Beyler Kocakesik
L21A023	siğ yerleşim	Bozalan Hatçe'nin Mezarı	L21A0610101	sandık mezar	Beyler Kocakesik
L21A024	siğ yerleşim	Dimbazlar Karakuşçanı	L21A062	siğ yerleşim	Bozalan Burguludere Akkuyu
L21A025	siğ yerleşim	Dimbazlar Tekkebağları	L21A063	siğ yerleşim	Bozalan Burguludere Akkuyu
L21A02501	nekropol	Dimbazlar Tekkebağları	L21A06301	nekropol	Bozalan Burguludere Akkuyu
L21A0250101	sandık mezar	Dimbazlar Tekkebağları			

Env. no.	Türü/adı	Buluntu yeri / mevki
L21A0630101	sandık mezar	Bozalan Burguludere Akkuyu
L21A064	toplanmış eserler	Buldan Haydar Akın Vakfı bahçesi
L21A065	toplanmış eserler	Bozalan okul bahçesi
L21A066	ören yeri	Çamköy Köyiçi
L21A067	su yolu	Çamköy Delikkaya
L21A068	siğ yerleşim	Çamköy Dibektaş Dikiler
L21A069	siğ yerleşim	Kadıköy Yılanlıkaşı
L21A06901	nekropol	Kadıköy Yılanlıkaşı
L21A0690101	sandık mezar	Kadıköy Yılanlıkaşı
L21A0690102	urne	Kadıköy Yılanlıkaşı
L21A0690103	pithos	Kadıköy Yılanlıkaşı
L21A070	siğ yerleşim	Övakıran Beyalan
L21A07001	sarnıç	Övakıran Beyalan
L21A071	siğ yerleşim	Sarımahmutlu Kocagöl Çaltılı
L21A072	t. yapı	Beyler Soğukkuyu
L21A073	villa rustica	Eski Derbent İncirlikabız
L21A074	siğ yerleşim	Beyler Köse Tepesi
L21A075	siğ yerleşim	Beyler Kadıbağları
L21A076	nekropol	Derbent Bostanderesi
L21A07601	sandık mezar	Derbent Bostanderesi
L21A077	siğ yerleşim	Doğanköy Yıkıklar
L21A07701	nekropol	Doğanköy Yıkıklar
L21A0770101	sandık mezar	Doğanköy Yıkıklar
L21A078	siğ yerleşim	Alandız Bahçe Mevkii
L21A07801	nekropol	Alandız Bahçe Mevkii
L21A0780101	sandık mezar	Alandız Bahçe Mevkii
L21A079	siğ yerleşim	Alandız Köy Yığı
L21A080	nekropol	Alandız Kule Mevkii
L21A08001	sandık mezar	Alandız Kule Mevkii
L21A081	nekropol	Alandız Köyiçi
L21A08101	sandık mezar	Alandız Köyiçi
L21A082	siğ yerleşim	Kırandamı Curalar Tepetarla
L21A08201	nekropol	Kırandamı Curalar Tepetarla
L21A0820101	sandık mezar	Kırandamı Curalar Tepetarla
L21A083	nekropol	Kırandamı Curalar Dombici Gözelen
L21A08301	sandık mezar	Kırandamı Curalar Dombici Gözelen
L21A084	siğ yerleşim	Kırandamı Curalar Ayaklı Tepetarla
L21A08401	nekropol	Kırandamı Curalar Ayaklı Örenlik
L21A0840101	sandık mezar	Kırandamı Curalar Ayaklı Tepetarla
L21A085	siğ yerleşim	Boğazçiftlik Sülüler Hayranbağları Kabağağaçlı
L21A08501	nekropol	Boğazçiftlik Sülüler Hayranbağları Kabağağaçlı
L21A0850101	sandık mezar	Boğazçiftlik Sülüler Hayranbağları Kabağağaçlı
L21A086	siğ yerleşim	Boğazçiftlik Sülüler Hayranbağları Zeytinli Akburunönü
L21A087	nekropol	Kırandamı Havva'nın Kızı
L21A08701	sandık mezar	Kırandamı Havva'nın Kızı
L21A088	nekropol	Kırandamı Karataş
L21A08801	sandık mezar	Kırandamı Karataş
L21A089	mil taşı	Sarımahmutlu Örenarası Palamutluk
L21A090	sütun başlığı	Sarımahmutlu
L21A091	paye	Sarımahmutlu
L21A092	siğ yerleşim	Karaköy Tekeliler Karıncalı

Env. no.	Türü/adı	Buluntu yeri / mevki
L21A092 01	nekropol	Karaköy Tekeliler Karıncalı
L21A0920101	sandık mezar	Karaköy Tekeliler Karıncalı
L21A093	siğ yerleşim	Sarımahmutlu Örenarası Palamutluk
L21A093 01	nekropol	Sarımahmutlu Örenarası Palamutluk
L21A0930101	sandık mezar	Sarımahmutlu Örenarası Palamutluk
L21A094	siğ yerleşim	Sarımahmutlu Burçakovası Çay Kızılyar
L21A09401	dibek taşı	Sarımahmutlu Burçakovası Çay Kızılyar
L21A09402	dibek taşı	Sarımahmutlu Burçakovası Çay Kızılyar
L21A095	siğ yerleşim	Curalar Kırandamı Göktarla
L21A09501	t. yapı	Curalar Kırandamı Göktarla
L21A096	siğ yerleşim	Sarımahmutlu Bozburun
L21A097	ören yeri	Derbent İltanlı
L21A098	siğ yerleşim	Derbent Boğazçiftlik Bozburun
L21A099	siğ yerleşim	Kırandamı Sarıökelen/ Ören
L21A100	siğ yerleşim	Kırandamı Curalar Göktarla
L21A101	siğ yerleşim	Derbent Ayıldere
L21A102	siğ yerleşim	Kırandamı Bıyanlı
L21A103	ören yeri	Oğuz Kurtbaba
L21A104	nekropol	Aktaş
L21A10401	sandık mezar	Aktaş
L21A105	sekropol	Aktaş
L21A10501	sandık mezar	Aktaş
L21A106	siğ yerleşim	Bozalan Taşlıtepe
L21A107	siğ yerleşim	Bozalan Çirışlitepe
L21A108	siğ yerleşim	Bozalan Çirışlitepe
L21A109	stel	Eski Derbent
L21A110	siğ yerleşim	Tekke Kaşıkçı
L21A11001	nekropol	Tekke Kaşıkçı
L21A1100101	sandık mezar	Tekke Kaşıkçı
L21A111	nekropol	Kaşıkçı Kireçlik
L21A11101	sandık mezar	Kaşıkçı Kireçlik
L21A112	nekropol	Bostanyeri Anıklar
L21A11201	sandık mezar	Bostanyeri Anıklar
L21A113	stel	Eski Derbent
L21A114	nekropol	Bostanyeri Anıklar İsalır Kocaçam
L21A11401	sandık mezar	Bostanyeri Anıklar İsalır Kocaçam
L21A115	nekropol	Bostanyeri Anıklar Kumralı Tepesi
L21A11501	sandık mezar	Bostanyeri Anıklar Kumralı Tepesi
L21A116	siğ yerleşim	Karaköy Topbaşlar Arap Mezarlığı
L21A11601	nekropol	Karaköy Topbaşlar Arap Mezarlığı
L21A1160101	sandık mezar	Karaköy Topbaşlar Arap Mezarlığı
L21A117	siğ yerleşim	Eski Derbent Höyüğün kuzeyindeki tarla
L21A118	nekropol	Doğanköy Kocadüzü
L21A119	nekropol	Bostanyeri Anıklar, İsalır Kocaçam
M21A002	kule	Altıntepe
M21A008	siğ yerleşim	Eski Sazak Örenlik
M21A009	siğ yerleşim	Eski Sazak Köprübaşı Örenli Tepe
M21A011	ören yeri	Yeni Çatak Gavurdamı
M21A01101	nekropol	Yeni Çatak Gavurdamı
M21A0110101	sandık mezar	Yeni Çatak Gavurdamı

* t. yapı tanımlanamayan yapı

ARKEOLOJİK KÜLTÜR VARLIKLARI ENVANTER FİŞİ			
Modern Adı:		Enlem:	Envanter No:
Eski Adı:		Boylam:	
Antik Adı:		Rakım:	
İl:	İlçe:	Köy:	Mevkii:
T�r:	Konum:	Yükseklik:	Boyut:
TARİHÇE			
Kronoloji:		Devir/Dönem:	Kültür/Devlet:
SÖZEL ANLATILANLAR VE KİSMEN SORGULANANLAR			
Yer			
Tanım			
Tahribat			
Sorun/ Ek Bilgi			
Gözlem/ �neriler			
Toplama / Belgeleme			
Yüzey Bulguları			
ARAŞTIRMA TARİHİ			
İlk Bulunuş:		Arazide Hazırlayanlar:	
İlgili Yayın:		Saptama Tarihi:	
ARŐIV BİLGİLERİ			
S/B Foto:		Kullanılan Kısaltma:	
Renkli Foto:		Buluntu Depolama:	
Diji Foto:		Ek Belge:	
Saydam:		Tescil:	
Çizim:		Tarih:	
Video:		Sayı:	
		Kurul:	

Şek. 1. Arkeolojik kültür varlıkları envanteri arazi fiőı.

ARKEOLOJİ VERİ GİRİŞ SAYFASI

Türkiye Bilimler Akademisi KÜLTÜRİTAP V.1.0

Arkeoloji

Kentsel

Kırsal

Etnobotanik

Etnografya

Sözlü Tarih

Jeoloji

ENVANTER NUMARASI

MODERN ADI

ESKİ ADI

ANTİK ADI

ENLEM (K)

BOYLAM (D)

RAKIM

ESKİ NUMARA

1/25000 PAFTA NUMARASI

İL

İLÇE

KÖY

MEVKİİ

YÜKSEKLİK

BOYUT

TUR

KONUM

TARİHÇE

EKLE

TEMİZLE

GÖRSEL MALZEME / ARŞİV BİLGİLERİ

İLK BULUNUŞ

İLGİLİ YAYINLAR

ARAZİDE HAZIRLAYANLAR

TESPİT TARİHİ

S/B FOTOĞRAF NUMARASI

RENKLİ FOTOĞRAF NUMARASI

DİJİTAL FOTOĞRAF NUMARASI

SAYDAM NUMARASI

HARİTA NUMARASI

PLAN NUMARASI

RÖLÖVE NUMARASI

KROKİ NUMARASI

VİDEO NUMARASI

ARŞİV YERİ

BULUNTU DEPOLAMA

EK BELGE

KISALTMA

TESCİL DURUMU

TESCİL TARİHİ

TESCİL KURUMU

TESCİL NUMARASI

Veri Girişi

Sorgu

Analiz

CBS

ARKEOLOJİ VERİ GİRİŞ SAYFASI

Türkiye Bilimler Akademisi KÜLTÜRİTAP V.1.0

Arkeoloji

Kentsel

Kırsal

Etnobotanik

Etnografya

Sözlü Tarih

Jeoloji

YERİ

TANIMI (ANAHTAR KELİMELER)

TANIMI

TAHRİBAT (ANAHTAR KELİMELER)

TAHRİBAT

SORUN / EK BİLGİ (ANAHTAR KELİMELER)

SORUN/EK BİLGİ

GÖZLEM / ÖNERİLER (ANAHTAR KELİMELER)

GÖZLEM/ÖNERİLER

TOPLAMA/BELGELEME

YÜZEY BULGULARI (ANAHTAR KELİMELER)

YÜZEY BULGULARI

EKLE

TEMİZLE

TESCİL DURUMU

TESCİL TARİHİ

TESCİL KURUMU

TESCİL NUMARASI

TESCİL DERECE

Resin Ekle

Yeri Kayıt

Kaydet

Resin Büyüt

Veri Girişi

Sorgu

Analiz

CBS

Şek. 2. Arkeolojik kültür varlıklarına ilişkin envanter bilgilerinin bilgisayar ortamında kaydedilmesi için TÜBA tarafından geliştirilen Access tabanlı envanter fişi.

TÜBA-TÜKSEK PROJESİ					
ARKEOLOJİK KÜLTÜR VARLIKLARI ENVANTER FİŞ AÇIKLAMASI					
Modern adı	metin, el ile (manuel)				
Eski adı	metin, el ile				
Antik adı	metin, el ile				
Enlem	tekrarlanamayan değer, el ile		(format: ..° ..' ..")		
Boylam	tekrarlanamayan değer, el ile		(format: ..° ..' ..")		
Rakım	sayı, el ile		(format: ..° ..' ..")		
Envanter no.	tekrarlanamayan değer, el ile		(format: en fazla 11 karakter)		
Eski no.	metin, el ile				
1:25000 pafta no.	açılan liste kutusu, el ile		(format: 1:25000 ölçekli pafta numaraları listelenir)		
İl	diğer formlarla aynı sistemde olacak				
İe	diğer formlarla aynı sistemde olacak				
Köy	metin, el ile				
Mevki	metin, el ile				
Yükseklik	sayı, el ile		(format: cm, m, km)		
Boyut	sayı, el ile		(format:X..... cm, m)		
Tür	açılan liste kutusu - çoktan çoklu seçim (S)				
Agora	Dolmen	Kilise	Nymphaeion	Sebasteion	Tak
Anıt mezar	Eksedra	Köprü	Kaya anıtı	Siğ yerleşim	Tanımlanamayan yapı
Antik liman	Gymnasion	Kule	Kaya resmi	Sinagog	Tarih �ncesi mezarlık
Antik yol	Hamam	Kütüphane	Kutsal alan	Stadion	Tapınak
Askeri tesis	Heroon	Lahit	Konut	Stel	Taş ocağı
Asklepieion	Höyük	Latrina	Odeion	Stoa	Teras yerleşimi
Baptisterion	İşlik	Maden ocağı	Ostothek	Su kanalı	Tiyatro
Batık	Kale	Macellum	�ren yeri	Su yapıları	Tümülüs
Batık şehir	Karya tipi mezar	Mahzen	Palaestra	Su yolu	Urne
Bazilika	Kaya evleri	Megalitik anıt	Paleolitik buluntu yeri	Sunak	Villa rustica
Bent	Kaya mezarı	Menhir	Pithos mezar	Sur	Yapılı mağara
Bouleuterion	Kaya sığınağı	Mezar	Saray	şapel	Yazıt
Çakmaktaşı atölyesi	Kaya tapınağı	Mil taşı	Sandık mezar	şehir kapısı	Yeraltı yerleşimi
Çifte höyük	Kemer	Nekropol	Sarnıç	Tahıl ambarı (horrea)	
Dağınk yerleşim					
Konum	çoktan çoklu seçim ()				
Ada	Deniz kıyısı	Ova	Sualtı	Vadi yamacı	Yayla
Akarsu taraçası	G�l kıyısı	Plato	Tepe	Yamaç	Zirve
Dağı	Nehir yatağı	Sirt	Vadi içi		
Tarihçe	açılan liste kutusu- çoktan çoklu seçim ()				
	Detaylı bilgi için TARİHÇE sayfasına bakınız!				

şek. 3. "Kültür-Kitap" veritabanına arkeolojik kültür varlıkları envanter verilerini girilebilmek için gerekli bilgiler (devamı için bkz. şek. 4).

Levha 4

Sözel Anlatılanlar ve Kısmen Sorgulananlar						
Yeri		metin, el ile				
Tanımı		metin, el ile				
		sözel bölümde de sorgulanabilmesi için belirlenmiş anahtar kelimeler girilebilmeli				
		Anahtar kelimeler: (Çoktan çoklu seçim) (ÇÇS)				
Agora	Dolmen	Kemer	Megalitik anıt	Sinagog	Tak	
Anıt mezar	Eksedra	Kilise	Menhir	Stadion	Tanımlanamayan yapı	
Antik liman	Gymnasion	Konut	Nekropol	Stoa	Tapınak	
Antik yol	Hamam	Köprü	Nymphaeion	Su kanalı	Tarih öncesi mezarlık	
Askeri tesis	Höyük konisi	Kule	Odeion	Su tüneli	Taş ocağı	
Asklepieion	İşlik	Kutsal alan	Ostothek	Su yapıları	Tiyatro	
Baptisterion	Kale	Kütüphane	Palaestra	Su yolu	Tümülüs	
Batık	Karya tipi mezar	Lahit	Pithos mezar	Sunak	Urne	
Batık şehir	Kaya anıtı	Latrina	Sandık mezar	Sur	Villa rustica	
Bazilika	Kaya mezarı	Macellum	Saray	Şapel	Yazıt	
Bent	Kaya resmi	Maden ocağı	Sarnıç	Şehir kapısı	Yeraltı yerleşimi	
Bouleuterion	Kaya tapınağı	Mahzen	Sebasteion	Tahıl ambarı (Horrea)		
Tahribat		metin, el ile Anahtar kelimeler: açılan liste kutusu (çoktan çoklu seçim) (ÇÇS)				
Ağaçlandırma	Arazi düzeltme	Doğal aşınma	Tarımsal faaliyet	Taş ocağı	Yapılaşma	Diğer
Alt yapı çalışmaları	Baraj yapımı	Kaçak kazı	Taş çekme	Toprak çekme	Yol yapımı	
Sorun / Ek bilgi		metin, el ile Anahtar kelimeler: açılan liste kutusu (çoktan çoklu seçim) (ÇÇS)				
Ağaç	Depo	Kemer	Kırsal yapı	Konut	Mescit	Su yapıları
Askeri tesis	Fosil yatağı	Kentsel yapı	Kırsal yerleşim	Köprü	Mezarlık	Sur
Bent	Han	Kentsel yerleşim	Kışla	Kule	Saray	Türbe
Cami	Kale	Kervansaray	Kilise	Kümbet	Sarnıç	Yatır - ziyaret
Değirmen						
Gözlem / Öneriler		metin, el ile Anahtar kelimeler: açılan liste kutusu (çoktan çoklu seçim) (ÇÇS)				
Turistik potansiyeli var		Bilimsel açıdan önemli		Acil koruma gerekli		
Toplama / Belgeleme		metin, el ile				
Yüzey bulguları		metin, el ile Anahtar kelimeler: açılan liste kutusu (Çoktan çoklu seçim) (ÇÇ)				
Cam	Dibek taşı	El değirmeni	Figürin	Lahit parçası	Mimari süsleme	Stel
Çanak çömlek	Döşeme levhası	Ezgi taşı	Künk	Mil taşı	Mozaik	Tuğla
Değirmen taşı	Duvar resmi	Ezgi teknesi	Kiremit	Mimari parça	Sikke	Yazıt
Arşiv bilgileri						
İlk bulunuş		metin, el ile		Siyah - beyaz foto	metin, el ile	
İlgili yayınlar		metin, el ile		Renkli foto	metin, el ile	
Arazide hazırlayanlar		metin, el ile		Dijital foto	metin, el ile	
Saptama tarihi		tarih, el ile örnek: 30.01.2004		Saydam	metin, el ile	
Arşiv yeri		metin, el ile		Çizim	metin, el ile	
Ek belge		metin, el ile		Video	metin, el ile	
Kullanılan kısaltma		metin, el ile				
Buluntu depolama		metin, el ile				
Tescil durumu		Açılan liste kutusu: (çoktan tekli seçim) (ÇTS) diğer fişlerle aynı sistemde olacak				
		Tescilsiz				
		Tescilli				
		Tescil tarihi (metin, el ile)				
		Tescil kurulu (metin, el ile)				
		Tescil no (metin, el ile)				
		Tescil derecesi (metin, el ile)				

Şek. 4. Arkeolojik kültür varlıkları envanteri için "Kültür-Kitap" veritabanına veri giriş açıklamaları (şek. 3'ten devam).

TARİHÇE

Tarihçe Türkiye'deki veriler doğrultusunda düzenlenmiştir.

TARİH ÖNCESİ ÇAĞLAR MÖ 2.000.000 - 2000

Tarih öncesi çağlar, Türkiye'de ilk insanın varoluşundan yazının icadına kadar olan zaman dilimidir.

Taş Devri MÖ 2.000.000- 3000 Taş Devri, taş aletlerinin kullanıldığı devirleri içerir.**Paleolitik (Yontma Taş) MÖ 2.000.000 -14.000**

Alt Paleolitik	Acheul
Orta Paleolitik	Moustier
Üst Paleolitik	Levallois
Çaytaşı	Aurignac

Epi Paleolitik/ Mezolitik (Orta Taş) MÖ 14.000 - 10.000/ 8000Geometrik Mikrolit
Mikrolit**Neolitik (Yeni/ Cilalı Taş) MÖ 10.000/ 8000 - 5500**

Çanak çömleksiz Neolitik	Çanak çömleksiz Neolitik B	İlk Neolitik boya bezemeli
Çanak çömlekli Neolitik	Proto-Hassuna	Kırmızı astarlı
İlk Neolitik	Hassuna	Proto Halaf
Son Neolitik	Impresso	Fikirtepe
Çanak çömleksiz Neolitik A	Koyu yüzü açkılı	Son Neolitik boya bezemeli

Maden Devri MÖ 5500-300 Maden Devri, maden türlerinin kullanıldığı dönemleri içerir.**Kalkolitik (Bakırtaş) MÖ 5500 – 3000**

İlk Kalkolitik 5500-4500	Ege - Balkan boya bezemeli	Saman yüzü
Orta Kalkolitik 4500-3500	Ubeid	Uruk
Son Kalkolitik 3500-3250/ 3000	Can Hasan 2	Beycesultan
Halaf	Vinça	Kumtepe
Hacılar	Toptepe	

Tunç MÖ 3000 - 1200

İlk Tunç 3000 - 2000	Karadeniz İlk Tunç Çağı	Hitit İmparatorluğu
Orta Tunç 2000 - 1450	Ege Minos	Minyan
Son Tunç 1450 - 1200	Ege Miken	Batı Anadolu 2. bin
Karaz	Ege Kiklat	Doğu Anadolu 2. bin
Doğu Anadolu boya bezemeli	Trakya Azero	Suriye (Mezopotamya) 2. bin
Alışar III boya bezemeli	Hatti Beylikleri	3. bin Kültürleri
Yortan - Batı Anadolu	Asur Kolonileri	2. bin Kültürleri

Demir/ Karanlık/ Geometrik MÖ 1200 - 300

İlk Demir	Asur İmparatorluğu	Frig Krallığı
Buckel	Doğu Akdeniz kültürleri	Trak Krallıkları
Kaba karanlık	Proto Geometrik	İlk Geometrik
Son Miken sonrası (Sub Miken)	Doğu Anadolu boya bezemeli	Olgun Geometrik
Gri çanak çömlekler	Akamenid Krallığı	Son Geometrik
Son Hitit Krallığı	Urartu Krallığı	Son Geometrik sonrası (Sub Geometrik/ Oryantalizan)

Şek. 5. "Kültür-Kitap" veritabanına arkeolojik kültür varlıklarına ilişkin tarih bilgilerinin girilebilmesi için gerekli açıklamaları (devamı için bkz. şek. 6).

Levha 6

TARİH ÇAĞLARI MÖ 2000 -

Tarih çağları yazının icadından sonraki zaman dilimidir (Türkiye için).

İlkçağ MÖ 2000 - MS 395

İlkçağ, yazının icadından Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşüne kadarki zaman dilimidir (Türkiye için). Bu tanıma göre İlkçağ, Orta Tunç'tan itibaren başlamaktadır. Ancak, aynı zamanda Maden Devri karakterini de sürdüren Orta Tunç - Demir devirleri bu tarihçe tablosunda Maden Devri başlığı altında toplanmıştır. Antikçağ ifadesi ise İlkçağ, içinde yalnızca Yunan ve Roma devirlerini içeren zaman dilimi için kullanılmaktadır.

Arkaik MÖ 700/ 660 - 500/ 480

Arkaik (ilk dönem) 700/ 660 - 580/ 570

Arkaik (orta dönem) 580/ 570 - 540/ 535

Arkaik (son dönem) 540/ 535 - 500/ 480

Lydia Krallığı

Pers İmparatorluğu

Daskyleion Satraplığı

Sardes Satraplığı

İyonya Şehir Devletleri

Klasik MÖ 700/ 480 - 323

Klasik (ilk dönem) 500/480 - 450

Klasik (olgun dönem) 450 - 400

Son Klasik 400 - 323

Karya Satraplığı

Frigya Satraplığı

İyonya Satraplığı

Hellenistik MÖ 323-30

Hellenistik (ilk dönem) 323 - 200

Hellenistik (orta dönem) 200 - 100

Hellenistik (son dönem) 100 - 30

Büyük İskender'in İmparatorluğu

Seleukoslar

Ptolemaioslar

Lysimakhoslar

Antigonoslar

Bergama Krallığı

Kommagene Krallığı

Bitinya Krallığı

Pontus Krallığı

Galat Krallığı

Roma MÖ 1. yy - MS 7. yy

Roma (Cumhuriyet devri) MÖ 1. yy

Roma (İmparatorluğun başlangıcı)

Roma (İmparatorluğun orta dönemi)

Roma (İmparatorluğun sonu)

Ortaçağ MS 395 -1453

Ortaçağ, Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden İstanbul'un fethine kadar olan zaman dilimidir.

Bizans MS 7. - 15. yy

Bizans

Bizans (ilk dönem)

İkonoklast dönem

Bizans (orta dönem)

Bizans (son dönem)

Büyük Selçuklular

Anadolu Selçukluları

Haçlı Devletleri

Latin Krallığı

Anadolu Beylikleri MS 9. - 13.yy

Antakya Beyliği

Urfa Beyliği

İlhanlılar

Ramazanoğulları

Sahipataoğulları

Tacettinoğulları

Saltuklular

Mengücekler

Danışmentler

Artuklular

Dilmaçoğulları

İnaloğulları

Karakoyunlular

Akkoyunlular

Ahlat-şahlar

Çandarlıoğulları

Çobanoğulları

Eretnaoğulları

Eşrefoğulları

Hamitoğulları

Kadı Burhaneddin Ahmet

Karamanlılar

Karasioğulları

Ladik Beyliği

Pervaneoğulları

Aydinoğulları

Germiyanoğulları

Dulkadiroğulları

Osmanoğulları

Zengiler

Eyyubiler

Memluklar

Saruhanlılar

Yeniçağ MS 1453-1789

Yeniçağ İstanbul'un fethinden Fransız İhtilali'ne kadar olan zaman dilimidir.

Osmanlı

Osmanlı (ilk dönem) (1299 - 1453)

Yakınçağ MS 1789 -

Osmanlı

Osmanlı (klasik dönem)

Osmanlı (son dönem)

Osmanlı (çöküş dönemi) 1699 (Karlofça Antlaşması) - 1923

Türkiye Cumhuriyeti 1923 -

BELİRSİZ Tarihlenemeyen arkeolojik buluntular için kullanılır.

Renk - Tarihçe ilişkileri

Tarihçe I. kademe

Tarihçe II. kademe

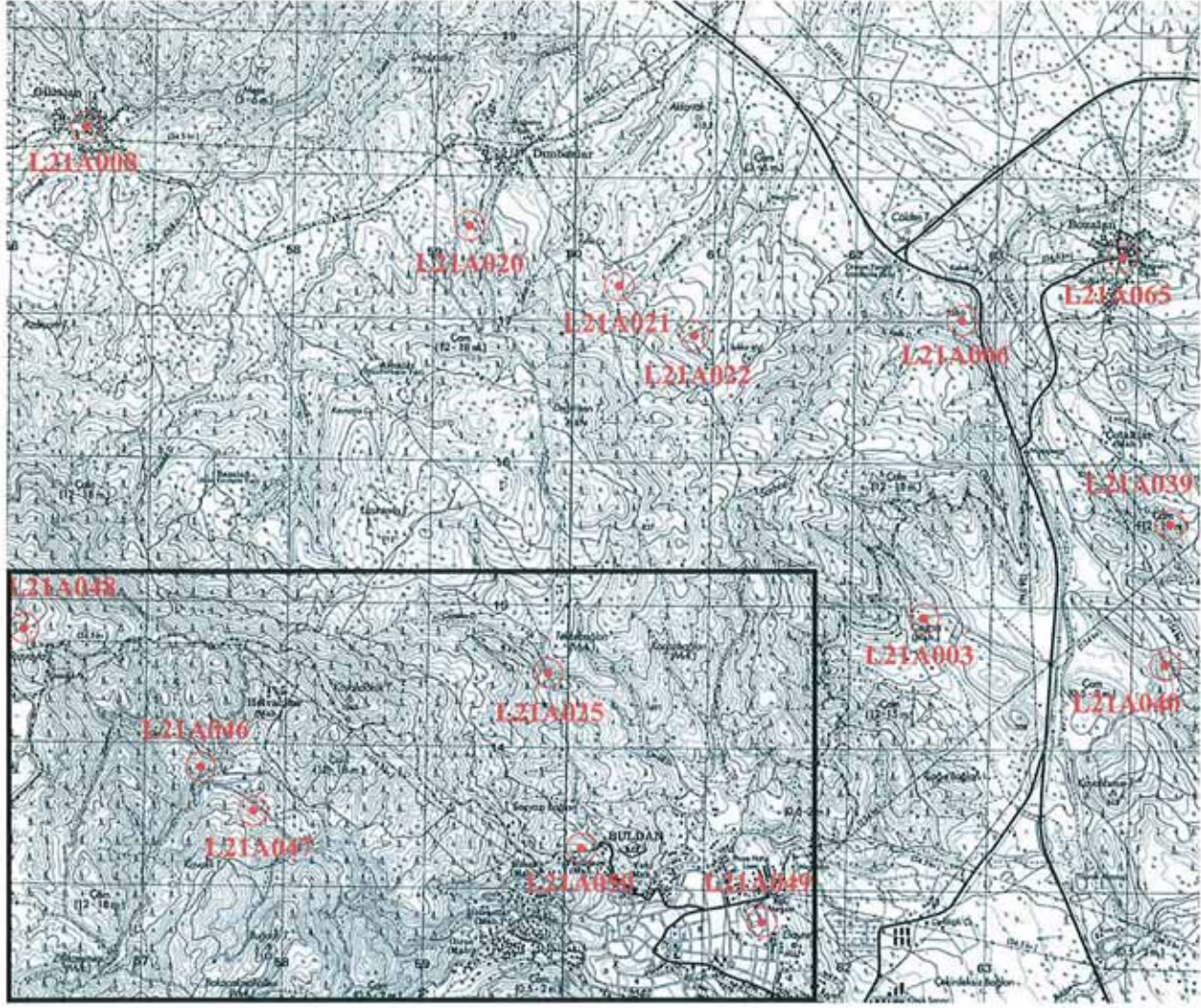

Tarihçe III. kademe

Tarihçe IV. kademe

Şek. 6. "Kültür-Kitap" veritabanına arkeolojik kültür varlıklarına ilişkin tarih bilgilerinin girilebilmesi için gerekli açıklamaları (şek. 5'ten devam).

Şek.7. Buldan ve çevresinde envanterlenen arkeolojik kùltür varlıklarının işaretlendiği 1/25000 ölçekli haritanın bir bölümü.

Şek. 8. Yukarıdaki 1/25000 ölçekli haritadan ayrıntı.

Levha 8

Res. 1. Oğuz Kurtbaba ören yeri (env. no: L21A103) günümüzde tamamıyla tarım arazisi halindedir.

Res. 2. Oğuz Kurtbaba ören yerinde bulunan, Severuslar dönemine ait bir mimari parça.

Res. 3. Derbent İltanlı yerleşimi (env. no: L21A097) İltanlı Barajına hâkim bir tepede yer almaktadır.

Res. 4. Eski Derbent Höyük (env. no: L21A002) ve kuzeyindeki tarla (env. no: L21A117) çanak çömlek parçaları bulunan bir yerleşimdir.

Res. 5. Curalar Kırandamı Göktarla (env. no: L21A095). Günümüzde orman arazisi olan ören yerinde, ağaçlar arasında birçok yapı kalıntısı ve araziye dağılmış yapı taşları görülmektedir.

Res. 6. Kırandamı, Curalar Ayaklı Tepetarla (env. no: L21A084) mevkiindeki tarım arazisi kültür katları incelenmiş bir sığ yerleşimdir

Res. 8. Boğazçiftlik, Sülüler Hayranbagları Kabağağaçlı (env. no: L21A085) günümüzde tarım arazisi olarak kullanılan, yüzeyinde çok sayıda çanak çömlek parçası bulunan bir yerleşimdir.

Res. 7. Boğazçiftlik, Sülüler Hayranbagları Kabağağaçlı'da (env. no: L21A085) bulunan bir *lydion*.

Res. 22. Bozalan, Kırbıyık Nekropolü (env. no: L21A00501) büyük ölçüde tahrip olmuş durumdadır.

Res. 23. Eski Derbent Höyük Nekropolünün (env. no: L21A00202) bir kısmı kepçelerle tahrip edilmiştir.

Res. 24. Bostanyeri, Arıklar Isalar Kocaçam nekropol alanı (env. no: L21A114) modern kömür ocakları ve kaçak kazılar yüzünden tahrip olmuş durumdadır.

Res. 25. Kaşıkçı, Kireçlik Nekropolünde (env. no: L21A111) yol yapımı sırasında oluşan kesitte kısmen tahrip olmuş bir sandık mezar görülmektedir.

Res. 27. Alandız, Bahçe Mevkiindeki nekropol (env. no: L21A07801) yol yapımı sırasında kesilmiş ve sandık mezarların bazıları görülebilir hale gelmiştir.

Res. 26. Alandız, Kule Mevkiindeki Nekropolde (env. no: L21A080) yol yapımı sırasında tahrip olan antik bir mezar, mezarlara saygı ifadesi olarak, köylüler tarafından yeniden yapılmıştır.

Levha 12

Res. 28. Doğanköy, Yıkıklar'da bir sığ yerleşim (env. no: L21A077) ve nekropol alanı (env. no: L21A07701) bulunmaktadır.

Res. 29. Hasanbeyler, Bacaksızlar Nekropolünde (env. no: L21A019) kaçak kazılarla açılmış bir sandık mezar görülmektedir.

Res. 30. Aktaş Nekropol alanının (env. no: L21A104) bir kısmı günümüzde tarla olarak kullanılmaktadır.

Res. 31. Aktaş Nekropolündeki sandık mezarlardan biri tarla kenarındaki kesitte görülmektedir.

Res. 32. Aktaş Mevkiinde bulunan bir başka nekropolde (env. no: L21A105) yolun kestiği kısımda sandık mezarlar (env. no: L21A10501) görülebilmektedir.

Res. 33. Sarımahmutlu, Örenarası Palamutluk'taki nekropolde (env. no: L21A09301) kaçak kazılarla ortaya çıkan sandık mezarlar bulunmaktadır.

Res. 34. Kırandamı, Curalar Ayaklı Örenlik nekropolünde (env. no: L21A08401) sandık mezarların çoğu tamamen tahrip edilmiş ve taşları tarla kenarlarında toplanmıştır.

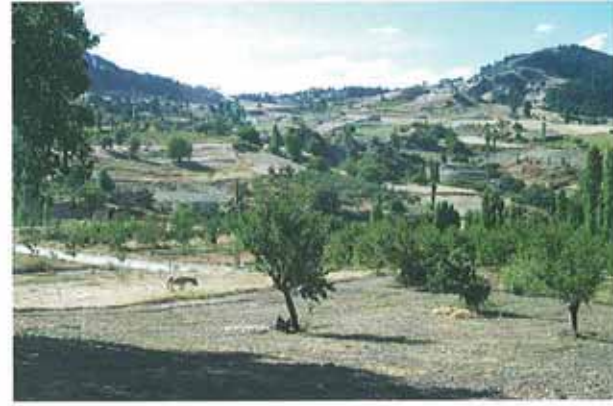
Res. 9. Derbent, Ayıldere (env. no: L21A101) yörenin, Roma Devrinin başlarına ait kültür katı bulunan az sayıdaki yerleşiminden biridir.

Res. 10. Derbent, Ayıldere'd  (env. no: L21A101) M  1. yüzyıla ait kabartma bezemeli k seler ile MS 2. yüzyıla ait astarlı ve yalın çanak çömlek parçaları bulunmuştur.

Res. 11. Bozalan, Taşltepe Mevkii (env. no: L21A106), Roma Devrine ait sığ yerleşimdir.

Res. 12. Alandız Köy Yıkıķı (env. no: L21A079) yoğun bitki örtüsü nedeniyle az sayıda çanak çömlek parçası bulunan bir sığ yerleşimdir.

Res. 13. Sarımahmutlu,  renarası Palamutluk'ta (env. no: L21A093) kaçak kazılarla tahrip olmuş bir Roma Devri yerleşimi bulunmaktadır.

Res. 14.
Sarımahmutlu,
Bur akovaşı  ay
Kızılyar Mevkiinde
(env. no: L21A094)
bulunan, MS 4.
yüzyıla ait pithos.

Res. 15.
Sarımahmutlu,
 renarası
Palamutluk
Mevkiinde
tarla sürümü
sirasında
bulunduğu
söylenen mil
taşı (env. no:
L21A089).

Levha 10

Res. 16. Kırandı Bıyıklı'daki Roma Devri yerleşimi (env. no: L21A102) günümüzde bir tarladır.

Res. 17. Doğanköy Yıkıklar'daki ören yeri (env. no: L21A077), sandık mezarlardan oluşan nekropol alanının (env. no: L21A07701) eteklerinde, kesme taş blokların kenara çekildiği bir tarla görünümündedir.

Res. 18. Boğazçiftlik, Sülüler Hayranbağları Zeytinli Akburunözü'nde (env. no: L21A086) sel yüzünden tahrip olmuş bir Bizans Devri yapısına ait kalıntılar görülmektedir.

Res. 19. Karaköy, Topbaşlar Arap Mezarlığı Mevkiinde, MS 5.-11. yüzyıllara ait bir yerleşim (env. no: L21A116) ve nekropol (env. no: L21A11601) bulunmaktadır.

Res. 20. Tekke Kaşıkçı (env. no: L21A110) köyünde bir evin duvarında Bizans Devrine ait devşirme bir sütun başlığı bulunmaktadır.

Res. 21. Bostanyeri, Arıklar İsalı Kocaçam Mevkiindeki nekropol alanı (env. no: L21A119) orman yangın güvenlik şeridi açılırken tahrip edilmiştir.

Res. 35. Yenicekent, Apollonia/ Tripolis'te (env. no: L21A001) bulunan, kabartma bezemeli çanak çömlek üretimi için kullanılan negatif kalıp parçası.

Res. 36. Yenicekent, Apollonia/ Tripolis'te (env. no: L21A001) bulunan çanak çömlek parçaları.

Res. 37. Bostanyeri, Arıkl r Nekropolünde (env. no: L21A112) yol inşaatının açtığı kesitte bulunan, Tunç Devrine ait testi.

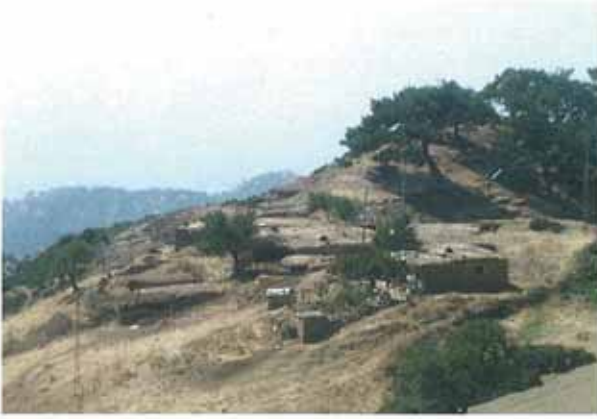

Res. 38. G lalan K rkınar'daki *villa rustica*'da (env. no: L21A008) yapılan kaçak kazılar sırasında etrafa dağılmış çanak çömlek parçaları.

Res. 39. Eski Derbent, İncirlikabız'da kaçak kazı yapılan bir *villa rustica*'da (env. no: L21A073) ortaya ıkımış çanak çömlek parçaları.

Levha 14

Res. 40. Bostanyeri, Arıklar'daki yayla yerleşimi.

Res. 41. Curalar'da bir anıt çınar ağacı.

Res. 42-43. Bostanyeri, Arıklar'da bulunan günümüz yayla yerleşiminde ahır ve ev olarak kullanılan yapılar.

Res. 44. Bostanyeri, Arıklar'daki bir yayla evinin iç mekânından ayrıntı.

Res. 45. Kalıntıları, İltanlı Barajının zaman zaman yükselen suları ile aşınmış Kırandamı, Curalar Göktarla'daki Antikçağ yerleşimi (env. no: L21A095).

Res. 46. Eski Derbent İncirlikabız'da uzun süreli kaçak kazılarla tahrip edilmiş bir villa rustica (env. no: L21A073).

Res. 47. Hasanbeyler'de bostan olarak kullanılan bir nekropolde (env. no: L21A052) yok edilmiş mezarlara ait taşlar tarla kenarına dizilmiştir.

Res. 48. Sarımahmutlu'da saptanan, henüz tamamlanmamış bir sütün başlığı (env. no: L21A090).

Res. 49. Bostanyeri, Anklar İsalar Kocaçam Mevkii'ndeki nekropolde (env. no: L21A114)  ok küçük bir kömür işletmesi bulunmaktadır.

Res. 50. Yenicekent, Apollonia/ Tripolis (env. no: L21A001) Buldan'ın en iyi korunagelmiş ve en b   k  ren yeridir.

Levha 16

Res. 51. Çamköy, Delikkaya Mevkiindeki su yoluna (env. no: L21A067) ait tünel.

Res. 52. Eski Derbent'te bulunup Kadıköy Camiinin bahçesine getirilen, üzeri yazıtlı mezar steli (env. no: L21A113) Hellenistik Devire aittir.

Res. 53. Beyler, Ovakıran Beyalan Mevkiinde bulunan iki sarnıçtan biri (env. no: L21A07001).

Res. 54. Buldan ilçe merkezinde, Haydar Akın Vakfı'nın bahçesinde (env. no: L21A064) korunan bir paye başlığı.

Res. 55. Sarımahmutlu, Burçakovası Çay Kızılyar'da tespit edilen bir sütun kaidesi (env. no: L21A09403).

Res. 56. Sarımahmutlu köyünde bulunan, mermerden bir payenin alt kısmı (env. no: L21A091).

Çine ve Nazilli (Aydın) İlçeleri Arkeolojik Kültür Varlıkları Envanteri 2000-2003

Neşe ATİK* / Zeynep KOÇEL ERDEM*

ANAHTAR SÖZCÜKLER/ KEYWORDS

Ören yeri, höyük, sığ yerleşim, nekropol, mezar (Karya tipi, kaya, sandık, lahit, tümülüs, ostotheck, urne, anıt, kule mezarlar) kutsal alan, tapınak, kilise, sur, kale, kule, sarnıç, su kemeri, yol, işlik, yazıt
Ancient site, mound, flat settlement, necropolis, grave (Carian type, rock-cut, cist, sarcophagus, tumulus, ostotheck, urn, grave monument, tomb tower) sanctuary, temple, church, fortification, fort, tower, cistern, aqueduct, road, workshop, inscription

ÖZET/ SUMMARY

Aydın il sınırları içerisinde 2000 - 2003 yılları arasında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi (MSGSÜ) Arkeoloji Bölümünden Doç. Dr. Neşe Atik başkanlığındaki bir ekip tarafından MSGSÜ Bilimsel ve Teknolojik Araştırmalar Başkanlığının mali desteği ile arkeolojik yüzey araştırmaları gerçekleştirilmiştir.

Çalışmaların sürdürüldüğü alanlarda arazinin engebeli doğal yapısına paralel olarak çok sayıda tahkimli tepe yerleşimi ve nekropol saptanmıştır. Bunların yanı sıra höyük yerleşimleri de görülmüştür. Tahkimli yerleşmelerin ve nekropollerin içinde ve civarlarında çok sayıda işlik (zeytinyağı, şarap) ve sarnıçlar bulunmaktadır. Kaleler ve ören yerlerinde arazi genellikle kayalıktır ve buralarda, ahşap yapıların kayalara oyulmuş temel, dikme ve hatıllarına ait olabilecek izlerle karşılaşmaktadır. Yine kayalara oyulmuş merdiven basamakları ve mezarlar da doğal kayaların gereksinime uygun bir şekilde kullanıldığını göstermektedir.

Kaleler ve ören yerleri dışında kesme taş bloklarla inşa edilmiş, bir tahkimat sistemine bağlı olmayan kuleler, bölgede dikkati çekmektedir.

The survey around the city of Aydın has been carried out under the auspices of the Department of Classical Archaeology, Mimar Sinan Fine Arts University (MSGSÜ) between the years 2000-2003. Associate Professor Dr. Neşe Atik directed the team. The Research Foundation of MSGSÜ provided financial support.

The Aydın region has a rugged and rocky topography, in which there are many fortified settlements and necropolises, as well as some mounds. Many oil mills, wineries and cisterns were documented in and around the fortified settlements. At the ancient sites, the traces of foundations carved into native rock, the beams and posts of wooden constructions are still visible. Rock-cut stairs and graves also show that native rock is used whenever needed.

There are some isolated towers of ashlar masonry mostly located in the necropolis areas. These towers could be watch-towers or tomb towers. The most common grave

* Doç. Dr. Neşe ATİK (Proje Yürütücüsü); Yrd. Doç. Dr. Zeynep KOÇEL ERDEM (Proje Yürütücü Yardımcısı)/ Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi (MSGSÜ) Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Fındıklı İSTANBUL

Söz konusu kuleler bir nekropol alanı içerisinde yer almaktadır. Bu nedenle bu kulelerin gözcü kulesi niteliği yanı sıra mezar kulesi (anıt mezar) olmaları da kuvvetle muhtemeldir. Çeşitli mezar tiplerinin bir arada görüldüğü bu nekropolde en çok Karya tipi mezarlarla karşılaşılacaktır. Ayrıca tümülüs, sandık, lahit, oda ve heroon mezar tipleri de bölgede kullanılan farklı gömüt geleneklerine örneklerdir.

Kale ve kulelerin duvar örgüleri kesme taştan ve Hellenistik Devir için karakteristik olan "bosajlı" duvar tipindedirler. Ayrıca tümülüs mezarların bir kısmı da Hellenistik Devirde olduğu gibi, çevresi kesme taş duvar örgülü, üstü top- rak örtülü küçük tepelikler şeklindedir. Civarlarında Hellenistik Devir çanak çömlek parçalarının da bulunduğu kale, kule ve küçük tümülüs mezarlar, bölgede Hellenistik Devirin parlak bir dönem olduğuna işaret etmektedir. Diğer çanak çömlekler ise çok az sayıda prehistorik malzemenin yanı sıra yine çok az sayıda Bizans Devrine, az sayıda Klasik ve Hellenistik devirle- re ve bol miktarda Roma Devrine ait buluntular- dan oluşmaktadır.

type of the region is Carian type. There are also various grave types in these necropolises such as tumuli, sarcophagi, cist and rock-cut, but Carian-type graves are the most common.

Some towers have ashlar masonry and bosses characteristic of the Hellenistic period. Some of the tumulus mounds are in the shape of small hills surrounded by a wall built of ashlar masonry. Around the fortifications, towers and tumuli, there are scattered pot sherds. According to the ceramics and the stonework of the fortifications, the region was rather prosperous during the Hellenistic period. Most of the other ceramics belong to the Roman period. Evidence for the Prehistoric, Classical, and Byzantine periods are rather rare.

GİRİŞ

Aydın ilinde yürütülen yüzey araştırmaları ilk kez 2000-2003 yılında MSGSÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü tarafından "Denizli - Aydın Illeri Yüzey Araştırmaları" kapsamında başlatılmış ve MSGSÜ Bilimsel ve Teknolojik Araştırmalar Başkanlığının desteğiyle yürütülmüştür. Doç. Dr. Neşe Atik başkanlığında, Yrd. Doç. Dr. Zeynep Koçel Erdem'in başkan yardımcılığında yürütülen çalışmalarda başkanlık temsilcisi olarak 2000 yılında Okan Cinemre, 2001 yılında İlknur Subaşı, 2002-2003 yıllarında ise Neşe Atik görev yapmışlardır. Diğer ekip üyeleri MSGSÜ Arkeoloji Bölümü elemanları ve öğrencilerinden oluşmaktadır. Çalışmalara 2000 yılında Yrd. Doç. Dr. Arzu Öztürk ve Arş. Gör. Elmas Baylan; 2001-2003 yıllarında ise dönüşümlü olarak araştırma görevlileri Kenan Eren, Filiz Dönmez Öztürk, H. Murat Özgen ve bölüm öğrencilerinden 2001 yılında Oğuz Erkan ve Burak Soy 2002 yılında ise G. Akgün- gör, A. Melih Aktekin, Oğuz Erkan, Bilgen Kuş, Nurcan Özer, E. Çiğdem Temur katılmışlardır.

ÇALIŞMA YÖNTEMİ

2000 yılında başlayan çalışmalar, 2001 yılından itibaren TÜBA-TÜKSEK (Türkiye Bilimler Akademisi - Türkiye Kültür Sektörü) Türkiye Kültür Envanteri Yürütme Kurulu, Arkeolojik Belgeleme Grubunun oluş- turduğu sistemle sürdürülmüştür. Çalışmalar sıra-

sında ekibin bir kısmı arazi çalışmalarını sürdürür- ken bir kısmı da bir gün önce toplanan çanak çöm- lek, taş alet gibi küçük buluntulara ilişkin temizlik, fotoğraf ve çizim çalışmalarını yapmış, toplanan bilgi- lerin bilgisayar ortamına aktarılmasını sağlamıştır. Saptanan tüm kalıntılar ve buluntular saydam, dijital fotoğraf ve video çekimleri yapılarak arşivlenmiştir. Saptanan arkeolojik yerleşim, nekropol ya da tekil kalıntıların buluntu yerlerinin GPS (Global Posi- tioning System) aleti yardımıyla coğrafi konum bilgi- leri (x, y, z değerleri) saptanmış, envanter formlarına ve 1/25000 ölçekli haritalara işlenmiştir.

ÇALIŞMANIN KAPSAMI VE SAPTAMALAR

Aydın ili antik Karya bölgesinde yer almaktadır. Kuze- yinde Lidya bölgesi, doğusunda Frigya, güneydoğu- unda ise Likya komşu bölgeleri ile sınırlıdır. Bölgede tespit edilen en erken yerleşimler tarihöncesi devirle- re uzanmaktadır (Akdeniz 1997: 233 vd.; Günel 2003: 113 vd). Bölge kentlerinden birçoğunun Hitit kaynak- larında geçen yerleşmeler olduğu son yıllarda yapılan araştırmalarla saptanmıştır (Marchese 1989: 89, res.10). Strabon, Karya bölgesinin önemine değin- miştir¹. Yaşlı Plinius ise bölgenin önemli kentlerinden Tralleis'i *terra sigillata* çanak çömleklerinin üretim merkezleri arasında saymıştır (Pliny 1984: 158-161).

Menderes nehri (Meandros) sayesinde oldukça verimli olan bölgede Tralleis, Nysa, Aphrodisias, Akharaka, Mastaura, Brioula, Alinda ve Alabanda gibi büyük ören yerleri bulunmaktadır. Bunlar yapıları büyük ölçüde ayakta kalmış olan ören yerleridir. Bölgede Gerga gibi daha küçük, köy karakterli tepe yerleşmeleri de bulunmaktadır².

2001-2003 yılları arasındaki arazi çalışmaları sırasında şimdiye dek hiç bir kazı ve araştırmanın yapılmadığı, henüz saptanıp tescil edilmemiş antik kalıntılarla karşılaşmıştır³. Bunlardan biri olan Çine-Seferler Havutlu Tepe (env. no: N19A001) ulaşımı çok güç, büyük bir ören yeridir. Bölgede tepe yerleşmeleri, kale, kule gibi savunma sistemleri Çine-Ovacık Asarı (env. no: M20A027), Çine-Soğukoluk Kocaasar (env. no: N19A004), Çine-Hacıpaşalar Asartepe (env. no: N20A002), Çine-Deveci Asarı (env. no: M19A005) örneklerinden de görüleceği gibi oldukça yaygındır. Söz konusu kuleler, stratejik noktalara yerleştirilmiştir. Böylelikle bölgede önemli bir savunma ağına kurulmuş olduğu söylenebilir.

Yerleşimler ve savunma sistemlerinin yanı sıra Çine-Topçam Karapınar Nekropolünde (env. no: M20A032), Çine-Soğukoluk Kocaasar (env. no: N19A004), Çine-Belenköy Kabalar Gavurdamları'nda (env. no: N20A001) olduğu gibi birbirinden farklı mezar tiplerini içeren büyük nekropoller bulunmaktadır.

TÜBA-TÜKSEK arkeolojik kültür varlıkları envanter formlarına ek bilgi olarak kentsel ve kırsal kültür varlıklarının coğrafi konum bilgileri ve görsel malzemeleri de kayıt edilmektedir. Bu bağlamda kentsel kültür varlıkları arasında Çine-Kocabelen Köprüsü, Çine-Eski Çine Ahmet Gazi Camii, Ahi Bayramlı ve Ahi İbrahim kümbetleri, Çine-Eski Çine'de bir çeşme, Çine-Bereket yakınındaki kale, Nazilli- Kestel köyü içindeki su yolu, Çine-Gürleyen Çayı Köprüsü, Nazilli-Kestel köyündeki türbe ve kırsal kültür varlıklarından Topçam'daki ambarlar (lev. 13: res. 90) belgelenen kültür varlıkları arasındadırlar.

ÖREN YERLERİ

2000-2003 yıllarında yapılan saptamalarda ören yerlerinin çoğu kayalık arazilerde yer aldığından yapıların yalnızca temelleri, dikme ve hatıllarının kayalar üzerindeki izleri görülebilmektedir. Söz konusu yeni saptamaların çoğunda –yapılar büyük ihtimalle ahşap olduğundan– duvar izlerine rastlanmamaktadır.

Ulaşımı çok güç olan Çine-Seferler Havutlu Tepe ören yerinde (env. no: N19A001), kesme taştan “bosajlı” duvarları görülebilen yapılar, kaya platformlarının üzerinde olasılıkla ahşap konstrüksiyona ait düzenli delikler (lev. 1: res. 3) ve kaya platformlarını birbirine bağlayan, kayalara oyulmuş merdivenler (lev. 1: res. 4) görülmektedir. Yerleşme içindeki bir kaya sığınağının (lev. 1: res. 1) çevresinde ele geçen, Kal-

kolitik Devire ait olabilecek, el yapımı, hamuru bitkisel katkılı iki adet çanak çömlek parçası, sığınağın tarihöncesi devirlere ait bir yerleşim olduğunu akla getirmekle beraber, bulgular yeterli kanıt sunmamaktadır. Bu yerleşimde görülen Klasik Devirin son dönemi - Hellenistik Devirin ilk dönemlere ait bir sunak (lev. 1: res. 5) ve kısmen kayalara oyulmuş, kısmen kesme taştan “bosajlı” duvarları olan, heroon olması muhtemel, tanımlanamayan bir yapı (lev. 1: res. 2), bu alanın kutsal bir alan olduğunu düşündürmektedir. Ayrıca sunağın yakınında dikdörtgen planlı ve birbirine paralel olarak inşa edilmiş, tapınak olabilecek iki yapı yer almaktadır. Bu yapıların yakınında bulunan, kaçak kazılarla ortaya çıkarılmış bir mezar ise moloz taştan yapılmış duvarlara sahiptir. Bu alanda bulunan Klasik, Hellenistik ve Roma devirlerine tarihlenen çanak çömlek parçalarına karşın, kaba işçiliği olan bu mezar Roma Devrinin sonuna ait olmalıdır. Ören yerindeki büyük bir kayanın düzeltilmiş bir yüzeyinde (lev. 1: res. 6) ise ΔΗΜΕΤΡΙΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ şeklinde eski Yunanca (Hellenic) bir yazıt bulunmaktadır⁴.

Çine-Sağlık Ancin ören yerinde (env. no: M19A009) (Marchese 1989: 38, res. 13) tanımlanamayan yapı kalıntıları ve çevrede bir postament, bir öğütme taşı ve çeşitli parçalar görülmektedir.

Çine-Kavşit (env. no: M20A003) ören yeri yapı kalıntılarının, merdivenlerin (lev. 2: res. 7) ve nekropolün (Arılıtaş Mevkii) bulunduğu bir yerdir. Kalıntılar arasında bir postament (lev. 2: res. 8) yer almaktadır.

Çine-Cumalı Başkaraca - Gavur Bahçesi öreni (env. no: M19A011) tarla kenarında Roma Devri sütun gövdelerinin görüldüğü tamamen tarla haline dönüştürülmüş bir yerleşimdir.

Çine-Murtat Tepe (env. no: M20A004) arazinin ağaçlık olmasından dolayı yapılar bitki örtüsüyle kaplandığından, zorlukla algılanabilen bir ören yeridir. Ören yerine bitişik olan nekropolünde (env. no: M20A00401) ise farklı mezar tipleri (lev. 2: res. 11-14) bir arada kullanılmıştır (bkz. s. 44'te “Nekropoller” bölümü).

Çine-Cumalı Taşgedik Öreni (env. no: M20A015) pamuk ekimi nedeniyle yok edilmiş bir ören yeridir. Çevrede taş bloklar, mermer sütun gövdeleri, pişmiş toprak su künkleri, kiremitler ve döşeme levhaları görülebilmektedir. Ayrıca MS 3.-4. yüzyıllara ait yalın çanak çömlekler de ele geçmiştir.

Çine-Bereket köyü Mezarlık Düzü Mevkii (env. no: M20A034) sütun gövde parçalarının, bir işliğe ait olabilecek ezgi taşlarının ve kayaya oyulmuş bir ezgi teknesinin, dikdörtgen planlı bir yapıya ait temel izlerinin görüldüğü bir ören yeridir. Yakınında da farklı mezar tiplerinin –Karya tipi mezarlar ve lahitler gibi– yer aldığı bir nekropolü (env. no: M20A03401) bulunmaktadır (lev. 2: res. 10).

Çine-Sarnıç Tolaz Mevkii (env. no: M20A035) kaçak kazılarla kısmen ortaya çıkartılmış büyük bir ören yeridir. Büyük boyutlarda kesme taşların kullanıldığı anıtsal bir kapı yapısının kalıntıları ile harçlı tuğla duvarlar görülebilmektedir.

Çine çevresinin en büyük antik kentlerinden biri olan ve kazısı Aydın Müzesi uzmanları tarafından sürdürülen Çine-Doğanyurt'taki Alabanda ören yeri (env. no: M19A010) 2003 yılında TÜBA-TÜKSEK Arkeolojik Kültür Varlıkları Envanteri'ne ilave edilmek üzere incelenmiştir⁵. Antik kentte tiyatro, Apollon tapınağı (?), hamam, Dor tapınağı, bouleuterion, batı nekropolü ve surlar gibi büyük ölçüde ayakta kalabilmiş anıtsal yapılar görülmektedir.

Nazilli-Mastaura (env. no: M20A018), bir akarsuyun iki tarafına yapılmış tonozlar tarafından taşınan teraslar üzerine inşa edilmiş, ancak yoğun bitki örtüsü nedeniyle yapıları algılanamayan, oldukça kötü durumda koruna gelmiş büyük bir ören yeridir (lev. 3: res. 19). Nekropol alanının da bulunduğu ören yerinde çok sayıda kaçak kazı izine rastlanmıştır. Mastaura hakkında ayrıntılı bilgi için bkz Ramsay 1895: 104; Ruge 1930.

Nazilli'nin Kestel köyü yakınında yer alan Böğrüdelik köyü (env. no: M20A006) içinde mimari kalıntılar ve yanındaki Kalemli Tepesinde tonozlu yapı kalıntıları bulunmaktadır. Köyün eski camisinin duvarında devşirme olarak kullanılan antik yazıtları (lev. 3: res.16-18), cami arkasında olasılıkla bir tiyatro/ odeion'un oturma kademelerine ait kavisli bir basamak vardır (lev. 3: res. 15). Bir köy evinin bahçesinde ise Hellenistik Devire ait mermerden büyük bir paye başlığı (lev. 3: res. 22) bulunmaktadır⁶. Köy içinde de Roma Devrine ya da Roma Devrinin son dönemine tarihlenebilecek tonozlu bir yapı kalıntısı (lev. 3: res. 21) ve yapının kuzey duvarında devşirme olarak kullanılmış sütun parçaları yer almaktadır. Ayrıca köyün yakınında yer alan ve yok edildiği ifade edilen mezardan bir kandil çıkartılmıştır. Kalıntılar arasında dönemi tam olarak saptanamayan bir de ezgi taşı görülmüştür.

Nazilli-Demirciler (env. no: M20A008) sur kalıntılarının izlendiği bir ören yeridir. Nekropolünde (env. no: M20A00801) surun yakınında kaçak kazılarla tahrip edilmiş durumda sandık mezarlar (env. no: M20A0080101) görülmüştür. Ayrıca dromosu ve sekili gömü odası tahrip edilmiş küçük bir tümülüs mezar (env. no: M20A0080102/ lev. 4: res. 23-24) saptanmıştır.

Çine-Madran (env. no: M20A002) çeşitli yapılara ait duvarların, yolların (env. no: M20A00202) ve bir işliğin (env. no: M20A00203) bulunduğu bir ören yeridir (lev. 4: res. 27-28). Ayrıca yakınındaki nekropolde (env. no: M20A00201) içinde bir lahit bulunan tonozlu bir oda mezar (lev. 4: res 26, 29) ve yakınında bitki örtüsü nedeniyle iyi görülemeyen ikinci bir oda mezar da bulunmuştur.

Nazilli-Çamköy (env. no: M20A007) modern yolun kestiği (lev. 3: res. 20) tarlada çok sayıda mikali tuğla ve çatı kiremidinin ve MS 1.-3. yüzyıllara tarihlenen kalıplı kaplara ait parçalarla MS 9.-12. yüzyıllara ait bol mikali çanak çömleklerin ele geçtiği bir yerleşimdir.

SİĞ YERLEŞİM

Çine- Soğukoluk Emirler Mahallesi Mevkiinde (env. no: N19A002) MS 4.-5. yüzyıllara (Roma Devrinin son dönemi) tarihlenen çanak çömleklerin ele geçtiği, kültür katları incelenmiş bir yerleşim alanıdır.

HÖYÜKLER

Çine ve çevresinde bölgenin coğrafi özelliğinden dolayı çok fazla höyükleşme görülmemektedir.

Çine-Asartepe (env. no: M20A011), Yeni Çine'nin 2 km kuzeydoğusunda yer alan Asartepe üzerinde Osmanlı Devrine (?) ait bir kalenin (env. no: M20A01101) bulunduğu bir höyüktür. Höyüğün eteklerinde Karya tipi mezarlar (env. no: M20A0110201, M20A0110202) ve steller için açılmış deliklerin bulunduğu bir nekropol (env. no: M20A01102) görülmektedir (lev. 5: res. 30-31). Höyükteki farklı dönemleri saptamayı sağlayan Klasik, Hellenistik, Roma, Bizans, Beylikler ve Osmanlı devirlerine ait yalın ve astarlı, sırlı çanak çömlek parçaları ele geçmiştir.

Çine-Eski Çine Kale Tepe Höyük (env. no: M20A037) üzerinde kale kalıntıları (env. no: M20A03701) ve mezarların görüldüğü bir höyüktür (Marchese 1989: 150; Diler 1998: 411). Olasılıkla Roma Devrine ait, düzgün blok taşlarla yapılmış duvar kalıntıları (lev. 4: res. 25) ve Bizans Devrinde yapılmış, duvarları harçlı ve kiremitli kırma taştan bir yapı kalıntısına rastlanmıştır. Ayrıca doğal kayaya oyulmuş bir oda mezar (lev. 10: res. 64-65) (env. no: M20A0370201) ile Karya tipi bir mezar (env. no: M20A0370202) saptanmıştır. Ele geçen çanak çömlek parçaları ise Klasik, Hellenistik, Roma ve Bizans devirlerine aittir⁷.

NEKROPOLLER

Bölgede birbirinden farklı mezar türlerinin bir arada kullanıldığı nekropoller saptanmıştır. Karya tipi mezar, sandık mezar, tümülüs, ostothek, urne, kaya mezarı, lahit, tonozlu oda mezar, kule mezar ve heroon (?) tipleri görülmektedir. Mezarların çoğu bölgenin karakteristik mezar tipi olan, kayalara oyulmuş Karya tipi mezarlardır. Buna karşın bölgede en az kullanılmış olan mezar tipi sandık mezardır.

Heroon/ anıt mezarlar

Çine-Seferler Havutlu Tepede (env. no: N19A001) de kısmen doğal kayalara oyulmuş, kısmen de Hellenistik Devir için karakteristik olan "bosajlı", kesme taş bloklarla örülmüş dikdörtgen planlı yapının heroon

(env. no: N19A00104) olması muhtemeldir (lev. 1: res. 2). Bir kutsal alan (env. no: N19A00101) içersinde bir sunak ve yakınında tapınak olması muhtemel iki yapı da (env. no: N19A00102, N19A00103) bulunmaktadır.

Bu yapının yanı sıra Çine-Dereli Demirsi'deki (env. no: M19A001) basamaklı podyum üzerinde yükselen, dikdörtgen planlı, kesme taş bloklarla örül duvarları olan Roma Devri yapısının da bir heroon ya da küçük bir tapınak olması mümkündür (lev. 13: res. 85). Yine aynı şekilde, Çine- Hasanlar'da (env. no: M19A004) bulunan, kesme taştan tonozlu bir Roma Devri yapısı (lev. 13: res. 84) ve Çine- Soğukoluk Kocaasar'daki (env. no: N19A004) kesme taştan basamaklı, kare planlı bir podyum üzerinde yükselen yapı bir heroon yapısı (env. no: N19A00403) olabilir. Ayrıca Alabanda (env. no: M19A010) nekropolünde (env. no: M19A01001) bulunan çok sayıdaki lahit mezarın (env. no: M19A0100101) yanı sıra görülen mezar yapısı da, planı tam olarak algılanamayan bir anıt mezardır (env. no: M19A0100102/ lev. 9: res. 60). Ancak kazı çalışmaları yapılmaksızın söz konusu bu yapıların kesinlikle heroon olduğu söylenemez.

Farklı mezar türlerinin bir arada kullanıldığı nekropoller

Çine-Tatarmemişler Okul Mahallesi Nekropolü (env. no: M20A016) doğal bir tepenin üzerinde yer alan, yamaçlarında ve civarında Karya tipi mezarların (env. no: M20A01601) yoğun olduğu bir nekropoldür (lev. 5: res. 32-33). Bu nekropoldeki Karya tipi mezarların bazıları tekli, bazıları çiftlidir. Bazılarının ise kapakları düz taş levhalardan oluşmaktadır ya da beşik çatı biçimlidir. Nekropolde yerli kayaya oyulmaya başlanmış, ancak yarım bırakılmış mezarlar da vardır (lev. 5: res. 34). Ayrıca kayalara oyulmuş, üzeri büyük, uzun kesme taş bloklarla örtülü bir oda mezar (env. no: M20A01602) ve her yüzeyi ayrı bir taş levhadan oluşan –tabanı doğal kayalık, tekne için dört, kapak olarak da bir taş levhanın kullanıldığı– parçalı lahit (env. no: M20A01603) tipli mezarlar da görülmüştür. Bu nekropolde ayrıca bir işlik (env. no: M20A01604/ Diler 1998: 411 vd., res. 9) ile çok sayıda kurşun ve alkali sırlı çanak çömlek parçalarının bulunduğu, büyük dikdörtgen planlı, Beylikler ya da Osmanlı devirlerine ait bir yapı yer almaktadır.

Çine-Belenköy Kabalar Gavurdamları (env. no: N20A001) kayalık bir arazide, çok sayıda Karya tipi mezar (env. no: N20A00101/ lev. 6: res. 35-36) ile kayalara oyulmuş, üzeri büyük, uzun kesme taş bloklarla örtülü bir oda mezar (env. no: N20A00103/ lev. 6: res. 37-38) ve Tatarmemişler'dekine benzeyen parçalı lahit tipindeki (env. no: N20A00102) mezarların bulunduğu büyük bir nekropoldür. Bu nekropolde kayalara oyulmuş, ostothek ya da urne (env. no: N20A00104) olarak kullanılan küçük Karya tipi mezarlar da bulunmaktadır.

Çine-Topçam Karapınar "bosajlı" kesme taş bloklarla örülmüş duvarları olan, Hellenistik Devire ait bir kule mezar (env. no: M20A031) ve çevresinde farklı mezar tiplerinin bir arada görüldüğü bir nekropol alanıdır (env. no: M20A032/ lev. 6: res. 39). Bu alanda zemini kayaya oyulmuş, çatısı blok taşlarla örtülü, dromoslu, mezar odası dikdörtgen planlı ve etrafı dairesel biçimde kesme taş duvarlarla çevrili bir tümülüs (env. no: M20A03201/ lev. 6: res. 41-43) görülmüştür. Kısmen yerli kayaya oyulmuş tümülüsün girişinin dışında, olasılıkla bu mezar ile ilişkili, kapağı kaybolmuş Karya tipi bir mezar görülmektedir. Dikdörtgen planlı mezar odasının içinde, girişin sağında, üst üste iki sıra olmak üzere dört mezar nişi, sol tarafta ise girişe yakın bir mezar nişi ile ikinci bir kapı görülmektedir. Ayrıca mezar odası tabanına oyulmuş iki mezar çukuru daha vardır. Toplam yedi mezarın yer aldığı bu tümülüsün dışında, nekropol alanında, üzeri toprakla örtülü, yaklaşık 6 m yüksekliğinde, kaçak kazı izleri görülen bir tümülüs mezar (env. no: M20A03202/ lev. 6: res. 40) ile çok sayıda Karya tipi mezar (env. no: M20A03203) bulunmaktadır. Mezarların çevrelerinde yerli kayaların düzeltilmesi ile elde edilen kaya platformları oluşturulmuştur. Kaya platformları üzerine oyularak şekillendirilen Karya tipli mezarların yanı sıra ostothek ya da urne (env. no: M20A03204) olarak kullanılmış olması muhtemel küçük oyuklar da bulunmaktadır.

Çine-Sağlık Ancin (env. no: M19A002) kesme taştan, olasılıkla Roma Devrine ait bir kule mezar (env. no: M19A0020101), lahit (env. no: M19A0020102) ve Karya tipi mezarların (env. no: M19A0020103) bulunduğu bir nekropol alanıdır (lev. 7: res. 48-50). Nekropolde ayrıca bir postament ya da sunak (env. no: M19A00202) ile Roma Devrinin son dönemine tarihlenen bir sütun başlığı (env. no: M19A00203) da görülmüştür.

Alabanda (env. no: M19A010) ören yerinin nekropolünde (env. no: M19A01001) çok sayıda lahit mezar (env. no: M19A0100101/ lev. 9: res. 59) bulunmaktadır. Ayrıca yine nekropol alanının içinde bir anıt mezar (env. no: M19A0100102/ lev. 9: res. 60) ve ören yerinin yakınındaki Kabataş Mevkiinde bir tümülüs (env. no: M20A001/ lev. 9: res. 61-63) yer almaktadır. Yayınlarda Tepecik Tümülüsü olarak geçen, dromosu ve kare planlı mezar odası olan tümülüs yaklaşık 5 metre yüksekliğinde ve yaklaşık 40 m çapındadır. Olasılıkla tepenin üzerinde dikili olan mermerden bir *phallos* kırık halde mezar girişinin yakınında durmaktadır. Kazı çalışmaları tamamlanmış olan tümülüsün Hellenistik Devire ait olduğu, mezar buluntularıyla saptanmıştır⁸.

Kule ve Karya tipi mezarlar

Çine-Topçam Karapınar nekropolünde (env. no: M20A032) ve Çine-Yeşilköy Ahırköy nekropolünde (env. no: M19A007), kesme taştan "bosajlı" duvarları

olan, Hellenistik Devire ait kuleler (env. no: M20A031, M19A00701/ lev. 6: res. 39, lev. 7: res. 44-45) ile Çine-Sağlık Ancin'deki (env. no: M19A002) nekropol alanları (env. no: M19A00201) içerisinde bulunan Roma Devrine ait kesme taş duvarlı kuleler (env. no: M19A0020101/ lev. 7: res. 49), Kilikya bölgesinde benzerleri görülen kule mezarlar olmalıdır (Berns 1999: 111-131; Durukan 2003: 219-239).

Çine-Yeşilköy Ahırköy'de kule (env. no: M19A00701) ve etrafındaki Karya tipi mezarlardan (env. no: M19A00702) oluşan nekropolde (env. no: M19A007/ lev. 7: res. 44-45) yağ ya da üzüm işlikleri de (env. no: M19A00703/ lev. 7: res. 46-47) bulunmaktadır.

Karya tipi mezarlar

Çine-Soğukoluk Karıncalıkaya Mezarı (env. no: M19A006/ lev. 8: res. 51-53), Ancin ören yeri (env. no: M19A009) yakınında, alçak bir kayalık üzerinde yer alan, kapağı parçalanmış Karya tipi bir mezardır. Bu mezar Ancin ören yerinde yaşamış önemli bir şahsa ait olmalıdır. Mezarın üzerinde bulunduğu kayalığın bir yüzünde, eski Yunanca (Hellenic) bir yazıt yer almaktadır. Oldukça iyi durumda kalmış yazıt şöyledir:

ΧΑΙΡΕΤΕ
ΠΑΡΑ ΣΥΝΕΚΥΘΗΜΟΥ
ΑΓΡΟΦΥΛΑΚΟΣ

Yazıttan mezarın *agrophylaks*'lık görevini yapan birine ait olduğu anlaşılmaktadır⁹.

Çine-Asartepe (env. no: M20A011), Çine'nin 2 km kuzeydoğusunda, üzerinde bir kale (env. no: M20A01101) ve nekropolün (env. no: M20A01102), yer aldığı bir höyüktür (lev. 5: res. 30). Nekropoldeki mezarların hepsi Karya tipidir (env. no: M20A0110201, M20A0110202). Kayalar üzerinde mezar stellerine yerleştirmek amacıyla açılmış oyuklar bulunmaktadır (lev. 5: res. 31).

Çine-Soğukoluk Kocaasar bir kale (env. no: N19A004) ve eteğindeki yerleşim ile Karya tipi mezarların (env. no: N19A0040601, N19A0040602) yer aldığı bir nekropolden (env. no: N19A00406) oluşmaktadır (lev. 8: res. 54-55). Mezarlar doğaya hâkim, manzaralı kayaların üstünde yapılmıştır. Ayrıca kale-nin eteklerinde, heroon (env. no: N19A00403) olması muhtemel kare planlı, basamaklı bir yapının kalıntıları görülmektedir.

Çine-Hacıpaşalar Köyiçi'ndeki Karya tipi bir mezar (env. no: M20A021) ile Çine-Hacıpaşalar Köybeleni Yaylalık Mevkiindeki (env. no: M20A023) iki adet Karya tipi mezarın (env. no: M20A02301, M20A02302), yakınındaki bir ören yerinin nekropolüne (env. no: M20A022) ait olmaları muhtemeldir. Pişmiş toprak figürinler bulunduğu söylenen bu ören yerinde MS 3. - 4. yüzyıllara ait çanak çömlek parçalarına da rastlanmaktadır. Yaylalık Mevkiindeki mezarlardan biri bir kaya podyumu üze-

rinde yer alan, kayalara oyulmuş bir lahit biçimindedir (lev. 8: res. 56). Her iki mezar da soyulmuştur ve kapakları kayıptır.

Çine-Hacıpaşalar Dinecik Nekropolü (env. no: M20A030) kayalık bir tepenin üzerine ve yamacına dağılmış, tekli ya da çiftli birçok Karya tipi mezardan oluşan bir nekropoldür. Bu mezarların bazılarının beşik çatı şeklindeki kapakları korunagelmıştır (lev. 9: res. 58). Tepede kayalara oyulmuş basamaklar (env. no: M20A02902), kaya nişleri (env. no: M20A02901) ve bir kaya kovuğunda fresk kalıntıları görülen "Mer-yem Ana" kaya kilisesi (env. no: M20A028) bulunmaktadır (lev. 13: res. 86-87). Bu nedenle nekropolün, Hristiyanlık döneminde de işlevini sürdüren bir kutsal alan (env. no: M20A029) içerisinde yer aldığı düşünülmektedir.

Karya tipi ve lahit mezarlar

Çine-Bereket Mezarlık Düzü (env. no: M20A034) Karya tipi mezarların (env. no: M20A0340102) ve çok sade, bezemesiz lahit mezarların (env. no: M20A0340101) yer aldığı bir nekropol (env. no: M20A03401/ lev. 2: res. 10) alanıdır. Nekropolün yayılım alanı içinde görülen büyük kesme taş bloklar ve çapları 35-40 cm olan sütun gövdeleri bu mezarların, tapınakların da (env. no: M20A03403) bulunduğu bir kutsal alanda (env. no: M20A03402) yer aldığını akla getirmektedir.

Çine-Kavşit Arılıtaş Mevkii (env. no: M20A003/ lev. 2: res. 7-8) bir yerleşim ve nekropol (env. no: M20A00301) alanıdır. Bu alanda yer alan mezar tipleri arasında lahit mezarlar (env. no: M20A0030101/ lev. 2: res. 9) ve yalnızca kapakları görülebilen Karya tipi mezarlar (env. no: M20A0030102) yer almaktadır.

Sandık mezar

Nazilli- Çamköy'de (env. no: M20A007) modern yolun kestiği yerde, sandık mezarların (env. no: M20A0070101) görüldüğü bir nekropol (env. no: M20A00701/ lev. 3: res. 20) alanı bulunmaktadır.

Tümülüs mezarlar

Çine-Murtat Tepe bir ören yeri (env. no: M20A004) ve iki tümülüs (env. no: M20A0040101, M20A0040102) ile etrafında Karya tipi mezarların (env. no: M20A0040103) yer aldığı, günümüzde orman alanı içinde kalmış bir nekropoldür. Tümülüslerden küçük olanı tamamen tahrip edilmiştir. Büyük olanı ise bir dromos ve mezar odasından oluşmakta ve çevresi, farklı kalınlık ve büyüklükteki taşlarla örülmüş daire şeklinde bir duvarla çevrilidir¹⁰. Mezar odasının ve çevre duvarının örgü tarzı mezarın Hellenistik Devirde yapıldığına işaret etmektedir (lev. 2: res. 11-13).

Tümülüs ve sandık mezarlar

Nazilli-Demirciler sur kalıntılarının izlendiği bir ören yeridir (env. no: M20A008). Surun yakınında kaçak kazılarla tahrip edilmiş sandık mezarlar (env. no: M20A0080101) görülmektedir. Ayrıca dromoslu ve sekili gömü odası tahrip edilmiş küçük bir tümülüs mezar da (env. no: M20A0080102/ lev. 4: res. 23-24) saptanmıştır.

Karya tipi ve oda mezarlar

Çine-Madran nekropol alanında (env. no: M20A00201) Karya tipi mezarlarla (env. no: M20A0020101), tonozlu bir oda mezar (env. no: M20A0020102/ lev. 4: res. 26, 29) ve çevrelerinde bir işlik (env. no: M20A00203) yer almaktadır. Kayalara oyulmuş mezar odasının üstü kesme taş bloklardan oluşan bir tonozla örtülmüştür. Mezar odasında ise taş kapağı kaybolmuş, bezemesiz bir lahit bulunmaktadır.

Çine-Eski Çine Kale Tepe Mevkiinde (env. no: M20A037) de kayalara oyulmuş bir oda mezar (env. no: M20A0370201/ lev. 10: res. 64-65) bulunmaktadır.

Kaya mezar

Çine Kargı'da İncekemere Köprüsü yakınında, mezar odası kayalara oyulmuş, cephesi ise kaya yüzeyi düzeltilerek dikdörtgen bir çerçeve ile sınırlandırılmış bir kaya mezar (env. no: M19A012/ lev. 10: res. 66) yer almaktadır (Peschlow 1990: 158, 168, res. 15).

SAVUNMA SİSTEMLERİ

Bölgede incelenen savunma sistemlerine ait kalıntılardan Hellenistik Devirde bu alanda tahkimata büyük ölçüde önem verildiği anlaşılmaktadır. Bu devrin karakteristiği "bosajlı" duvar örgüsü Çine ve çevresinde birçok yerde karşımıza çıkmaktadır. Antik kaynaklarda da bölge kentlerinin güçlü sur duvarlarından bahsedilmektedir¹¹.

Kaleler

Çine-Asartepe, üzerinde moloz taş ve harçla yapılmış duvarları olan bir kalenin (env. no: M20A01101) yer aldığı bir höyüktür (env. no: M20A011). Burada Klasik, Hellenistik, Roma, Beylikler ve Osmanlı devirlerine ait yalın ve astarlı çanak çömlek parçaları ele geçmiştir. Bu nedenle zamanımıza gelmiş olan kale duvarlarının Beylikler ve Osmanlı devirlerine ait olmasına karşın, çevreye hâkim konumdaki bu tepede (lev. 5: res. 30) Antikçağ'da da bir kalenin yer almış olması muhtemeldir. Çine-Soğukoluk Kocaasar yerleşmesi, kayalık bir tepe üzerinde yer alan, çevreye hâkim konumda, tahkimli bir kale (env. no: N19A004) ile eteğindeki yerleşim ve nekropolden

(env. no: N19A00406) oluşmaktadır (lev. 8: res. 54-55). Kale zirvesindeki kayalıklar üzerinde yaklaşık kırk basamak (env. no: N19A00407) bulunmaktadır. Tepede kayalara oyulmuş bir sarnıç (env. no: N19A00404) ve bir olasılıkla ahşap yapıların temel ve çatı konstrüksiyonlarına ait izler ve ayrıca kaya nişleri (env. no: N19A00402) görülmektedir (lev. 12: res. 77-81). Kale tahkimat duvarlarının Bizans Devrinde yenilendiği, ancak özgün duvarların Hellenistik Devir karakteristiği olan bosajlı kesme taşlardan örüldüğü saptanmıştır.

Çine-Hacıpaşalar Asartepe Kale (env. no: N20A002) kayalık arazide kurulmuş, tahkimatlı bir tepe yerleşimidir (lev. 10: res. 68-70). Doğu yamacında da teraslar halinde yayılım gözlenmektedir. Asartepe Kalesinin tahkimat duvarları kısmen yerli kayalardan yararlanılarak, kısmen de Hellenistik Devire özgü "bosajlı" blok taşlar ile şekillendirilmiştir. Kale içindeki kayaların üzerinde yer yer, çok düzenli olmayan oyuklar (env. no: N20A00203) görülmektedir. Bunlardan bazılarının adak oyukları olması ihtimali vardır. Ayrıca bir büyük kayanın üzerinde, tepeye doğru yükselen basamaklar (env. no: N20A00202) görülmektedir, ancak tepede herhangi bir yapı yoktur. Bir benzeri, kayalık bir arazide kurulmuş olan Seferler Havutlu Tepe ören yerinde (env. no: N19A001) görülen işlevi henüz belirlenememiş olan bir kaya sığınağı (env. no: N19A00106/ lev. 1: res. 1 ve lev. 10: res. 70) da dikkati çekmektedir.

Çine-Deveci Asarı (env. no: M19A005) büyük olmayan bir kaledir (lev. 11: res. 71). Günümüzde Antikçağ tahkimat duvarından alınan taşlarla oluşturulmuş teraslarla ulaşılan kale yapısı içinde dikdörtgen planlı iki yapının (env. no: M19A00501, M19A00502) temelleri görülmektedir. Hellenistik Devire özgü "bosajlı" kesme taş duvarlarla çevrelenmiş olan kalenin özgün duvarları çok az yerde koruna gelmiştir ve surlar kırma taş duvarlarla yenilenmiştir. Kayaların üzerinde yer yer üst yapı hakkında fikir veren izler bulunmaktadır. Kale içinde MS 1.-4. yüzyıllara ait çanak çömlek parçalarına rastlanmaktadır.

Çine-Eski Çine Kale Tepe Höyükte (env. no: M20A037) bir kale (env. no: M20A03701) ve nekropol (env. no: M20A03702) saptanmıştır. Tepenin güneydoğusunda büyük taş bloklarla örülmüş kule duvarları yer almaktadır (lev. 11: res. 72). Kulenin yakınında, bir olasılık Bizans-Osmanlı devirlerine ait, içinde küçük moloz taşlar ve kiremit kırıkları bulunan harçla örülmüş duvarları olan çok mekânlı büyük bir yapı görülmektedir.

Çine-Hacıpaşalar Keçiasarı kayalık bir tepe üzerinde yer alan, çevreye hâkim konumda, kesme taştan kademeli teras duvarlarıyla (lev. 11: res. 73, 75) desteklenmiş bir kaledir (env. no: N20A003). Tepede iki büyük sarnıç (env. no: N20A00302) ve iki katlı büyük bir

yağ işliğı (env. no: N20A00301) görülmektedir (lev. 11: res. 74, 76). Kalede ele geçen çanak çömlekler Hellenistik Devire ait bir Megara kâsesi parçası ile MS 4.-5. yüzyıllara ait astarlı ve yalın çanak çömlek parçalarıdır.

Kuleler

Çine-Ovacık Asarı'ndaki (env. no: M20A027) kule, bir sur sistemine bağlı olmaksızın inşa edilmiş bir gözcü kulesi olmalıdır (lev. 10: res. 67). Hellenistik Devir için karakteristik olan bosajlı kesme taş duvarlara sahip, kare planlı kule çevreye hâkim bir konumdadır. Stratejik bir noktada yer alan bu kule ve yukarıda ele alınan kaleler bir savunma ağının parçalarıdır¹².

KUTSAL ALAN VE DİNİ YAPILAR

Çine-Seferler Havutlu Tepe (env. no: N19A001) ören yeri içinde görülen bir sunak (lev. 1: res. 5) ile yakınında bulunan –tapınak olabilecek– dikdörtgen planlı iki yapı (env. no: N19A00102, N19A00103), buranın kutsal bir alan olduğunu düşündürmektedir.

Çine-Hacıpaşalar Dinecik'te (env. no: M20A029) kayaların üzerinde tepeye doğru yükselen merdivenler (env. no: M20A02902) yer almakta, ancak tepede bir yapı bulunmamaktadır. Ayrıca kayaların üzerinde tapınma ilişkin işlevi olduğu sanılan nişler (env. no: M20A02901) ve sekiler bulunmaktadır (lev. 12: res. 83). Bir kaya kovuğunda yer alan Meryem Ana Kilişesi de (env. no: M20A028/ lev. 13: res. 86-87) buranın süre gelen tapınım işlevine işaret etmektedir. Cephesi zamanımıza gelmemiş kaya kilisesinin tavan ve duvarlarında Meryem Ana'nın hayatını anlatan sahnelerden oluşan, mavi ve kırmızı renklerin hâkim olduğu freskler görülmektedir¹³.

Çine-Soğukoluk Kocaasar'daki kalede (env. no: N19A004) de, kaya yüzeylerinde tapınım amaçlı nişler (env. no: N19A00402/ lev. 12: res. 81) görülmektedir.

Çine-Bereket Mezarlık Düzü Nekropolünün (env. no: M20A0301/ lev. 2: res. 10) yayılım alanı içinde görülen büyük kesme taş bloklar ve çapları 35-40 cm olan sütun gövdeleri tapınakların varlığını akla getirmektedir.

Çine-Dereli Demirsi'deki basamaklı podyum üzerinde yükselen, kesme taş bloklarla örülü duvarları olan dikdörtgen planlı yapı (env. no: M19A001/ lev. 13: res. 85) Roma Devrine ait bir heroon ya da küçük bir tapınak olmalıdır.

SU YAPILARI

Çeşme

Çine-Alabayır Köyü içindeki çeşme (env. no: M20A020/ lev. 13: res. 91) içi kesme blok taşlarla, dış cephesi ise kesme taşlar ve ince düzensiz taş levhalarla örülmüş bir yapıdır. Çeşmenin üstü daha sonradan betonla kaplanmıştır. Halen içinde su bulunan

çeşmenin suyu taştan bir kanalla dışa doğru akmaktadır. Yapı büyük olasılıkla Roma Devrine aittir.

Sarnıçlar

Bölgenin coğrafi konumuna paralel olarak, tepelerde yer alan ören yerleri ve kalelerde su gereksinimi sarnıçlar vasıtasıyla sağlamıştır.

Çine-Soğukoluk Kocaasar kale yerleşiminde (env. no: N19A004), tepede kayaya oyulmuş büyük bir sarnıç (env. no: N19A00404/ lev. 8: res. 57) yer almaktadır.

Kayalık bir tepe üzerinde yer alan Çine-Hacıpaşalar Keçiasarı'ndaki kale yerleşiminde (env. no: N20A003), tepede kesme taştan duvarlarla çevrili, dikdörtgen planlı çifte sarnıç (env. no: N20A00302/ lev. 11: res. 74) bulunmaktadır.

KÖPRÜ

Çine Çayı (antik Marsias) üzerinde yer alan Çine-Kargı İncekemer Köprüsü (env. no: M19A003), büyük blok taşlarla yapılmış ve zamanımıza dek oldukça sağlam durumda koruna gelmiş bir Roma Devri köprüsüdür.

YOLLAR

Nazilli Demirciler (env. no: M20A008), Çine-Kavşit (env. no: M20A003) ve Çine-Madran ören yerlerinde (env. no: M20A002) taş döşeme antik yollar görülmektedir (lev. 4: res. 27).

İŞLİKLER

Çevrede Antikçağ'da zeytinyağı ve şarap üretimi yapıldığı, bölgede görülen, çoğunlukla doğal kayalara oyulmuş, oluklu ezgi taşlarından ve sıvının toplanması için oluşturulan haznelerden anlaşılmaktadır¹⁴.

Çine-Sağlık Ancin ören yerinde (env. no: M19A00901) tanımlanamayan yapı kalıntılarının yanı sıra bir öğütme taşı görülmektedir. Çine-Kavşit Arılıtaş ören yerinde (env. no: M20A003) de yapı kalıntılarının yanı sıra bir işlik (env. no: M20A00303) bulunmaktadır.

Çine-Hacıpaşalar Keçiasarı Kalesinde (env. no: N20A003) tepede iki büyük sarnıç ve iki katlı büyük bir yağ işliğı görülmektedir (lev. 11: res. 74, 76).

Nekropollerin yakınında yer alan Çine-Madran (env. no: M20A002) ve Çine-Bereket Mezarlık Düzündeki (env. no: M20A034) işliklerin (lev. 4: res. 28; lev. 13: res. 89) yanı sıra nekropol alanları içinde yer alan işlikler de bulunmaktadır. Çine-Belenköy Kabalar Gâvurdamları Nekropolündeki işlik (env. no: N20A00105/ lev. 13: res. 88), Çine-Yeşilköy Ahırköy Nekropolündeki işlik (env. no: M19A00703, M19A00704/ lev. 7: res. 46-47) ve Tatarmemişler Okul Mahallesi Nekropolündeki işlik¹⁵ (env. no: M20A01604) buna örnektir.

TANIMLANAMAYAN YAPILAR

Çine-Hasanlar'da bulunan, kesme blok taşlarla yapılmış tonozlu yapı bir mezar ya da bir sarnıç (env. no: M19A004/ lev. 13: res. 84) olmalıdır.

Çine-Dereli Demirsi Mevkiinde ise basamaklı podium üzerinde yükselen, kesme taş boklarla örülü duvarları olan, dikdörtgen planlı Roma Devri yapısının bir heroon ya da küçük bir tapınak (env. no: M19A001/ lev. 13: res. 85) olması mümkündür.

TAŞINABİLİR ARKEOLOJİK KÜLTÜR VARLIKLARI

Taşınabilir buluntular, çoğunlukla köy yapılarında devşirme malzeme olarak kullanılan çeşitli Antikçağ yapılarına ait yazıt ve mimari eleman gibi kalıntılardır.

Aydın'ın Nazilli ilçesinde, Kestel köyü yakınındaki Böğrüdelik köyünün çeşitli yapılarında kullanılan yazıtlar (env. no: M20A00601, M20A00602/ lev. 3: res. 16-18) ve bir olasılık Hellenistik Devrin büyük bir yapısına ait paye başlığı (env. no: M20A00603/ lev. 3: res. 22) gibi tekil buluntulara rastlanmıştır. Eski Çine'de yer alan Ahmet Gazi Camiinin kapı söveleri (env. no: M20A038) de Bizans Devrine ait bezemeli mimari elemanlardan oluşmaktadır. Yine Ahi Bayramlı ve Ahi İbrahim kümbetlerinin çevre duvarında, devşirme olarak kullanılan bir Roma Devri yazıtı (env. no: M20A039) saptanmıştır.

SONUÇ

2000-2003 yıllarında, Aydın ilinin Nazilli ve Çine ilçelerinde yürütülen araştırmalar sonucunda ele geçen çok az sayıdaki Prehistorik Devir çanak çömlek parçası, bölgede bu devirlere ait izlere işaret etmektedir. Ancak en yoğun yerleşim döneminin mimari kalıntılardan anlaşıldığı üzere, Hellenistik Devrin ilk döneminde olduğu saptanmıştır. Bu döneme ait tahkimat sistemleri, bölgenin dağlık coğrafi yapısına uygun olarak, ulaşımı zor yerlerde, çevreye hâkim konumlarda karşımıza çıkar ve Hellenistik Devir boyunca kullanılmışlardır. Hellenistik Devir için karakteristik "bosajlı" kesme taş duvarları olan surların yanı sıra Kilikya bölgesindeki örneklere benzeyen ve bir sur sistemine bağlı olmadığından mezar kulesi

olduğu düşünülen kuleler de aynı duvar tekniğini göstermektedirler.

Bölgede, dikkati çeken savunma sistemleri, kaleler ve kulelerin yanı sıra birbirinden farklı mezar türlerinin bir arada kullanıldığı çok sayıda nekropol de bulunmaktadır. Bu nekropoller genellikle çevreye hâkim, tepelik alanlarda, yerli kayalar şekillendirilerek oluşturulmuşlardır. Söz konusu nekropollerin yakınında çoğunlukla yerleşim alanları saptanamamıştır. Nekropollerin yakınında yer alan yerleşimlerin bazılarında ise yerli kayaların işlenerek temel, basamak, duvar olarak şekillendirildiği görülmüştür. Bu yerleşimlerdeki yapıların Likya bölgesindeki gibi ahşap mimari konstrüksiyonlardan oluşmaları söz konusudur. Ancak kayaların üzerlerindeki temel, hatıl ve dikme delikleri, platformlar ve basamaklar gibi yapı izlerinin yalnızca yerleşim izleri olmadığı, aynı zamanda kutsal alanlara ait olabileceği düşünülmektedir. Benzerlerine Frigya bölgesinde rastlanan kaya nişlerinin bulunduğu bazı alanlarda, tepelerin zirvelerine uzanan basamaklar görülmektedir.

Büyük nekropol alanlarında kayalar oyularak şekillendirilmiş Karya tipi mezarlar çoğunluktadır. Karya tipi mezarlar genellikle yüksek konumdaki doğal kayalıklar üzerinde inşa edilmiştir. Mezarların yanı sıra kayaya oyularak yapılan ostotheke, urneler, stel oyukları ile adak çukurları olabilecek çok sayıda çukur bulunmaktadır. En yaygın olan Karya tipi mezarların yanı sıra bölgede saptanan diğer mezar tipleri: Kule mezarlar, yüksek tepeler şeklindeki tümülüsler, etrafı taş duvarla çevrili küçük tümülüsler, bezemesiz taşlardan lahitler, tekne kısımları taş levhaların bir araya getirilmesiyle oluşturulan parçalı lahitler, üzerleri blok taşlardan oluşan tonozla ya da düz blok taşlarla örtülmüş, kayalara oyulmuş oda mezarlar, kayalara oyulmuş mezarlar ve sandık mezarlardır.

Bölgede yaygın olarak karşılaşılan işlikler, yağ ya da şarap üretimine işaret etmektedirler. Bunlar kalelerde, ören yerlerinde ve nekropollerde saptanmıştır.

Araştırma yapılan her yerde büyük ya da küçük çaplı bir tahribat olduğu gözlenmiştir. Özellikle nekropol alanlarında yaygın bir biçimde define kazıları karşılaşılmıştır.

NOTLAR

1. Strabon bölgede özellikle Tralleis, Nysa, Akharaka, Koskinia, Orthosia, Briula, Mastaura gibi kentlerden bahsetmektedir. Bkz. Strabon 1987: 169 vd.
2. Laumonier, Gerga'yı tapınaklar kompleksi ve kutsal yer olarak adlandırmaktadır. Bkz. Bean 2000: 245.
3. Buluntu yerlerinin çoğunluğunun saptanması sırasında Çine ilçesinden Alabanda Kültür Varlıklarını Koruma ve Değerlendirme Derneği kurucu başkanı

Kadir Yıldız rehberlik etmiştir.

4. Söz konusu yazıt MSGSÜ Arkeoloji Bölümü Arş. Gör. Filiz Dönmez Öztürk tarafından çalışılmaktadır.
5. Alabanda antik kentindeki kazılar Aydın Müzesi uzmanları tarafından 1999 yılında başlanmıştır (bkz. Yener 2001: 5-16). Ayrıca tahkimat sistemi hakkında (bkz. Tirpan 1990: 171-190).

6. Söz edilen bu paye başlığı Aydın Müzesine teslim edilmiştir.
7. Engin Akdeniz tarafından yürütülen araştırmada, burası Bizans Devrine ait bir kale olarak yorumlanmış ve höyüğün altındaki vadiden ve yamaçlardan İlk Tunç Çağı çanak çömlek parçalarının toplandığı belirtilmiştir (Akdeniz 1997: 241).
8. Kabataş köyü yakınındaki bu tümülüsün (Tepecik Tümülüsü) kazısı Aydın Müzesi tarafından gerçekleştirilmiştir bkz. Yener 1998: 235-253. Kazı sırasında ele geçirilen bazı adak eşyaları, yapının MÖ 4. yüzyılda yapıldığını, ancak uzun süre kullanılmış olduğunu ortaya koymuştur.
9. Yazıt MSGSÜ Arkeoloji Bölümü Arş. Gör. Filiz Dönmez Öztürk tarafından çalışılmaktadır. Dönmez Öztürk'e göre yazıtın çevirisi "Sağlıcakla kalın Agrophylaks Synekgdemos'tan" şeklindedir. *Agrophylaks*'lık kırsal alanda güvenlik ve düzeni sağlayan, ekili köy arazilerini koruyan görevli ya da bekçidir.
10. "Çine Madran Dağı Murtat Tepesi Tümülüsü" olarak yayınlanan (bkz. Diler 1998: 412, 419; çiz. 10, 420; res. 11) tümülüs, etrafındaki taş duvar karakterine bakıla-

rak MÖ 4. yüzyıla tarihlenmiştir.

11. Antik yazarlardan Arrianus (1.xxxiii.8) Alinda kentinden en sağlam yerlerden biri olarak bahsetmekte ve Büyük İskender'in gelişi sırasında kentin sağlam surlarla çevrili olduğunu belirtmektedir (bkz. Özkaya ve San 2003: 236).
12. Özkaya *et al.* 1999'da, bu tür kulelerin Alinda ile Amyzon arasındaki askeri yolu denetim altında bulundurması bakımından önemine değinilmiştir (Özkaya *et al.* 1999: 302, 312, res. 3, ayrıca bkz. Marchese 1992: 48 vd.) Yine bu tarz kulelerin genel olarak MÖ 4. yüzyılda yapıldığı ve bu duvar tekniğinin MÖ 4. yüzyılda Kuzey Karya'da yaygın oluşu hakkında bkz. Akarca 1972: 144; Tırpan 1990: 176.
13. Benzer türde fresklerle bezeli bir kaya kilisesi yakın bölgede yer alan Latmos yakınında saptanmıştır (Peschlow 1996: 117, res. 118).
14. Bu düzeneklerin ezgi yatağı ve sıvı toplama havuzu olarak açıklanmaları hakkında bkz. Özkaya 1999: 302.
15. Tatarmemişler Nekropolü yakınında saptanan bir işlik için bkz. Diler 1998: 411 vd., res. 9.

KISALTMALAR

- AS Anatolian Studies, Journal of the British Institute of Archaeology at Ankara. London.
- AST TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü Araştırma Sonuçları Toplantısı. Ankara.

- BAR British Archaeological Reports. Oxford.
- BCH Bulletin de correspondance hellénique.
- OLBA Olba, Mersin Üniversitesi Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi Yayını. Mersin.

KAYNAKÇA

- AKARCA, Aşkıdıl
1972 Yunan Arkeolojisinin Ana Çizgileri I. Şehir ve Savunması: Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- AKDENİZ, Engin
1997 "1995 Yılı Büyük Menderes Ovası ve Çevresi Yüzeysel Araştırmaları" XIV. AST Ankara 1996 2: 233-254.
- BEAN, George E.
1980 Turkey Beyond the Meander: Londra: Ernest Benn.
- 2000 Eski Çağda Menderes'in Ötesi: çev. P. Kutoglu, (Arion Yayınları Arkeoloji Dizisi 4), İstanbul: Arion Yayınevi.
- BERNS, Christof
1999 "Der Hellenistische Grabturm von Olba", Olba II/1: 111-129.
- COUSIN, Gabriel
1900 "Voyage en carie", BCH 24: 27-31
- DİLER, Adnan
1998 "İç Karia Yüzeysel Araştırması 1996," XV. AST Ankara 1998 2: 409-422.
- DURUKAN, Murat
2003 "Olba/ Diocaesarea'daki Piramit Çatılı Mezar Anı-

tının Tarihlemesi Üzerine Yeni Bir Görüş", Olba 7: 219-239.

- GÜNEL, Sevinç
2003 "Aydın ve Muğla İlleri 2001 Yüzeysel Araştırmaları" XX. AST Ankara 2003 2: 113-127.

- İDİL, Vedat
1999 Nysa ve Akharaka. İstanbul: Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı.

- LAUMONIER, Alfred
1934 "Inscriptions de Carie", BCH 58: 291-380
1958 Les cultes indigènes en Carie. Paris: Editions E. de Boccard.

- MARCHESE, Ronald T.
1989 The Historical Archaeology of Northern Caria: A Study in Cultural Adaptations. (BAR International Series 536). Oxford: BAR.

- 1992 "Ancient Remains in Caria: The Watchtower at Arpas", AS XLII: 48-56.

- ÖZKAYA, Vecihi, Oya SAN ve Gürol BARIN,
1999 "Alinda (Karpuzlu)" XVI. AST Ankara 1999 2: 299-325.

- ÖZKAYA, Vecihi
2001 "Alinda Antik Dokusu ve Anıtsal Gömütleriyle İç

- Karya Bölgesinde Bir Kent", Zafer Bayburtluoglu Armağanı, Sanat Yazıları: 463-479, (Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları 36). Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi.
- ÖZKAYA, Vecihi ve Oya SAN
2003 "Alinda 2001 Araştırmaları", XX. AST Ankara 2003 1: 235-249.
- PESCHLOW-BINDOKAT, Anneliese
1990 "Die Nekropolen von Latmos und Herakleia am Latmos", VII. AST Ankara 1989: 153-171.
1996 Der Latmos. Eine Unbekannte Gebirgslandschaft an der Türkischen Westküste. Mainz am Rhein. Philipp von Zabern.
- Pliny
1984 Natural History. libri XXXIII-XXXV.x1vi: 158-161. çev. H. Rackham. Cambridge: Harvard University.
- RAMSAY, William Mitchell
1895 The cities and bishoprics of Phrygia I. The Lycos Valley and South Western Phrygia. Oxford: The Clarendon Press.
- ROBERT, Louis
1962 Villes d'Asie mineure. etudes de geographie ancienne 1962, 2. basım.Paris: Editions E. de Boccard.
- RUGE, W.
1930 "Mastaura", RE XIV, Stuttgart, 2167.
- Strabon
1987 Coğrafya Anadolu (Kitap XII, XIII, XIV), çev. Adnan Pekman. (Antik Kaynaklar Dizisi 1a). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- TIRPAN, Ahmet
1990 "Alabanda", VII. AST Ankara 1989: 171-191.
- YENER, Emine
1998 "Aydın İli, Çine İlçesi, Kabataş Köyü, Tepecik Tümülüsü Kurtarma Kazısı 1996", 8. Müze Kurtarma Kazıları Semineri. Ankara 7-9 Nisan 1997: 235-253. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü.
2001 "Alabanda Antik Kenti Kazı, Temizlik ve Çevre Düzenleme Çalışmaları 1999", 11. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu. Denizli 24-26 Nisan 2000: 5-16. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü.

EK 1 : AYDIN'IN ÇİNE VE NAZİLLİ İLÇELERİ ARKEOLOJİK ENVANTER LİSTESİ 2000-2003

Env. no.	Türü/ adı	Buluntu yeri/ mevki	İlçe
N19A001	ören yeri	Seferler Havutlu Tepe	Çine
N19A00101	kutsal alan	Seferler Havutlu Tepe	Çine
N19A00102	tapınak?	Seferler Havutlu Tepe	Çine
N19A00103	tapınak?	Seferler Havutlu Tepe	Çine
N19A00104	heroon?	Seferler Havutlu Tepe	Çine
N19A00105	nekropol	Seferler Havutlu Tepe	Çine
N19A00106	kaya sığınağı	Seferler Havutlu Tepe	Çine
N19A00107	merdiven	Seferler Havutlu Tepe	Çine
N19A00108	yazıt	Seferler Havutlu Tepe	Çine
N19A00109	sunak	Seferler Havutlu Tepe	Çine
N19A002	sığ yerleşim	Soğukoluk Emirler Mah.	Çine
N19A003	t. yapı*	Soğukoluk	Çine
N19A004	kale	Soğukoluk Kocasar	Çine
N19A00401	kutsal alan	Soğukoluk Kocasar	Çine
N19A00402	kaya nişi	Soğukoluk Kocasar	Çine
N19A00403	heroon ?	Soğukoluk Kocasar	Çine
N19A00404	sarnıç	Soğukoluk Kocasar	Çine
N19A00405	sarnıç	Soğukoluk Kocasar	Çine
N19A00406	nekropol	Soğukoluk Kocasar	Çine
N19A0040601	Karya tipi mezar	Soğukoluk Kocasar	Çine
N19A0040602	Karya tipi mezar	Soğukoluk Kocasar	Çine
N19A00407	merdiven	Soğukoluk Kocasar	Çine
N20A001	nekropol	Belenköy Kabalar Gavurdamları	Çine
N20A00101	Karya tipi mezar	Belenköy Kabalar Gavurdamları	Çine
N20A00102	parçalı lahitler	Belenköy Kabalar Gaavurdamları	Çine
N20A00103	oda mezar	Belenköy Kabalar Gaavurdamları	Çine
N20A00104	ostothek/ urne	Belenköy Kabalar Gavurdamları	Çine
N20A00105	işlik	Belenköy Kabalar Gavurdamları	Çine
N20A002	kale	Hacıpaşalar Asartepi	Çine
N20A00201	kaya sığınağı	Hacıpaşalar Asartepi	Çine
N20A00202	merdiven	Hacıpaşalar Asartepi	Çine
N20A00203	kaya nişi	Hacıpaşalar Asartepi	Çine
N20A003	kale	Hacıpaşalar Keçiasarı	Çine
N20A00301	işlik	Hacıpaşalar Keçiasarı	Çine
N20A00302	sarnıç	Hacıpaşalar Keçiasarı	Çine
M19A001	tapınak?	Dereli Demirsi heroon?	Çine
M19A002	ören yeri	Sağlık Ancin	Çine
M19A00201	nekropol	Sağlık Ancin	Çine
M19A0020101	kule	Sağlık Ancin	Çine
M19A0020102	lahit	Sağlık Ancin	Çine

Env. no.	Türü/ adı	Buluntu yeri/ mevki	İlçe
M19A0020102	Karya tipi mezar	Sağlık Ancin	Çine
M19A00202	postament/ sunak	Sağlık Ancin	Çine
M19A00203	sütün başlığı	Sağlık Ancin	Çine
M19A003	köprü	Kargı İncekemem	Çine
M19A004	t. yapı (mezar?- sarnıç?)	Hasanlar	Çine
M19A005	kale	Deveci Asarı	Çine
M19A00501	t. yapı (tapınak ?)	Deveci Asarı	Çine
M19A00502	t. yapı (tapınak ?)	Deveci Asarı	Çine
M19A006	Karya tipi mezar (yazıtlı)	Soğukoluk Karıncalıkaya	Çine
M19A007	nekropol	Yeşilköy Ahırköy	Çine
M19A00701	kule	Yeşilköy Ahırköy	Çine
M19A00702	Karya tipi mezar	Yeşilköy Ahırköy	Çine
M19A00703	işlik	Yeşilköy Ahırköy	Çine
M19A00704	işlik	Yeşilköy Ahırköy	Çine
M19A008	t. yapı	Soğukoluk Karıncalıkaya	Çine
M19A009	ören yeri	Sağlık Ancin	Çine
M19A00901	işlik	Sağlık Ancin	Çine
M19A010	ören yeri (Alabanda)	Alabanda	Çine
M19A01001	nekropol	Alabanda	Çine
M19A0100101	lahit	Alabanda	Çine
M19A0100102	anıt mezar	Alabanda	Çine
M19A01002	tiyatro	Alabanda	Çine
M19A01003	Apollon tapınağı	Alabanda	Çine
M19A01004	hamam	Alabanda	Çine
M19A01005	Dor tapınağı	Alabanda	Çine
M19A01006	bouleuterion	Alabanda	Çine
M19A011	ören yeri	Cumalar Başkaraca, Gavur Bahçesi	Çine
M19A012	kaya mezar	Kargı	Çine
M20A001	tümülüs	Kabataş Tepecik	Çine
M20A002	ören yeri	Madran	Çine
M20A00201	nekropol	Madran	Çine
M20A0020101	Karya tipi mezar	Madran	Çine
M20A0020102	oda mezar	Madran	Çine
M20A00202	yol	Madran	Çine
M20A00203	işlik	Madran	Çine
M20A003	ören yeri	Kavşit Anlıtaş	Çine
M20A00301	nekropol	Kavşit Anlıtaş	Çine

Env. no.	Türü/ adı	Buluntu yeri/ mevki	İlçe
M20A0030101	lahit	Kavşit Anlıtaş	Çine
M20A0030102	Karya tipi mezar	Kavşit Anlıtaş	Çine
M20A00302	yol	Kavşit Anlıtaş	Çine
M20A00303	işlik	Kavşit Anlıtaş	Çine
M20A004	ören yeri	Murtat Tepe	Çine
M20A00401	nekropol	Murtat Tepe	Çine
M20A0040101	tümülüs	Murtat Tepe	Çine
M20A0040102	tümülüs	Murtat Tepe	Çine
M20A0040103	Karya tipi mezar	Murtat Tepe	Çine
M20A005	t. yapı	Böğrüdilik	Nazilli
M20A006	ören yeri	Böğrüdilik	Nazilli
M20A00601	yazıt	Böğrüdilik	Nazilli
M20A00602	yazıt	Böğrüdilik	Nazilli
M20A00603	paye başlığı	Böğrüdilik	Nazilli
M20A00604	tonozlu yapı	Böğrüdilik	Nazilli
M20A007	ören yeri	Çamköy	Nazilli
M20A00701	nekropol	Çamköy	Nazilli
M20A0070101	sandık mezar	Çamköy	Nazilli
M20A008	ören yeri	Demirciler	Nazilli
M20A00801	nekropol	Demirciler	Nazilli
M20A0080101	sandık mezar	Demirciler	Nazilli
M20A0080102	tümülüs	Demirciler	Nazilli
M20A00802	yol	Demirciler	Nazilli
M20A011	höyük	Asartepe	Çine
M20A01101	kale	Asartepe	Çine
M20A01102	nekropol	Asartepe	Çine
M20A0110201	Karya tipi mezar	Asartepe	Çine
M20A0110202	Karya tipi mezar	Asartepe	Çine
M20A015	ören yeri	Taşgedik	Çine
M20A016	nekropol	Tatarmemişler Okul Mah.	Çine
M20A01601	Karya tipi mezar	Tatarmemişler Okul Mah.	Çine
M20A01602	oda mezar	Tatarmemişler Okul Mah.	Çine
M20A01603	parçalı lahit	Tatarmemişler Okul Mah.	Çine
M20A01604	işlik	Tatarmemişler Okul Mah.	Çine
M20A018	ören yeri (Mastaura)	Mastaura	Nazilli
M20A019	ören yeri	Dereağzı	Nazilli
M20A020	çeşme	Alabayır Köyiçi	Çine
M20A021	Karya tipi mezar	Hacıpaşalar Köyiçi	Çine
M20A022	işlik	Hacıpaşalar Köybeleni Yaylalık	Çine
M20A023	nekropol	Hacıpaşalar Köybeleni Yaylalık	Çine

Env. no.	Türü/ adı	Buluntu yeri/ mevki	İlçe
M20A02301	Karya tipi mezar	Hacıpaşalar Köybeleni Yaylalık	Çine
M20A02302	Karya tipi mezar	Hacıpaşalar Köybeleni Yaylalık	Çine
M20A024	Karya tipi mezar	Hacıpaşalar Kayasoğuk	Çine
M20A025	Karya tipi mezar	Hacıpaşalar Kocataşgediği	Çine
M20A026	t. yapı	Hacıpaşalar Tabansöğüt	Çine
M20A027	kule	Ovacık Asarı	Çine
M20A028	Meryem Ana Kilisesi	Hacıpaşalar Dinecik	Çine
M20A029	kutsal alan	Hacıpaşalar Dinecik	Çine
M20A02901	kaya nişi	Hacıpaşalar Dinecik	Çine
M20A02902	merdiven	Hacıpaşalar Dinecik	Çine
M20A030	nekropol	Hacıpaşalar Dinecik	Çine
M20A03001	Karya tipi mezar	Hacıpaşalar Dinecik	Çine
M20A031	kule (mezar?)	Topçam Karapınar	Çine
M20A032	nekropol	Topçam Karapınar	Çine
M20A03201	tümülüs	Topçam Karapınar	Çine
M20A03202	tümülüs	Topçam Karapınar	Çine
M20A03203	Karya tipi mezar	Topçam Karapınar	Çine
M20A03204	urne/ ostotheke	Topçam Karapınar	Çine
M20A033	Karya tipi mezar	Topçam Yaylaevleri	Çine
M20A034	ören yeri	Bereket, Mezarlık Düzü	Çine
M20A03401	nekropol	Bereket, Mezarlık Düzü	Çine
M20A0340101	lahit	Bereket, Mezarlık Düzü	Çine
M20A0340102	Karya tipi mezar	Bereket, Mezarlık Düzü	Çine
M20A03402	kutsal alan	Bereket, Mezarlık Düzü	Çine
M20A03403	tapınak	Bereket, Mezarlık Düzü	Çine
M20A03404	işlik	Bereket, Mezarlık Düzü	Çine
M20A035	ören yeri	Sarnıç Tolaz Mevkii	Çine
M20A036	t. yapı	Yeşilköy Ahırköy Kavaklıboğazı	Çine
M20A037	höyük	Eski Çine Kale Tepe	Çine
M20A03701	kale	Eski Çine Kale Tepe	Çine
M20A03702	nekropol	Eski Çine Kale Tepe	Çine
M20A0370201	oda mezar	Eski Çine Kale Tepe	Çine
M20A0370202	Karya tipi mezar	Eski Çine Kale Tepe	Çine
M20A038	kapı sövesi	Eski Çine	Çine
M20A039	yazıt	Eski Çine	Çine

* t. yapı tanımlanamayan yapı

Levha 1

Res. 1. Çine, Seferler Havutlu Tepede bir kaya sığınacı (env. no: N19A00106).

Res. 2. Çine, Seferler Havutlu Tepede, heroon olması muhtemel bir yapı (env. no: N19A00104).

Res. 3. Çine, Seferler Havutlu Tepede (env. no: N19A001) kayaların üzerlerindeki yapıların izleri olduğu düşünülen yuvarlak oyuklar.

Res. 4. Çine, Seferler Havutlu Tepede yerleşiminin çeşitli semtlerini birleştiren merdivenler (env. no: N19A00107).

Res. 5. Çine, Seferler Havutlu Tepede bir sunak (env. no: N19A00109).

Res. 6. Çine, Seferler Havutlu Tepede, bir kayanın üzerinde bulunan yazıt (env. no: N19A00108).

Res. 7. Çine, Kavşit Arılıtaş'ta (env. no: M20A003), merdivenli bir yol kalıntısı.

Res. 8. Çine, Kavşit Arılıtaş'ta (env. no: M20A003) bulunan bir postament.

Res. 9. Çine, Kavşit Arılıtaş'ta (env. no: M20A003) konglomeradan yapılmış bir lahit.

Res. 10. Çine, Bereket Mezarlık Düzünde Karya tipi mezarlarla lahit mezarların birlikte kullanıldığı bir nekropol (env. no: M20A03401).

Res. 11. Çine, Murtat Tepede (env. no: M20A004) kaçak kazılarla kısmen tahrip edilmiş bir tümülüs.

Res. 12. Çine, Murtat Tepedeki tümülüsün (env. no: M20A0040101) mezar odasından bir görünüş.

Res. 13. Çine, Murtat Tepedeki tümülüsün (env. no: M20A0040101) dromosundan bir görünüş.

Res. 14. Çine, Murtat Tepede (env. no: M20A004) kapağı kaybolmuş bir sandık mezar.

Levha 3

Res. 15. Nazilli, Böğrüdelik'te (env. no: M20A006), tiyatro ya da odeion'a ait bir oturma kademesi.

Res. 16. Nazilli, Böğrüdelik'te (env. no: M20A006), devşirme taşlarla inşa edilmiş, kullanılmayan bir cami.

Res. 17-18. Nazilli, Böğrüdelik'te devşirme malzeme olarak kullanılmış yazıtlar (env. no: M20A00601, M20A00602).

Res. 19. Nazilli'de yoğun bitki örtüsüyle kaplı Mastaura ören yeri (env. no: M20A018).

Res. 20. Nazilli, Çamköy'de modern yolun kestiği nekropolde (env. no: M20A00701) bir sandık mezar.

Res. 21. Nazilli, Böğrüdelik'te bulunan tonozlu bir yapı (env. no: M20A00604).

Res. 22. Nazilli, Böğrüdelik'te bulunmuş bir paye başlığı (env. no: M20A00603).

Res. 23. Nazilli, Demirciler nekropolünde tahrip edilmiş bir tümülüsün (env. no: M20A0080102) dromos'u.

Res. 24. Demirciler nekropolündeki tahrip edilmiş tümülüsün (env. no: M20A0080102) mezar odası.

Res. 25. Çine, Eski Çine'de kalenin (env. no: M20A03701) duvarı.

Res. 26. Çine, Madran'da tonozlu bir oda mezar (env. no: M20A0020102).

Res. 27. Çine, Madran ören yerinde taş döşemeli yol kalıntısı (env. no: M20A00202).

Res. 28. Çine, Madran ören yerinde bir ışık (env. no: M20A00203).

Res. 29. Çine, Madran'daki tonozlu oda mezarın (env. no: M20A0020102) içinden bir görünüm.

Levha 5

Res. 30. Çine, Asartepe'deki höyük (env. no: M20A011) ve kalenin (env. no: M20A01101) görünümü.

Res. 31. Çine, Asartepe'deki nekropolden (env. no: M20A01102) bir görünüm.

Res. 32. Çine, Tatarmemişler Okul Mahallesiindeki nekropol (env. no: M20A016).

Res. 33. Çine, Tatarmemişler Okul Mahallesiindeki nekropolden (env. no: M20A016) bir görünüm.

Res. 34. Çine, Tatarmemişler Okul Mahallesiindeki nekropolde yapımı tamamlanmamış Karya tipi bir mezar (env. no: M20A01601).

Res. 35-36. Çine, Belenköy Kabalar Gavurdamları Mevkiinde çok sayıda Karia tipi mezarın bulunduğu nekropol alanı (env. no: N20A001).

Res. 37-38. Çine, Belenköy Kabalar Gavurdamları Mevkiindeki nekropol alanında bulunan bir oda mezarın (env. no: N20A00103) içeriden ve dışarıdan görünümü.

Res. 39. Çine, Topçam Karapınar'da Hellenistik bir kule mezarın (?) bulunduğu nekropol (env. no: M20A032).

Res. 40. Çine, Topçam Karapınar'da bulunan büyük bir tümülüs mezar (env. no: M20A03202).

Res. 41-43. Çine, Topçam Karapınar'da kaçak kazı ile açılmış küçük bir tümülüs mezar (env. no: M20A03201).

Levha 7

Res. 44. Çine, Yeşilköy Ahırköy'de kule mezar (?) env. no: M19A00701) ve Karya tipi mezarların bulunduğu nekropol (env. no: M19A007).

Res. 45. Çine, Yeşilköy Ahırköy'de Hellenistik Devir için karakteristik duvar örgülü bir kule mezar (env. no: M19A00701).

Res. 46-47. Çine, Yeşilköy Ahırköy'deki nekropolde rastlanan işliklerden örnekler (env. no: M19A00703, M19A00704).

Res. 48. Çine, Sağlık Ancin'deki nekropol alanında bir lahit mezar (env. no: M19A0020102).

Res. 49. Çine, Sağlık Ancin'deki nekropol alanında bir kule (env. no: M19A0020101).

Res. 50. Çine, Sağlık Ancin'deki nekropol (env. no: M19A00201), alanında Karya tipi mezarlar.

Res. 51. Çine, Sogukoluk Karıncalıkaya Mevkiinde yazıtlı, Karya tipi bir mezar (env. no: M19A006).

Res. 52. Çine, Sogukoluk Karıncalıkaya'daki Karya tipi mezarın (env. no: M19A006) günümüzdeki durumu.

Res. 53. Çine, Sogukoluk Karıncalıkaya'daki Karya tipi mezarın üzerinde yer aldığı kaya yüzeyindeki eski Yunanca (Hellenic) yazıt.

Res. 54. Çine, Sogukoluk Kocasar'daki kaleden (env. no: N19A004) bir görünüm.

Res. 55. Çine, Sogukoluk Kocasar nekropolünde (env. no: N19A00406) Karya tipi bir mezarlar.

Res. 56. Çine, Hacıpaşalar Köybeleni Yaylalık Mevkiinde kaya podyumu üzerinde yer alan lahit mezar (env. no: M20A02301).

Res. 57. Çine, Sogukoluk Kocasar kale yerleşiminde, tepede kayalara oyulmuş sarnıç (env. no: N19A00404).

Levha 9

Res. 58. Çine, Hacipaşalar Dinecik Nekropolünde Karya tipi mezarlardan birinin (env. no: M20A03001) beşik çatı şeklindeki kapağı.

Res. 61. Çine, Alabanda ören yeri (env. no: M20A001) yakınında, Kabataş Mevkiinde bulunan Tepecik Tümülüsünün girişi (env. no: M20A001).

Res. 59. Çine, Alabanda ören yerindeki nekropolde bulunan lahit mezar (env. no: M19A0100101).

Res. 62. Tepecik Tümülüsünün (env. no: M20A001) dromos'undan mezar odasına bakış.

Res. 60. Çine, Alabanda ören yerindeki anıt mezar (env. no: M19A0100102).

Res. 63. Tepecik Tümülüsünün (env. no: M20A001) girişi yakınında bulunan mermer bir phallos.

Res. 64.-65. Çine, Eski Çine Kale Tepe Höyükteki oda mezarın (env. no: M20A0370201) girişi ve içi.

Res. 66. Çine, Kargı'da İncekemmer Köprüsü yakınında, kayalara oyulmuş bir mezar (env. no: M19A012).

Res. 67. Çine, Ovacık Asarı'nda çevreye hâkim bu kule (env. no: M20A027) olasılıkla bir gözcü kulesidir.

Res. 68. Çine, Hacıpaşalar Asartepe savunma sistemine sahip bir kale yerleşimidir (env. no: N20A002).

Res. 69. Çine, Hacıpaşalar Asartepe (env. no: N20A002) yerleşimindeki sur duvarı.

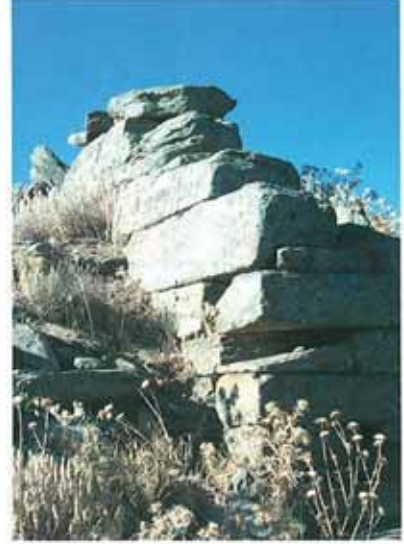

Res. 70. Çine, Hacıpaşalar Asartepe'deki yerleşimde bir kaya sığınacı (env. no: N20A00201).

Levha 11

Res. 71. Çine, Deveci Asarı kalesinin (env. no: M19A005) onarım görmüş duvarı.

Res. 72. Çine, Eski Çine Kale Tepede kesme taştan kale duvarı (env. no: M20A03701).

Res. 73. Kayalık bir tepe üzerinde yer alan Çine, Hacıpaşalar Keçiasarı kalesinden (env. no: N20A003) bir görünüm.

Res. 74. Çine, Hacıpaşalar Keçiasarı kalesindeki iki büyük sarnıçtan biri (env. no: N20A00302).

Res. 75. Çine, Hacıpaşalar Keçiasarı'ndaki kalenin (env. no: N20A003) kesme taştan örülmüş, kademeli teras duvarlarına ait kalıntılar.

Res. 76. Çine, Hacıpaşalar Keçiasarı'ndaki kalede bulunan, iki katlı büyük bir yağ işliği (env. no: N20A00301).

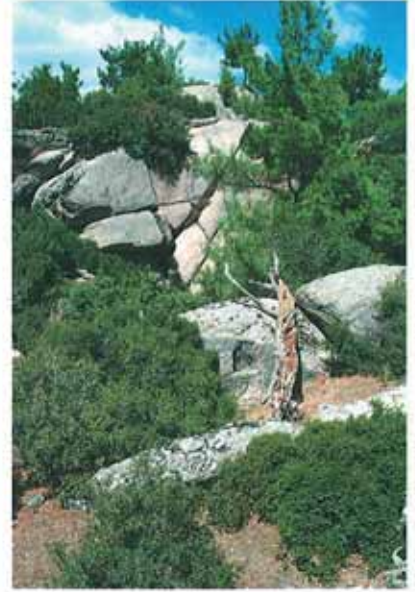
Res. 77. Çine, Sogukoluk Kocaasar kalesinde (env. no: N19A004), kayalar üzerinde, olasılıkla ahşap yapıların temellerine ait izler.

Res. 78. Çine, Sogukoluk Kocaasar kalesinde zirveye uzanan basmaklar (env. no: N19A00407).

Res. 79-80. Çine, Sogukoluk Kocaasar kalesindeki basamaklar (env. no: N19A00407).

Res. 81. Kocaasar kalesinde kayalara oyulmuş niş (env. no: N19A00402).

Res. 82. Çine, Hacıpaşalar Dinecik'te kaya zirvesine uzanan oyuklar (env. no: M20A02902).

Res. 83. Çine, Hacıpaşalar Dinecik'te (env. no: M20A029) kayaya oyulmuş sekiler.

Levha 13

Res. 84. Çine, Hasanlar'da mezar ya da sarnıç olabilecek tanımlanamayan bir yapı (env. no: M19A004).

Res. 85. Çine, Dereli Demirsi'de küçük bir tapınak ya da heroon olabilecek yapı (env. no: M19A001).

Res. 86. Çine, Hacipaşalar Dinecik'teki bir kaya kovuğunda, cephesi yok olmuş bir kaya kilisesi (env. no: M20A028).

Res. 87. Dinecik'teki kaya kilisesinin (env. no: M20A028) tavan ve duvarlarında, Meryem Ana'nın hayatını anlatan freskler bulunuyor.

Res. 88. Çine, Belenköy Kabalar'daki nekropolde bulunan bir işlik (env. no: N20A00105).

Res. 89. Çine, Bereket Mezarlık Düzüören yeri ve nekropol alanının içinde yer alan bir yağ işliği (env. no: M20A03404).

Res. 90. Çine, Topçam nekropolü (env. no: M20A032) yakınındaki ambar.

Res. 91. Çine, Alabayır'da günümüzde de kullanılan antik çeşme yapısı (env. no: M20A020).

Aydın İli Eski Su Yolları Envanteri 2003 Yılı Çalışmaları

N. Orhan BAYKAN*/ Nesrin BAYKAN*/ Y. Ayhan ATALAY**/ Y. Ersel TANRIÖVER***

ANAHTAR SÖZCÜKLER/ KEYWORDS

Tralleis, su kemeri, galeri, antik kent, su iletimi

Tralleis, aqueduct, gallery, ancient city, water supply

ÖZET/ SUMMARY

2003 yılı envanter çalışmaları kapsamında, Aydın il sınırları içindeki Tralleis antik kentinin su iletim yapıları ilk kez incelenmiş, sistem haritaya geçirilmiştir. Toplam uzunluğu 30 kilometreyi bulan su yolları ile üç yönden beslenen kente, genellikle galeriler içinde taşınarak –kayıplar da içinde olmak üzere– belli sürtünme katsayısı varsayımları altında 150-300 l/s dolayında su getirildiği hesaplanmıştır. Geçgilerin (su iletim hatlarının) en görkemli yapısı, üç katlı Taşkemer'dir. Çaykavuştuğu ve Ölemez'den gelen iki hattın birleştiği noktada yapılmış Taşkemer, daha sonra Kocabağ'dan gelen hatla Kızlarkulesi yöresinde birleşmekte ve Tralleis'i beslemektedir. Çeşitli tip ve boyutlardaki galeriler, su köprüleri ve dayanak duvarları, Tralleis eski kentine su taşıyan iletim sisteminin diğer öğeleridir.

In the framework of the 2003 research program, the water supply system of the ancient city Tralleis in Aydın province has been investigated for the first time and the system has been mapped. The city was fed by three different conveyances. The total length of the system is almost 30 km. The end-capacity of all the lines has been calculated between 150-300 l/s, under certain hydraulic assumptions and using some formulas based on the field dimensions of the elements of the conveyances.

Two of the three conveyances, namely Çaykavuştuğu and Ölemez, converged at Taşkemer, the most impressive of the aqueducts with its three storeys. Kocabağ, is a single line that feeds the line coming from Taşkemer in Kızlarkulesi location. Galleries, aqueducts, sustaining walls, in various shapes and dimensions, cistern and baked clay pipes are other elements of the water supply system for the Tralleis.

* Prof. Dr. Neşet Orhan BAYKAN (Proje Yürütücüsü); Yrd. Doç. Dr. Nesrin BAYKAN (Proje Yürütücü Yardımcısı)/ Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Fakültesi İnşaat Mühendisliği Bölümü, DENİZLİ

** İnş. Y. Müh. Y. Ayhan ATALAY (Proje Yürütücü Yardımcısı)/ EMG Danışmanlık AŞ, İZMİR

*** İnş. Y. Müh. Y. Ersel TANRIÖVER (Proje Yürütücü Yardımcısı)/ Karşıyaka Belediyesi, İZMİR

GİRİŞ

Arkeolojik belgeleme çalışmaları, Türkiye Bilimler Akademisi'nin (TÜBA) Türkiye Kültür Sektörü (TÜK-SEK) programı kapsamında başlamıştır. Bu çerçevede incelenen Antikçağ kentlerinin su yolları, genellikle kent içi ile ilgilenen arkeologları hem kent dışı buluntulara yönelmeye özendirilmesi, hem de arkeolojik araştırmaların çok yönlülüğünün ve tümcelliliğinin sağlanması açısından önem taşımaktadır.

Denizli'de 2002 yılında başlayan çalışma, gelişerek 10 Antikçağ kentinin su yollarının büyük ölçüde açıklığa kavuşturulmasını sağlamıştır. 2003 yılında çalışma, Denizli'nin komşusu olan Aydın'da, ilin en önemli ve görkemli Antikçağ kenti Tralleis'in (Aydın, Merkez ilçe) su yapılarının incelenmesiyle sürmüştür.

ÇALIŞMANIN GEREKÇESİ

Antikçağ su yapılarının incelenmesinin getireceği yararlar çok yönlüdür:

- a. Su mühendisliği tarihine yeni sayfalar eklemek;
- b. Yok olup gitmekte olan tarihi kalıtlarımızı en azından kağıt üstüne geçirerek çeşitli sempozyum, kongre, konferans, toplantı gibi etkinliklerle konunun önemini kitlelere duyurmak, bu ekin kalıtlarının da koruma altına alınmalarını sağlamak;
- c. Uluslararası etkinliklerle yurdumuzun tarihsel zenginliğini bu yönden de ortaya koyarak turizm gelirlerini arttırmak;
- d. Bazı hidrolik ve hidrolojik yöntemleri eski yapılar üstünde deneyerek bölgesel düzeltim katsayılarını belirlemek;
- e. Farklı bilim dalları arasındaki işbirliğinin su mühendisliği yönünden de kurulup gelişmesini, eski kentlerin onarım ve iyileştirme çalışmalarında, su hatlarının da ele alınarak korunup onarılmasını ve haritalara geçirilmesini sağlamak.

Tarihi su yapıları ile ilgili çalışmalar, ilk kez 1957'de Hunter Rouse ve Simon İnce'nin yayımladığı Hidrolik Tarihi kitabıyla başlamıştır. 1960'ta Günther Garbrecht, Bergama su yollarını ayrıntılı olarak incelemiştir; Asit Biswas 1970'te Hidroloji Tarihi adlı kitabını yayımlamıştır. 1973'ten itibaren Prof. Dr. Ünal Öziş ve Prof. Dr. Turhan Acatay, Ege ve Dokuz Eylül üniversitelerinde konuyla ilgili diploma çalışmaları vermeye başlamışlardır. Aynı üniversitelerde o yıllarda başlanan "Su Mühendisliği Tarihi" dersi halen okutulmaktadır. Erişebildiğimiz bilgiler, çeşitli yazarlar tarafından -Anadolu ve dünyada olmak üzere- konuya ilişkin 1000'in üzerinde yapıtın yayın dünyasına kazandırıldığını göstermektedir. Prof. Dr. Ünal Öziş'in 1994'te yayımlanan, *Su Mühendisliği Tarihi*

Açısından Türkiye'deki Eski Su Yapıları ile 1999 yılında yayımlanan *Historical Dams in Turkey*, Anadolu'daki çalışmaları topluca gözler önüne sermesi bakımından anılmaya değer yapıtlardandır (Öziş 1994). 2000-2002 yılları arasında Pamukkale Üniversitesinde de konuyla ilgili 20'nin üzerinde diploma çalışması yaptırılmıştır.

BÖLGENİN KONUMU

Aydın ili Ege Bölgesinde yer almaktadır; doğuda Denizli, kuzeyde İzmir, batıda Ege Denizi ve güneyde Muğla ile çevrelenmektedir. Antikçağ kentleri bakımından zengin olan bu ilin sınırları içindeki Tralleis'te arkeolojik kazılar bir süreden beri Adnan Menderes Üniversitesi ve Aydın Müze Müdürlüğü'nün çabalarıyla sürdürülmektedir.

Yazılı kaynaklar ve arkeolojik belgeler Tralleis'in, Kestane (Mesogis) Dağlarının kuzey eteklerinde, trapez biçimli kesik bir tepenin yüksek düzlüklerinde kurulduğunu göstermektedir. Kentin kuzeyi doğu-batı yönünde uzayan dağlık arazi, güneyi Büyük Menderes nehrinin suladığı verimli tarımsal topraklara sahip Menderes Ovasıdır. Bu konumu ile kent, sırtını dayadığı Kestane Dağlarının doğal savunma seddi ile güçlenmiş ve güneyindeki geniş ovayı gözetim altına almıştır. Tralleis, aynı zamanda Menderes havzası boyunca uzanan ve Anadolu içlerine kadar ulaşımı sağlayan ünlü Smyrna - Ephesos - Magnesia - Nysa - Laodikeia anayolunu da (lev. 1: şek. 1) hem askeri, hem tecimsel yönden denetim altında tutmuştur (Akurgal 2000; Bean 1998; Umar 1999).

ÇALIŞMANIN 2003 YILINDAKİ KAPSAMI, YÖNTEMİ, KULLANILAN ARAÇ VE GEREÇLER

Aydın'daki Tralleis kentinin su yollarının incelenmesi ile sınırlı kalan 2003 yılı çalışmaları, arazi ve büro çalışması olarak iki aşamada gerçekleştirilmiştir. Arazi işleri kapsamında, arazinin gezilmesi, rastlanan ve su yapısı kalıntısı olduğu sanılan yapıların konumlarının GPS (Global Positioning System) aygıtı ile belirlenmesi, fotoğraflarının çekilmesi, ölçülerinin alınması, saptanan bölgelerin, yapıların ve nesnelerin kabaca çizimlerinin yapılması; büro işleri kapsamında ise fotoğrafların adlandırılması ve değerlendirilmesi, bazı özel çizimlerin yapılması, GPS aygıtı ile saptanan küresel konum verilerine dayanarak geçgi boykesitinin çizilmesi, kanal ve galerilerin kapasite hesaplarının yapılması sayılabilir.

Kullanılan araç ve gereçler GPS aygıtı, çelik şerit metre, ip, çekül, kazık, mira, fotoğraf makinesi ve fenerdir.

BÖLGENİN TARİHÇESİ VE GERÇEKLEŞTİRİLMİŞ ÇALIŞMALARIN ÖZETİ

Tralleis adı, Luwi kökenli "tralla" sözcüğüne, Hellen dilinin 'lilar' -ora halkı anlamını veren 'eis' takısının eklenmesiyle türetilmiştir ve "Tralla halkının kenti" anlamına gelmektedir (Umar 1993: 797).

Tralleis hakkında elde edilen, ancak doğruluğu tam olarak bilinmeyen kaynaklara göre kent, Peleponessos'dan gelen Argoslular ve Thrakia ya da Illyra'dan gelen Traller tarafından kurulmuştur. MÖ 400 yılında Spartalı general Thibron'un Asya kentlerini Perslerden geri almak için Tralleis üzerine yaptığı saldırı başarısız olmuştur. Genellikle Karia kenti olarak kabul edilen Tralleis, bazı araştırmacılara göre Lydia kentidir. İskender, kenti MÖ 334'te üs olarak kullanmıştır (Bean 1998; Umar 1999).

313 yılında Tralleis'i ele geçiren Antigonos'un ölümünden sonra 301 yılında şehir Seleukoslar'ın eline geçmiş, bu süre içerisinde Seleukeia olarak anılmıştır. 190 yılında Magnesia Savaşından sonra, Seleukosların gücünün azalması ile kent Romalılar tarafından Pergamonlu Eumenes'e verilmiştir. MÖ 88-85 yılları arasında süren Mithridates Savaşlarında kent

Kratippos'un oğullarınca yönetilmiştir. Birkaç yıl sonra bir depremde zarar gören kente Roma İmparatoru Augustus yardım etmiş ve kent minnettarlık duygusuyla "Caesarea" ismini almıştır. Roma İmparatoru Neron'un zamanına kadar bu adla tanınan kent, daha sonra "Caesarea Tralleis" olarak anılmış ve 1. yy'ın sonlarına doğru yine "Tralleis" adını almıştır (Bean 1998; Umar 1999).

Kentte günümüze ulaşan kalıntıların en önemlisi, en bilineni gymnasion¹ yapısına ilişkin olduğu düşünülen ve günümüzde "Üçgözler" olarak anılan kalıntıdır (lev. 1: res. 1). Son yıllardaki kazılarda Roma Devri hamamı (lev. 1: res. 2; lev. 2: res. 3), depo binası (arsenal) ve birkaç mezar gün ışığına çıkarılmıştır.

Aydın ili sınırları içindeki Antikçağ kentlerinden yalnızca Miletos ve Priene'nin su yapıları araştırmacılar tarafından yeterince incelenmiştir. Tralleis kentinin su yapıları ise ilk kez bu çalışmada inceleme konusu olmuştur. Aydın il sınırları içinde yer alan tüm Antikçağ kentlerinin sıralandığı çizelge 1'de, su yapıları açısından hiç incelenmemiş olan kentlerin çokluğu, bundan sonra yapılacak işlerin de bir göstergesi niteliğindedir.

Çizelge 1: AYDIN İL SINIRLARI İÇİNDEKİ 29 ANTİKÇAĞ KENTİ

Antikçağ'daki adı	Bulunduğu ilçe, mevki
Akharakha	Sultanhisar, Salavatlı
Alabanda	Çine, Araphisar
Alinda	Çine, Karpuzlu
Amyzon	Koçarlı, Gaffarlar köyü, Akmesic Mevkii
Ania	Kuşadası, Soğucak
Antiocheia	Kuyucak, Çiftlik köyü, Başaran
Aphrodisias	Karacasu, Geyre
Bargasa	Bozdoğan, Kavaklı
Didyma	Söke, Yenihisar
Gerga	Çine, Hacipaşalar, Söğütçük, Deliktaş Mevkii
Harpasa	Nazilli, Esenköy
Körteke	Körteke
Magnesia ad Meandros	Germencik, Ortaklar Tekinköy
Mastaura	Nazilli

Antikçağ'daki adı	Bulunduğu ilçe, mevki
Miletos *	Söke, Balat
Myus	Söke, Avşar
Naulokhos	Tuzburgazı
Neapolis	Kuşadası, Yılcı Burnu, Bozdoğan, Koyuncular
Nysa	Sultanhisar
Ortasi	Merkez ilçe, Dalama
Panionion	Kuşadası, Güzelçamlı
Pedasa	Bozdoğan, Kemer
Pisida	Bozdoğan, Beğirli
Phrurion	
Priene *	Güllübahçe
Pygela	Kuşadası
Pyria	
Thebai	Doğanbey
Tralleis **	Merkez ilçe

* Su yapıları önceki yıllarda başka ekiplerce incelendi.

** Su yapıları TÜBA-TÜKSEK kapsamında incelendi.

2003 YILI ÇALIŞMALARI VE SONUÇLARI

Arazi çalışmaları sonucunda Tralleis kentinin suyunun üç farklı geçgiyle kente getirildiği saptanmıştır. Bu üç geçgi üstünde de olağanüstü su köprüleri, galeriler, sağır su köprüleri, bunların yanı sıra bir de sarnıç yapısı bulunmaktadır. Çaykavuştuğu-Taşkemer geçgisiyle Çaykavuştuğu yöresindeki pınarlardan derlenen su ile Ölemez-Taşkemer geçgisiyle Kemer Deresindeki pınarlardan derlenen su, Taşkemer'de birleşerek tek geçgiyle (Taşkemer - Kızlarkulesi) kente getirilmiştir.

Çaykavuştuğu'nda 905 m yükseltisindeki kaynaklardan derlenen su 8.6 km uzunluğundaki bir geçgiyle; Kemer Deresinde 685 m yükseltisindeki kaynaklardan derlenen su ise 2.5 km uzunluğundaki geçgiyle 495 m yükseltisindeki Taşkemer'e (lev. 2: res. 5-6) getirilmiş; burada birleşerek 4.5 km uzunluğundaki bir geçgiyle 308 m yükseltisindeki Kızlarkulesi'ne iletilmiştir. Kocabağ-Kızlarkulesi geçgisi ise Kocabağ'daki pınarların derlenmesi amaçlıdır. Bu geçgiyle 882 m yükseltisindeki su 10.4 km uzunluğundaki geçgiyle 308 m yükseltisindeki Kızlarkulesi'ne getirilmiştir. Böylelikle toplam geçgi boyu yaklaşık 26 km olmaktadır.

Büro çalışmaları aşamasında olası geçgi planı çıkarılmış, boykesitler çizilerek, belli varsayımlar altında yapılan hidrolik hesaplar aracılığıyla geçgilerin su taşıma kapasiteleri belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışma sonuçları çizelge 2'de topluca özetlenmiştir.

Çizelge 2: 2003 YILINDA İNCELENEN TRALLEIS'İN SUYOLLARI

Sıra no.	Geçgi adı	Geçgi uz. (km)	Ana iletim ögesi	Yükselti farkı	Ortalama eğim
1	Çaykavuştuğu-Taşkemer	9.3	galeri	410 m (905-495)	%4.4
2	Ölemez-Taşkemer	3.3	galeri	190 m (685-495)	%5.8
3	Taşkemer-Kızlarkulesi	4.9	galeri	187 m (495-308)	%3.8
4	Kocabağ-Kızlarkulesi	10.8	galeri	572 m (880-308)	%5.3
5	Kızlarkulesi - Tralleis	1.5	galeri	208 m	%13.9
TOPLAM		29.8			

2003 YILI ÇALIŞMALARININ GENEL DEĞERLENDİRİLMESİ

2003 yılı envanter çalışmaları kapsamında ele alınması öngörülen kentlerin (Denizli il sınırları içindeki

Hierapolis, Laodikeia ve Tripolis) incelenmesi 2004 yılına bırakılmıştır. Bunun yerine Aydın il sınırları içinde yer alan, biraz daha somut ve oransal olarak daha çok sayıda kalıntının bulunduğu Tralleis kentinin su yapıları ele alınmıştır. Çalışmalar maddi kaynak noksanlığı nedeniyle istenilen ölçüde ve kalitede yürütülememiş; haritacılık çalışmaları son derece sınırlı kalmıştır. Dijital fotoğraf makinesinin olmayışı nedeniyle çekilen saydamlar önce kağıda bastırılmış, oradan taranmış ve bilgisayar ortamına aktarılmış, ara işlemlerdeki kalite yitimi nedeniyle fotoğraflarda istenen görüntü niteliği elde edilememiştir. Buna karşılık bir tek su köprüsü dışında² sistem aşığı yukarı çözülmüştür. Laboratuvar çalışması hiç yapılamamış, dolayısıyla kapasitelerin belirlenmesinde varsayıma dayanan sonuçlar elde edilmiştir.

2004 YILI İZLENESİ

2004 yılında eski su yolları envanteri kapsamında –elverdiği ölçüde kişisel kaynaklarla– Denizli il sınırları içindeki Laodikeia Antikçağ kentinin su iletim ve dağıtım yapıları daha ayrıntılı biçimde ele alınacaktır. Halihazırda Laodikeia'daki arkeolojik kazılar Pamukkale Üniversitesi Arkeoloji Bölümünce sürdürülmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Eski kentlerin su yollarının araştırılması, gerek arkeolojiye, gerekse su mühendisliğine yeni bir boyut getirmiştir. Arakesit noktasında işbirliğine gitmek, bazı kent içi yapıların su mühendisliği ile ilişkilerini saptamak, bilinçsizce yapılan arkeolojik kazı çalışmalarında o kentin yaşam damarları olmuş pişmiş toprak boruları görmezden gelmenin önüne geçmek uygun bir tutum olacaktır. İnce bir düşünce ve teknikle yapılmış su köprüleri, iletim sistemleri, bunların üstündeki su alma yapıları, galeriler, mazgallar ve menfezler gibi yapıların da insanların ilgisini çekebileceği gözden ırak tutulmadan ve bunların kentin yaşamını etkileyen, uzaktaki organlar olduklarının bilinciyle, gereken önem ve parasal desteğin sağlanması umulmaktadır.

Bu amaçla 2003 yılı envanter çalışmaları kapsamında Aydın il sınırları içindeki Tralleis kentinin su iletim yapıları ilk kez incelenmiş, su iletim sistemi haritaya geçirilmiştir. Üç yönden beslenen kente, toplam uzunluğu 30 km'yi bulan, genellikle galeriler içinde taşınmış, kayıplar da içinde olmak üzere yaklaşık 200 l/s dolayında su getirildiği saptanmıştır. Çalışmanın 2004 yılında yapılacak "Cura Aquarium 2004" adlı uluslararası sempozyumda da uluslararası düzeyde tanıtılması planlanmıştır. Aydın il sınırları içindeki diğer Antikçağ kentlerinin su yapılarının incelenmesi, bu tip tanıtım çalışmalarına da yeni bir ivme kazandıracaktır. ☞

NOTLAR

1. Antikçağda bir eğitim kurumu olan *gymnasion*'da gençlere sporun yanı sıra felsefe ve geometri eğitimi de verilirdi.
2. Seken su köprüsünün –GPS aygıtı ile saptanan coğrafi konum değerlerine dayanarak– Tralleis sistemi dışında kaldığı sonucuna varılmıştır.

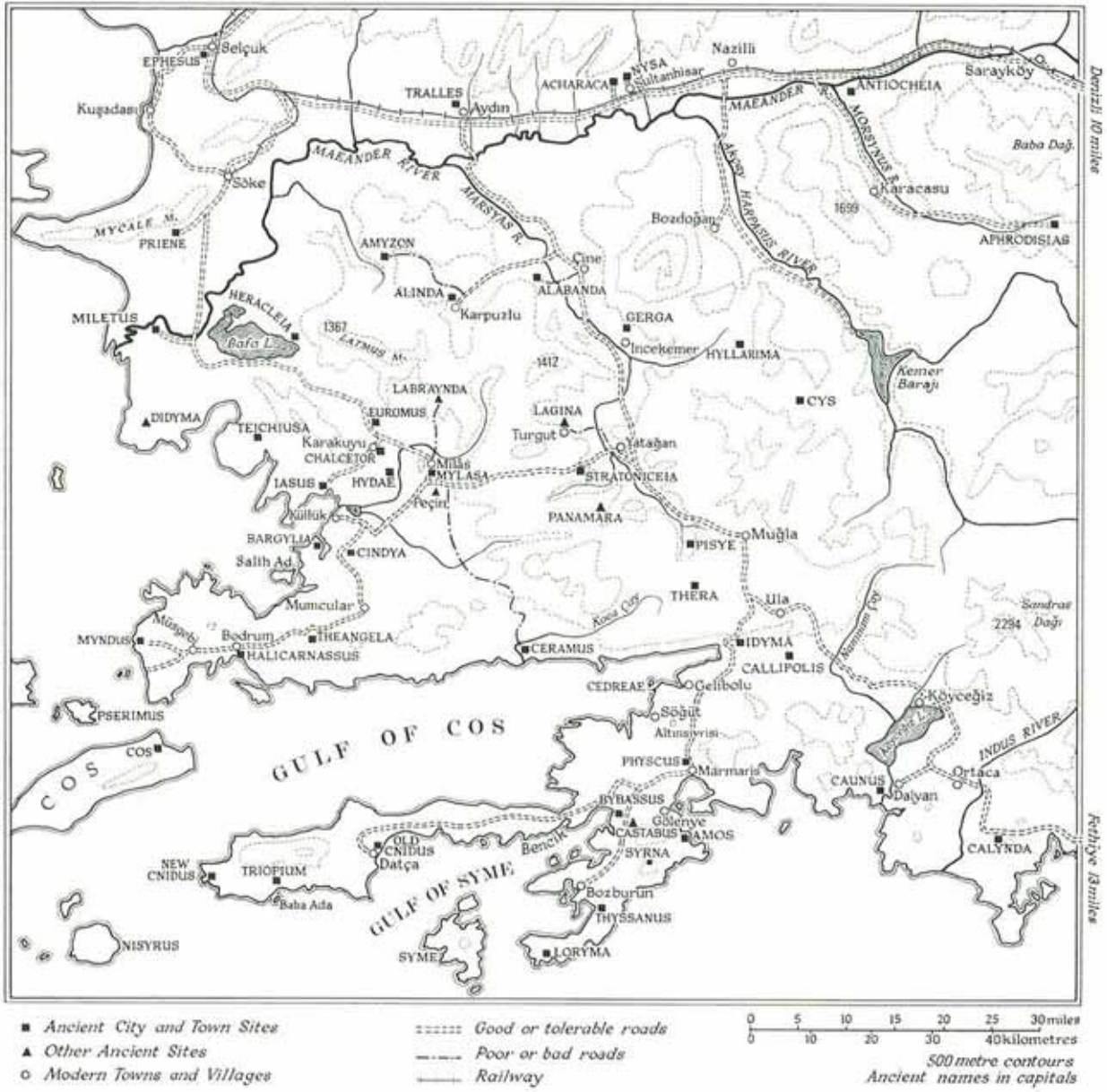
KAYNAKÇA

- AKURGAL, Ekrem
2000 *Anadolu Uygarlıkları*. İstanbul: Net Turistik Yayınları.
- BAGCIK, Ruhi ve B. Ulaş SANDAL
2002 "Tralleis (Aydın) Tarihsele Su İletimi", (Yayımlanmamış diploma çalışması: Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Fakültesi İnşaat Mühendisliği Bölümü. Denizli.
- BEAN, George
1998 *Eski Çağda Menderes'in Ötesi*. çev. çeviren; Pınar Kurtoglu, Arma Yayıncılık, İstanbul.
- ÖZİŞ, Ünal
1994 *Su Mühendisliği Tarihi Açısından Türkiye'deki Su Yapıları*. Ankara: Bayındırlık ve İskân Bakanlığı Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü.
- UMAR, Bilge
1993 *Türkiye'deki Tarihsele Adlar*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- 1999 *Karia - Bir Tarihsele Coğrafya Araştırması ve Gezi Rehberi*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

EK 1: TRALLEIS (AYDIN) SU YAPILARI ENVANTER LİSTESİ

Env. no.	Buluntu yeri / mevkii	Türü
M19A001	Karlıçay Deresi	su kemeri
M19A002	Karagözler hattı	su galerisi
M19A003	Doğubağ Mahallesi	sağır dayanak duvarı
M19A004	Doğubağ Mahallesi	galeri altında sağır dayanak duvar
M19A005	Ölemez Deresi	su kemeri
M19A006	Taşkemer	su kemeri
M19A007	Seken	su kemeri
M19A008	Kızılasar Deresi	su galerisi
M19A009	Taşkemer-Kızlarkulesi arası hattı	su galerisi
M19A010	Kızılasar Deresi	su galerisi
M19A011	Taşkemer-Kızlarkulesi arası hattı	su galerisi
M19A012	Taşkemer-Kızlarkulesi arası hattı	su galerisi
M19A013	Beşparmak Deresi	dayanak duvarı tipinde köprü
M19A014	Kızlarkulesi kuzeyi	su galerisi
M19A015	Kocabağ hattı	su galerisi
M19A016	Efekli Kayalığı	su galerisi
M19A017	Ambarcık köy içi	sağır duvarlı su galerisi
M19A018	Kızlarkulesi yukarısı	sarnıç
M19A019	Tralleis ören yeri içi	hamam/ pişmiş toprak boru

Levha 1

Şek. 1. İlkçağda Tralleis ve çevresini gösteren harita.

Res. 1. Tralleis'in gymnasium yapısından günümüze ulaşabilen kalıntı yörede "Üçgözler" olarak adlandırılıyor.

Res. 2. Tralleis'teki Roma Devri hamamının su boruları.

Res. 3. Talleis'in Roma Devri hamamının duvarları içine gizlenmiş duman bacaları.

Res. 4. Talleis su sisteminin Taşkemer-Kızlarkulesi arasındaki bölümünde yer alan üçgen tepeli galeri.

Res. 5. Taşkemer geçgisine akışyukarisından bakıldığında, sağ karşıda Ölemez, sol karşıda Çay Kavuştuğu hatları görülüyor.

Res. 6. Talleis'e su taşıyan Taşkemer'in akışaşağısından görünüş. Su, Taşkemer'den sonra 4.450 km'lik bir geçgiyle Talleis'e ulaşıyor.

Res. 7. Talleis su yolunun Taşkemer-Kızlarkulesi arasındaki bölümünde dairesel tepeli galeri.

Bornova-Kemalpaşa (İzmir) Arkeolojik Envanteri 2003

Zafer DERİN*/ Atilla BATMAZ*

ANAHTAR SÖZCÜKLER/ KEYWORDS

İzmir, Kemalpaşa, Bornova, Ulucak, Yeşilova, Neolitik, İlk Tunç Çağı, pithos
İzmir, Kemalpaşa, Bornova, Ulucak, Yeşilova, Neolithic, Early Bronze Age, pithos

ÖZET/ SUMMARY

Bu çalışma, Türkiye Bilimler Akademisi'nin Türkiye sınırları içindeki kültür varlıklarını, uygarlık tarihine ve topluma kazandırmak amacıyla başlattığı Türkiye Kültür Envanteri Projesinin bir parçası olarak Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümünce 2003 yılının Mayıs - Temmuz ayları içinde gerçekleştirilmiştir.

İzmir'in iki ayrı ilçesinde (Kemalpaşa ve Bornova) toplam 25 gün süren arazi çalışmaları, Kemalpaşa'da ikisi mezarlık olmak üzere beş ayrı merkezde, Bornova'da ise biri mezarlık, diğer üçü Prehistorik Çağ yerleşimi olmak üzere toplam dört merkezde yürütülmüş, daha sonraki aylar içinde envanter verilerinin değerlendirilmesi ve kayıt işlemleri yapılmıştır.

Bornova ve Kemalpaşa'daki arkeolojik yerleşim alanlarının çoğunlukla yeni kentsel doku içinde kalması, bu merkezlerin hızlı bir şekilde yok olmasına neden olmaktadır. Buna rağmen İzmir il sınırları içinde önemli sayıda arkeolojik yerleşim tespit edilebilmiştir. Kemalpaşa ve Bornova ilçelerinde yaptığımız araştırmada, yerleşim merkezlerinde Neolitik, Kalkolitik, Tunç (İlk, Orta ve Son Tunç) çağları, Antikçağ (Yunan ve Roma devirleri), Ortaçağ kültürleri tespit edilmiştir.

The present study, conducted by the Archaeology Department of Ege University through May-July 2005, has been carried out within the framework of the Turkish Academy of Sciences extensive project to develop cultural properties in Turkey, as a contribution for our understanding of cultural history and also for social enrichment.

Fieldwork in two different area of İzmir (Kemalpaşa and Bornova) continued for a total of 25 days. The survey was carried out in five different localities in Kemalpaşa, including two cemeteries, four different localities in Bornova, three prehistoric settlements and one cemetery. Data evaluation was completed in the following months.

Archaeological sites are disappearing because of the fact that most of them are within the urban area of the modern town. Despite such destruction, the existence of such a number of these sites is remarkable.

The field work revealed that in Bornova and Kemalpaşa, there is evidence for Neolithic, Chalcolithic periods, Early, Middle and Late Bronze Ages, Classical and Medieval periods.

* Yrd. Doç. Dr. Zafer DERİN (Proje Yürütücüsü); Arş. Gör. Atilla BATMAZ (Proje Yürütücüsü Yardımcısı)/ Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Bornova İZMİR.

GİRİŞ

Bu çalışma Türkiye Bilimler Akademisi'nin, Türkiye Kültür Sektörü (TÜKSEK) programı kapsamında Türkiye sınırları içindeki kültür varlıklarını, uygarlık tarihine ve topluma kazandırmaya yönelik olarak başlattığı Türkiye Kültür Envanteri Projesi çerçevesinde Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümünde İzmir'de gerçekleştirilmiştir. Arkeoloji bölümünden Yrd. Doç. Dr. Zafer Derin başkanlığındaki çalışmaya, Arş. Gör. Atilla Batmaz, Arş. Gör. Fulya Dedeoğlu ve Arş. Gör. Mehmet Işıklı katılmışlardır.

Projeyi sürdürmek için gerekli parasal kaynak Ege Üniversitesi Araştırma Fonu 2003 EDB 01 numaralı projesinden sağlanmıştır. Bu kaynakla altyapı için gerekli olan bilgisayarlar, fotoğraf makinesi, ses kayıt cihazları gibi aletler ve çeşitli malzemeler alınmıştır.

TÜBA-TÜKSEK Türkiye Kültür Envanteri Projesi Yürütme Kurulu, Arkeolojik Kültür Varlıkları Envanter Grubunun hazırladığı sistem dahilinde sürdürdüğümüz araştırmayı, İzmir içinde olmamız nedeniyle uzun bir sürece yayma olanağına sahiptik; hafta içinde belirli günleri arazi çalışmasına ayırarak, araştırmamızı 2003 yılının Mayıs - Temmuz aylarında gerçekleştirdik.

Proje ile ilgili verileri kayıtlamak ve arşivlemek için fiziki şartları da hazırladık. Edebiyat Fakültesi bünyesinde yer alan eski kütüphanenin üst katındaki ofis odalarından ikisi bu amaçla projeye tahsis edildi. Buradaki iki odadan biri bilgisayar veri yükleme odası, diğeri arşiv ve depo odası olarak düzenlendi. Böylece bu tür bir çalışma için altyapı elde edilmiş oldu. Bir yandan toplanan malzeme depolanacak, kullanılabilir bir bilgi arşivine dönüştürülecek, diğer yandan da toplanan her türlü bilgi, standart bir hale getirilerek Türkiye çapında sürdürülen projelere uygun olarak bilgisayar ortamına aktarılacaktır.

Türkiye Kültür Envanteri Projesi ile ilgili olarak arkeoloji, sanat tarihi ve tarih bölümlerindeki ekipler kendi alanlarındaki çalışmalara başlamayı planladılar ve alt ekiplerini oluşturdular. Prehistorik-Protohistorik ve Yunan-Roma gibi kültürler dikkate alınarak, arkeolojik envanter çalışmasının iki ayrı ekiple sürdürülmesine karar verildi. Bunun için Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümünün Protohistorya ve Klasik Arkeoloji anabilim dallarının katılımı sağlanmıştır. Bu gruplardan ilki daha çok höyükler ve Tunç Çağı mezarlıkları, ikinci grubu oluşturan arkeologlar ise Klasik Devirden başlayarak Roma Devrini de içine alan döneme ait kaleler, yerleşim merkezleri ve mezarlıklar üzerinde çalışmayı planlamıştır. Amaç, anabilim dallarına uygun konularda daha yetkin olabilmektir. Ancak arkeolojik belgeleme çalışmalarının ilk etabı yalnızca Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı öğretim üyelerince gerçekleştirilebilmiştir.

Protohistorya bilim dalı içinden oluşturulan ekip özellikle bölgede gerçekleştirilen Ulucak Höyük kazısından elde ettiği deneyimle çalışmalarını sürdürmüştür.

BÖLGENİN KONUMU

Araştırma alanımızın sınırları içine iki ilçemiz (Bornova ve Kemalpaşa) girmektedir. Araştırma için öncelik verdiğimiz bu iki ilçeyi sırasıyla şöyle ele alabiliriz:

Bornova

İzmir'in doğusunda yer alan Bornova ilçesi. İlçe çayların getirdiği molozlarla oluşan burun şeklinde bir tepe üzerinde kurulmuştur. Bunun için bir zamanlar "Burunova", "Burunabad" denilmiştir. Sonradan bu kelimeler "Bornova" şeklini almıştır (Doğer 2000: 18-22).

Bornova'nın kuruluşu üzerinde yapılan pek çok araştırma ve inceleme sonucunda elde edilen veriler Hititler tarafından kurulduğuna işaret ediyorsa da bu durum kanıtlanamamıştır. Bunun yanı sıra Bornova'nın -Pınarbaşı, Işıklar, Naldöken ve Kavaklıdere köylerindeki arkeolojik yerleşmelerle birlikte- MÖ 610 yılında Ionlar tarafından kurulduğu düşünülmektedir.

Belkahve eşiği ile Kemalpaşa Ovasından ayrılan ve körfeze doğru üçgen şeklinde uzanan Bornova Ovasındaki yerleşimler, akarsu kıyılarına ve ova kenarlarındaki yüksek tepeler üzerine kurulmuşlardır. Bornova Ovası kuzey, güney ve doğusundaki dağlardan gelen akarsuların taşıdığı genç çökellerle (sediman) dolmuştur. Ovadaki yerleşim alanları da bu doğal olaydan etkilenmiş ve höyük türündeki yükseltilerden çok az kalıntı günümüze ulaşabilmiştir.

Kemalpaşa

Kemalpaşa ilçesi aynı isme sahip ova üzerinde yer almaktadır. Kemalpaşa Ovası, Batı Anadolu'nun doğu-batı doğrultulu yapısal çukurlarından biri üzerinde şekillenmiştir. Kemalpaşa Ovasının kuzeyinde Manisa Dağı, güneyinde ise Kemalpaşa Dağı yükselir. Ova tabanı batıda Ulucak beldesi çevresinde 220 metre kadar yükselmektedir. Manisa ve Kemalpaşa dağları Mezozoik Zamana (İkinci Jeolojik Zaman) ait eski oluşumlardır. Manisa Dağında karbonatlı kayalar, Kemalpaşa Dağında ise altta kumtaşı ve şist gibi kırıntılı, üstte yine karbonatlı kayalar hâkimdir. Bu yüksek kütleler arasındaki çöküntü oluştuğunda şekillenen Kemalpaşa Ovasının tabanı, dağlardan aşınıp akarsularla taşınan genç çökellerle dolmuş; ova üzerindeki ilk yerleşimler de bu genç çökellerden etkilenmiştir. Bu nedenle Tunç Çağı ve Bizans yerleşimlerinin Manisa ve Kemalpaşa dağları yükseltilerine doğru yapıldığı anlaşılmaktadır.

ÇALIŞMANIN AMACI VE KAPSAMI

İzmir'in tarihini, arkeolojisini, dini ve sivil mimarlık örneklerini belirlemek için her yıl bir ilçe içinde çalışarak İzmir'in kültür envanterini oluşturmayı amaçladık. Çalışmalara öncelikle, Bornova ve Kemalpaşa ilçelerindeki arkeolojik kültür varlıklarını belgelemekle başladık. Bu çalışma ile iki yıl içinde, Neolitik'ten Bizans Devrinin sonuna kadar olan döneme ait yerleşimler ve diğer arkeolojik kültür varlıkları bilimsel olarak kayıtlanacaktır.

Çalışmaya, daha önce saptanmış olan ve bir kısmı kamu alanları içinde kalan bazı höyük, kale ve yerleşim merkezlerinin bir listesinin çıkarılmasıyla başlandı. Bu listedeki yerleşim merkezlerini ve çevrelerini dikkate alarak araziye çıkmayı planladık.

Arazide yapılan araştırmalar sırasında TÜBA'nın standart kültür envanteri formları dolduruldu; arazi üzerinde ölçüm ve gözleme dayanan kayıt ve raporlar tutuldu. İkinci aşamada arazi üzerinde elde edilen veriler ana bilgisayar sistemine geçirildi. Yüzeyden toplanan buluntuların temizliği, kayıtlanması, çizimleri ve tasnifi yapıldı. Gerekli görülen buluntular fotoğraflandı.

Bu aşamaya çok önem vermekteyiz. Çünkü bu görsel malzeme çoğu kez, bu kültür varlıklarının tek ve son belgesi olabilmektedir. Bu nedenle bunların özenle, erişilebilir şekilde korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması gereklidir. Yüzey araştırmalarıyla elde edilen veriler, haritalar üzerine işlenerek İzmir'in bir "Kültür Envanteri Haritası" oluşturulmaktadır.

AYRINTILI ANLATIM

ARAZİ ÇALIŞMASI

Arazi çalışmalarımız Mayıs - Temmuz ayları içinde toplam 25 gün sürmüş, daha sonraki aylarda ise veri değerlendirme ve kayıt işlemleri gerçekleştirilmiştir. Arazi çalışmalarımızda GPS (Global Positioning System) aleti kullanılmış, küresel konum bilgileri bu yöntemle tespit edilen yerleşim alanları ve mezarlıkların enlem ve boylam açısından konumları derece ve radyan cinsinden verilmiştir. Yerleşim envanter numaraları proje standartlarına uygun olarak 1:100000 ölçekli haritalara göre kodlanmıştır. Ancak çalışmalarımızda 1:100000 ve 1:5000 ölçekli haritaları kullanma olanağı bulamadık. İzmir bölgesi içinde bazı alanların askeri bölge olması nedeniyle 1:25000 ölçekli haritalar dışında bu ölçeklerdeki haritaları elde etmek ve kullanmak mümkün olmamıştır. Tespit ettiğimiz yerleşim alanları koordinatlarına uygun olarak 1:25000 ölçekli haritalar üzerine işlenmiştir.

Bornova ve Kemalpaşa'da 6 Prehistorik - Protohistorik yerleşim ve 3 mezarlık üzerinde çalışma olanağı bulduk.

Envanteri yapılan başlıca merkezler:

Kemalpaşa ilçesinde Ulucak Höyük (env. no: L18A005), Yenmiş Höyük (env. no: L18A006), Nemrut Höyük (env. no: L19A007), Ulucak Mezarlığı (env. no: L18A009), Kemalpaşa Mezarlığı (env. no: L18A008).

Bornova ilçesinde Pınarbaşı (Tepebaşı) Höyüğü (env. no: L18A003), Bornova Anadolu Lisesi Höyüğü/ Bornova Höyüğü (env. no: L18A002), Yeşilova Höyüğü (env. no: L18A001), Çiçekli Mezarlığı (env. no: K18A004).

BÖLGENİN KISA TARİHÇESİ VE BÖLGEDE YAPILAN İLK ARAŞTIRMALAR

Arkeolojik yerleşim alanları, çoğunlukla yeni kent dokusu içinde yer aldıklarından hızlı bir şekilde ortadan kalkmaya başlamıştır. Buna rağmen İzmir il sınırları içinde günümüze kadar gelebilmiş önemli sayıda Prehistorik yerleşimin varlığı, İzmir bölgesi yerleşim tarihinin Neolitik Çağa kadar gidebileceğini ortaya koymuştur.

Belkahve geçidi ile birbirinden ayrılan Bornova ve Kemalpaşa ovaları bir anlamda bu ilk yerleşimler için uygun koşulları sağlamış, ilk üretimciliğe geçişten sonra bu alanlar yerleşimciler için tercih nedeni olmuştur.

Her iki alanda (Kemalpaşa'da ve Bornova'da) da ender olmasına karşın çanak çömlekli Neolitik Çağ'a ait 4 merkez tespit edilmiştir. Ele geçen az sayıdaki çanak çömlek parçası, ortak karaktere sahip başka yerleşim merkezlerinin varlığını ortaya koymuştur.

Bölgedeki ilk araştırmalar 1960 yılında, İngiliz arkeolog David French'in Balıkesir, Akhisar, Manisa çevresini kapsayan yüzey araştırmasıyla başlamıştır. Bu çalışmanın ardından Dokuz Eylül Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğretim üyelerinden Prof. Dr. Recep Meriç (Meriç 1987: 301-310; 1989: 385-392; 1990: 361-366) 1985, 1987 ve 1988 yıllarında üç yüzey araştırması gerçekleştirmiştir. İki bilim adamının da araştırmalarında ağırlık verdiği bölge Kemalpaşa Ovası olmuştur. Kazı çalışmaları yüzey araştırmalarından çok daha sonra başlamıştır.

Kemalpaşa Ovasındaki ilk kazı Ulucak Höyükte (env. no: L18A005) gerçekleştirilmiştir. Ulucak Höyük kazıları İzmir Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü yönetiminde ve Ege Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğretim üyelerinden Prof. Dr. Altan Çilingiroğlu'nun (Çilingiroğlu *et al.* 2004) bilimsel başkanlığında 1995 yılında başlanmıştır. 1998-1999 yıllarında da Ulucak Mezarlığı (env. no: L18A009) kazılmıştır. Ulucak Höyük kazılarına halen devam edilmektedir. Kemalpaşa ilçesi sınırları içindeki bir başka arkeolojik kazı, Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu'nun kararı üzerine 2002 yılında Laskarisler Sarayının bulunduğu alanda gerçekleştirilmiştir. Burada da Bizans Devri yapı ka-

İntılarının altında, bir Tunç Çağı mezarlığı (env. no: L18A008) açığa çıkarılmıştır.

KÜLTÜREL EVRELER

Çanak çömlekli Neolitik

Bornova ve Kemalpaşa ilçelerinde çanak çömleksiz Neolitik Çağa ait herhangi bir buluntu yerine rastlanmamıştır. Buna karşın, çanak çömlekli Neolitik evreye ilişkin Kemalpaşa'da üç, Bornova'da bir merkez bulunmuştur (lev. 1: şek.1). Bunlardan Ulucak Höyük (env. no: L18A005/ lev. 8: şek. 12, res. 18-19), Nemrut Höyük (env. no: L19A007/ lev. 11: res. 26-29; lev. 12: res. 30-31, şek. 17-18; lev. 13: res. 32) ve Yenmiş Höyükte (env. no: L18A006/ lev. 9: şek. 13, res. 20-23 ve lev. 10: res. 24-25, şek. 14-15) yüzey araştırmaları ve kazılar sırasında ele geçen Neolitik Çağ buluntuları ayrıntılı olarak ele alınarak incelenmiştir. Bunların dışında Bornova Ovasında yer alan Yeşilova arkeolojik yerleşimi (env. no: L18A001/ lev. 2: res.1-2, şek. 2; lev. 3: res. 3, şek. 3-4; lev. 4: res. 4, şek. 5) ise bir toprak hafriyatı sırasında tesadüfen ortaya çıkartılmıştır.

Yeşilova'daki bir hafriyat çukurundan elde edilen çok sayıda parça, Neolitik ve Roma devirlerine ilişkin özellikler göstermekteydi. Toprak hafriyatının durdurulup alanın koruma altına alınmasından sonra toprak kesiti incelenmiştir. Bu incelemelerden, Yeşilova'nın da Ulucak Höyükte olduğu gibi kalın bir Neolitik Çağ yerleşimine sahip olduğu anlaşılmıştır. Her iki yerleşimin ortak özelliği birinin kısmen, diğerinin tamamen çökellerle (sediman) örtülmüş olmasıdır. Ulucak Höyük (env. no: L18A005), deniz düzeyinden 220 m yüksekte yer alması nedeniyle ile höyüğün eteklerindeki, yaklaşık 4-5 metrelik kısım çökellerin altında kalırken deniz düzeyinin 15-19 metre yukarısında kalan Bornova Ovasındaki Yeşilova Höyüğünü çökeller tamamen kapatmış; Neolitik Çağdan sonra yerleşim alanı terk edilince üstü tamamen örtülmüş ve Roma Devrine kadar bir daha yerleşilmemiştir.

Bornova'da Yeşilova, Kemalpaşa'da Ulucak, Nemrut ve Yenmiş höyüklerinde ele geçen Neolitik Çağa ait çanak çömlek parçalarının tümü el yapımı olup yapım ve form bakımından homojen, hamur rengi, açık kırmızımsı kahverengi ya da açık kırmızıdır. Katkı maddesi olarak kum, taşcık ve beyaz mika görülürken, birçok örnekte saman katkısı da saptanmıştır. Pişme yoğunlukla orta ya da kötüdür, ancak iyi pişmiş örneklerle de rastlanmıştır. Astarları hamur renginde, yani açık kırmızı ya da açık kırmızımsı kahverengi, bazı örneklerde de krem ve kırmızımsı sarı renktedir, yoğunluğu perdahlanmıştır (lev. 3: res. 3, şek. 3-4; lev. 10: res. 24, şek. 14: 1-5; lev. 12: res. 30, şek. 17).

Sözü edilen yerleşim merkezlerinde bulunan çanak

çömlek parçaları içinde form olarak basit ağız kenarlı, dik boyunlu çömlekler, basit ağız kenarlı kâseler kolaylıkla ayırt edilebilirler (lev. 3: şek. 3/1-5; lev.10: şek. 14/1-3; lev. 12: şek. 17/2-3 ve 5-6). Hâkim olan kap formu içinde çömlekler çeşitlilik göstermezler. Dar ağızlı çömlek tiplerinde, küresel ya da oval gövdeden ağız kenarına doğru düzgün bir kavisle daralma yerine, ağız kenarının hemen altında kısa bir boyun yer alır. Düzleştirilmiş ağız kenarlı çömlekler (lev. 12: şek. 17/1 ve 4) nispeten daha kalın cidarlıdır. Dipler genelde düzdür ve hafif yükseltilmiştir; bazı örneklerde ise çukurlaştırılmıştır (lev. 3: şek. 3, res. 3; lev. 10: res. 24, şek. 14/8; lev. 12: res. 30, şek. 17/7-10). Kulp olarak dikine ip delikli silindirik tutamaklar kullanılmıştır (lev. 3: şek. 3/6). Ele geçen parçalar üzerinde boya, kabartma ya da çizik (*insize*) bezemeye rastlanmamıştır.

Neolitik yerleşmelerde birbirinden farklı formlarda kap türlerine rastlanmamasına karşın, yapım tekniği açısından aynı şeyleri söylemek zordur. Neolitik Çağa ait kaliteli kapların daha çok Ulucak Höyükten elde edildiği anlaşılmaktadır.

Bornova ve Kemalpaşa çevresindeki yerleşim alanlarında ele geçen çanak çömleğin gerek yapım tekniği, gerekse formları itibarıyla birbirleriyle büyük benzerlikler gösterdiğini söylemek mümkündür. Bu anlamda tüm bölgeleri kapsayan bir keramik üretiminin varlığından söz etmek olasıdır. Neolitik keramiklerin üretim yerlerinden biri olarak gösterilen Ulucak Höyükte, kazılarla şimdiye kadar ortaya çıkarılan en erken yerleşimlerin Neolitik Çağın ilk dönemlerine kadar gittiği bilinmektedir. Kazılardan elde edilen buluntuları tarihlemek için uygulanan karbon 14 (¹⁴C) metodu ile elde edilen en eski tarih MÖ 6200 yıllarıdır. Neolitik Çağın ilk ve son dönemlerine ait keramiklerin –bazı farklılıklar da olmasına rağmen– aralarındaki benzerlikler nedeniyle İzmir ve çevresindeki keramik üretiminin köklü bir geleneğe sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Birbirinden Belkahve eşiği ile ayrılan Bornova ve Kemalpaşa ovalarının, farklı beslenme özelliklerine sahip yerleşimleri barındırdıkları düşünülmektedir. Neolitik Çağda kıyı çizgisi bugünkünden daha geride olduğundan Bornova Ovasındaki birçok yerleşim de kıyıya yakın konumdaydı. Bu yerleşimlerin konumları itibarıyla denizle bağlantıları daha güçlüyken, Kemalpaşa Ovası yerleşimlerinin iç kesimle olan ilişkilerinin yoğun olduğu düşünülebilir. Tarımın yanı sıra devam eden avcılık yaşamları da bu coğrafi şartlardan etkilenmiş olabilir. Bu durumda Kemalpaşa Ovasında kara hayvanları avcılığının daha ön planda olduğunu düşünmek hiç de yanlış olmayacaktır. Özellikle Yeşilova ve Ulucak höyüklerdeki yerleşimlerden elde edilecek verilerle yapılacak bir karşılaştırmının bu gibi unsurları daha açıklıkla ortaya koyacağı inancındayız.

Her iki bölgenin (Bornova ve Kemalpaşa) de uygun coğrafi konumu, büyük akarsuların çevresindeki verimli ovaları, bunların arasındaki ormanlarla kaplı dağları, denizsel olanakları ve çeşitli yönlerle ulaşan doğal yollar ile bağlantıları, buraların kuzey ve güney arasında sıkışıp kalmış önemsiz birer bölge olmadığını ortaya koymuştur. Ayrıca Bornova'da, tarihöncesine ait Yeşilova gibi bir yerleşiminin varlığı, İzmir bölgesi yerleşim tarihinin Neolitik Çağa kadar gidebileceğini ortaya koymuştur. İzmir merkezinden uzakta Limantepe, Ulucak, Yenmiş, Nemrut gibi yerleşim alanlarında Neolitik kültürün varlığı bilinirken, merkeze en yakın konumdaki Yeşilova, İzmir'in kuruluş tarihini günümüzden 8 bin yıl önceye çekmiştir.

Belkahve geçidi ile birbirinden ayrılan Bornova ve Kemalpaşa ovaları bir anlamda Prehistorik Çağın ilk yerleşimleri için uygun koşulları sağlamış, ilk üretimciliğe geçişten sonra bu alanlar yerleşimciler için tercih nedeni olmuştur. Neolitik süreç içinde ovalara, Manda ve Nif çayları gibi akarsuların çevresindeki verimli alanlara köylerini kuran toplumun, su taşkınlarından etkilenmiş olması olasıdır. Yeşilova Prehistorik Çağ yerleşiminin üzerini örten yaklaşık 1-1.50 metre yüksekliğindeki alüvyon ve çakıl tabakası, taşkınların yerleşim merkezlerini ne ölçüde etkilediğini ortaya koyar.

Ulucak Höyükten elde edilen verilerden anlaşıldığı kadarıyla, Neolitik Çağın sonunda meydana gelen su taşkını, toplumsal olaylar ya da deprem gibi felaketler yerleşimcileri etkilemiştir. İzmir civarındaki Barbaros, Ege Gübre, Yeşilova ve Ulucak gibi merkezlerde, Neolitik Çağın sonunda halkın, muhtemelen bir felaketin ardından yerleşim alanlarını terk ettikleri ve felaketin ardından toparlanıp yeniden köylerine dönmedikleri anlaşılmıştır. Ulucak (env. no: L18A005), Nemrut (env. no: L19A007) ve Yeşilova (env. no: L18A001) gibi yerleşim merkezlerinden elde edilen veriler bu düşüncemizi destekler niteliktedir. Çünkü Nemrut ve Yeşilova yerleşimlerinde Kalkolitik Çağ buluntularına hemen hiç rastlanmazken, Ulucak Höyükte Neolitik Çağ ile Kalkolitik Çağa ait üçüncü kat arasındaki tabakada, kısa süreli de olsa yerleşimin olamadığı bir ara dönem saptanmıştır.

Kalkolitik

Bornova ve Kemalpaşa'daki Prehistorik yerleşim yerlerinde Batı Anadolu'daki birçok merkezde olduğu gibi Kalkolitik Çağın ilk ve son evrelerini saptamak zordur. Ulucak Höyükte saptanan Son Kalkolitik döneme ilişkin olanların dışında kazı bulgusunun ele geçmeyişi, İzmir bölgesinde Kalkolitik Çağın evrelerinin tümünü açıklıkla ortaya koymamızı güçleştirir. Özellikle Son Kalkolitik yerleşimlerin İlk Tunç Çağı yerleşimleriyle birlikte bulunması, meydana gelen tahribat, kültürel değişime ilişkin tabakaların tam olarak saptanamaması, yerleşimlerin büyüklüğü ve

önemi hakkında yorum yapmamızı güçleştirir. Kalkolitik Çağın Bornova ve Kemalpaşa'daki evreleri, mimariden çok keramik buluntularıyla saptanmaktadır. Ulucak'ta bulunan koyu yüzöl, içe kalınlaştırılmış ağız kenarlı, perdah bezemeli kap parçaları bu dönemi temsil eden keramikler arasında yer alır.

İlk Tunç

İlk Tunç Çağı, Bornova ve Kemalpaşa ilçelerindeki yerleşim merkezlerinin en iyi bilinen evrelerinden biridir. Batı Anadolu'nun yeni ve canlı dönemi olan İlk Tunç Çağında kentleşme süreciyle birlikte, daha önce yerleşilmeyen alanlarda yeni ve büyük merkezlerin ortaya çıktığı bilinmektedir. Büyük bir olasılıkla zeytin gibi endüstri bitkilerinin ve zeytinyağının giderek öneminin arttığı bu dönemde tunç metalinin de önemli bir yeri vardı.

Bornova Anadolu Lisesi bahçesindeki höyükte (env. no: L18A002) ele geçen buluntular (lev. 4: şek. 6, res. 7) İlk Tunç döneminin ilk evresinde (İTÇ I) burada yerleşimin olduğunu ortaya koymaktadır. Pınarbaşı'nda (env. no: L18A003) bulunan keramikler de aynı dönemi işaret etmektedir. Kemalpaşa'daki Ulucak, Nemrut ve Yenmiş gibi höyüklerden elde edilen buluntular İlk Tunç döneminin birinci tabakasından (İTÇ I) çok ikinci tabakasının (İTÇ II) özelliklerini taşımaktadır (lev. 4: şek. 6/1-6, res. 7; lev. 6: res. 10, şek. 8; lev. 10: res. 24-25, şek. 14/6-7, 9; lev. 12: res. 31, şek. 18/11-16). Özellikle çark yapımı keramiklerin bulunduğu Troia II kültür tabakalarının varlığı bu durumu kanıtlamaktadır (lev. 12: res. 31, şek. 18/11-13).

Bu dönem kültürünü yansıtan unsurlardan biri de yerleşim alanı dışında yer alan mezarlıklardır. Ulucak Höyüğü'nün 150 metre güneydoğusunda bulunan İlk Tunç mezarlığı (env. no: L18A009) Batı Anadolu İlk Tunç Çağı küp gömüt geleneğine ait tipik örnekler vermiştir. Doğu-batı doğrultulu olarak yerleştirilmiş, ağız kısmı taşlarla kapatılmış küp mezarlar (lev. 8: res. 19) içinde bulunan statü eşyaları zengin bir toplumla karşı karşıya olmadığımızı ortaya koymuştur. Höyükte ortaya çıkarılan buluntular da bu durumu destekler niteliktedir.

Orta ve Son Tunç

Araştırdığımız bölgede genel olarak Orta ve Son Tunç yerleşimlerinin, İlk Tunç yerleşimlerinden sayıca daha fazla olduğunu söylemek mümkündür. Daha çok çark yapımı, açık, devetüyü, kiremit rengi keramiklerle, gri hamurlu ve astarlı keramikler ele geçmiştir. Pınarbaşı, Yenmiş, Bornova Anadolu Lisesi ve Nemrut höyüklerin buluntuları içinde bu türden keramiklere sıkça rastlanır (lev. 4: şek. 6/4-12, res. 7; lev. 6: res. 10-11, şek. 8/7-11; lev. 10, şek. 15/10-16; lev. 12: şek. 18/17-19; lev. 13: res. 32, şek. 19/20-27). Kuşkusuz bu dönem keramikleri arasında yer alan ve Son Tunç Çağına tarihlenen Gri Minyas

türü keramiklerin yoğunluğu (lev. 4: şek. 6/7-8; lev. 6: şek. 8/11; lev. 10: şek. 15/14-15; lev. 13: res. 32, şek.19/20-23), Batı Anadolu'nun kültürel mozaikini ortaya koyacak niteliktedir.

Kemalpaşa (lev. 13: res. 33), Ulucak ve Çiçekli'de Orta Tunç Çağına ait yerleşim dışı mezarlık alanları tespit edilmiştir. Bunlardan Çiçekli Mezarlığı (env. no: K18A004/ lev. 7: res. 14) kaçak kazılarla soyulmuş ve talan edilmiştir. Buluntular mezarlığın özellikleri açısından yeterli bilgi veremese de, kalıntılar Batı Anadolu küp mezar geleneği ile benzer özellikleri işaret eder. Birçok mezarlık alanında olduğu gibi kireçtaşı zemine açılmış basit çukurlar içine pit-hoslar doğu-batı doğrultusunda yatırılmıştır (lev. 8: res. 19). Ağzları plaka şeklinde ya da küçük taşlarla kapatılan mezarların içinde yer alan eşyaya ilişkin herhangi bir parçaya sahip değiliz. Ulucak ve Kemalpaşa mezarlıklarında ortaya çıkartılan küp mezarlar da benzer özelliklere sahiptirler. Bu iki mezarlıkta yakarak gömme uygulamasının varlığına ilişkin bulgulara da rastlanılmıştır.

Antikçağ

Bu dönem, aynı zamanda bütün Batı Anadolu'da görülen yeni bir süreci de kapsar. Klasik, Hellenistik ve Roma devirlerine tarihlenen keramik buluntuları bu çağı belgelerir (lev. 4: res. 4, şek. 5-6; lev. 6: res. 11, şek. 9; lev. 10: res. 25, şek. 15/17-20).

Ancak, Antikçağ kültürleri ekibimizin uzmanlık alanı dışında kaldığından araştırma bölgemizin bu çağına ilişkin değerlendirmemizi tam olarak yapamadık. Burada sadece malzemenin genel özelliklerini belirleyip tanıtmakla yetindik. Ayrıntılı incelemeler daha sonra Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı uzmanlarının oluşturacağı bir araştırma grubu tarafından yapılacaktır.

Ortaçağ

Bizans Devrinde Nymphaion adını alan Kemalpaşa ilçesi, Ortaçağ'da Sardeis (Sardes) ve Philadelphia (Alaşehir) vadilerine giden stratejik yolları kontrol eder durumda bulunuyordu. Bu yerleşim birimi Beylikler ve Osmanlı devirlerinde Nif, Cumhuriyet Devrinde ise Kemalpaşa adını almıştır (bkz. Sürgevil 2000: 5). Yüzeyde ve Ulucak kazılarında ele geçen buluntular daha çok sırlı Bizans keramikleridir. Bu dönemlere ilişkin bilgiler konunun uzmanlarınca değerlendirilecektir.

TAHRİBAT

Yaptığımız araştırma, bölgenin birçok yerinde kültür varlıklarının çok hızlı yok olma süreci içine girdiğini de göstermiştir. Tahribatın bir kısmı yoğun tarım ve bağcılık nedeniyle olmuştur. Ulucak Höyükte (env. no. L18A005) ve Pınarbaşı'nda (env. no. L18A003) mekanize tarım, höyüklerin tepe yükselti-

sinin en az 1-2 metre aşınmasına neden olmuş, en üsteki kültür katlarına ait kalıntılar ortadan kalkmıştır. Nemrut Höyükte (env. no. L19A007/ lev. 11: res. 26-29) de höyüğün yükseltisi bağcılık yapmak amacıyla araçla düzlenerek kalıntılar büyük oranda yok edilmiştir. Yeşilova Höyüğü'nün (env. no. L18A001/ lev. 2: res. 1-2) bir kısmı toprak hafriyatı sırasında ortadan kaldırılmıştır.

Höyükler üzerinde kaçak kazı izlerine de sıkça rastlanmıştır. Örneğin Nemrut Höyüğü'nün tepe kısmına açılan 4-5 metre derinliğinde, 3-4 metre çapında kaçak kazı çukuru, aynı zamanda höyüğün ana yükseltisinin tahribine neden olmuştur. Ulucak Höyükte arkeolojik kazı çalışmalarının başladığı 1995 yılına kadar olan süre içinde höyük yükseltisi üzerinde birden fazla defineci çukuru ile tahribat yaratılmıştır.

Tahribat, kimi zaman da Yeşilova'da olduğu gibi doğal yollarla gerçekleşmiştir. Dere taşkınları ve alüvyonlar yerleşimlerin üzerine kalın bir yorgan gibi örtmüş, bölgedeki yerleşim yerlerinin keşfi tesadüflere kalmıştır.

En önemli tahribat yine insan eliyle yapılmış; Yeni-miş Höyük (env. no. L18A006/ lev. 9: res. 20-23), üzerine kurulan fabrika ve işletmelerle tamamen tahrip olmuş; Bornova Anadolu Lisesi Höyüğü de üzerindeki yoğun ağaçlandırma nedeniyle –doğa ve insan eliyle– tahrip edilmiştir. Höyüğün üst kısmı, burada yapılan bina ve beton teraslarla ağır bir tahribe uğramıştır. Kemalpaşa ve Bornova'daki höyük türü yerleşimler arasındaki Ulucak Höyük de çevresine yapılan fabrikalarla adeta boğulmuş, ancak kazı çalışmaları sayesinde tümüyle yok olmaktan kurtulmuştur.

İncelenen yerleşim merkezlerinin dijital fotoğrafları çekilmiş, her birindeki tahribat belgelenmiştir. Ayrıca yüzeyden elde edilen çanak çömlek parçalarının çizimleri yapılmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bir kentin coğrafi ortamı o kentin gelişmesi için önemli olanaklar sağlar. Batıdan Ege Deniziyle sınırlı, doğudan İç Anadolu ile bağlantılı topraklar üzerinde yer alan İzmir'de, uygun iklimin ve coğrafi koşulların etkileri çağlar boyunca sürmüştür. İzmir'in bu konumu, onu diğer kentlerden farklı, ayrıcalıklı bir duruma getirmiştir. Kent, yalnız deniz vasıtasıyla Ege, Akdeniz ve Balkan uygarlıkları ile değil, aynı zamanda Göller Bölgesi vasıtasıyla İç ve Güneydoğu Anadolu kültürleri ile ilişkide olmuştur. Böylesine stratejik konumu nedeniyle, eski çağlardan bu yana bölgeler arası göç, istila ve ticaret gibi her türlü ilişkide kritik bir rol üstlenmiştir. İzmir bir kültürel geçiş bölgesi olarak değil, çok geniş coğrafi alanların kültür tarihini etkilemiş bir bölge olarak görülmelidir.

Bornova ve Kemalpaşa'da 2003 yılında sürdürülen

arkeolojik kültür varlıkları envanter çalışmasının sonuçları, Bornova ve Kemalpaşa ilçelerinin ve dolayısıyla İzmir'in tarihçesinin Neolitik Çağa kadar indiğini göstermiştir. Bu durum aynı zamanda İzmir'in yerleşim tarihinin Tunç Çağından üç bin yıl kadar daha eskiye gittiğini de ortaya koymaktadır. Özellikle İzmir'in ilk yerleşim alanının, akarsularla sulanan ve olasılıkla yoğun bitki örtüsüne, zengin av çeşidine sahip Bornova Ovasında olabileceği düşüncesindeyiz. Yeşilova yerleşimi (env. no. L18A001) buna en iyi kanıttır. Bu alanda kısa süreli de olsa kazı yapıldığı takdirde Neolitik Çağ yerleşiminin niteliği ve evreleri konusunda daha ayrıntılı bilgilere ulaşılabilecektir.

Bornova ve Kemalpaşa'nın Tunç Çağında da yoğun bir yerleşime sahip olduğu anlaşılmıştır. Pınarbaşı (Tepebaşı) Höyüğü (env. no. L18A003), Bornova Anadolu Lisesi Höyüğü (env. no. L18A002), Ulucak Höyük (env. no. L18A005), Yenmiş Höyük (env. no. L18A006) ve Nemrut Höyük (env. no. L19A007) bu çağı belgelendirecek kanıtlara sahiptir. Yerleşim alanlarının yanı sıra Ulucak Mezarlığı (env. no. L18A009), Kemalpaşa Mezarlığı (env. no. L18A008), Çiçekli Mezarlığı (env. no. K18A004) gibi mezarlık alanlarının varlığı, bölgede Tunç Çağında mezarlıkların yerleşim dışında olduğunu da ortaya koymuştur. Bu mezarlıklarda yaygın yerleşim içi gömüt (intramural) geleneği küp mezar türündedir. Bölgenin Antikçağ ve Ortaçağ yerleşimleri de konunun uzmanlarınca incelenmesi gereken zengin buluntular içerir. 2003 yılı çalışma dönemini kapsayan bu rapor, ek-

siklerimizi ve hatalarımızı görmemizi sağladığı gibi, çalışmaların yayımlanma aşamasına gelmiş olması da aynı proje içinde, farklı dallarda araştırma yapacak birimleri cesaretlendirecektir.

Çalışmalarımız sırasında tespit edilen yerleşim birimlerinin Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı Bölge Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulunca tescili gerçekleşirse, kültür varlıklarımızın tahrip edilmesi kısmen de olsa engellenecektir. Böylece sanayileşme, yerleşime açılma ve kaçak kazılar sonucu olabilecek tahribat durdurulmuş olacak ve eserler gelecek kuşaklara daha sağlam aktarılacaktır. Araştırma yapılan yerlerin çoğu bu bağlamda arkeolojik SIT alanı olarak tescillenmiştir.

Çalışmalarımızın sağlıklı sürdürülebilmesi için gerekli izin ve bürokratik işlemlerle ilgili olarak, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ile görüşülmesi; araştırmacıların alanlarında daha rahat çalışabilmesi için Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, TÜBA ve kazı başkanları arasında ortak bir karara varılması gerekir.

Bu tür bir çalışmada yüzey araştırma izinleri için ilenebilecek en sağlıklı yolun, araştırmanın yapılacağı bölgenin ve çalışma süresinin ilgili müze müdürlüklerine bildirilmesi ve sonuca ilişkin bir raporun verilmesi şeklinde olabilir. Böylece hem müzelerde çalışan elemanların azlığı nedeniyle müze işleri engellenmeyecek hem de ilgili bölgedeki üniversite araştırmacıları için daha az bürokratik işlem içeren bir çalışma ortamı sağlanmış olacaktır. ☺

KISALTMALAR

Anatolica Annuaire international pour les civilisations de l'Asie antérieure publié sous les auspices de l'institut Historique et Archéologique Néerlandais à Istanbul.

BAR British Archaeological Reports, Oxford.

KAYNAKÇA

AKDENİZ, Necati, Neşat KONAK, Zübeyde ÖZTÜRK ve M. Halit ÇAKIR

1986 *İzmir-Manisa Dolayının Jeolojisi*. (MTA Rapor no: 7929), Ankara: Maden Tetkik Arama Kurumu.

ÇİLİNGİROĞLU, Altan, Zafer DERİN, Eşref ABAY, Haluk SAGLAMTİMUR ve İlhan KAYAN

2004 *Ulucak Höyük: Excavations conducted between 1995-2002*, (Ancient Near Eastern Studies suppl. 15). Leuven: Peeters.

DERİN, Zafer ve Ertuğ ÖNER

1997 "Ulucak Höyük Kazıları ve Paleocoğrafya Araştır-

TASK Tarih, Arkeoloji, Sanat ve Kültür Mirasını Koruma Vakfı. İstanbul.

Ancient Near Eastern Studies. The School of Fine Arts, Classical Studies and Archaeology, University of Melbourne.

malari-1995", XVIII. Kazı Sonuçları Toplantısı, 27-31 Mayıs 1996, Ankara I: 411-438. Ankara: Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü.

DERİN, Zafer ve Turan ÖZKAN

1999 "Ulucak Höyük Mezarlığı", *Kemalpaşa Kültür ve Çevre Sempozyumu 3-5 Haziran 1999 Kemalpaşa*: 113-130. İzmir: Meta Basım.

DERİN, Zafer, Eşref ABAY ve Turan ÖZKAN

2002 "Kemalpaşa-Ulucak Höyük-1999-2000", 23. Kazı Sonuçları Toplantısı, 28 Mayıs - 01 Haziran 2001, Ankara I: 287-296. Ankara: Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü.

- DERİN, Zafer Derin ve Altan ÇİLİNGİROĞLU
2003 "Ulucak Höyük Kazısı-2001", 24. Kazı Sonuçları Toplantısı. 27-31 Mayıs 2002, Ankara I: 185-194. Ankara: Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü.
- DERİN, Zafer
(baskıda) "The Neolithic Architecture of Ulucak Höyük", International Workshop, May 20th-22nd 2004. How did farming reach Europe?, Anatolian-European relations from the second half of the 7th through the first half of the 6th millennium cal BC.
- (baskıda) "The Bronze Age Cemetery at Kemalpaşa", 1. Uluslararası Smyrna Sempozyumu, 21-23 Temmuz 2003. İzmir.
- DOĞER, Ersin
2000 "Bornova'nın kırsal tarihi" Tepekule Tarih. Yerel Tarih Araştırmaları Dergisi 1: 18-26.
- DURU, Refik
1999 "The Neolithic of the Lake District", *Neolithic in Turkey, The cradle of civilization*: 164-191, editör: Mehmet Özdoğan, N. Başgelen. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- ERKANAL, Hayat ve Turan ÖZKAN
1999 "Baklatepe Kazıları", *Tahtalı Barajı Kurtarma Kazısı Projesi*, editör: Turan Özkan. Ankara: DSİ Genel Müdürlüğü.
- FRENCH, David H.
1965 "Early Pottery Sites from Western Anatolia" *Bulletin of the Institute of Archaeology* 5: 15-24.
1967 "Prehistoric sites in the Northwest Anatolia. I", *Anatolian Studies* 17: 58 vd.
1969 "Prehistoric Sites in Northwest Anatolia II, The Balıkesir-Akhisar-Manisa Area", *Anatolian Studies* 19: 41-98.
- KAYAN, İlhan
1999 "Kemalpaşa Çevresinde Geçmişten Günümüze Arazi Kullanımı ve Günümüzdeki Sorunlar", *Kemalpaşa Kültür ve Çevre Sempozyumu. 3-5 Haziran 1999*: 1-16. İzmir: Meta Basım.
- KOÇMAN, Asaf
1989 *Uygulamalı Fiziki Coğrafya Çalışmaları ve İzmir-Bozdağlar Yöresi Üzerinde Araştırmalar*. (Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınlar 49). İzmir: Ege Üniversitesi.
1993 *İnsan Faaliyetleri ve Çevre Üzerine Etkileri Açısından Ege Ovalarının İklimi*, (Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınlar 73). İzmir Ege Üniversitesi.
- MERİÇ, Recep
1987 "1985 yılı İzmir ve Manisa illeri Yüzey Araştırması", *IV. Araştırma Sonuçları Toplantısı. Ankara, 26-30 Mayıs 1986*: 301-310. Ankara: Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü.
1989 "1987 İzmir-Manisa-Aydın İlleri Yüzey Araştırması" *VI. Araştırma Sonuçları Toplantısı Ankara, 23-27 Mayıs 1988*: 385-392. Ankara: Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü.
1990 "1988 yılı İzmir, Manisa İlleri Arkeolojik Yüzey Araştırması", *VII. Araştırma Sonuçları Toplantısı. Antalya, 18-23 Mayıs 1989*: 361-366. Ankara: Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü.
1993 "Pre-Bronze Age Settlements of west-central Anatolia (an extended abstract)" editör: Jacob Rodenberg, *Anatolia and the Balkans Symposium on Pre-Bronze Age Relations. İstanbul, 18-22 November 1991*. (Anatolica XIX): 143-150. Leiden: Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten.
- ÖZDOĞAN, Mehmet
1988 "Neolithic Cultures of Northwestern Turkey. A General Appraisal of the Evidence and Some Considerations", *The Neolithic of Southeastern Europe and its Near Eastern Connections, International Conference 197, Szolnok-Szeged, Hungary*, editör: S. Bökönyi, (Varia Archaeologica Hungarica II): 201-215. Budapest.
- SÜRGEVİL, Sabri
2000 *Kemalpaşa (Nif) ve Çevresinin Tarihi*, (Kemalpaşa Kaymakamlığı Köylere Hizmet Götürme Birliği Yayınları 2). İzmir: Meta Basım.
- HARMANKAYA, Savaş, Oguz TANINDI, Mihriban
ÖZBAŞARAN
1997 *Neolitik*. (Ege Yayınları 8; Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri 2). İstanbul: Ege Yayınları.
1998 *Kalkolitik*. (Ege Yayınları 20- Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri 3) İstanbul: Ege Yayınları
- HARMANKAYA, Savaş ve Burçin ERDOĞDU
2002 *İlk Tunç* (TASK Yayınları 9- Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri 4 a-b) İstanbul: TASK Yayınları.
- YAKAR, Jak
1985 *The Later Prehistory of Anatolia. The Late Chalcolithic and Early Bronze Age* (BAR International Series 286) Oxford: BAR.

EK 1: BORNOVA VE KEMALPAŞA ARKEOLOJİK KÜLTÜR VARLIKLARI ENVANTER LİSTESİ

Env. no.	Adı	Türü	Yeri/ mevkisi	İlçesi
L18A001	Yeşilova Höyüğü	höyük	Yeşilova Karacaoğlu Mahallesi	Bornova
L18A002	Bornova Anadolu Lisesi Höyüğü	höyük	Bornova Anadolu Lisesi	Bornova
L18A003	Pınarbaşı (Tepebaşı)	höyük	Pınarbaşı Mahallesi	Bornova
K18A004	Çiçekli Mezarlığı	mezarlık	Çiçekli köyü	Bornova
L18A005	Ulucak Höyük	höyük	Ulucak beldesi	Kemalpaşa
L18A006	Yenmiş Höyük	höyük	Yenmiş köyü	Kemalpaşa
L18A008	Kemalpaşa Mezarlığı	mezarlık	Laskarisler Sarayı	Kemalpaşa
L18A009	Ulucak Mezarlığı	mezarlık	Ulucak, Sokotap Tütün Fabrikası Bahçesi	Kemalpaşa
L19A007	Nemrut Höyük	höyük	Armutlu, Karaoğlu Tepe	Kemalpaşa

EK 2: BORNOVA VE KEMALPAŞA ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI KERAMİK KATALOĞU

Yerleşim alanı	Yerleşim kodu	No.	Adı	Hamur renk	Katkı	Pişme	Açık	Yapım
Yeşilova	L18A001	01	dışa dönük a.k.* çömlek	k.** kahverengi	kum, taşçık, mika	iyi	var	el
Yeşilova	L18A001	02	basit a.k. kâse	kahverengi	kum, taşçık, saman	iyi	var	el
Yeşilova	L18A001	03	dışa dönük a.k. kâse	kahverengi	kum, taşçık	orta	var	el
Yeşilova	L18A001	04	basit a.k. kâse	kahverengi	kum, taşçık	iyi	var	el
Yeşilova	L18A001	05	basit a.k. kâse	a***. kahverengi	kum, taşçık, saman	orta	var	el
Yeşilova	L18A001	06	kulp parçası	kahverengi	kum, taşçık, mika	iyi	var	el
Yeşilova	L18A001	07	dip parçası	kahverengi	kum, taşçık, saman	orta	var	el
Yeşilova	L18A001	08	dip parçası	kahverengi	kum, taşçık, saman	orta	var	el
Yeşilova	L18A001	09	dip parçası	kiremit	kum, taşçık, saman	orta	yok	el
Yeşilova	L18A001	10	dip parçası	kiremit	kum, taşçık, saman, mika	orta	var	el
Yeşilova	L18A001	11	dip parçası	k. kahverengi	kum, taşçık, mika	orta	var	el
Yeşilova	L18A001	12	dip parçası	kahverengi	kum, taşçık, saman	orta	var	el
Yeşilova	L18A001	13	dip parçası	kahverengi	kum, taşçık	orta	var	el
Yeşilova	L18A001	14	dip parçası	kahverengi	kum, taşçık, saman	iyi	var	el
Yeşilova	L18A001	15	dışa dönük a.k. çanak	kiremit	kum, mika	iyi	var	el
Yeşilova	L18A001	16	dışa dönük a.k. derin çanak	kiremit	kum	iyi	var	el
Yeşilova	L18A001	17	dışa dönük a.k. çanak	pembemsi krem	kum	iyi	var	el
Yeşilova	L18A001	18	dışa dönük a.k. kâse	a. kahverengi	kum	iyi	var	çark
Yeşilova	L18A001	19	kulp parçası	kiremit	kum, mika	iyi	var	el
Yeşilova	L18A001	20	kulp parçası	a. kahverengi	kum, taşçık, mika	iyi	var	el
Yeşilova	L18A001	21	dışa dönük a.k. çömlekçik	kiremit	kum, mika	iyi	var	çark
Yeşilova	L18A001	22	kalınlaştırılmış a.k. küp	sarımsı krem	kum, taşçık	orta	yok	el
Bornova An. Li. Hö.****	L18A002	01	dışa dönük a.k. kâse	kahverengi	kum, taşçık, mika	iyi	var	el
Bornova An. Li. Hö.	L18A002	02	gövde parçası	kiremit	kum, taşçık, mika	orta	var	el

Yerleşim alanı	Yerleşim kodu	No.	Adı	Hamur renk	Katkı	Pişme	Açık	Yapım
Bornova An. Li. Hö.	L18A002	03	gövde parçası	kahverengi	kum, taşçık, mika	iyi	var	el
Bornova An. Li. Hö.	L18A002	04	dışa kalınlaştırılmış a.k. kâse	a. kahverengi	ince kum	iyi	yok	çark
Bornova An. Li. Hö.	L18A002	05	basit a.k. kâse	kiremit	ince kum	çok iyi	var	el
Bornova An. Li. Hö.	L18A002	06	düzleştirilmiş a.k. çanak	kiremit	ince kum	iyi	var	çark
Bornova An.Li.Hö.	L18A002	07	dışa kalınlaştırılmış a.k. kulp parçası	a. gri	ince kum, deniz kabuğu	çok iyi	var	çark
Bornova An. Li. Hö.	L18A002	08	gövde parçası	gri	ince kum, deniz kabuğu	çok iyi	var	çark
Bornova An. Li. Hö.	L18A002	09	gövde parçası	kiremit	yok	çok iyi	var	çark
Bornova An. Li. Hö.	L18A002	10	basit a.k. kâse	a. kahverengi	ince kum	iyi	var	el
Bornova An. Li. Hö.	L18A002	11	düzleştirilmiş a.k. çanak	a. kahverengi	kum, taşçık	orta	yok	çark
Bornova An.Li.Hö.	L18A002	12	düzleştirilmiş a.k. çanak	kiremit	kum, taşçık	orta		çark
Pınarbaşı (Tepebağ)	L18A003	01	ağız kenar parçası	kırmızımsı sarı	kavkı, saman, küçük taşçık	kötü	yok	el
Pınarbaşı (Tepebağ)	L18A003	02	ağız kenar parçası	kızıl kahve	Kireç	orta	yok	çark
Pınarbaşı (Tepebağ)	L18A003	03	kulp parçası	kırmızı	küçük taşçık, mikalı kum	orta	yok	el
Pınarbaşı (Tepebağ)	L18A003	04	ağız kenar parçası	siyah	yok	çok iyi	var	el
Pınarbaşı (Tepebağ)	L18A003	05	ağız kenar parçası	kırmızımsı siyah	kireç, çok az mika	iyi	var	
Pınarbaşı (Tepebağ)	L18A003	06	ağız kenar parçası	kırmızımsı siyah	mika, kireç	orta	var	el
Pınarbaşı (Tepebağ)	L18A003	07	ağız kenar parçası	k. kırmızımsı gri	mika, kireç	orta	yok	el
Pınarbaşı (Tepebağ)	L18A003	08	dip parçası	kırmızımsı sarı	mikalı kum	çok iyi		çark
Pınarbaşı (Tepebağ)	L18A003	09	kulp parçası	a. kırmızı	taşçık, mika	orta	var	çark
Pınarbaşı (Tepebağ)	L18A003	10	dip parçası	a. kızıl kahverengi	kavkı, mikalı kum, küçük taşçık	iyi	yok	el
Pınarbaşı (Tepebağ)	L18A003	11	kapak	k. gri		çok iyi	yok	çark
Pınarbaşı (Tepebağ)	L18A003	12	kaide parçası	kırmızımsı sarı		çok iyi	yok	çark
Pınarbaşı (Tepebağ)	L18A003	13	ağız kenar parçası	a. kırmızı	kireç	çok iyi	yok	çark
Pınarbaşı (Tepebağ)	L18A003	14	kadeh boynu	a. kırmızı	ince kum, çok az mika	iyi	yok	çark

Yerleşim alanı	Yerleşim kodu	No.	Adı	Hamur renk	Katkı	Pişme	Açkı	Yapım
Pınarbaşı (Tepebaşı)	L18A003	15	ağız kenar parçası	a. kırmızı	ince kum	orta	yok	çark
Pınarbaşı (Tepebaşı)	L18A003	16	ağız kenar parçası	a. kırmızı	bol mika, ince kum	çok iyi	var	çark
Pınarbaşı (Tepebaşı)	L18A003	17	ağız kenar parçası	a. kırmızı	bol mika, ince kum	çok iyi	yok	çark
Pınarbaşı (Tepebaşı)	L18A003	18	ağız kenar parçası	a. kırmızı	kireç, ince kum	iyi	yok	çark
Pınarbaşı (Tepebaşı)	L18A003	19	gövde parçası	pembemsi krem	kum	iyi	var	çark
Pınarbaşı (Tepebaşı)	L18A003	20	gövde parçası	a. kızıl kahve	mika	çok iyi	yok	çark
Pınarbaşı (Tepebaşı)	L18A003	21	bezemeli gövde parçası	a. kahverengi	kum	çok iyi	var	çark
Pınarbaşı (Tepebaşı)	L18A003	22	gövde parçası	kahverengi	kum, mika	iyi	var	çark
Çiçekli Mezarlığı	K18A004	01	dışa dönük a.k. küp	kahverengi	kum, taşçık	orta	yok	el
Çiçekli Mezarlığı	K18A004	02	dışa dönük a.k. küp	kahverengi	kum, taşçık	orta	var	el
Yenmiş Höyük	L18A006	01	dışa dönük a.k. kâse	k. kahverengi	kum, taşçık	orta	var	el
Yenmiş Höyük	L18A006	02	dışa dönük a.k. boyunlu çömlek	kahverengi	kum, mika	iyi	var	el
Yenmiş Höyük	L18A006	03	basit a.k. çanak	kahverengi	kum, taşçık, saman	orta	var	el
Yenmiş Höyük	L18A006	04	dışa dönük a.k. kâse	kahverengi	kum, taşçık	iyi	var	el
Yenmiş Höyük	L18A006	05	dip parçası	kiremit	kum, taşçık	iyi	var	el
Yenmiş Höyük	L18A006	06	içe dönük a.k. kâse	k. kahverengi	kum, taşçık, mika	iyi	var	el
Yenmiş Höyük	L18A006	07	dışa dönük a.k. derin kâse	k. kahverengi	kum, taşçık	iyi	var	el
Yenmiş Höyük	L18A006	08	dip parçası	kahverengi	kum, taşçık, mika	iyi	var	el
Yenmiş Höyük	L18A006	09	içe dönük a.k. omurgalı çanak	kahverengi	kum, taşçık, mika	iyi	var	el
Yenmiş Höyük	L18A006	10	içe dönük a.k. kâse	kiremit	kum, mika	iyi	var	el
Yenmiş Höyük	L18A006	11	içe dönük a.k. kâse	kiremit	kum, mika	çok iyi	var	el
Yenmiş Höyük	L18A006	12	kulp parçası	kiremit	kum, taşçık	iyi	var	el
Yenmiş Höyük	L18A006	13	kulp parçası	kiremit	kum, mika	iyi	var	el
Yenmiş Höyük	L18A006	14	düzleştirilmiş a.k. küp	a. kahve	kum, taşçık, mika	iyi	var	çark
Yenmiş Höyük	L18A006	17	ağız kenar parçası	soluk kırmızı	çok az mika, kireç	orta	var	el
Yenmiş Höyük	L18A006	18	dışa kalınlaştırılmış a.k. şişe	kahverengi	kum, taşçık	iyi	var	çark
Yenmiş Höyük	L18A006	19	kulp parçası	kızılımsı gri	ince kum, çok az mika	iyi	var	el
Yenmiş Höyük	L18A006	20	ağız kenar parçası	kırmızımsı sarı	mika	çok iyi	yok	çark
Nemrut Höyük	L19A007	01	düzleştirilmiş a.k. çömlek	kahverengi	taşçık, bitki, mika	orta	var	el
Nemrut Höyük	L19A007	02	basit a.k. kâse	kırmızı	kum, küçük taşçık, saman	iyi	var	el
Nemrut Höyük	L19A007	03	ağız kenar parçası	kırmızı	mika, saman, kireç	iyi	var	el
Nemrut Höyük	L19A007	04	içe kalınlaştırılmış a.k. çanak	kahverengi	kum, taşçık, mika	orta	var	el

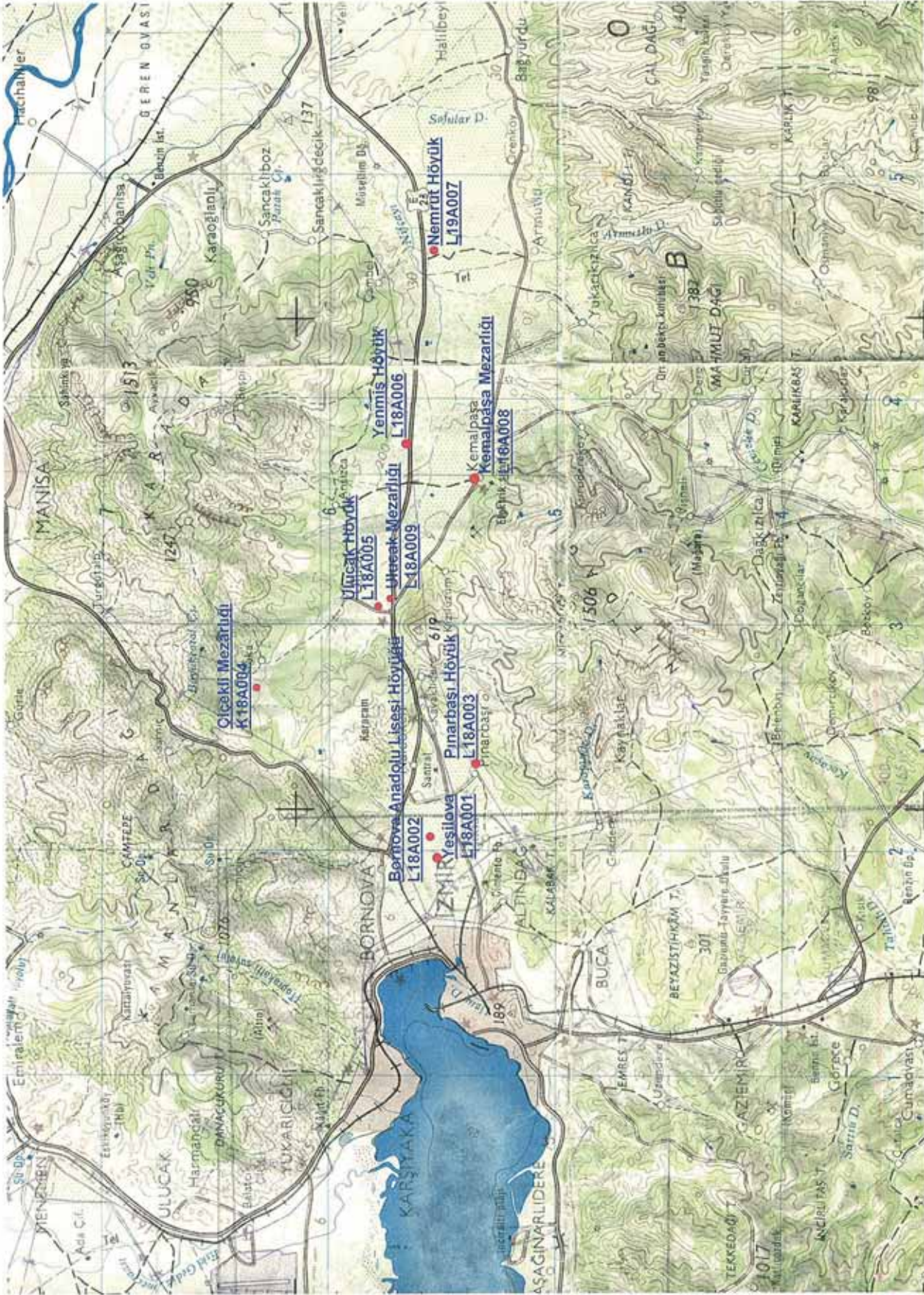
Yerleşim alanı	Yerleşim kodu	No.	Adı	Hamur renk	Katkı	Pişme	Açık	Yapım
Nemrut Höyük	L19A007	05	basit dışa dönük a.k. çanak	kahverengi k.	Kum,saman, mika	iyi	var	el
Nemrut Höyük	L19A007	06	dışa dönük a.k. çanak	k. kahverengi	kum, taşçık, mika	iyi	var	el
Nemrut Höyük	L19A007	07	dip parçası	çok koyu gri	kum, saman,taşçık	orta	yok	el
Nemrut Höyük	L19A007	08	dip parçası	çok koyu gri	kireç, mika, İnce taşçık	iyi	yok	el
Nemrut Höyük	L19A007	09	dip parçası	kızılımsı sarı	mika, küçük taşçık, saman	iyi	var	el
Nemrut Höyük	L19A007	10	dip parçası	kızıl kahverengi	kum, taşçık, mika	iyi	var	el
Nemrut Höyük	L19A007	11	dışa dönük a.k. tabak	kiremit	kum, mika	iyi	var	çark
Nemrut Höyük	L19A007	12	dışa dönük a.k. tabak	Kahverengi	kum, mika	iyi	var	çark
Nemrut Höyük	L19A007	13	dışa dönük a.k. kâse	Kahverengi	kum, mika	iyi	var	çark
Nemrut Höyük	L19A007	14	ağız kenar parçası	Kahverengi	mika, bol taşçık, saman	iyi	yok	el
Nemrut Höyük	L19A007	15	dışa dönük a.k. küp	kiremit	kum, saman, taşçık	orta	var	el
Nemrut Höyük	L19A007	16	basit a.k. kâse	kiremit	kum, taşçık, mika	iyi	var	el
Nemrut Höyük	L19A007	17	kulp parçası	Kahverengi	kum	çok iyi	var	el
Nemrut Höyük	L19A007	18	kulp parçası	kiremit	mika, Kireç	İyi	var	el
Nemrut Höyük	L19A007	19	ayak	a. kırmızı	kum, mika, küçük taşçık	iyi	var	el
Nemrut Höyük	L19A007	20	gövde parçası	soluk kırmızı		orta	yok	çark
Nemrut Höyük	L19A007	21	ağız kenar parçası	siyah	mika, kum	orta	yok	el
Nemrut Höyük	L19A007	22	dip parçası	koyu gri	mika, ince kum	iyi	yok	çark
Nemrut Höyük	L19A007	23	kulp parçası	kızılımsı gri	mika, kum	iyi	yok	el
Nemrut Höyük	L19A007	24	dışa dönük a.k. çömlekçik	kiremit	taşçık, mika	iyi	var	çark
Nemrut Höyük	L19A007	25	ağız kenar parçası	sarımsı kırmızı	mika, ince kum	iyi	var	el
Nemrut Höyük	L19A007	26	ağız kenar parçası	kırmızı	mika	çok iyi	yok	çark
Nemrut Höyük	L19A007	27	ağız kenar parçası	a. kırmızı	mika	iyi	yok	çark
Nemrut Höyük	L19A007	28	ağız kenar parçası	a. kırmızı	ince kum, mika	iyi	yok	çark

* a.k. ağız kenarlı

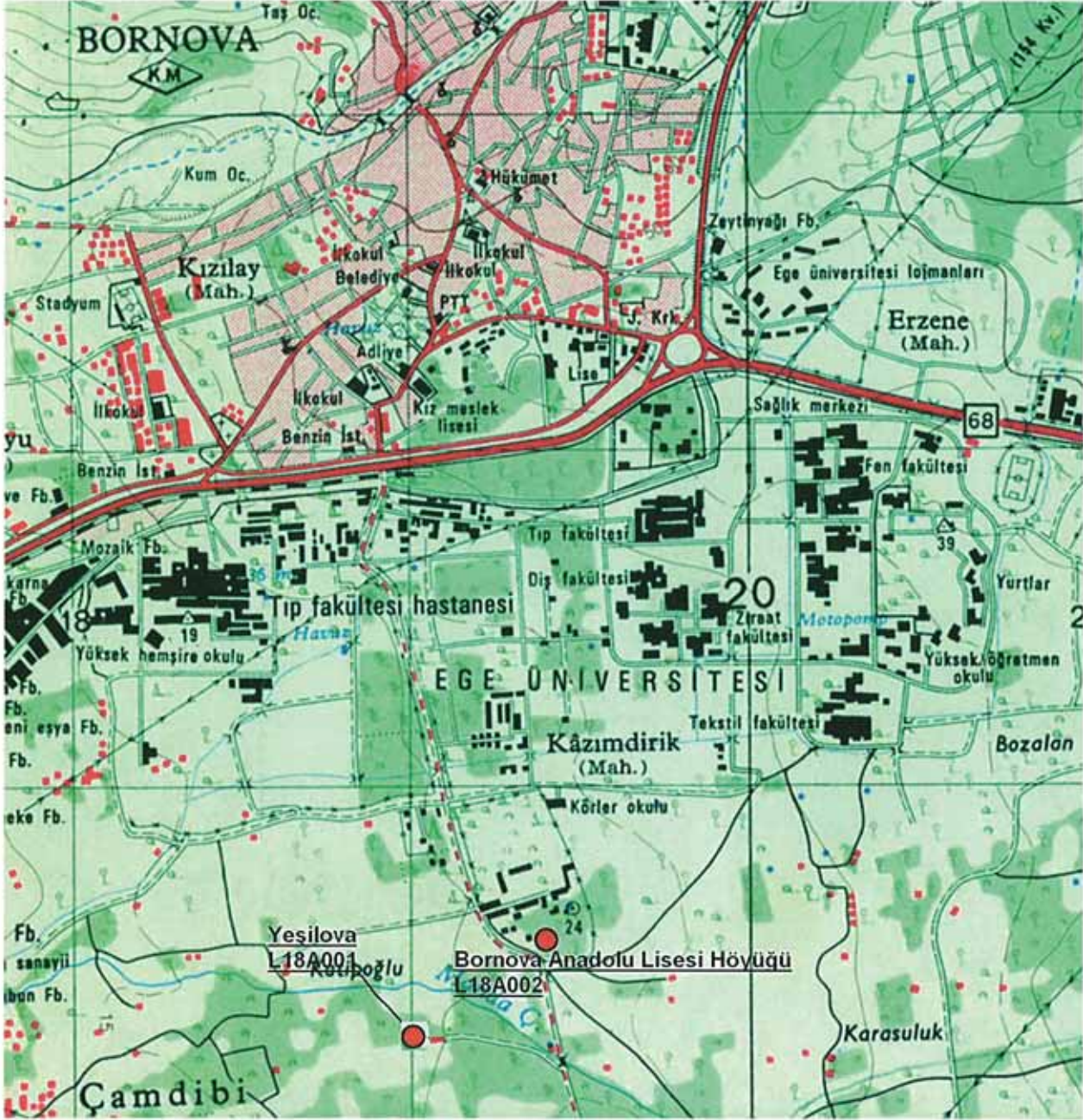
* k. koyu

* a. açık

An. Li. Hö. Anadolu Lisesi Höyüğü

Şek. 1. İzmir'in Bornova ve Kemalpaşa ilçelerindeki Prehistorik - Protohistorik çağ yerleşimleri ve mezarlıklarının konumlarını gösteren harita (ölçek: 1/250000).

Şek. 2. Yeşilova (env. no: L18A001) ve Bornova Anadolu Lisesi Höyüğü'nün (env. no: L18A002) konumunu gösteren harita (ölçek: 1/25000).

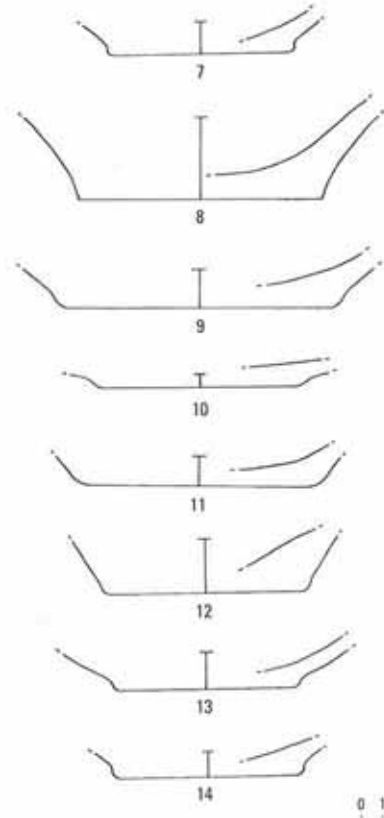
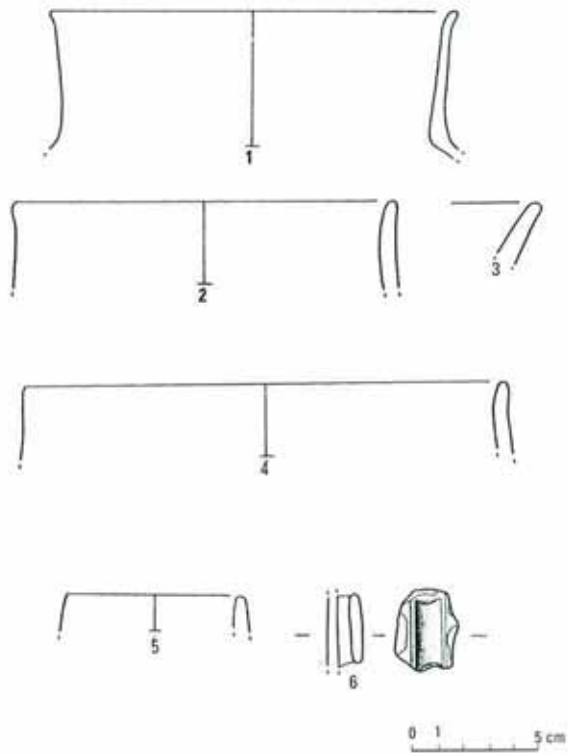
Res. 1. Yeşilova Höyüğü'nün bulunduğu alanın güneyden görünümü.

Res. 2. Bornova ilçesi Karacaoglan Mahallesinde bulunan Yeşilova'da (env. no: L18A001) toprak hafriyatının neden olduğu tahribat.

Res. 3. Yeşilova'da (env. no: L18A001) bulunan Neolitik Çağ keramikleri.

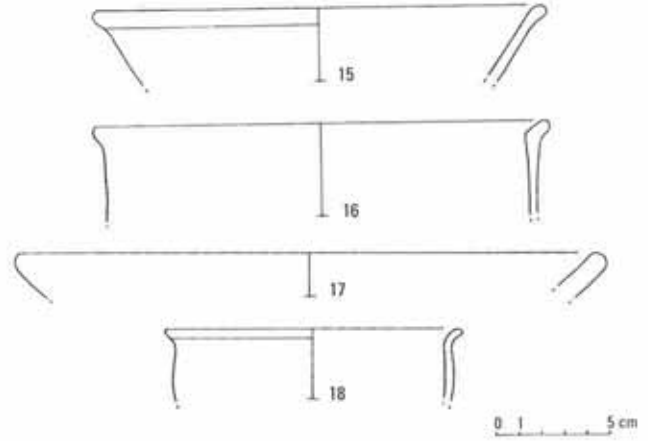

Şek. 3.- 4. Yeşilova Neolitik Çağ keramiklerinin çizimleri.

Levha 4

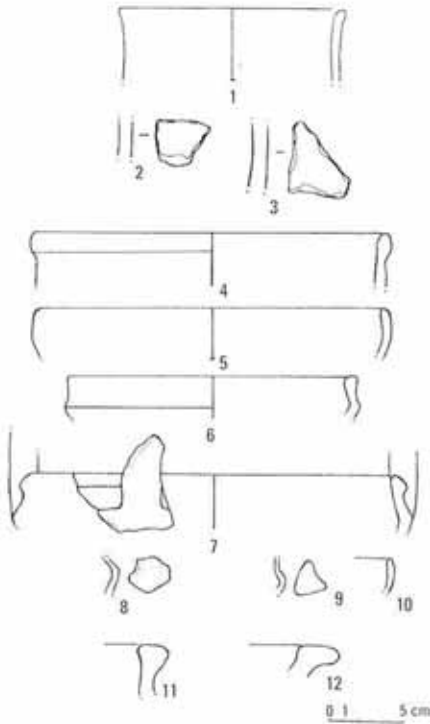
Res. 4. Yeşilova (L18A001) Roma Devri keramiklerinden örnekler.

Şek. 5. Yeşilova (L18A001) Roma Devri keramiklerinin çizimi.

Res. 5 - 6. Bornova Anadolu Lisesi bahçesinde bulunan höyüğün (L18A002) güneyden görünüşü.

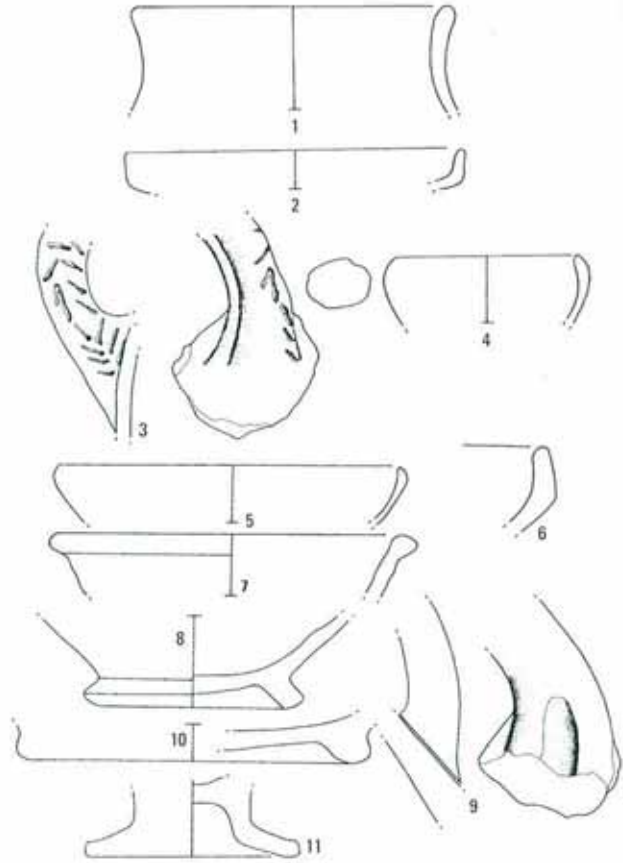
Res. 7. Bornova Anadolu Lisesi Höyüğünde (L18A002) bulunan çanak çömlek parçalarından örnekler.

Şek. 6. Bornova Anadolu Lisesi Höyüğünde (L18A002) bulunan keramiklerin çizimleri.

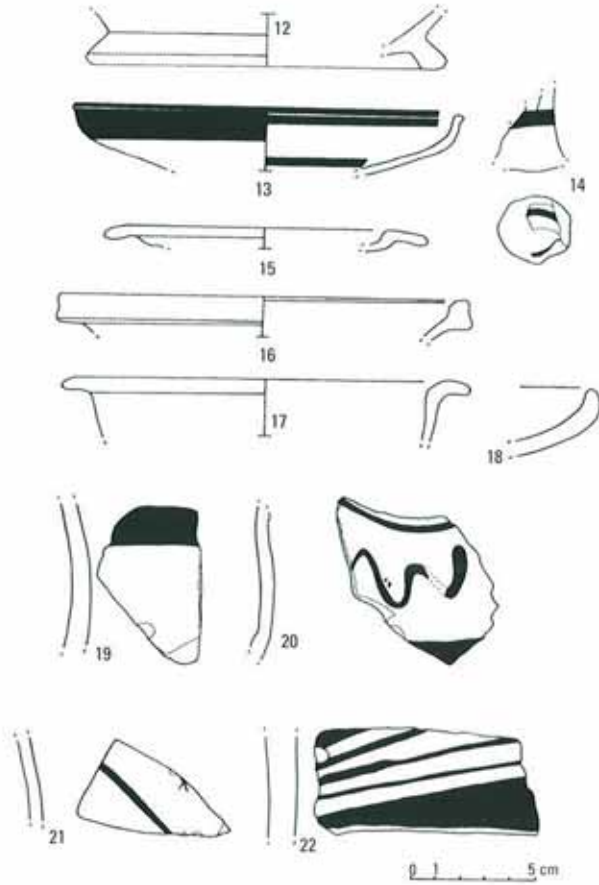
Levha 6

Res. 10. Pınarbaşı (Tepebağ) Höyüğünde (env. no: L18A003) bulunan Tunç Çağı keramiklerinden örnekler.

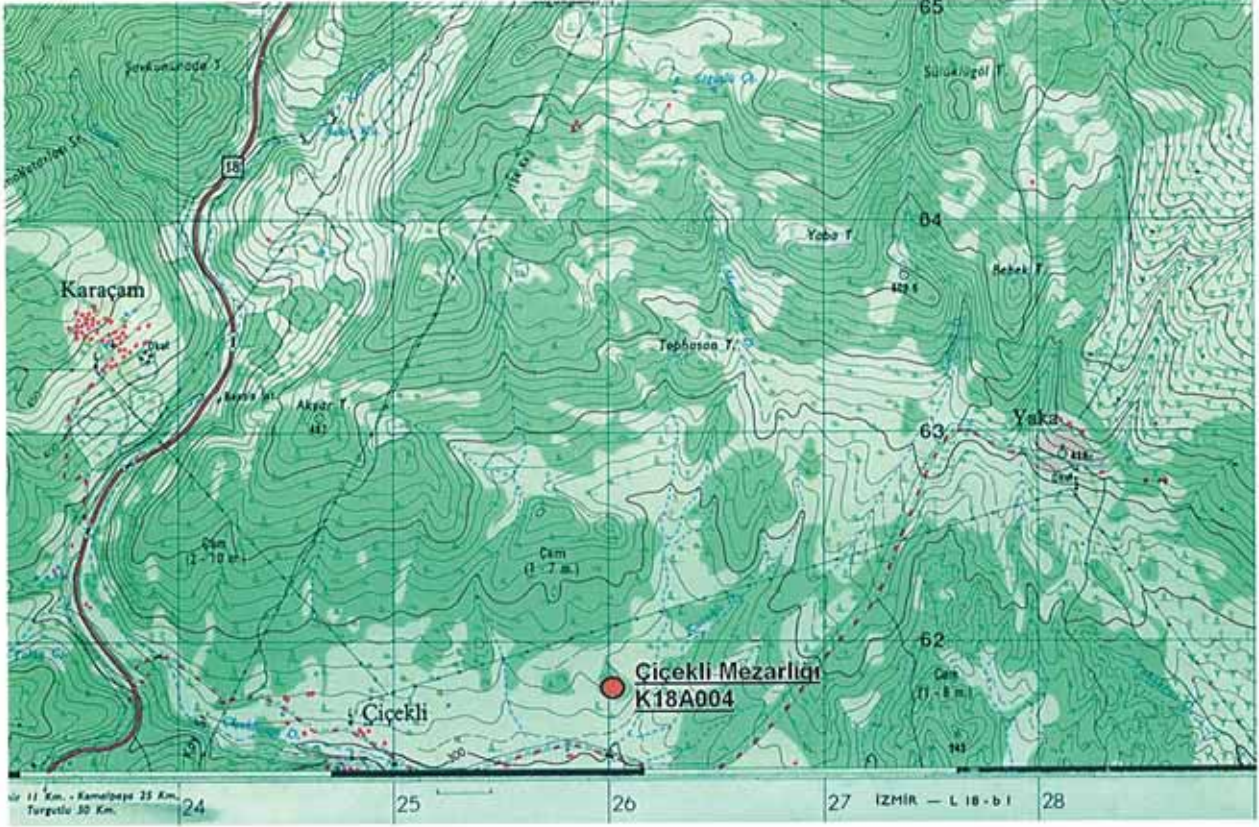
Şek. 8. Pınarbaşı (Tepebağ) Höyüğünde bulunan Tunç Çağı keramiklerinin çizimi.

Şek. 9. Pınarbaşı (Tepebağ) Höyüğü Klasik Devir keramiklerinin çizimleri.

Res. 11. Pınarbaşı (Tepebağ) Höyüğünde (env. no: L18A003) bulunan Klasik Devir keramiklerinden örnekler.

Şek. 10. Bornova'ya bağlı Çiçekliköy'ün kuzeybatısında yer alan Çiçekli Mezarlığının (env. no: L18A004) konumunu gösteren 1/25000 ölçekli harita.

Res.12. Çiçekli Mezarlığının doğudan görünümü.

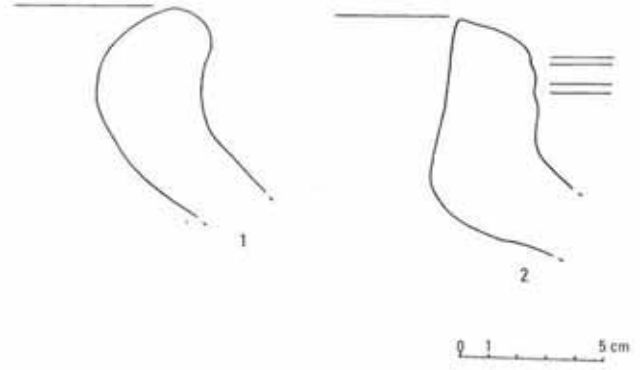
Res.13. Çiçekli Mezarlığının güneyden görünümü.

Res.14-15. Çiçekli Mezarlığında kaçak kazıların yarattığı tahribat.

Res. 16. Çiçekli Mezarlığında (env. no: L18A004) bulunan keramik parçaları.

Şek. 11. Çiçekli Mezarlığında bulunan keramik örneklerinin çizimleri.

Res. 17. Deniz düzeyinden 220 m yüksekte yer alan Ulucak Höyüğün günümüzdeki durumu.

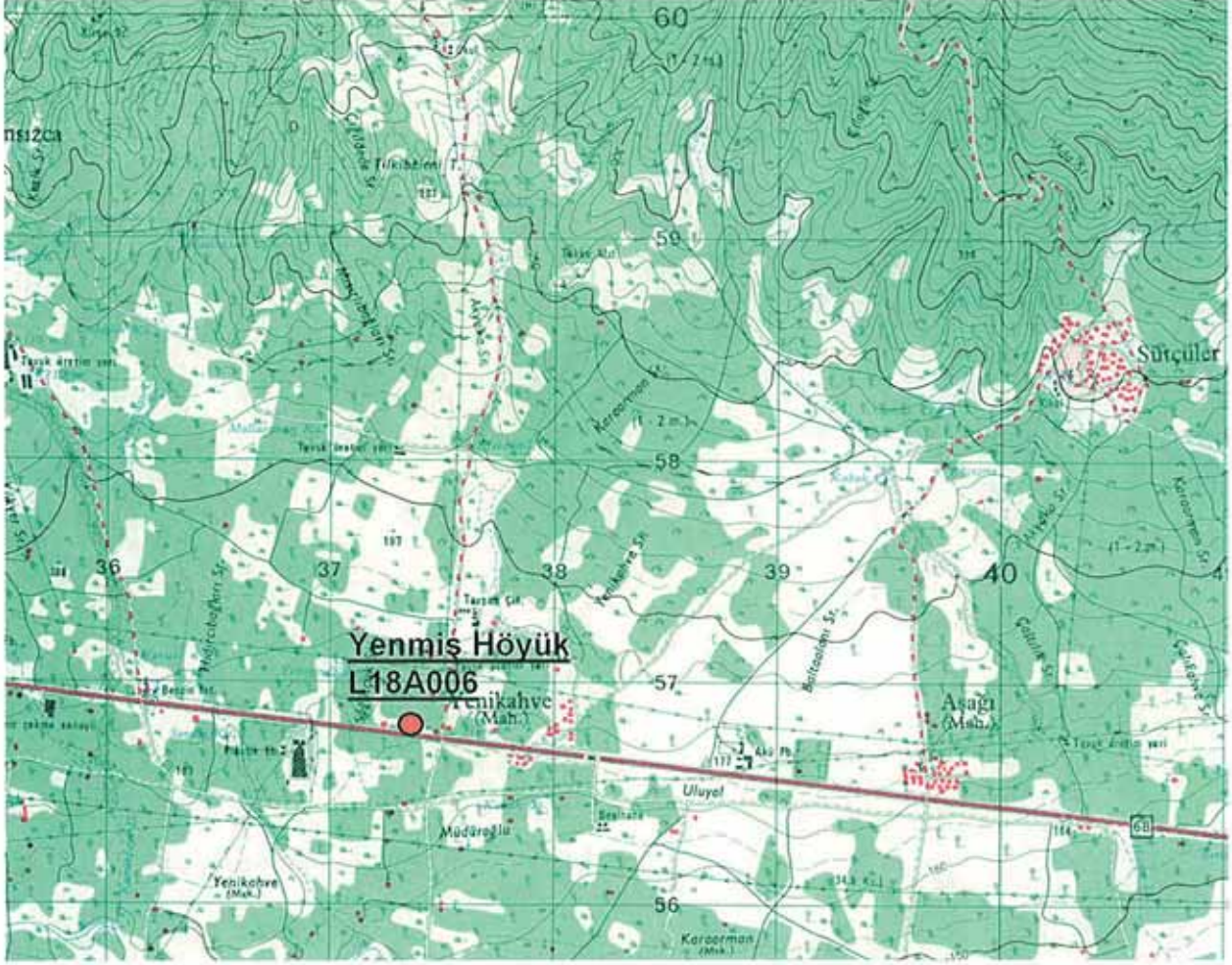

Res. 18. Ulucak Höyükteki arkeolojik kazılarla ortaya çıkarılan Son Neolitik mimari kalıntılar.

Res. 19. Ulucak Höyüğün 150 metre güneydoğusunda bulunan Ulucak Mezarlığı Batı Anadolu İlk Tunç dönemi küp gömüt geleneğine ait tipik örnekler barındırır.

Şek. 12. Ulucak Höyük (env. no: L18A005) ve Ulucak Mezarlığının (env. no: L18A009) konumunu gösteren 1/25000 ölçekli harita.

Şek. 13. İzmir-Ankara karayolunun kenarında, Bornova'ya 19 km mesafede bulunan Yenmiş Höyüğün (env. no: L18A006) konumunu gösteren 1/250000 ölçekli harita.

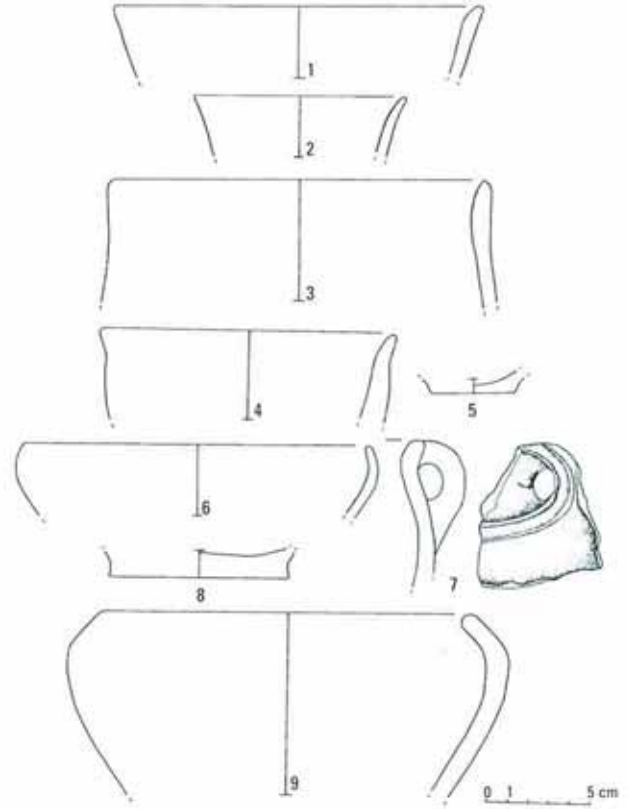

Res. 20 -23. Yenmiş Höyük üzerine kurulan fabrika ve işletmelerle tamamen tahrip olmuş durumdadır.

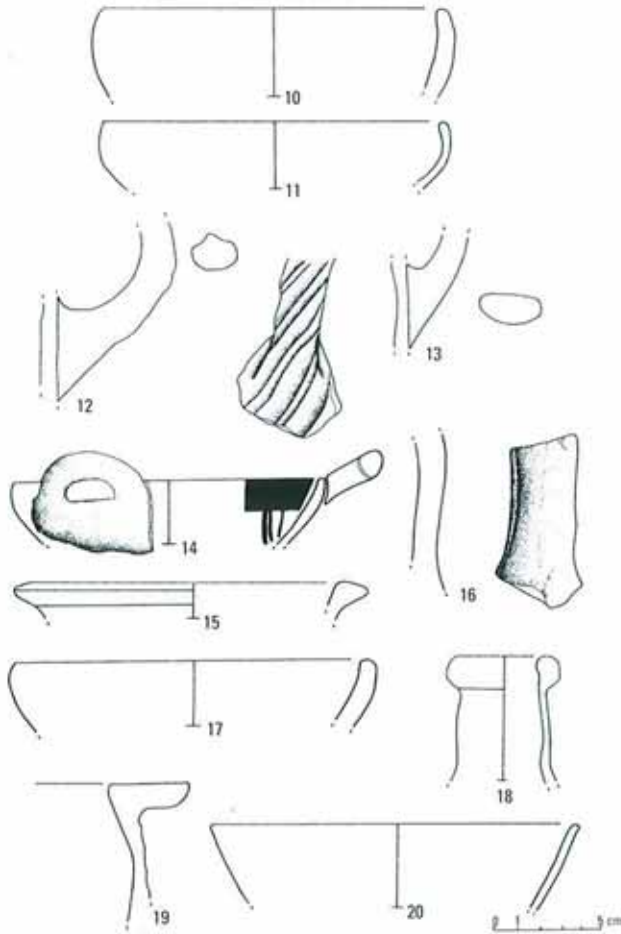
Levha 10

Res. 24. Yenmiş Höyükte (env. no: L18A006) bulunan keramiklerden örnekler.

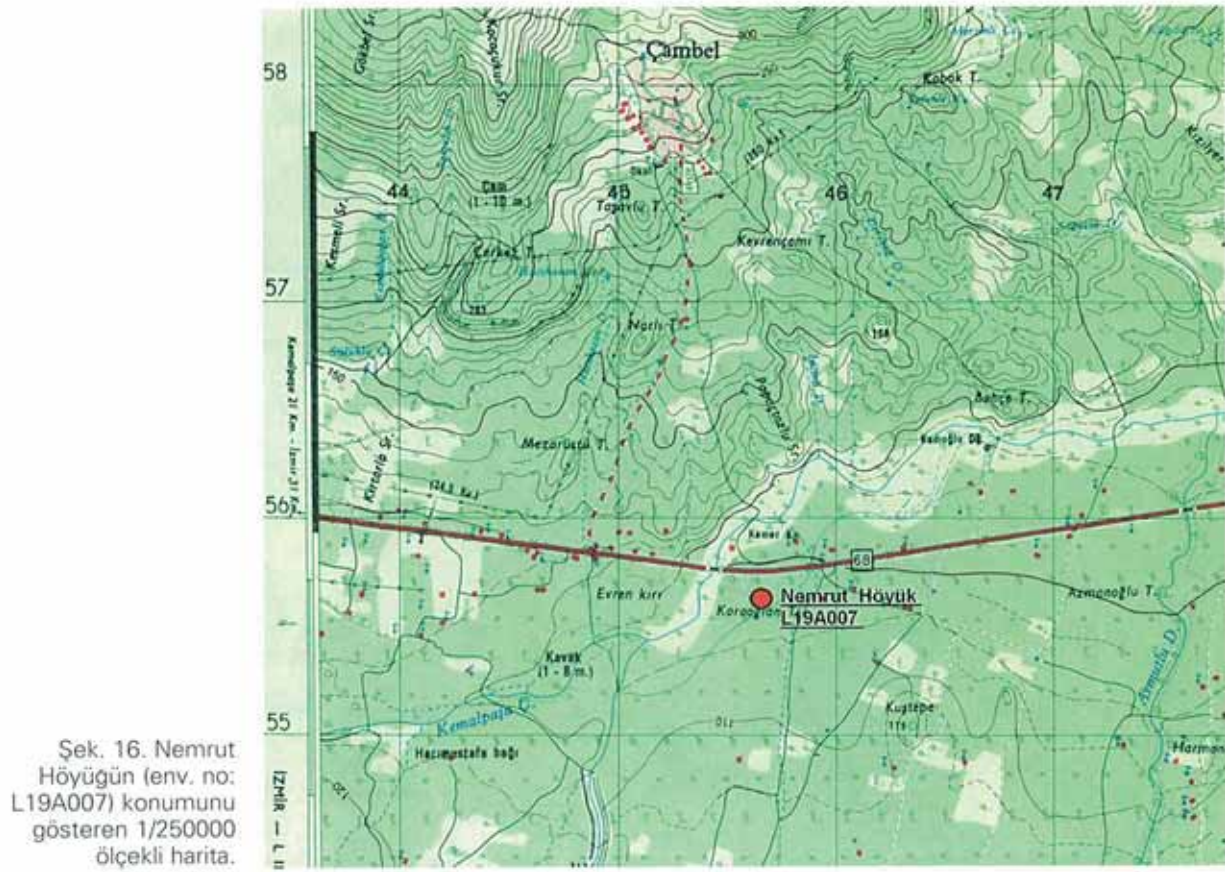
Şek. 14. Yenmiş Höyük keramiklerinin çizimleri.

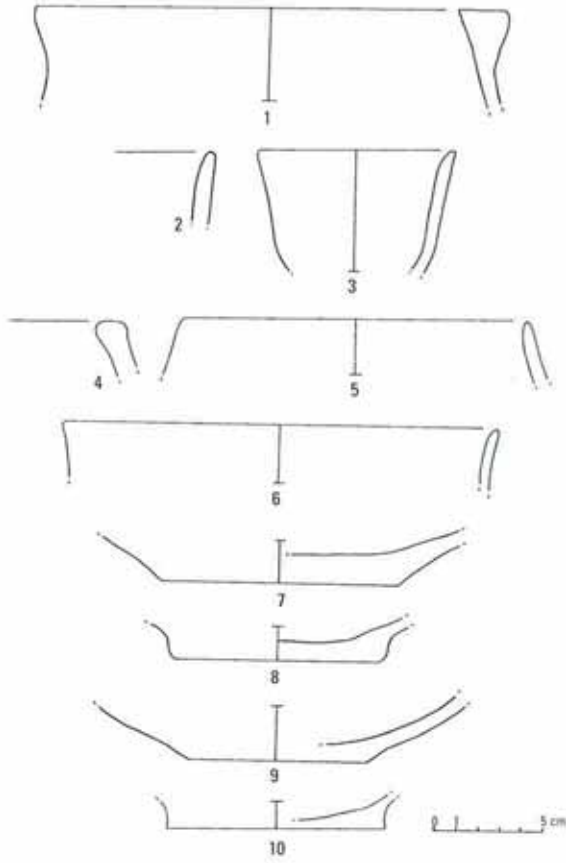
Şek. 15. Yenmiş Höyük keramiklerinin çizimleri.

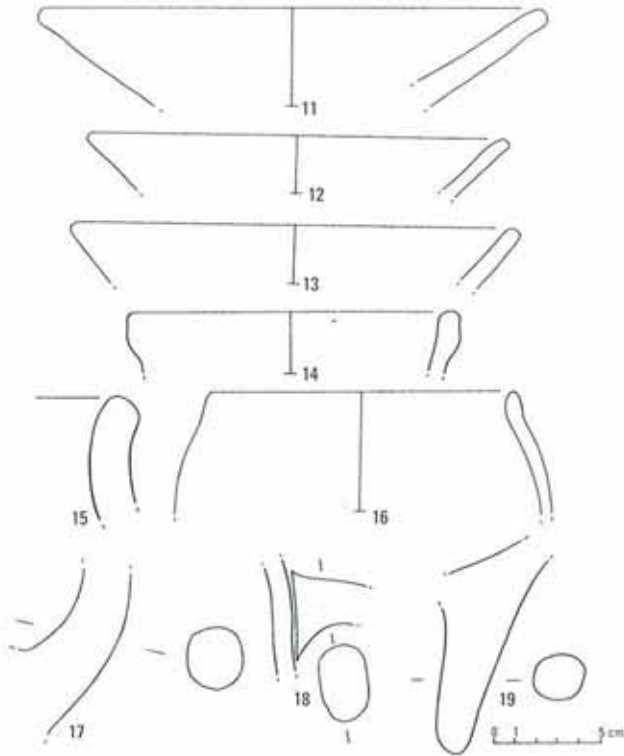
Res. 25. Yenmiş Höyükte (env. no: L18A006) bulunan keramiklerden örnekler.

Levha 12

Şek. 17. Nemrut Höyük Neolitik keramiklerinin çizimleri.

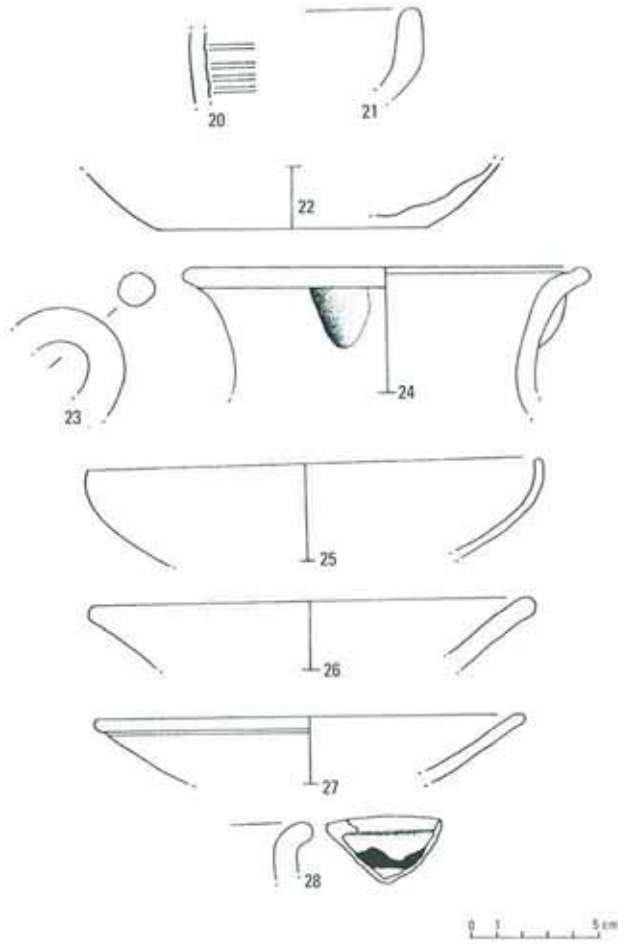
Şek. 18. Nemrut Höyük keramiklerinin bazılarının çizimi.

Res. 30. Nemrut Höyükte (env. no: L19A007) bulunan Neolitik Çağ keramikleri.

Res. 31. Nemrut Höyükte bulunan Tunç Çağı keramikleri.

Şek. 19. Nemrut Höyük (env. no: L19A007) keramiklerinden örnekler.

Res. 32. Nemrut Höyükte bulunan çeşitli keramikler.

Res. 33. Kemalpaşa Mezarlığı (env. no: L18A008), 2002 yılında yapılan arkeolojik kazılar sırasında Laskarisler Sarayının bulunduğu alanda Bizans Devri yapı kalıntılarının altında bulundu.

Res. 34. Kemalpaşa Mezarlığı küp mezarların bulunduğu bir Tunç Çağı mezarlığıydı.

Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar İlleri Arkeolojik Envanteri 2003

Taciser TÜFEKÇİ SİVAS* / Hakan SİVAS**

ANAHTAR SÖZCÜKLER/ KEYWORDS

Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar, Frigya, Frig yerleşmesi, kaya anıtı, altar/ sunak, kaya mezarı, kaya nişi

Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar, Phrygia, Phrygian settlement, rock-monument, altar, rock-cut tombs, rock niche

ÖZET/ SUMMARY

2001 yılında Türkiye Bilimler Akademisi - Türkiye Kültür Sektörü (TÜBA-TÜKSEK) Türkiye Kültür Envanteri Projesi kapsamında başlanan ve Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar illerindeki Frig yayılım alanlarının ve yerleşim dokusunun saptanmasını ve Frig kültürünün bölgede daha sonraki dönemlerde devam edernkttkn etkilerinin araştırılmasını amaçlayan arkeolojik yüzey araştırmasına 2003 yılında da devam edilmiştir. 2003 yılı araştırmaları, Eskişehir ilinin merkez ilçesinin yanı sıra Sivrihisar, Seyitgazi ve Alpu ilçelerinde sürdürülmüştür.

Araştırma sahası içinde 15 höyük, 2 tümülüs, Frig dönemine ait 3 kaya anıtı, 3 kaya mezarı ile Roma-Bizans devirlerine ait yerleşme yerleri ve yine aynı devirlere ait çok sayıda kaya mezarı tarafımızdan saptanmıştır. Ayrıca bölgede daha önce tespit edilmiş olan 9 höyük ziyaret edilerek üzerlerinden malzeme toplanmıştır.

This archaeological survey aims to determine the Phrygian area of expansion and residential areas, and also the effects of the Phrygian culture on the later periods in the Eskişehir, Kütahya and Afyon karahisar provinces. The project started in 2001 and has continued as part of the Turkish Academy of Sciences Cultural Inventory Project also in the year 2003. The survey of 2003 was conducted in the province of Eskişehir, and the districts of Sivrihisar, Seyitgazi and Alpu.

15 mounds, 2 tumuli, 3 rock-monuments, 3 rock-cut tombs belonging to the Phrygian period, and also settlements and many rock-cut tombs belonging to the Roman-Byzantine periods have been documented in the survey region. In addition, some surface finds have been collected from 9 previously discovered mounds.

GİRİŞ

Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni ile Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar illerinde 2001 yılında arkeolojik yüzey araştırmalarına başlayan ekibimiz, eş zamanlı olarak Türkiye Bilimler Akademisi - Türkiye Kültür Sektörü

(TÜBA-TÜKSEK) kapsamındaki Türkiye Arkeolojik Kültür Varlıkları Envanter Çalışmasını da yürütmüştür. Bu doğrultuda 2003 yılında yaptığımız arkeolojik belgeleme çalışmalarında, TÜBA-TÜKSEK'in ilke ve yöntemleri ölçü alınmıştır. Araştırma sahası Eskişehir

* Yrd. Doç. Dr. Taciser TÜFEKÇİ SİVAS (Proje Yürütücüsü)/ Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, ESKİŞEHİR

**Yrd. Doç. Dr. Hakan SİVAS (Proje Yürütücü Yardımcısı)/ Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, ESKİŞEHİR

hir ili ile sınırlandırılan 2003 yılı çalışmaları, 18 Ağustos - 1 Eylül tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Taciser Tüfekçi Sivas başkanlığındaki çalışmalara, başkan yardımcısı olarak Tarih Bölümü Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Hakan Sivas, aynı üniversitenin Arkeoloji Bölümünden Öğr. Gör. Yusuf Polat, Arş. Gör. Rahşan Tamsü, yüksek lisans öğrencisi Melike Kavlakoglu, Arkeoloji Bölümü öğrencisi Sinem Türkoğlu, Tarih Bölümü öğrencisi Kenan Özkan ile Kültür ve Turizm Bakanlığı temsilcisi olarak Bursa Arkeoloji Müzesi uzmanlarından arkeolog Funda Ünal katılmıştır. Yüzeysel araştırması iznini veren Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne, projemizi destekleyen Anadolu Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonu Başkanlığına (Proje no: 010831), özverili çalışmalarından ötürü ekip üyesi meslektaşlarımıza ve öğrencilerimize en içten teşekkürlerimizi sunarız.

Bölgede Frig yayılım alanlarının ve yerleşim dokusunun saptanmasına yönelik olarak başladığımız yüzeysel araştırmamızın bu üçüncü sezonunda, araştırma sahamız içinde, başta Frig kültür kalıntıları olmak üzere farklı dönemlere ait höyük, düz yerleşme, nekropol, kaya mezarı, tümülüs, adak ve mezar stelleri ile bezemeli mimari parçalardan oluşan eski eserler tarafımızdan saptanmış ve TÜBA-TÜKSEK arkeolojik kültür varlıkları envanter formları kullanılarak belgelenmiştir.

ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ VE BİR ÖNCEKİ YILA GÖRE YAPILAN DEĞİŞİKLİKLER

YÖNTEM

18 Ağustos - 1 Eylül 2003 tarihleri arasında gerçekleştirilen yüzeysel araştırmamızda, arazi ve depo çalışmaları iki ayrı ekip tarafından eşzamanlı olarak yürütülmüştür.

Arazi çalışmaları

Dört hafta süreyle yapılması planlanan arazi çalışmaları, Müzeler Genel Müdürlüğünden araştırma izinlerinin geliş tarihi ile fakültemizdeki akademik tatil takviminin çakışması nedeni ile iki haftalık bir süreye indirilmiş, araştırma sahası da bu sene için sadece Eskişehir ili ile sınırlandırılmıştır. Arazi çalışmaları beş kişilik ekip tarafından yürütülmüştür. Çalışmalarımızda, yol bağlantıları dikkate alınarak bölge, önceden saptadığımız en uzak araştırma sahasından Eskişehir il merkezine doğru taranmıştır. Her günün sonunda, konaklamak için Eskişehir'e dönülmüştür. Bu aşamalarda şahsımıza ait binek aracı kullanılmıştır.

Çalışmalar sırasında projemiz kapsamına giren her

türlü taşınmaz arkeolojik kalıntının öncelikle GPS (Global Positioning System) aleti ile koordinatları saptanmış, yerleri haritalara işlenmiştir. Her eserin genel görünümü ve ayrıntıları, renkli negatif fotoğrafları ve saydamları çekilerek belgelenmiştir. Zaman kısıtlı olduğundan öncelikle araştırma konumunu oluşturan Frig kalıntılarının ölçekli, plan ve kesit çizimleri yapılmıştır. Arazi çalışmaları süresince yüzeysel bulguları sistematik olarak toplanmış ve gün sonunda temizlik, çizim vb. çalışmalar yapılmak üzere depoda çalışan ekip üyelerine teslim edilmiştir.

Depo çalışmaları

Arazi çalışması sırasında yüzeysel toplanan arkeolojik malzemeyi değerlendirmek üzere, Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü laboratuvarında iki aşamalı bir program planlanmış ve uygulanmıştır. İlk aşamayı, üç kişilik bir ekip arazi çalışmaları ile eş zamanlı olarak yürütmüştür. Bu çalışmalarda, öncelikli olarak yüzeysel buluntularının temizlenmesi, ön ayrımı ve üzerlerine envanter numaralarının yazımı işlemleri tamamlanmıştır. Sınıflandırma, fotoğraf ve saydam çekimlerinden sonra, müzeye teslim edilecek envanterlik ve etütlük küçük buluntuların çizimleri yapılmış, küçük buluntu kartları ve bilgi fişleri hazırlanmıştır.

Arazi çalışmaları tamamlandıktan sonra –bir araya gelen sekiz kişilik ekibin katılımı ile– depo çalışmalarının ikinci aşamasına geçilmiştir. Bu çalışmalarda arazide tutulan günlük raporlar bilgisayar ortamına geçirilerek, seçilen 120 kadar çanak-çömlek parçasının profil çizimleri yapılmış, bilgi fişleri hazırlanmıştır. Arazide yapılan mimari çizimler temize çekilerek her bir ören yeri, anıt veya yapı için çizim, fotoğraf ve envanter formunun yer aldığı arşiv dosyaları hazırlanmıştır. Bu dosyalar, her bir buluntunun ait olduğu il, ilçe ve köy bilgilerine göre oluşturulan buluntu yeri klasörlerinde eser türlerine göre ayrı gruplar halinde bir araya getirilmiştir. Buluntu yeri klasörleri ile paralel olarak sistematik saydam ve negatif film arşivleri de hazırlanmıştır.

AYRINTILI ANLATIM

2003 yılı arazi çalışmaları, Eskişehir merkez ilçe, Seyitgazi, Alpu, Beylikova, Mihalicık, Sivrihisar ve Günyüzü ilçelerinde sürdürülmüştür.

Eskişehir merkez ilçede, Yenisoğça köyünün Yeniincesu Mahallesi ve yine Yenisoğça köyü yakınındaki Hasırcı Çiftliği ile aynı ilçenin Gümele, Akçakaya, Avdan, Karapazar, Sarısunur ve Söğütçük köyleri; Seyitgazi ilçesinde Ayvalı, Arslanbeyli ve Yukarı Söğüt köyleri; Alpu ilçesinde Aktepe, Yayıklı (Koşmat), Uzunburun, Çukurhisar, Özdenk, Dereköy, Büğdüz ve Ağaçhisar köyleri; Beylikova ilçesinde Doğanoglu köyünün Aşağı Doğanoglu Mahallesi, Kızılcaören köyü; Mihalicık ilçesinde Güce ve Karageyikli köyleri;

Sivrihisar ilçesinde Sarıkavak, Ibikseydi, Kargın, Zey, Memik, Karacakaya ve Çaykoz köylerinde arkeolojik belgeleme çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Eskişehir il sınırları içinde 2003 yılı envanter çalışması yapılan merkezler için bkz. lev. 1: şek. 1.

Eskişehir'in merkez ilçe köylerinde arkeolojik belgeleme çalışmaları

Merkez ilçede güneybatıda Yenisoğça, Gümele, güneyde Akçakaya, Avdan, Karapazar ve Sarısunğur, kuzeydoğuda Söğütçük köyü araştırılmıştır (bkz. lev. 1: şek. 1).

Yenisoğça köyü, Eskişehir il merkezinin yaklaşık 25 km güneybatısında, kayalık bir arazide yer almaktadır. Çeşitli zamanlarda farklı araştırmacılar tarafından incelenen köyde çalışmalar, kuzeyde Yeniincesu Mahallesi ile güneyde Hasırcı Çiftliği/ Taydeposu Çiftliği'nde sürdürülmüştür.

Yenisoğça köyü Yeniincesu Mahallesinde, Porsuk Nehrinin karşı kıyısındaki Kilise Mevkiinde bulunan -Frig, Hellenistik ve Bizans devirlerine tarihlenen- kaya yapılarının (Haspels 1971: 91, 126, 158-159, 243-244) yaklaşık 1 km batısına düşen kaya kütesinin üzerinde, kayaya oyulmuş 7 adet tekne mezar (env. no: I24A008.001 - I24A008.007/ lev. 2: res. 4), alt kesiminde ise günümüzde hayvan barınağı olarak kullanılan 2 oda mezar (env. no: I24A008.008; I24A008.009) saptanmıştır. Ayrıca, köy içinde, Bizans Devrine ait, ön ve arka yüzü kabartma bezemeli, bir yanı kırık mermer korkuluk levhası (lev. 2: res. 5) belgelenmiştir.

Hasırcı Çiftliği, Yenisoğça köyünün yaklaşık 2 km güneybatısında kayalık bir arazide yer almaktadır. Burası uzun yıllar tay yetiştirilen bir çiftlik olarak kullanılmıştır. Çiftlik arazisi içinde alçak kaya kütleleri üzerinde Roma Devrine ait arkosoliumlu oda mezarlar, tekne biçiminde mezarlar ve olasılıkla Bizans Devrinde kullanılmış olan kaya mekânları bulunmaktadır (env. no: I24A006.001 - I24A006.004). Tekne mezarların bir kısmının kısa bir süre önce kaçak kazılarla açılarak tahrip edildiği, çevredeki kemik parçalarından ve toprak yığınlarından açıkça anlaşılmaktadır. Ayrıca, birbirine yakın konumdaki iki kaya kütesinden birinde, altta kayaya oyulmuş oda mezar, üstte basamaklı ve nişli Frig kaya altarı/ sunağı (env. no: I24A006.005) (lev. 2: res. 1), diğerinde ise basamaklı ve idollü Frig kaya altarı/ sunağı (env. no: I24A006.006/ lev. 2: res. 2) tespit edilmiştir. Yüzeyden toplanan çanak çömlek parçaları arasında Roma-Bizans Devri malzemesinin yanı sıra Frig gri çanak çömlek örnekleri de bulunmaktadır. Çiftlik arazisi dışında bulunan alandaki Hasırcı Mevkiinde de 9 adet kaya mezarı saptanmıştır (env. no: I24A007.001 - I24A007.009).

Yenisoğça'nın yaklaşık 14 km doğusunda bulunan Gümele köyü çevresinde yapılan araştırmalarda,

köyün 2.8 km kuzeydoğusunda, yöre halkının "Eski Gümele" olarak adlandırdığı mevkide, yüzeyde mermerden mimari parçalar, yazıtlı parçalar, çatı kiremidi parçaları ve Roma-Ortaçağ (Bizans-Osmanlı) çanak çömlek parçalarının bulunduğu bir Antikçağ yerleşmesi (env. no: I26A018) tespit edilmiştir. Geniş bir alana yayılmış olan yerleşme, yoğun tarımsal faaliyet nedeniyle tahrip olmaktadır.

Eskişehir il merkezinin yaklaşık 17 km güneybatısında Akçakaya köyü çevresinde sürdürülen araştırmalarda, köy girişinde "Emirce Dede Tekkesi" olarak adlandırılan eski bir mezarın duvarında kabartma bezemeli mermer adak steli (?) parçası ile köyün güneybatısında, Örenlik Mevkiinde Halil Kırtas'a ait tarlanın sınır duvarına yaslanmış, üzeri kabartma figüratif bezemeli ve yazıtlı Roma Devrinin son dönemine ait bir adet mermer mezar steli sağlam durumda saptanarak belgelenmiştir. Bölgede son yıllarda artan eski eser kaçakçılığı nedeniyle, sağlam durumdaki bu mezar stelinin, Eskişehir Arkeoloji Müzesine getirilmesi uygundur. Stelin bulunduğu tarla ve civarındaki sürülmüş tarlalarda devam eden araştırmalarda çok miktarda çatı kiremidi ve Son Roma-Bizans devri çanak çömlek parçası toplanmıştır. Ayrıca, köyün yaklaşık 400 metre güneybatısında Eskişehir-Akçakaya yolunun kuzeyinde, yola yaklaşık 25 metre mesafede, köy mezarlığının karşısında bir höyük saptanmıştır. Mehmet Öztürk'ün Eski Tarlası olarak adlandırılan mevkide bulunan höyük (env. no: I24A009.002/ lev. 2: res. 7), tarafımızdan "Akçakaya Höyüğü" olarak isimlendirilmiştir. 150 metre çapında, 10 metre yüksekliğindedir. Doğusu oldukça diktir. Üst kısmı tarla olarak sürüldüğü için düzleşmiştir. Tatlı bir meyille ova seviyesine doğru alçalan batı kesiminde, yüzeyde çok miktarda İlk Tunç Çağı, MÖ 2. binyıl ve Son Roma-Bizans Devri çanak çömlek parçaları, pişmiş topraktan muz biçimli (kırık) bir adet ağırlık ve bir adet keramik ağırşak bulunmuştur. Höyüğün batı ve doğu eteklerinde tarım nedeniyle yoğun tahribat görülmektedir.

Akçakaya köyünün yaklaşık 5 km güneydoğusunda, Avdan köyü çevresinde devam eden çalışmalarda, daha önce C. H. Emilie Haspels (Haspels 1971: 287) ve son yıllarda İstanbul Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Turan Efe tarafından incelenmiş olan (Efe 1995: 247) Kurupınar Höyüğü (env. no: I24A010.001/ lev. 2: res. 8); Avdan'ın 8 km kuzeydoğusundaki Karapazar köyünde, köyün yaklaşık 1 km güneybatısında bulunan Karapazar Höyüğü (env. no: I25A003.001) (Cox ve Cameron 1937: XLV-XLVI; Haspels 1971: 287; Efe 1995: 247) ve Karapazar köyünün 5 km kuzeydoğusunda Seyitgazi-Eskişehir karayolunun batısında, yola yaklaşık 1 km mesafedeki Akören Höyüğü (Ayran Höyüğü) (env. no: I25A003.002) (Cox ve Cameron 1937: XXII-XXIII; Efe 1995: 248) ziyaret edilmiştir.

Bu üç höyükte de büyük kaçak kazı çukurları saptanmıştır. Özellikle Akören Höyüğü'nün (env. no: I25A003.002/ lev. 2: res. 6) zirvesinde ve kuzey yamacında kesme taşlarla inşa edilmiş tonozlu bir yapıya ait duvar kalıntıları ve yangın geçirmiş bir yapıya ait yaklaşık 1-1.50 metre yüksekliğinde kerpiç duvar parçaları (lev. 2 res. 3) izlenebilmektedir. Bunların da kaçak kazılarla tahrip edildiği anlaşılmaktadır. Höyüğün yaklaşık 25-30 metre batısında, höyüğün yayılım alanı içinde DSI, su kanalı döşemek için derin çukurlar açmıştır. Yanlara yığılan hafriyat toprağı içinde çanak çömlek parçaları rahatlıkla görülebilmektedir. Üç höyük üzerinden de İlk Tunç Çağı, MÖ 2. binyıl çanak çömlek parçaları saptanmış, ayrıca, Karapazar Höyüğü'nde Frig gri çanak çömlek parçaları toplanmıştır.

Eskişehir'in 13 km güneyindeki Sarıungur köyünde yapılan araştırmalarda, köylülerin köyün hemen çıkışında kümes yapmak için kazdıkları alanda, 3-5 sırası korunmuş taş duvar kalıntıları saptanmıştır (lev. 3: res. 9). Bu alanda yüzeyde Son Roma ve Bizans devirlerine tarihlenen çanak çömlek parçaları da bulunmuştur. Bunun yanı sıra, köy içinde muhtar Sadık Ulu'nun bahçesinde yazıtlı, kabartmalı, alt kısımları kırık iki adet mermer stel (lev. 3: res. 10), köy odasının girişinde, tabanda, sundurmanın çatısını destekleyen ahşap direğin altında kabartmalı ve yazıtlı bir adet mermer stel parçası, köy evlerinden birinin bahçesinde Bizans Devrine ait mermer çifte sütun tespit edilmiştir. Bu parçaların Eskişehir Arkeoloji Müzesine taşınması uygundur.

Eskişehir il merkezinin yaklaşık 30 km kuzeydoğusunda, Alpu ilçesi sınırı üzerinde yer alan Söğütçük köyü çevresindeki araştırmalarımızda köy içindeki iki çeşmede devşirme olarak kullanılmış, Roma Devrine ait, kabartma bezemeli Frig kapı tipi mezar steli (lev. 3: res. 11) ile Bizans Devrine ait mermer mimari parçalar (lev. 3: res. 12) belgelenmiştir.

Eskişehir'in Seyitgazi ilçesine bağlı köylerdeki araştırmalar

Seyitgazi ilçesindeki araştırmalar, Ayvalı, Arslanbeyli ve Yukarı Söğüt köylerinde sürdürülmüştür (bkz. lev. 1: şek. 1).

Seyitgazi ilçe merkezinin 8 km kuzeybatısındaki Ayvalı köyünden başlayan araştırmalarda, öncelikle köyün içinde sağlam durumda, üzerinde boğa başı, hilal ve çifte balta motifleri bulunan kabartma bezemeli bir mermer altar/ sunak (lev. 3: res. 13), köyün yaklaşık 2 km kuzeydoğusunda bir çeşmede devşirme olarak kullanılmış olan mermer altar/ sunak, sütun gövdesi ve Bizans Devrine ait templon payesi belgelenmiştir. Köy çevresinde devam eden çalışmalarda ise köyün 3 km kuzeyinde Kavacık Mevkiinde bir höyük (env. no: I24A012.002) tespit edilmiştir. Höyük, bugün yonca tarlası olarak kullanıldığından tamamen düzleşmiştir. Ancak, yüzeyde

sürülen toprak içinde İlk Tunç Çağı, MÖ 2. binyıl, Hellenistik ve Roma devirleriyle Frig dönemine ait bol miktarda çanak çömlek parçası vardır. Ayrıca, Ayvalı köyünün 2.5 km güneydoğusunda "Mandanın Örenler" olarak adlandırılan mevkide, yüzeyde çanak çömlek parçaları ve duvar kalıntıları, ören yerinin 500 metre kuzeybatısında ise 50 metre çapında, 5 metre yüksekliğinde bir höyük (Ayvalı Höyük env. no: I24A012.001/ lev. 3: res. 14) saptanmıştır. Höyüğün çevresi tarım alanı olarak kullanıldığı için etekleri tahrip olmuştur. Üzerinden ve çevresindeki tarlalardan Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı çanak çömlek parçaları toplanmıştır.

Ayvalı köyünün 6 km güneyinde yer alan Aslanbeyli köyüne kaydırılan çalışmalarda, köy içindeki Osmanlı Devri hamamı (env. no: I24A013) incelenmiştir. Yapı, bir ön oda ve arkasındaki iki küçük oda ile küllhan bölümünden meydana gelmektedir (lev. 4: res. 15-16). Avlusu ve içi köylüler tarafından çöplük olarak kullanıldığı için çok pis durumdadır. Burada kısa vadeli restorasyon, temizlik ve bir düzenleme çalışması yapılması uygundur.

Aslanbeyli'nin 3 km batısında bulunan Yukarı Söğüt köyü çevresindeki araştırmalarda, köyün yaklaşık 600 metre güneyinde Kokarkuyu Mevkiinde, daha önce bölgede araştırmalar yapan Turan Efe tarafından incelenmiş olan Kokarkuyu Höyüğü (env. no: I24A011.0002) ziyaret edilmiştir (Efe 1997: 219). 3.5 metre yüksekliğinde, 80 metre çapında olan höyük, bir kayalık üzerine kurulmuştur. Üzeri ve etekleri, yoğun tarım faaliyeti nedeniyle tahrip olmaktadır (lev. 5: res. 20). Yüzeyden İlk Tunç Çağının 1.-2. dönemlerine ait çanak çömlekler toplanmıştır. Ayrıca, höyüğe yaklaşık 300 metre mesafede, Hüseyin Coşkun'a ait tarlada, kaçak kazılarla ortaya çıkartılmış olan, yumuşak tuf kayaya oyulmuş bir Frig kaya mezarı (env. no: I24A011.001/ lev. 5: res. 21) saptanmıştır. Mezar, toprak seviyesinin altında, dromoslu ve tek odalıdır. Mezar odası, dikdörtgen planlı ve beşik çatılıdır. Tavanda, iki mertek ve üçgen alınlıklar kabartma olarak işlenmiştir. Girişin karşısında ve sol yanda ana kayadan yontulmuş iki kline vardır. Soldaki kline insan eli ile tahrip edilmiştir. Kline ayakları kabartma olarak işlenmiştir. Kabartma olarak işlenmiş mimari elemanlarda, kayanın yapısı nedeniyle aşınmalar meydana gelmiştir. Dromos kısmı ise toprak ve taşlarla kapanmıştır. Mezar odasının ve dromos kısmının temizlenerek koruma altına alınması uygundur.

Yukarı Söğüt köyünün yaklaşık 4 km güneybatısında Karaağıl Mevkiinde devam eden araştırmalarda büyük olasılıkla Son Roma-Bizans devirlerine ait geniş bir yerleşim alanı (env. no: I24A011.005) ve bir tümülüs (env. no: I24A011.003) tespit edilmiştir. Yerleşim alanında, yapılarla ait taş duvar kalıntılarının yanı sıra yüzeyde Son Roma-Bizans devri çanak çömlek parçaları bulunmaktadır.

Eskişehir'in Alpu ilçesine bağlı köylerdeki araştırmalar

Eskişehir'in doğusunda, Alpu ilçesindeki çalışmalarda ilçe merkezinin güneyinde Aktepe, Yayıklı (Koşmat), Uzunburun; kuzeyinde Çukurhisar, Özdenk ve Dereköy; kuzeydoğusunda Büğdüz ve Ağaçhisar köyleri araştırılmıştır (bkz. lev. 1: şek. 1).

Aktepe köyünün 2 km kuzeybatısında Oba Höyük (env. no: I26A008.002) ile 3 km doğusunda Darören Höyüğü (env. no: I26A008.001) incelenmiştir. Oba Höyük, 110 metre çapında, 9 metre yüksekliğindedir. Batı etekleri tarla olarak sürüldüğü için tahrip olmuştur. Doğu eteklerinde ise kaçak kazı çukurları vardır. Darören Höyük, 50 metre çapında, 4 metre yüksekliğindedir. Höyüğün üzerinde ve çevresinde, tarımsal faaliyet ve kaçak kazılar nedeniyle yoğun tahribat vardır. Yüzeyde İlk Tunç Çağı, MÖ 2. binyıl ve Son Roma Devri çanak çömlek parçalarının yanı sıra bir adet mermerden silmeli mimari parça bulunmuştur.

Aktepe'nin 11 km güneydoğusunda yer alan Yayıklı (Koşmat) köyü çevresindeki araştırmalarda, köyün 4 km güneyinde "Deli Mehmet'in Ağılı" olarak adlandırılan mevkide düz, geniş bir alanda, yüzeyde bazı taş temel kalıntılarının ve çanak çömlek parçalarının görüldüğü eski bir yerleşme (env. no: I26A009) saptanmıştır. Burada, Roma ve sırlı Bizans çanak çömlek parçalarının yanı sıra bir bronz sikke bulunmuştur.

Yayıklı'nın 5 km kuzeydoğusunda, Uzunburun köyü çevresindeki araştırmalarda, köyün 1 km doğusunda "Magila Tepesi" olarak adlandırılan bir höyük (env. no: I26A010.003/ lev. 5: res. 22) ile höyüğün 1 km doğusunda "Koroğlu Tepesi" olarak bilinen kayalıktaki kaya mezarları (env. no: I26A010.001 - I24A010.002), köyün 3 km batısında ise Kartaltepe (Karacakaya) Mevkiindeki kayalık yamaç yerleşmesi (env. no: I26A010.004) incelenmiştir.

Magila Tepesi Höyüğü, 60 metre çapında, 8 metre yüksekliğindedir. Höyüğün güney kesiminde büyük kaçak kazı çukurları vardır. Bu alanda yanmış kerpiç duvarlar ortaya çıkartılmıştır (lev. 5: res. 23). Höyüğün batı eteği ise Uzunburun köyü yolunun yapımı sırasında tahrip olmuştur.

Koroğlu Tepesi Mevkiinde, yumuşak, volkanik tüf kütlesine oyulmuş, birbirine yakın konumda iki kaya mezarı bulunmaktadır. Bu mezarlardan soldaki (env. no: I26A010.002) düz çatılı, tek odalı olup içinde 6 adet arcosoliumlu mezar yeri vardır ve girişi toprakla doludur. Sağdaki mezar (env. no: I26A010.001), dromoslu, dikdörtgen odalı ve beşik çatılı bir Frig mezarıdır (env. no: I26A010.001). Girişi tahrip olmuştur, dromosu taş ve toprak ile doludur, mezar odasının içi ise yarısına kadar su ile doludur (lev. 5: res. 24-25). Bu nedenle ölülerin yatırıldığı sekiler hakkında bir şey söylemek mümkün değildir. Duvarlardan çatıya geçişte duvar kırışları kabartma olarak işlenmiştir.

Kartaltepe (Karacakaya) Mevkii, Porsuk Çayının hemen doğusunda, su geçişini kontrol eden ve çevresindeki düz ovaya hâkim stratejik bir konuma sahiptir. Zirvedeki kaya kütlelerinde insan eli ile yapılmış herhangi bir iz yoktur. Yerleşme (env. no: I26A010.004), kayalık tepenin yamaçlarında kurulmuştur. Yamaçlardan İlk Tunç Çağı, Frig ve Roma devirlerine ait çanak çömlek parçaları toplanmıştır.

Alpu'nun kuzeyinde devam eden çalışmalarda ilk olarak ilçe merkezinin 9 km kuzeyinde yer alan Çukurhisar köyündeki Çukurhisar Höyüğü II (env. no: I25A007) (Efe 1997: 134) ziyaret edilmiştir. Köyün hemen güneybatısında yer alan höyük 165 metre çapında, 13 metre yüksekliğindedir. Yüzeyinden bir adet çakmaktaşı dilgi ile MÖ 2. binyıla ve Klasik Devire ait çanak çömlek parçaları ele geçirilmiştir.

Çukurhisar köyünün 7 km kuzeyindeki Özdenk köyü çevresinde yapılan araştırmalarda, köyün 2.5 km kuzeyinde Yumrudömen Mevkiinde bir nekropol alanı (env. no: I26A013.001), nekropolün 500 metre kadar güneydoğusunda Asarındere Mevkiinde ise vadi içindeki doğal bir tepe üzerinde bir höyük (env. no: I26A013.002/ lev. 4: res. 17) saptanmıştır. "Asarındere Höyüğü" olarak isimlendirdiğimiz bu yerleşme, 70 metre çapında, yaklaşık 12 metre yüksekliğindedir. Yüzeyinden, başı ve bacakları kırık ve eksik bir adet pişmiş toprak ana tanrıça figürini (Sivas 2004: 231, res. 4) ile İlk Tunç Çağına ait çok miktarda çanak çömlek parçası ele geçirilmiştir. Yumrudömen Mevkiindeki nekropol (env. no: I26A013.001) geniş bir alana yayılmıştır. Dikdörtgen planlı taş sandık mezarlardan oluşan bu nekropolde, mezarların büyük bir bölümü, üzerlerini kapatan yassı kapak taşları kaldırılarak kaçak kazılarla tahrip edilmiştir (lev. 4: res. 19). İncelemelerimiz sırasında mezarların içinde iskelet ya da mezar hediyelerine ait herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır. Ancak, çevrede bulduğumuz İlk Tunç Çağı çanak çömlek parçaları bu nekropol ile Asarındere Höyüğü (env. no: I26A013.002) arasında bir bağlantı olduğunu göstermektedir. Diğer bir tanımla, Yumrudömen Mevkiindeki nekropol (env. no: I26A013.001), büyük olasılıkla Asarındere Höyüğünün mezarlığıdır.

Özdenk köyünün 6 km doğusunda, Büğdüz köyü sınırında Uzunöz-Çatalçam (Ziyaret/ Zeyret) Mevkiinde sürdürülen çalışmalarda "Çıplak Yüğü" olarak adlandırılan bir höyük (env. no: I26A014.005/ lev. 4: res. 18) saptanmıştır. Çıplak Höyük, ağaçlık bir alanın gerisinde, önündeki vadiye hâkim konumdaki doğal bir tepe üzerinde yer almaktadır. 70 metre çapında, 7 metre yüksekliğindedir. Batı ve kuzeydoğu kesimi kaçak kazılarla tahrip edilmiştir. Yüzeyinde İlk Tunç Çağına ait bol miktarda çanak çömlek parçası bulunmaktadır.

Özdenk köyünün güneydoğusunda devam eden araştırmalarda, köye 1.5 km mesafede, Özdenk-Büğdüz yolunun sağında ve solunda yola yaklaşık 50 metre

uzaklıkta "Örenlik" olarak adlandırılan eski bir yerleşme (env. no: I26A013.003) incelenmiştir. Köylülerin, tarla sürerken yazıtlı mermer taş ve sütun gövdeleri bulduklarını bildirdikleri bu alanda yüzeyde Bizans Devri çanak çömlek parçaları görülmektedir.

Özdenk köyünün kuzey batısındaki Dereköy köyüne kaydırılan çalışmalarda, Eski Dereköy'ün yaklaşık 2.6 km batısında Alica Mevkiinde bir höyük saptanmıştır. Alica Höyük (env. no: I25A008), derin vadilerle birbirinden ayrılan engebeli, ağaçlık bir alanda, vadiye hâkim doğal kayalık bir tepe üzerinde kurulmuştur. 100 metre çapında, 7 metre yüksekliğindedir. Yüzeyden İlk Tunç Çağı çanak çömlek parçaları toplanmıştır.

Alpu'nun kuzeydoğusundaki Bügdüz köyünde sürdürülen araştırmalarda, derin vadiler içindeki doğal tepeler üzerinde üç adet, ovalık düz arazide de bir adet olmak üzere toplam dört höyük tespit edilmiştir. "Kızılçıklıderesi Höyük" (env. no: I26A014.001) olarak isimlendirdiğimiz ilk höyük, köyün yaklaşık 7 km kuzeydoğusunda, Kızılçıklı Deresi Mevkiinde, derin bir vadi içinde, vadi ve önündeki düz ovaya hâkim konumdaki doğal bir tepe üzerinde yer almaktadır. 7 metre yüksekliğinde, 100 metre çapındadır. Yüzeyden bir adet keramik ağırşak ve İlk Tunç Çağı çanak çömlek parçaları ele geçirilmiştir.

"Gücüköl Höyük" olarak isimlendirdiğimiz ikinci höyük (env. no: I26A014.002), Bügdüz'ün 3 km kuzeydoğusunda, Gücüköl Mevkiinde, ova seviyesinden 128 metre yükseklikteki doğal, ağaçlık tepenin burun kısmında yer almaktadır. 5 metre yüksekliğinde, 110 metre çapındadır (lev. 6: res. 26-27). Batı, doğu ve güney kesimlerinde kaçak kazı çukurları vardır. Güney kesimde yapılan kaçak kazılarla yerleşmeyi çevreleyen sur sisteminin taş duvarları ve giriş kısmı ortaya çıkartılmıştır. Bu kesimde dikdörtgen taşlarla inşa edilmiş olan duvarların yüksekliği 1.50 metredir (lev. 6: res. 28). Duvar izlerinden, girişin öne doğru çıkıntı yapan iki kule ile korunduğu anlaşılmaktadır. Höyüğün güney ve güneybatısı, sur duvarından aşağı doğru yuvarlanmış taşlarla kaplanmıştır. Bunlar işlenmiş blok taşlardır. Ayrıca yüzeyde surun yer yer 3-4 taş sırası korunmuş temelleri de izlenmektedir. Yüzeyden envanterlik nitelikte bir adet pişmiş toprak ana tanrıça figürini başı (Sivas 2004: 229-230, res. 2) ve İlk Tunç Çağı çanak çömlek parçaları toplanmıştır.

Bügdüz sınırları içindeki üçüncü höyük, Şekerlice Höyüktür (env. no: I26A014.003/ lev. 6: res. 29). Köyün 3.5 km kuzeydoğusunda, Göbü Mevkii Şekerlice Deresi yakınlarındaki bir tepe üzerinde yer almaktadır. Tepenin güneydoğusundan akan Şekerlice Deresinden yüksekliği yaklaşık 100 metredir. Höyük 6 metre yüksekliğinde, 80 metre çapındadır. Güney ve doğu yamaçlarını kaplayan taş yığınları buradaki yerleşmenin de Gücüköl Höyüğü gibi bir sur ile çevrelenmiş olduğunu düşündürmektedir. Üzerinde

kaçak kazı çukurları vardır. Yaklaşık 4 metre yüksekliğindeki batı kesimi, tepenin gerisindeki düz araziye açılmaktadır ve bu kesimde arpa ve buğday tarımı yapılan tarlalar bulunmaktadır. Yüzeyden İlk Tunç Çağı çanak çömlek parçaları toplanmıştır.

Bügdüz'ün ovalık kesimindeki dördüncü höyük, köyün 5 km güneydoğusunda yer almaktadır. Bügdüz Höyük olarak isimlendirdiğimiz yerleşme (env. no: I26A014.004), Alpu-Mihalıççık karayolunun 300 metre kuzeyinde, Ağaçhisar yol ayrımına 200 metre mesafededir. Tarım arazisinin ortasında kaldığı için höyük konisi tamamen düzleşmiştir. Yakın mesafeden ancak höyük olduğu anlaşılmaktadır. Korunan yüksekliği 1-1.5 metre, çapı 70 metredir. Üzeri tarım alanı olarak kullanılmaktadır. Ayrıca kaçak kazı çukurları da vardır (lev. 6: res. 32). Yüzeyden ve çevredeki sürülmüş araziden İlk Tunç Çağı çanak çömlek parçaları ve bir adet envanterlik nitelikte pişmiş toprak hayvan (boğa?) figürinine ait kırık baş bulunmuştur.

Bügdüz'den kuş uçuşu 7 km kuzeydoğudaki Ağaçhisar köyü çevresindeki araştırmalarda, köyün 2.5 km güneybatısında, köye ulaşan karayolunun 50 metre kadar doğusunda Ağaçhisar Höyüğü (env. no: I26A015) incelenmiştir. Höyük, 7 metre yüksekliğinde, 80 metre çapındadır. Batı, kuzey ve doğu yamaçlarında kaçak kazılarla kerpiç duvar parçaları açığa çıkartılmıştır. Höyüğün çevresinde ve kısmen üzerinde yapılan tarımsal faaliyetler nedeniyle tahribat devam etmektedir. Yüzeyden İlk Tunç Çağı ve MÖ 2. binyıl çanak çömlek parçaları toplanmıştır.

Eskişehir'in Beylikova ilçesine bağlı köylerdeki araştırmalar

Beylikova ilçesindeki araştırmalarda, ilçe merkezinin 18 km kuzeyindeki Doğanoglu köyü, Aşağı Doğanoglu Mahallesi ile 23 km güneyindeki Kızılcaören köyleri incelenmiştir (bkz. lev. 1: şek. 1).

Doğanoglu köyünün Aşağı Doğanoglu Mahallesindeki araştırmalarda, köyün 1 km güneyinde yüksek doğal bir tepenin burun kısmında bir tümülüs mezar (env. no: I26A011.001/ lev. 6: res. 30-31) saptanmıştır. Tümülüs, yaklaşık 50 metre çapında ve 3-4 metre yüksekliğindedir. Tümülüsün dolgu, doğu yönde kaçak olarak kazılarak tahrip edilmiş ve hemen hemen merkezde bulunan mezar odası ortaya çıkartılmıştır. Dikdörtgen mezar odası (2.35 m x 2.95 m x 2 m), taş duvarlı olup duvarların üzeri kerpiç sıva ile sıvanmıştır. Sıvanın üzeri ise kırmızı renge boyanmıştır. Kaçak kazı sırasında oluşan toprak kesitinde görülen büyük dikdörtgen taş bloklar mezar odasının tavan örtüsüne aittir. Odanın içi toprakla ve tavanı kapatan taşlarla dolmuştur. Bu nedenle odanın yüksekliği ve tabanı hakkında kesin bir şey söylemek şimdilik mümkün değildir. Çevreye atılan toprak içinden az sayıda Son Roma (?) çanak çömlek parçası ele geçirilmiştir. Burada kısa süreli bir temizlik çalışması ya-

pılarak mezar odasının içinin temizlenmesi uygundur. Bu çalışma sırasında tarihlendirme konusunda ipucu verecek buluntuların ele geçmesi olasıdır.

Aşağı Doğanolu Mahallesi'nin 6 km güneyinde Karasakalöz-Ağapınar Mevkiinde devam eden araştırmalarda, Alpu-Beylikova karayolunun kuzeyinde, yola hakim pozisyonundaki bir tepenin zirveye yakın kuzey kesiminde kayaya oyulmuş bir Frig kaya mezarı (env. no: I26A011.002) tespit edilmiştir. Kuzeye bakan mezar, arka arkaya yerleştirilmiş iki odadan oluşmaktadır. Kareye yakın dikdörtgen mezar girişinin üst kısmı kırılmıştır (lev. 7: res. 35). Girişin arkasında yer alan her iki oda da dikdörtgen planlı, üçgen alınlıklı ve beşik çatılıdır (lev. 7: res. 36). İçte girişlerin üzerindeki lento ve yanlarda duvardan tavana geçişte kirişler kabartma olarak işlenmiştir. Mezar odalarının içi toprakla dolduğundan sekiler hakkında bir şey söylemek mümkün değildir. Mezarın bulunduğu tepenin eteklerinde, tarla olarak sürülen arazide az sayıda Frig gri çanak çömlek parçası toplanmıştır.

Beylikova'nın güneyinde, Kızılcaören köyündeki araştırmalarda, köyün kuzeybatısında Musa Baba (Bambul Baba) Tekkesi (env. no: I26A016) ve çevresi incelenmiştir. Burada tekke avlu duvarları üzerinde, devşirme olarak mermer mezar stelleri, sütun gövdesi ve başlıklarının kullanıldığı görülmüştür (lev. 7: res. 33-34). Ayrıca, köy içinde bir evin bahçesinde üzerinde kabartma bezeme ve yazıt bulunan, kırık bir mezar steli belgelenmiştir.

Eskişehir'in Mihalicık ilçesine bağlı köylerdeki araştırmalar

Araştırmalar, Mihalicık ilçesinde, Güce ve Karageyikli köylerinde sürdürülmüştür (bkz. lev. 1: şek. 1).

Güce köyü, Mihalicık ilçe merkezinin 18 km batısında yer almaktadır. Buradaki çalışmalarda köy içindeki bir evin bahçesinde, kabartma üçgen alınlıklı ve bitkisel akroterli, yazıtlı, mermer mezar steli belgelenmiştir. Ayrıca, köyün yaklaşık 2 km güneyinde, Beylikova-Mihalicık karayolunun kuzeyinde, yola 600 metre mesafedeki Yüğtepesi Mevkiinde ova seviyesinden 50 metre yükseklikte doğal kayalık bir tepenin üst kısmında bir höyük saptanmıştır. Yüğtepesi Höyüğü (env. no: I26A017/ lev. 7: res. 37) olarak isimlendirdiğimiz yerleşme, yaklaşık 70 metre çapında, 7 metre yüksekliğindedir. Kuzey kesiminde kaçak kazı çukurları vardır. Yüzeyden MÖ 2. binyıl ve Frig gri çanak çömlek parçaları toplanmıştır.

Güce'nin 4 km kuzeybatısındaki Karageyikli köyündeki araştırmalarda, köyün 500 metre kadar kuzeyinde Tömbektepe olarak adlandırılan bir höyük (env. no: I26A012) incelenmiştir. 10 metre yüksekliğinde, 70 metre çapındadır. Höyüğün üzeri ve çevresi tarla olarak sürüldüğü için tahrip olmuştur. Yüzeyden çok miktarda İlk Tunç Çağı çanak çömlek parçaları

toplanmıştır. Ayrıca, pişmiş topraktan iki ayrı konik ağırlık parçası ele geçirilmiştir.

Eskişehir'in Sivrihisar ilçesine bağlı köylerdeki araştırmalar

Sivrihisar ilçesinde, ilçe merkezinin kuzeybatısında Sarıkavak, İbikseydi, Kargın ve Zey köylerinde; ilçe merkezinin kuzeyinde Memik ve Karacakaya köylerinde güneydoğusunda Çaykoz köyünde araştırmalar yapılmıştır (bkz. lev. 1: şek. 1).

Sarıkavak köyündeki çalışmalarda, köyün 500 metre kuzeydoğusunda, Köyaltı Mevkiinde, yöre halkı tarafından "Beyler Mezarlığı" olarak adlandırılan bir höyük (env. no: I25A010) saptanmıştır. Yüksekliği yaklaşık 6 metre, çapı 50 metre olan höyüğün batı kesimi köy yolu yapımı sırasında tahrip edilmiştir, doğusundan dere akmaktadır. Yüzeyinden İlk Tunç Çağı çanak çömlek parçaları toplanmıştır. Aynı bölgedeki Yumruyer Mevkiinde yoncalık olarak kullanılan tarlada, sürülmüş toprak içinden çanak çömlek parçaları ve etütlük nitelikte, pişmiş topraktan bir adet kırık ağırşak bulunmuştur. Ayrıca, köy camisinin duvarında devşirme olarak kullanılmış, mermerden bir adet Frig kapı tipi mezar steli belgelenmiştir (lev. 7: res. 38).

Sarıkavak köyünün 4 km kuzeyinde bulunan İbikseydi köyündeki araştırmalarda, köyün yaklaşık olarak 1 km kuzeyinde, İbikseydi-Kargın köy yolunun 400 metre batısında bir höyük tespit edilmiştir. "İbikseydi Höyüğü" olarak isimlendirdiğimiz (env. no: I26A007) yerleşme 8 metre yüksekliğinde, yaklaşık 500 metre çapındadır. Üzeri şeker pancarı ve ay çiçeği tarlası olarak kullanıldığı için höyük konisi düzleşmiştir. Bölgenin büyük höyüklerinden biri olan bu yerleşmede tarım faaliyetlerinin acilen durdurulması gerekir. Yüzeyden İlk Tunç Çağına, MÖ 2. binyıla, Frig dönemine, Hellenistik ve Roma devirlerine ait çanak çömlek parçaları toplanmıştır.

Kargın köyündeki araştırmalarda, köyün yaklaşık olarak 2 km güneybatısında, Gerdekkaya Mevkiinde bir Frig kaya mezarı (env. no: I26A006/ lev. 8: res. 39) saptanmıştır. Oda mezar, İbikseydi-Kargın yoluna 400 metre uzaklıkta, yolun kuzeybatısında, volkanik tüf kayalığa oyulmuştur. Dikdörtgen planlı ve beşik çatılıdır. Girişi tahrip olmuştur. Oda içinde girişin karşısında ve yan duvarlarda ana kayadan yontulmuş alçak üç seki yer almaktadır (lev. 8: res. 40). Mezar, İbikseydi Höyüğü ile hemen hemen karşı karşıyadır ve büyük olasılıkla İbikseydi Höyüğündeki yerleşmede yaşamış soylu bir Frig ailesine aitti.

Zey köyü çevresinde sürdürülen çalışmalarda, köyün 5.3 km güneyindeki Tepecik Mevkiinde, Tepecik Höyük (env. no: I26A005.019) incelenmiştir. Höyük, kayalık bir tepenin üzerinde yer almaktadır. 10 metre yüksekliğinde, 200 metre çapındadır. Üzeri tarım alanı olarak kullanılmaktadır. Sürülen toprak içinden

ve yamaçlardan çok miktarda Frig gri çanak çömlek parçaları toplanmıştır. Ayrıca envanterlik nitelikte bir adet bazalt ezgi taşı bulunmuştur.

Sivrihisar'ın 15 km kuzeyinde yer alan Memik köyündeki araştırmalarda, köyün 3.6 km güneybatısında, Aslandoğmuş Mevkiinde, yöre halkı tarafından "Aslandoğmuş Tekkesi" (env. no: J27A005/ lev. 8: res. 41) olarak adlandırılan eski bir tekke kalıntısı incelenmiştir. Burada, tekkenin yıkılan taş duvarları arasında, çevreye dağılan çok sayıda iyi işlenmiş büyük blok taşlar, yazıtlı ve kabartma bezemeli, mermer mimari parçalar ve aslan heykelleri saptanmıştır. Tekke duvarlarında devşirme olarak kullanıldığı anlaşılan bu parçalar, büyük bir olasılıkla civardaki bir Roma Devri yapısından sökülerek buraya getirilmiştir. Oturur şekilde işlenmiş, 3 adet aslan heykeli vardır. Üçünün de başı kırık ve eksiktir (lev. 8: res. 42). Tekkenin önünde yeni açılmış kaçak kazı çukurları vardır. Bu çukurlarda da büyük kesme taş bloklar ortaya çıkartılmıştır (lev. 8: res. 43-44). Bu durum, söz konusu Roma Devri yapılarının tekkenin çok yakınında olduğunu düşündürüyor. Tekke çevresinde, buluntuların geliş yerinin saptanmasına yönelik olarak sondaj kazılarının yapılması yerinde olacaktır. Ayrıca, çevreye dağılmış şekilde bağımsız duran heykel ve diğer parçaların zaman içinde kırılarak yok edilmesinin veya kaçırılmasının engellenebilmesi için bunların Eskişehir Arkeoloji Müzesine taşınması uygundur.

Araştırmalar, Karacakaya köyünün 1.5 km güneydoğusunda "Hisartepe" olarak adlandırılan kayalık tepede sürdürülmüştür. Kayalardan biri üzerinde iki adet dikdörtgen niş belgelenmiştir. Yamaçlardan çanak çömlek parçaları ve envanterlik nitelikte bir adet pişmiş toprak ağırşak ele geçirilmiştir. Hisartepe'nin karşısında, köyün güneyinde mermer ocaklarının bulunduğu bir başka tepede, ocakların yakınında kayaya oyulmuş bir oda mezar saptanmıştır.

Çaykoz köyündeki araştırmalarda, köyün yaklaşık 3 km kuzeydoğusunda, Karaköy Mevkiinde "örenlik" olarak adlandırılan doğal, alçak bir tepe üzerindeki yerleşme (env. no: J27A008) incelenmiş, yüzeyden Bizans Devri çanak çömlek parçaları toplanmıştır.

Eskişehir'in Günyüzü ilçesine bağlı köylerdeki araştırmalar

Günyüzü'ndeki çalışmalarda, ilçe merkezinin 1 km güneydoğusunda yer alan Köstütepe Höyüğü (env. no: J27A007) ve 2002 yılı araştırma sezonunda Kuzören köyü/ Bel (Tavukpınarı) Mevkiinde tespit ettiğimiz Frig kaya anıtı (env. no: J27A006) tekrar incelenmiştir (bkz. lev. 1: şek. 1).

Turan Efe tarafından incelenmiş olan (Efe 1997: 216) Köstütepe Höyüğü (env. no: J27A007), Günyüzü-Atlas karayolunun 500 metre kadar doğusunda Kızılyer Mevkiinde yer almaktadır. 50x90 metre boyutların-

da, 5 metre yüksekliğindedir. Höyüğün kuzeyinde, doğu ve güneyinde büyük kaçak kazı çukurları vardır. Yüzeyden İlk Tunç Çağına ve MÖ 2. binyıla ait çanak çömlek parçaları toplanmıştır.

Kuzören köyü Tavukpınarı Mevkiinde bulunan Frig kaya anıtı (env. no: J27A006), 2002 yılı envanter çalışması raporunda da belirttiğimiz gibi, kısa bir süre önce dinamit ile patlatılarak tahrip edilmiştir (Tüfekçi Sivas 2003: 7, lev. 5: res.1-2). 2003 yılında, ekip üyemiz Arkeolog -Restoratör Yusuf Polat ile birlikte anıtın son durumu yeniden incelenmiş ve anıtın restorasyonu hakkında Yusuf Polat tarafından bir ön rapor hazırlanmıştır. Anıt, yöre halkının piknik yeri olarak kullandığı bir alanın ortasında bulunmaktadır. Anıtın yakın çevresine dağılan parçalarının, bilinçli ya da bilinçsiz olarak kırılıp daha küçük parçalara ayrılma olasılığı çok yüksektir. Bu nedenle anıtta onarım çalışmalarının acilen başlatılması ve anıtın koruma altına alınması gerekmektedir.

SONUÇ

Sonuç olarak, çalışmaların yürütüldüğü alanın bir bölümünde, literatüre geçmemiş 15 höyük tarafımızdan incelenerek erişilebilen Frig dönemi malzemesi toplanmıştır. Bununla birlikte literatürden bilinen 9 höyük de ziyaret edilerek üzerlerinden malzeme toplanmıştır. Araştırma sahamız içerisinde kaya mezarı ve kaya altlarından/ sunaklarından oluşan 5 adet Frig kaya anıtı ve Roma Devrine ait 2 adet tümülüs yeni bulunmuştur. Ayrıca, Roma ve Bizans devirlerine ait kaya mezarları ile aynı zaman kesitlerine ait malzemelerin bulunduğu Son Roma-Bizans devri yerleşmeleri tespit edilmiştir. Her türlü kültür kalıntısı belgelenmiş ve envanter formlarına işlenmiştir.

2001 yılından itibaren yürütmekte olduğumuz yüzey araştırmalarımızda, özellikle Dağlık Frigya bölgesi ile Friglerin başkenti Gordion arasında bir geçiş bölgesi olan Sivrihisar, Beylikova ve Günyüzü ilçelerinde literatürden bilinmeyen yeni Frig yerleşmeleri ve kaya anıtları saptanmıştır. Yeni buluntular, Friglerin bölgedeki siyasi otoritesi ve gücü hakkında bilgi edinmemiz açısından büyük önem taşımaktadır.

ÖNERİLER

Çalışmalarımız sırasında, daha önceki yıllarda belgellediğimiz kültür varlıklarının bir bölümünün tahrip edildiğini, 2003 yılında belgeleme çalışmalarını gerçekleştirdiğimiz höyüklerin ise neredeyse tamamının kaçak kazılar ve yoğun tarımsal faaliyetler nedeniyle yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kaldıklarını saptadık. Bu durum, çalışma sahamızdaki kültür varlıklarının belgeleme ve envanter çalışmalarının uzmanlaşmış ekipler tarafından hızlı bir çalışma programı dahilinde yapılması gerektiğini göstermektedir. Ayrıca, yöre halkını eski eserler, bunların kültür ve

turizm değerleri konusunda bilinçlendirmeye yönelik eğitim programlarının hazırlanması ve bunun bir an önce uygulamaya konması gerekmektedir. Bu konu bir yandan özellikle bölgede son yıllarda talana dönüşen eski eser kaçakçılığı ve definecilik faaliyetinin engellenmesi, diğer yandan yöre halkı ile iletişim içinde olan araştırmacıların arazi çalışmalarında daha kısa zamanda sağlıklı sonuçlara ulaşması bakımından çok önemlidir.

mından çok önemlidir.

Projenin, ilgili illerin kamu ve sivil toplum örgütlerine tanıtılması, bu örgütlerin projeye konaklama, araç, donanım gibi lojistik ve maddi açıdan katkıda bulunmaları sağlanmalıdır. Bu konuda yerel TV'lerde tanıtım programları, açık oturum, söyleşiler yapılabilir. Yerel basında projeyi tanıtıcı yazılar yazılarak kamuoyu oluşturulabilir.

KISALTMALAR

Müzeler Genel Müdürlüğü Kültür ve Turizm Bakanlığı
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

KAYNAKÇA

COX, M. W. C. ve A., CAMERON

1937 "Monuments from Dorylaeum and Nacolea", Monumenta Asiae Minoris Antiqua V. Manchester: Manchester University.

EFE, Turan

1995 "1993 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzey Araştırması", *XII. Araştırma Sonuçları Toplantısı. Ankara 1994*: 245-266. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü.

EFE, Turan

1997 "1995 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları", *XIV. Araştırma Sonuçları Toplantısı. Ankara 1996*: 215-232. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü.

HASPELS, C. H. Emilie

1971 *The Highlands of Phrygia; sites and monuments*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

SİVAS, Hakan

2004 "Eskişehir'den İlk Tunç Çağına Ait İki Pişmiş Toprak Kadın Figürini", *Anadolu Üniversitesi Edebiyat*

Fakültesi Dergisi 2/ 1-2: 229-234.

SİVAS, Taciser

2003 "Eskişehir-Kütahya-Afyonkarahisar İlleri 2001 Yılı Yüzey Araştırması", *20. Araştırma Sonuçları Toplantısı. Ankara 2002*. 2: 285-298. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü.

TÜFEKÇİ SİVAS, Taciser

2003 "A Newly Discovered Phrygian Façade Monument From Western Phrygia: The monument of Kuzören- Tavukpınarı", *Thracia* XV: 189-196.

TÜFEKÇİ SİVAS, Taciser, Hakan SİVAS

2004 "2002 Yılı Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar İlleri Yüzey Araştırması", *21. Araştırma Sonuçları Toplantısı. Ankara 2003*. 2: 155-166. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü.

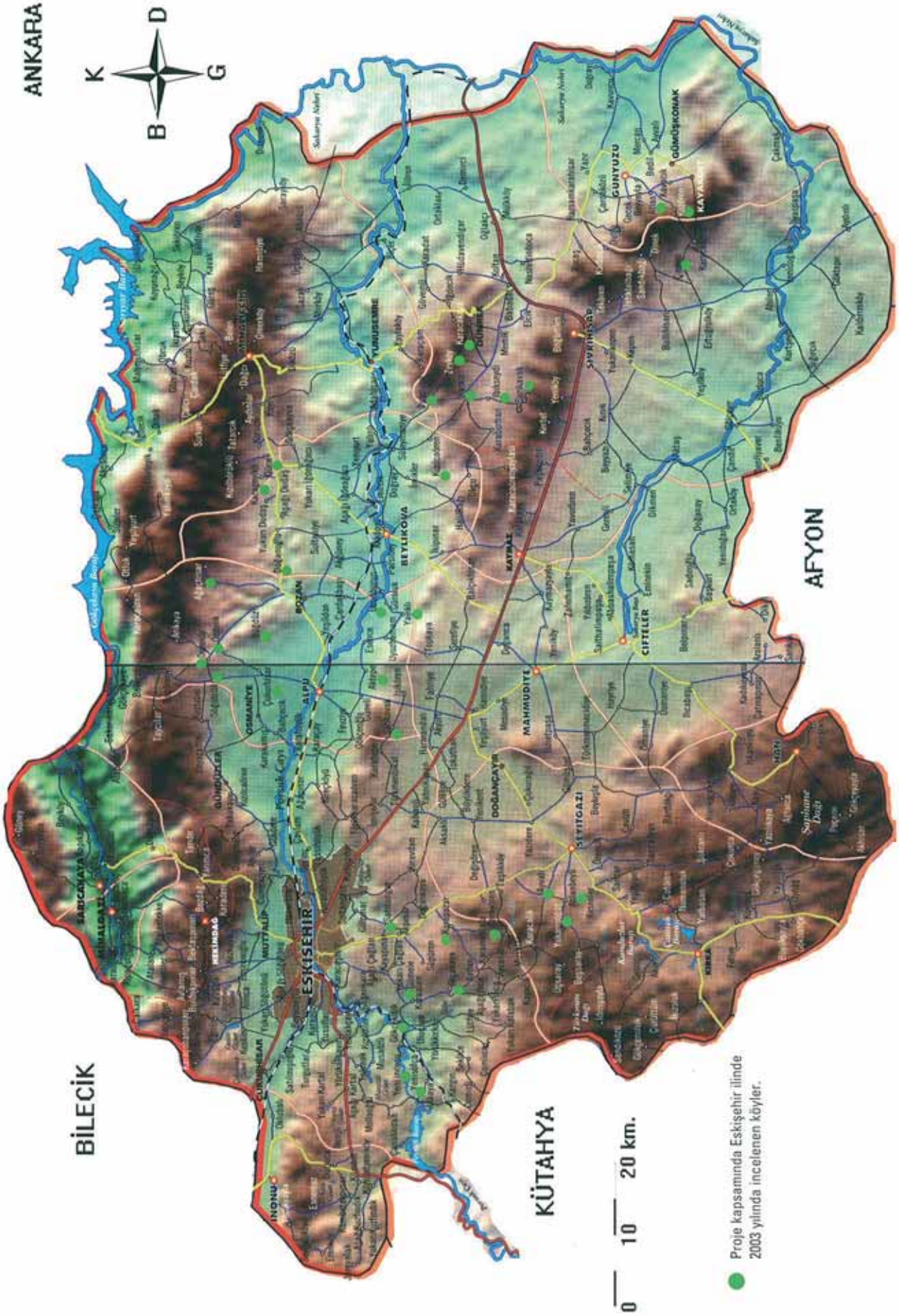
TÜFEKÇİ SİVAS, Taciser ve Hakan SİVAS

2003 "Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar İlleri Yüzey Araştırması Arkeolojik Envanter Raporu", *TÜBA Kültür Envanteri Dergisi* 1: 2-32, lev. 1-16.

EK 1: ESKİŞEHİR İLİ ARKEOLOJİK KÜLTÜR VARLIKLARI ENVANTER LİSTESİ 2003

Env. no.	Yeri/ mevkisi (adı)	İlçesi	Türü 1	Türü 2
İ24A006	Yenisofça, Hasırcı Çiftliği	Merkez	mezarlık alanı	
İ24A006.001	Yenisofça, Hasırcı Çiftliği	Merkez	mezar	kaya mezarı
İ24A006.002	Yenisofça, Hasırcı Çiftliği	Merkez	mezar	kaya mezarı
İ24A006.003	Yenisofça, Hasırcı Çiftliği	Merkez	mezar	kaya mezarı
İ24A006.004	Yenisofça, Hasırcı Çiftliği	Merkez	mezar	kaya mezarı
İ24A006.005	Yenisofça, Hasırcı Çiftliği	Merkez	kaya anıtı	altar
İ24A006.006	Yenisofça, Hasırcı Çiftliği	Merkez	kaya anıtı	altar
İ24A007.001	Yenisofça, Hasırcı Mevkii	Merkez	mezar	kaya mezarı
İ24A007.002	Yenisofça, Hasırcı Mevkii	Merkez	mezar	kaya mezarı
İ24A007.003	Yenisofça, Hasırcı Mevkii	Merkez	mezar	kaya mezarı
İ24A007.004	Yenisofça, Hasırcı Mevkii	Merkez	mezar	kaya mezarı
İ24A007.005	Yenisofça, Hasırcı Mevkii	Merkez	mezar	kaya mezarı
İ24A007.006	Yenisofça, Hasırcı Mevkii	Merkez	mezar	kaya mezarı
İ24A007.007	Yenisofça, Hasırcı Mevkii	Merkez	mezar	kaya mezarı
İ24A007.008	Yenisofça, Hasırcı Mevkii	Merkez	mezar	kaya mezarı
İ24A007.009	Yenisofça, Hasırcı Mevkii	Merkez	mezar	kaya mezarı
İ24A008.001	Yenisofça, Yeniincesu, Tekke Bayırı	Merkez	mezarlık	kaya mezarı (tekne)
İ24A008.002	Yenisofça, Yeniincesu, Tekke Bayırı	Merkez	mezarlık	kaya mezarı (tekne)
İ24A008.003	Yenisofça, Yeniincesu, Tekke Bayırı	Merkez	mezarlık	kaya mezarı (tekne)
İ24A008.004	Yenisofça, Yeniincesu, Tekke Bayırı	Merkez	mezarlık	kaya mezarı (tekne)
İ24A008.005	Yenisofça, Yeniincesu, Tekke Bayırı	Merkez	mezarlık	kaya mezarı (tekne)
İ24A008.006	Yenisofça, Yeniincesu, Tekke Bayırı	Merkez	mezarlık	kaya mezarı (tekne)
İ24A008.007	Yenisofça, Yeniincesu, Tekke Bayırı	Merkez	mezarlık	kaya mezarı (tekne)
İ24A008.008	Yenisofça, Yeniincesu, Tekke Bayırı	Merkez	mezarlık	kaya mezarı (oda)
İ24A008.009	Yenisofça, Yeniincesu, Tekke Bayırı	Merkez	mezarlık	kaya mezarı (oda)
İ24A009.001	Akçakaya köyü	Merkez	örenlik	büyük ören
İ24A009.002	Akçakaya köyü, Mehmet Öztürk'ün tarlası (Akçakaya Höyüğü)	Merkez	höyük	orta büyüklükte höyük
İ24A010.001	Avdan köyü, Kurupınar Mevkii (Kurupınar Höyüğü)	Merkez	höyük	küçük höyük
İ24A011.001	Yukarı Söğüt köyü	Seyitgazi	mezar	kaya mezarı
İ24A011.002	Yukarı Söğüt köyü, Kokarkuyu Mevkii (Kokarkuyu Höyüğü)	Seyitgazi	höyük	küçük boy höyük
İ24A011.003	Yukarı Söğüt köyü	Seyitgazi	mezar	tümülüs
İ24A011.004	Yukarı Söğüt köyü	Seyitgazi	kaya anıtı	üzüm presi
İ24A011.005	Yukarı Söğüt köyü, Karaağıl Mevkii	Seyitgazi	ören yeri	büyük ören
İ24A012.001	Ayvalı köyü, Mandanın Örenler Mevkii (Ayvalı Höyük)	Seyitgazi	ören yeri	büyük ören
İ24A012.002	Ayvalı köyü, Kavacık Mevkii	Seyitgazi	höyük	orta büyüklükte höyük
İ24A013	Arslanbeyli köyü	Seyitgazi	hamam	
İ25A003.001	Karapazar köyü (Karapazar Höyüğü)	Merkez	höyük	orta büyüklükte höyük
İ25A003.002	Karapazar köyü, Akören Mevkii (Akören Höyüğü/ Ayrılan Höyüğü)	Seyitgazi	höyük	küçük höyük
İ25A004	Sarısungur köyü	Merkez	ören yeri	büyük ören
İ25A005	Yapağı	Merkez	höyük	küçük höyük
İ25A006	Alyamak	Merkez	höyük	küçük höyük
İ25A007	Çukurhisar köyü (Çukurhisar Höyüğü II)	Alpu	höyük	orta büyüklükte höyük
İ25A008	Dereköy, Alıca Mevkii (Alıca Höyük)	Alpu	höyük	orta büyüklükte höyük
İ25A009	Sarayören, Kırıcı Dumlucu Mevkii	Seyitgazi	höyük	orta büyüklükte höyük
İ25A010	Sarıkavak köyü, Köyaltı Mevkii (Beyler Mezarlığı)	Sivrihisar	höyük	küçük boy höyük
İ26A005.003	Zey köyü	Sivrihisar	mezarlık alanı	kaya mezarı
İ26A005.004	Zey köyü	Sivrihisar	mezarlık alanı	kaya mezarı
İ26A005.005	Zey köyü	Sivrihisar	mezarlık alanı	kaya mezarı
İ26A005.006	Zey köyü	Sivrihisar	mezarlık alanı	kaya mezarı
İ26A005.007	Zey köyü	Sivrihisar	mezarlık alanı	kaya mezarı

Env. no.	Yeri/ mevkisi (adı)	İlçesi	Türü 1	Türü 2
I26A005.008	Zey köyü	Sivrihisar	mezarlık alanı	kaya mezarı
I26A005.009	Zey köyü	Sivrihisar	mezarlık alanı	kaya mezarı
I26A005.010	Zey köyü	Sivrihisar	mezarlık alanı	kaya mezarı
I26A005.011	Zey köyü	Sivrihisar	mezarlık alanı	kaya mezarı
I26A005.012	Zey köyü	Sivrihisar	mezarlık alanı	kaya mezarı
I26A005.013	Zey köyü	Sivrihisar	mezarlık alanı	kaya mezarı
I26A005.014	Zey köyü	Sivrihisar	mezarlık alanı	kaya mezarı
I26A005.015	Zey köyü	Sivrihisar	mezarlık alanı	altar
I26A005.016	Zey köyü	Sivrihisar	mezarlık alanı	altar
I26A005.017	Zey köyü	Sivrihisar	mezarlık alanı	üzüm presi
I26A005.018	Zey köyü	Sivrihisar	kaya anıtı	üzüm presi
I26A005.019	Zey köyü, Tepecik (Tepecik Höyük)	Sivrihisar	höyük	büyük höyük
I26A006	Kargın köyü, Gerdekkaya Mevkii	Sivrihisar	mezar	kaya mezarı
I26A007	İbikseydi köyü (İbikseydi Höyüğü)	Sivrihisar	höyük	büyük höyük
I26A008.001	Aktepe köyü (Darören Höyük)	Alpu	höyük	küçük höyük
I26A008.002	Aktepe köyü (Oba Höyük)	Alpu	höyük	küçük höyük
I26A009	Yayıklı (Koşmat) köyü, Deli Mehmet'in Ağılı Mevkii	Alpu	ören yeri	büyük ören
I26A010.001	Uzunburun köyü, Köroğlu Tepesi	Alpu	mezar	kaya mezarı
I26A010.002	Uzunburun köyü, Köroğlu Tepesi	Alpu	mezar	kaya mezarı
I26A010.003	Uzunburun köyü, Magila Tepesi	Alpu	höyük	orta büyüklükte höyük
I26A010.004	Uzunburun köyü, Karacakaya/ Kartaltepe	Alpu	yamaç yerleşmesi	küçük höyük
I26A011.001	Doğanoğlu köyü, Aşağı Doğanoğlu Mahallesi	Beylikova	mezar	tümülüs
I26A011.002	Doğanoğlu köyü, Aşağı Doğanoğlu Mahallesi	Beylikova	mezar	kaya mezarı
I26A012	Karageyikli köyü, Tömbek Tepe (Tömbektepe)	Mihalıççık	höyük	küçük höyük
I26A013.001	Özdenk köyü, Yumrudömen Mevkii	Alpu	mezarlık	taş sandık mezar
I26A013.002	Özdenk köyü, Asarındere Mevkii (Asarındere Höyüğü)	Alpu	höyük	orta büyüklükte höyük
I26A013.003	Özdenk köyü (Örenlik)	Alpu	örenlik	büyük ören
I26A014.001	Bügdüz köyü, Kızılçıklı Deresi Mevkii, Yüğ Tepesi (Kızılçıklıderesi Höyük)	Alpu	höyük	orta büyüklükte höyük
I26A014.002	Bügdüz köyü, Gücükkol Mevkii (Gücükkol Höyük)	Alpu	höyük	orta büyüklükte höyük
I26A014.003	Bügdüz köyü, Şekerlice Deresi Göbü Mevkii (Şekerlice Höyük)	Alpu	höyük	orta büyüklükte höyük
I26A014.004	Bügdüz köyü (Bügdüz Höyük)	Alpu	höyük	küçük höyük
I26A014.005	Bügdüz köyü, Ziyaret Tepe Mevkii (Çıplak Yüğ/ Çıplak Höyük)	Alpu	höyük	orta büyüklükte höyük
I26A015	Ağaçhisar köyü (Ağaçhisar Höyüğü)	Alpu	höyük	orta büyüklükte höyük
I26A016	Kızılcaören köyü, Musa Baba (Bambul Baba Tekkesi)	Beylikova	tekke	
I26A017	Güce köyü, Yüğ Tepesi Höyük	Mihalıççık	höyük	orta büyüklükte höyük
I26A018	Gümele köyü, Eski Gümele Mevkii	Merkez	ören yeri	büyük ören
I27A005	Memik köyü, Aslandoğmuş Tekkesi	Sivrihisar	tekke	
J27A007	Atlas köyü Kızılyer Mevkii, Köstü Tepe (Köstütepe Höyüğü)	Günyüzü	höyük	orta büyüklükte höyük
J27A008	Çaykoz köyü, Karaköy Mevkii	Sivrihisar	ören yeri	büyük ören

Şek. 1. 2003 yılında Eskişehir il sınırları içinde envanter çalışması yapılan merkezler.

Res. 1. Merkez ilçe, Hasırcı Çiftliği. kaya mezarı (env. no: İ24A006.001) ve altar (env. no: İ24A006.005).

Res. 2. Merkez ilçe, Hasırcı Çiftliği. Frig kaya altarı (env. no: İ24A006.006).

Res. 3. Kerpiç duvar, Merkez ilçe, Akören Höyüğü/ Ayran Höyüğü (env. no: İ25A003.002).

Res. 4. Merkez ilçe, Yeniincesu Mahallesi. Kaya mezarları (env. no: İ24A008.001 - İ24A008.007) ve karşısında Kilise Mevkii.

Res. 5. Yeniincesu'da Bizans Devrine ait mermer korkuluk levhası.

Res. 6. Merkez ilçedeki, Akören/ Ayran Höyüğü'nün genel görünümü.

Res. 7. Merkez ilçe, Akçakaya köyü. Akçakaya Höyüğü (env. no: İ24A009.002).

Res. 8. Merkez ilçe. Avdan köyü yakınındaki Kurupınar Höyüğü (env. no: İ24A010.001).

Levha 3

Res. 9. Merkez ilçe, Sarıungur köyü. Kümes yapmak için kazılan alanda ortaya çıkan taş duvar kalıntısı.

Res. 10. Merkez ilçe, Sarıungur köyü. Muhtarın bahçesindeki yazıtlı mermer mezar stelleri.

Res. 11. Merkez ilçe, Söğütçük köyü. Köy içindeki çeşmelerden birinde kullanılmış Roma Devrine ait, mermerden Frig kapı tipi mezar steli.

Res. 12. Merkez ilçe, Söğütçük köyü. Köy içindeki bir başka çeşmede bir Bizans Devri yapısından devşirilmiş mermerden mimari elemanlar.

Res. 13. Seyitgazi ilçesi, Ayvalı köyü. Üzerinde kabartma boğa başı, hilal ve çifte balta motifleri bulunan mermer altar/ sunak.

Res. 14. Seyitgazi ilçesi, Ayvalı köyü. Üzerinde ve çevresindeki tarlalarda tarih öncesi çağlara ait çanak çömlek parçaları bulunan Ayvalı Höyük (env. no: İ24A012.001).

Res. 15. Seyitgazi ilçesi, Aslanbeyli köyü. Harap durumdaki Osmanlı Devri hamamı (env. no: I24A013).

Res. 16. Aslanbeyli köyündeki hamamın iç mekânından bir ayrıntı.

Res. 17. Alpu ilçesi, Özdenk köyü, Asarındere Mevkiinde, vadi içindeki doğal bir tepe üzerinde bulunan Asarındere Höyüğü (env. no: I26A013.002).

Res. 18. Alpu ilçesi, Bügdüz köyü, Ziyaret Mevkiinde bulunan Çıplak Höyük (env. no: I26A014.005).

Res. 19. Alpu ilçesi, Özdenk köyü, Yumrudömen Mevkiindeki nekropolde (env. no: I26A013.001) kaçak kazılarla tahrip edilmiş taş sandık mezar.

Levha 5

Res. 20. Seyitgazi ilçesi, Yukarısöğüt köyü. Üzeri ve etekleri tarım faaliyeti nedeniyle tahrip olmuş Kokarkuyu Höyüğü (env. no: I24A011.0002).

Res. 21. Kokarkuyu Mevkii'nde bulunan Frig kaya mezarı (env. no: I24A011.001).

Res. 22. Alpu ilçesi, Uzunburun köyü yakınında bulunan Magila Tepesi Höyüğü (env. no: I26A010.003) kaçak kazılar ve köy yolu yapımı yüzünden tahrip olmuş.

Res. 23. Alpu ilçesi, Uzunburun köyü, Magila Tepesi Höyüğü'nde kaçak kazı nda yanmış kerpiç duvar kalıntıları.

Res. 24. Alpu ilçesi, Uzunburun köyü yakınında yumuşak volkanik tuf içine oyulmuş, dromoslu, dikdörtgen odalı ve beşik çatılı bir Frig mezarı (env. no: I26A010.001).

Res. 25. Alpu ilçesi, Uzunburun köyü yakınındaki Frig mezarının (env. no: I26A010.001) içinden ayrıntı.

Res. 26. Gücükol Höyüğü ova seviyesinden 128 metre yüksekteki doğal ve ağaçlık bir tepenin burun kısmında yer alıyor.

Res. 27. Alpu ilçesi, Bügdüz köyünün 3 kilometre kuzeydoğusundaki Gücükol Höyüğü (env. no: İ26A014.002).

Res. 28. Alpu ilçesinde, Bügdüz köyü yakınındaki Gücükol Höyüğü'nde yerleşmeyi çevreleyen sur bedeni, kaçak kazılar sonucu ortaya çıkmış.

Res. 29. Bügdüz köyü sınırları içindeki bir başka höyük, Göbü Mevkii Şekerlice Deresi yakınındaki bir tepe üzerindeki Şekerlice Höyük (env. no: İ26A014.003).

Res. 30. Eskişehir, Beylikova ilçesinde, Doğanolu köyünün Aşağı Doğanolu Mahallesi'nde bulunan tümülüs (env. no: İ26A011.001).

Res. 31. Tümülüsün kaçak kazılarla tahrip edilmiş mezar odası.

Res. 32. Bügdüz köyünün 5 km. güneydoğusundaki Bügdüz Höyüğü'nde kaçak kazı çukuru.

Levha 7

Res. 35. Beylikova ilçesinin Doğanoglu köyü, Aşağı Doğanoglu Mahallesinde bulunan Frig kaya mezarının (env. no: İ26A011.002) girişi.

Res. 36. Aşağı Doğanoglu Mahallesindeki, Frig kaya mezarının üçgen alınlıklı, beşik çatılı mezar odasından ayrıntı.

Res. 37. Mihalıçcık ilçesinin Güce köyü. Köyün yaklaşık 2 kilometre güneyinde Yüğtepesi Mevkiinde bulunan Yüğtepesi Höyüğü (env. no: İ26A017).

Res. 38. Sivrihisar ilçesi , Sarıkavak köyünde, mermerden, Frig kapı tipli mezar steli.

Res. 39. Sivrihisar ilçesi, Kargın köyü, Gerdekkaya Mevkii. Volkanik tüflere oyulmuş Frig oda mezarı (env. no: I26A006).

Res. 40. Aynı mezarın kayadan yontulmuş üç sekinin yer aldığı mezar odası.

Res. 41. Sivrihisar ilçesi, Memik köyü, Aslandoğmuş Mevkiinde "Aslandoğmuş Tekkesi" olarak adlandırılan eski bir tekke kalıntısı (env. no: I27A005).

Res. 42. Aslandoğmuş Tekkesi'nde çevreye dağılmış, mermerden yapılmış, başları kırık 3 adet aslan heykelinden biri.

Res. 43 - 44. Sivrihisar ilçesi, Memik köyü, Aslandoğmuş Tekkesi önünde yeni açılmış kaçak kazı çukuru ve çukur içinde kesme taştan büyük bloklar.

Suruç Ovası Yüzey Araştırması ve Arkeolojik Envanter Çalışması 2003

Nurettin YARDIMCI*

ANAHTAR SÖZCÜKLER/ KEYWORDS

Suruç Ovası, Harran Ovası, GAP, höyük

Suruç Plain, Harran Plain, Southeast Anatolia Project, mound

ÖZET/ SUMMARY

Türkiye Bilimler Akademisi - Türkiye Kültür Sektörü (TÜBA-TÜKSEK) Türkiye Kültür Envanter Projesi kapsamında, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izniyle yürütülen 2003 yılı Suruç Ovası yüzey araştırmaları ve arkeolojik kültür varlıkları envanter projesi çerçevesinde, Şanlıurfa il sınırları içinde, araştırma alanı olarak seçilen Suruç Ovasında çalışılmış; Suruç ilçe merkezinin güneyi ve Urfa-Suruç, Suruç-Birecik karayolu civarındaki höyüklerin tespiti ve ölçümü yapılmış, etüdlük malzeme toplanmıştır.

Yüzey araştırması çalışmaları sonucunda 62 yerleşim yeri tespit edilmiştir. Suruç Ovasında Paleolitik'ten başlayarak Neolitik, Kalkolitik, Tunç, Demir devirlerine, Klasik Devire ve Ortaçağ'a ait yüzey buluntularına rastlanmıştır. Bunlar incelenmiş ve belgelenmiş Kalkolitik Devir, Klasik Devir ve Ortaçağ'a ait buluntuların ağırlıklı olduğu gözlenmiştir. Genellikle eski yerleşim yerlerinin üzerinde yeni yerleşimlerin olduğu görülmüş, bunların yanı sıra Suruç Ovasında kaya mezarlarına, taşocaklarına ve sarnıçlara da rastlanmıştır.

Suruç ilçe merkezinin denizden ortalama yüksekliği 500 metre kadardır. 700 km² yü-

The 2003 Survey Project in Suruç Plain was carried out within the framework of the Turkish Academy of Sciences, TÜBA - TÜKSEK Project with permission from the Ministry of Culture and Tourism, General Directorate of Cultural Heritage and Museums. The focus in 2003 season's work has been the Suruç Plain in the Şanlıurfa province. The areal coverage of 2003 surface survey has been the part of the Suruç Plain lying to the south of the district center, as well as the mounds along the Urfa-Suruç and Suruç-Birecik highways. The mounds were surface collected and measured. As a result, a total number of 62 ancient settlements were recorded.

Surface finds show the existence of ancient cultures on the plain beginning with the Paleolithic Period and going through the Neolithic, Chalcolithic, Bronze Ages, Iron Age, Classical periods and the Middle Ages. All these finds were classified and documented. Objects belonging to the Chalcolithic, Classical periods and the Middle Ages form the majority of the finds. It has been observed that many modern settlements are built on top of the ancient ones. In addition, rock chambers, stone quarries and cisterns have been recorded on the Suruç plain.

* Dr. Nurettin YARDIMCI (Proje Yürütücüsü) / e-posta: yardimci_n@hotmail.com

zölçümündeki ilçenin ekonomik yapısı tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Halen yaşayan 73 köy yerleşimi bulunan ilçe merkezinde hemen hemen tüm köyler eskil yerleşim üzerinde bulunmaktadır.

Suruç Ovasında özellikle kaçak kazı ve toprak almanın dışında, Harran Ovasındakinin aksine tesviye ve yarma gibi tamamen yok edici tahribatlar henüz bulunmamaktadır. Suruç Ovasında geç kalınmadığı göz önüne alındığında, olası bir sulama projesi uygulamasına geçilmeden önce ovadaki kültürel zenginliğin tespitinin yapılarak, projede altyapı verisi olarak değerlendirilmesi ve projenin gerektirdiği bütün koruyucu önlemlerin alınması kaçınılmaz ve gerekli olmaktadır.

The average altitude of the Suruç city center is 500 m above sea level. The overall economy of the district covering 700 km² is based on agriculture and animal husbandry. Currently there are 73 modern villages within the district. Almost every village is built on top of an ancient settlement.

In contrast to the Harran Plain, except for illegal looting and soil removing, completely destructive actions such as leveling or cutting roadways through ancient sites have not been observed in the Suruç Plain. Considering this fact, before an irrigation project in the region, it is necessary to take all the precautions required by the project, following the documentation of the entire cultural inventory of the plain and the examination of the data.

GİRİŞ

Türkiye Bilimler Akademisi, TÜBA-TÜKSEK Türkiye Kültür Envanteri girişimi kapsamında, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izniyle yürütülen 2003 Yılı Suruç Ovası Yüzey Araştırmaları, 12 Ekim - 16 Kasım tarihleri arasında proje yürütücüsü olarak başkanlığım altında 8 kişilik bir ekip ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma ekibi Arkeolog Sabri Kızıltan (İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğü), Arkeolog Ayşe Özkan (Kültür ve Turizm Bakanlığı İstanbul Restorasyon Konservasyon Merkez Laboratuvarı Müdürlüğü), Arkeolog-Topograf Sabri Aydal (Antalya Bölge Müzesi müdürlüğü), Arkeolog-Sanat Tarihçi Serap Uzer (GAP İdaresi Başkanlığı), Bilgisayar Operatörü Mustafa Kır, Restoratör Aysu Niksarlı, Arkeolog Sait Yılmaz'dan oluşmuştur (lev. 13: res. 30).

Türkiye Kültür Envanteri kapsamında, Suruç Ovası yüzey araştırmalarımızı destekleyen Türkiye Bilimler Akademisine, Akademi Başkanı Sayın Prof. Dr. Engin Bermek'e ve proje koordinatörü Sayın Prof. Dr. Ufuk Esin'e teşekkür ederim. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne, Şanlıurfa Valiliğine ve yüzey araştırması çalışmalarına katılan ve özverili çalışmalarda bulunan tüm ekip üyesi arkadaşlarıma da ayrıca teşekkür ederim.

KONUM VE TARİHÇE

Suruç ilçe merkezinin ortalama denizden yüksekliği 500 metre kadardır. Etrafı batı, kuzey ve doğudan Güvercik, Cudi ve Devres dağları ile çevrilidir, güneyinde ise Suriye sınırı bulunmaktadır. Ova güneydoğu-

dan kuzeybatıya doğru ortalama 450-600 metre kotları arasında düzgün bir eğimle yükselmektedir. 700 km² yüzölçümündeki ilçenin ekonomik yapısı tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır.

Suruç ilçe merkezinde halen yaşayan 73 köy yerleşimi bulunmaktadır. Hemen hemen tüm köyler eskil yerleşim üzerindedir. Suruç Ovasında, ovadan fazla yükselti vermeyen, küçük ölçekte eskil yerleşime, burada Harran Ovasından daha sık rastlanmaktadır. Kısa araştırmamızda görebildiğimiz kadarıyla Suruç Ovasında birim alana düşen eskil yerleşim sayısı Harran Ovasındakinden daha yoğundur.

Suruç Ovası geçmişte insan yaşamına çok uygun bir iklim yapısı ve bitki örtüsüne, buna uygun olarak da yoğun bir kültür birikimine sahiptir. Ovada 30 metreye ulaşan yükseklikte höyükler olmasına karşın, çok sayıda az yükseltili, zengin buluntulu yayvan höyükler de mevcuttur.

Evliya Çelebi, *Seyahatname*'sinde Suruç Ovası ve çevresinin tarımsal durumunu ve bitki örtüsünü anlatabilmek için "Suruç'tan Halep'e başıma güneş değmeden gittim," demektedir. Ovada 1970'li yıllara kadar akarsuların olduğu, yoğun meyve bahçelerinin bulunduğu, geniş bir alanda sulu tarım yapıldığı, halen yaşayan çevre halkı tarafından da ifade edilmektedir. Bugün ovada akarsu ve kaynak suyu bulunmamaktadır. Ovanın az bir bölümünde yer yer yapılan sulu tarım için yeraltı suyu kullanılmaktadır. Çevrede ifade edildiğine göre, bugün ovadaki yeraltı suyu 150-200 metreden alınabilmekte, her geçen gün ovadaki taban suyu da-

ha da alçalmaya devam etmektedir.

Paleolitik Devirden günümüze kadar yaşayan Suruç'un, Antikçağ'ın Osrhoene ülkesi kentlerinden Batnai'nin yerini aldığı ileri sürülür. Roma ve Bizans egemenliğinde kalan kent, MS 639'da İlyaz bin Ganem tarafından fethedilmiş ve Diyarımudar'ın kentlerinden biri sayılmıştır. Ortaçağ'da Mezopotamya'yı Akdeniz'e bağlayan ticaret yollarının biri üzerinde bir transit merkezi olan Suruç, zamanla gerilemiştir. Yavuz Sultan Selim'in 1516'da Osmanlı topraklarına kattığı kent, 19. yy'ın ikinci yarısında bir kaza merkezi olmuştur. Suruç, Birinci Dünya Savaşı sonrasında, önce İngilizler sonra Fransızlar tarafından işgal edilmiş ve 13 Mayıs 1920'de boşaltılmıştır (Büyük Larousse 21: 10891).

TAHRİBAT

Harran Ovasında tespit ettiğimiz, kanal açma, tesviye, yoğunlaşan yeni yerleşim gibi tehlikeler henüz Suruç Ovasında başlamamış durumdadır. Hatta ovadaki bazı höyüklerde olduğu gibi, höyüklerin üzerindeki yeni yerleşimlerin (bugün yaşayan mahalle ve mezraların) bazılarının da tamamen terk edilmiş olduğunu gördük. Bu da geçmişteki tarımsal yapının gün geçtikçe zayıflamasından, ovadaki ekonomik yapının yerleşik insanı göçe zorlamasından kaynaklanmaktadır.

Suruç Ovasında özellikle kaçak kazı ve toprak almanın dışında, Harran Ovasındakinin aksine tesviye ve yarma gibi tamamen yok edici tahribat henüz bulunmamaktadır. Harran Ovasındaki tahribat ise sulu tarımın başlamasından, bir başka ifadeyle Güneydoğu Anadolu Projesi'nin (GAP) uygulanması sırasında, geçmiş kültüre getireceği olumsuzlukların başlangıçta öngörülmemesi, dolayısıyla sağlıklı bir kültür tespiti yapılarak koruyucu önlemlerin alınmamasından kaynaklanmıştır. Kaçak kazı tahribatının bulunmadığını söyleyebileceğimiz Harran Ovasında yer alan höyükler, tarım yapılabilecek toprağın genişletilebilmesi veya iyileştirilmesi amacıyla yapılan uygulamalar sonucu yok olmaya başlamıştır.

Harran Ovasının aksine, eski eser bulma amaçlı kaçak kazılar Suruç Ovasında çok yaygın ve yoğun olarak görülmektedir. Bu amaçla yapılmış küçük veya büyük kaçak kazı çukurlarına hemen hemen her höyükte rastlanmaktadır. Bu yıl ovada yapmış olduğumuz gözlemlerde, kaçak kazı çalışmalarının daha da yoğunlaştığını, dozerle zemin altına kadar inecek şekilde, 5-6 metre derinlikte kazılmış, dikdörtgen formu ve belirli derinlikte yatay tünel şeklinde kaçak kazı çukurları görülmüştür. Bu çalışmaların Suruç ilçe merkezinin 1-2 km çevresinde, düz ovada, asfalt yol kenarında bulunan höyüklerde yapılması dikkat çekici olmaktadır. Harran ve Suruç ovalarında ortak kültürel özellik olan, höyük üzerlerinin mezarlık olarak kullanılması da Suruç Ovasındaki höyükleri kaçak

kazılardan kurtaramamaktadır. Genelde hepsi höyük üzerinde bulunan köy yerleşimlerinde bu konuda ilginç hikâyeler anlatılmaktadır. Ovadaki sulu tarımın giderek azalması, ovada yaşayan insanların ekonomik olarak zayıflaması, birçok höyüğün üzerinde bulunan, günümüz yerleşimlerinin tekrardan terkedilmesine neden olmaktadır.

ÇALIŞMA YÖNTEMİ

Suruç Ovası Yüzey Araştırması Projesinde çalışmalarımız arazi, büro ve depo çalışması olarak planlanmış ve uygulanmıştır.

ARAZİ ÇALIŞMASI

Arazi çalışmalarımızda 1/100000 ölçekli Şanlıurfa-N40, Şanlıurfa-O40, Suruç-O40 paftalarından faydalanılarak 1/25000 ölçekli paftalar kaynak olarak kullanılmış, höyüklerin ölçüm ve tespitlerinde kullanmış olduğumuz denizden yükseklikleri ve metrik ülke koordinatları bu paftalardan alınmıştır. Höyük merkezi esas alınarak yapılan nokta tespitinden sonra, bulunan noktanın semt açısı (kuzey açısı) manyetik olarak, pusula ile veya olanaklı yerlerde 1/25000 ölçekli paftalarda belirtilen karelemeler yardımı ile bulunmuş ve yaptığımız ölçümlere, başlama verileri olarak bu değerler alınmıştır. Bu yılki (2003) çalışmalarımızda yapmış olduğumuz tüm tespitlerde 1/25000 ölçekli paftalardan alınan metrik koordinatların yanı sıra tepe (orta nokta) noktalarının coğrafi değerleri (enlem, boylam, yükseklik) ve açıkça yeri bilinen dört yönlü merkezlere olan uzaklıkları uydular yardımı ve coğrafi konum bilgilerini saptayabilen GPS (Global Positioning System) ve diğer aletler ile tespit edilmiştir.

Arazide eski yerleşim yeri tespit edildikten sonra kuzey, güney, doğu, batı yönlerinde genel toplama yapılarak, höyüğün, en az iki yönden dış çizgileri belirgin olarak görülebilecek şekilde negatif ve diapositif (saydam) film çekimleri yapılmış, yeni yerleşimlerde, köy sakinlerinden sözel olarak köy ve yaşamı hakkında bilgiler alınmıştır.

BÜRO ÇALIŞMASI

Her yerleşim yerinden toplanan çanak çömlek parçaları temizlendikten sonra dönem ve devir analizleri yapılarak elverişli parçalar örnekleme olarak çizilmiş ve envanter formlarına kaydedilmiştir. İncelenerek değerlendirilmesi yapılan çanak çömlek parçalarının negatif filmleri ve saydamları alınmıştır. Arazi çalışmalarında tespit edilen eski yerleşim yerlerine ve buluntulara ilişkin bilgiler, analiz edilerek bilgisayar ortamına aktarılmıştır.

DEPO ÇALIŞMASI

Büro çalışmaları kapsamında inceleme ve değerlendirmeleri biten yerleşim yerlerine ait buluntular tas-

nif edilerek ve özel işlem görmüş olanlarla birlikte etiketlenerek envanter sıralı olarak depolanmıştır.

SONUÇ

Suruç Ovasında yaptığımız yüzey araştırmalarının bu seneki bölümünde ovada mevcut olan çok sayıda eski yerleşim yerinden 62'si tespit edilmiştir. Ovadaki yüzey araştırmaları sırasında yapılan toplamalarda Paleolitik Devir buluntularına rastlanmış ve Suruç Ovasının Neolitik Devirden itibaren günümüze kadar –bütün dönemleri kapsayan– kesintisiz bir iskân görüldüğü gözlenmiştir.

Yapılan ön değerlendirmede tespiti yapılan eski yerleşme yerlerinde genel olarak Kalkolitik, Klasik devir ve Ortaçağ buluntularının ağırlıklı olduğu görülmüştür. Harran Ovasındaki arkeolojik yüzey araştırması çalışmalarımızda yoğun olarak tespit ettiğimiz Halaf kültürüne ait buluntuların Suruç Ovasında da devam ettiği gözlenmiştir. Bu bölge için önemli olan Halaf kültürünün güneyden, Anadolu'ya ilk intikal bölgesi olan Harran Ovasında yaptığımız yüzey araştırmaları sonucu Tell İdris gibi büyük Halaf merkezlerinin tespiti göz önüne alındığında, Harran Ovasında bu kültürün, şimdilik belirli bir bölümü araştırılmış olan Suruç Ovasından daha ağırlıklı ve yaygın olduğu gözlenmektedir. Suruç Ovası yüzey araştırması projesi sonuçlandığında bu konuyla ilgili olarak daha sağ-

lıklı yorumların yapılabileceği kanısındayız. Suruç Ovasında yapılacak bir iki arkeolojik kazının, en azından burada yaşamış geçmiş kültürlerin daha ayrıntılı bilinmesine ve ova genelinde yapılacak değerlendirmelere yardımcı olacağı kuşkusuzdur.

Suruç Ovası yüzey araştırması projesi tamamlandıktan sonra, ova hakkında daha geniş bir değerlendirme yapılması mümkün olacaktır.

ÖNERİLER

GAP İdaresi tarafından Suruç Ovasında yeni bir sulama projesinin yapıldığı, bu projenin Suruç Ovasında 94000 hektarlık bir alanı kapsayacağı, projede kapalı sistem uygulaması yapılacağı, Harran Ovasında olduğu gibi yüzeyde kanal ve kanalet sistemi görülmeyeceği, suyun yeraltından borularla taşınacağı, projenin başlama ve bitiş tarihlerinin henüz kesinleşmediği, bölgedeki araştırmalarımız sırasındaki temaslarda ifade edilmiştir. Harran Ovasında yapılan eksik uygulamalar Suruç'ta tekrarlanmamalı; sulama projesinin uygulanmasından önce ovadaki kültürel zenginliğin tespiti yapılarak, projede altyapı verisi olarak değerlendirilmeli ve projenin gerektirdiği koruyucu önlemler alınmalıdır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Suruç Ovasında planlanacak bir iki kazı, hem geçmiş kültürlerin aydınlanmasına hem de bölgenin korunması ve kontrol altına alınması bakımından faydalı olacaktır. ➤

EK 1: SURUÇ OVASINDA TESPİTİ YAPILAN ESKİ YERLEŞİM YERLERİ

Adı	Karahöyük
Köy	Karahöyük
Env. no.	N40A001 (TÜBA env. no: N40A063)
Pafta no.	Şanlıurfa-N40
Tür	höyük
Enlem	37.02.49.0 K
Boylam	38.21.48.0 D
Rakım	567
Yükseklik	30 m
Boyut	500 x 550 m
Konumu	Suruç'un 9.2 km kuzeybatısında, Şanlıurfa-Gaziantep yolunun 1.25 km güneyindedir. Güney eteğinde köy yerleşimi mevcut olup, üzeri mezarlık olarak kullanılmakta ve çevresinde kuru tarım yapılmaktadır.
Devir/ dönem	Kalkolitik, İlk Tunç Çağına geçiş, MÖ 2. binyıl, MÖ 1. binyıl, İlkçağ-Yunan, Ortaçağ.

Adı	Haramsar
Köy	Akdoğan Mahallesi
Env. no.	N40A002 (TÜBA env. no: N40A064)
Pafta no.	Şanlıurfa-N40
Tür	höyük
Enlem	37.01.24.0 K
Boylam	38.22.47.0 D
Rakım	525
Yükseklik	6 m
Boyut	210 x 180 m
Konumu	Suruç'un 6 km kuzeybatısında, Karahöyük'ün 2 km kadar güneydoğusunda bulunmaktadır. Üzerindeki yeni yerleşime ait evler 90'lı yıllarda terkedilmiştir.
Devir/ dönem	Kalkolitik, İlkçağ-Yunan, Ortaçağ-Islam.

Adı	Sadık Çelik Tarlası
Köy	Karahöyük
Env. no.	N40A003 (TÜBA env. no: N40A065)
Pafta no.	Şanlıurfa-N40
Tür	höyük
Enlem	36.01.56.0 K
Boylam	38.22.08.0 D
Rakım	521
Yükseklik	3 m
Boyut	175 x 200 m
Konumu	Suruç'un 8 km kuzeybatısında Aşağı Bostancı-Suruç asfaltına bitişik Karahöyük'ün 600 m kadar güneydoğusundadır. Çevresinde ve üzerinde kuru tarım yapılmaktadır.
Devir/ dönem	Kalkolitik, MÖ 1. binyıl (yoğun), İlkçağ-Yunan (yoğun), Ortaçağ - İslam.

Adı	Durre
Köy	-
Env. no.	O40A004 (TÜBA env. no: O40A068)
Pafta no.	Şanlıurfa-O40
Tür	höyük
Enlem	36.59.53.5 K
Boylam	38.22.56.0 D
Rakım	517
Yükseklik	11 m
Boyut	211 x 213
Konumu	Suruç ilçe merkezinin yaklaşık 4 km kuzeybatısındadır. Güneyinde yeni yerleşim bulunan höyüğün kuzey eteklerinden yol geçirilmiştir.
Devir/ dönem	Kalkolitik, İlk Tunç Çağına geçiş, MÖ 2. binyıl MÖ 1. binyıl, İlkçağ-Yunan (yoğun), Ortaçağ, İslam.

Adı	Yatırtepe
Köy	Yatırtepe
Env. no.	O40A005 (TÜBA env. no: O40A069)
Pafta no.	Suruç-O40
Tür	höyük
Enlem	36.58.20.5 K
Boylam	38.22.47.0 D
Rakım	522
Yükseklik	20 m
Boyut	175 x 320 m
Konumu	Suruç ilçe merkezinin 3.5 km kadar güneybatısındadır. Güneyinde yeni köy yerleşimi bulunan höyüğün, tepesi mezarlık olarak kullanılmakta ve çevresinde kuru tarım yapılmaktadır.
Devir/ dönem	Kalkolitik (yoğun), Kalkolitik'ten İlk Tunç Çağına geçiş, İlk Tunç Çağı, MÖ 2. binyıl, İlkçağ-Yunan, Ortaçağ, İslam dönemi.

Adı	Mışgan Degirmeni
Köy	-
Env. no.	O40A006 (TÜBA env. no: O40A070)
Pafta no.	Suruç -O40
Tür	höyük
Enlem	36.59.21.7 K
Boylam	38.26.32.0 D
Rakım	499
Yükseklik	3 m
Boyut	150 x 200 m
Konumu	Suruç ilçe merkezinin 2 km kadar kuzeydoğusunda ve Suruç-Aligör asfaltının 1.25 km doğusundadır. Üzeri mezarlık, güney eteği çöplük olan höyüğün çevresinde kuru tarım yapılmaktadır.
Devir/ dönem	İlk Tunç Çağı, 1. MÖ binyıl, İlkçağ-Yunan, Ortaçağ-İslam dönemi.

Adı	Hamugelo Çortuk
Köy	Karaköy
Env. no.	N40A007 (TÜBA env. no: N40A066)
Pafta no.	Şanlıurfa-N40
Tür	höyük
Enlem	37.00.14.6 K
Boylam	38.27.02.2 D
Rakım	501
Yükseklik	7 m
Boyut	360 x 200 m
Konumu	Suruç ilçe merkezinin 3 km kuzeydoğusunda ve Karaköy'ün 300 m kadar kuzeydoğusunda bulunmaktadır. Ortasından Aligör-Karaköy yolu geçmektedir. Doğu eteklerinde yeni yerleşim olan höyüğün üzeri tarla olarak kullanılmaktadır.
Devir/ dönem	Kalkolitik, İlk Tunç Çağı, MÖ 2. bin, MÖ 1. binyıl, İlkçağ-Yunan, Ortaçağ-Islam.

Adı	Yukarı Bostancı
Köy	Yukarı Bostancı
Env. no.	N40A009 (TÜBA env. no: N40A068)
Pafta no.	Şanlıurfa-N40
Tür	höyük
Enlem	37.03.26.3 K
Boylam	38.19.44.4 D
Rakım	596
Yükseklik	-
Boyut	-
Konumu	Suruç ilçe merkezinin 12.5 km kuzeybatısında, Şanlıurfa-Gaziantep karayolunun güneyindedir. Tamamıyla yeni yerleşim altında kaldığından höyüğün sınırları tespit edilememiştir.
Devir/ dönem	İlkçağ-Yunan dönemi (az), Ortaçağ-Islam dönemi (az).

Adı	Aşağı Bostancı
Köy	Aşağı Bostancı
Env. no.	N40A008 (TÜBA env. no: N40A067)
Pafta no.	Şanlıurfa-N40
Tür	höyük
Enlem	37.03.09.1 K
Boylam	38.20.55.5 D
Rakım	540
Yükseklik	5 m
Boyut	-
Konumu	Suruç ilçe merkezinin 11 km kuzeybatısında, Şanlıurfa-Gaziantep karayolunun güneyindedir. Üzerinde Aşağı Bostancı köy yerleşimi bulunmaktadır.
Devir/ dönem	İlk Tunç Çağı (az), MÖ 2. binyıl, MÖ 1. binyıl, İlkçağ-Yunan (az), Ortaçağ-Islam.

Adı	Yanaloba
Köy	Yanaloba
Env. no.	N40A010 (TÜBA env. no: N40A069)
Pafta no.	Şanlıurfa-N40
Tür	höyük
Enlem	37.03.05.0 K
Boylam	38.17.07.0 D
Rakım	680
Yükseklik	5 m
Boyut	30 x 40 m
Konumu	Suruç ilçe merkezinin 15 km kuzeybatısında, Şanlıurfa-Gaziantep karayolunun güneyinde. Etrafı beton duvarlarla çevrilmiş, mezarlık olarak kullanılmaktadır.
Devir/ dönem	MÖ 1. binyıl (az), İlkçağ-Yunan (yoğun), Ortaçağ-Islam dönemi (yoğun).

Adı	Dokulaktepe
Köy	Yanaloba
Env. no.	N40A011 (TÜBA env. no: N40A070)
Pafta no.	Şanlıurfa-N40
Tür	çakmaktaşı atölyesi
Enlem	37.02.42.2 K
Boylam	38.16.14.2 D
Rakım	680
Yükseklik	-
Boyut	80 x 120 m
Konumu	Suruç ilçe merkezinin 16 km kuzeybatısında, Şanlıurfa-Gaziantep karayolunun 500 m kadar güneyinde, ovada engebeli arazinin başladığı yerde, çevresinden 60 m kadar yükselti veren Dokuluk Tepenin batı etegindedir.
Devir/ dönem	Paleolitik

Adı	Sıçan Tepe
Köy	Yağışlı
Env. no.	N40A012 (TÜBA env. no: N40A071)
Pafta no.	Şanlıurfa-N40
Tür	höyük
Enlem	37.01.27.2 K
Boylam	38.15.46.9 D
Rakım	660
Yükseklik	15 m
Boyut	100 x 90 m
Konumu	Suruç ilçe merkezinin 16 km kuzeybatısında, Şanlıurfa-Gaziantep karayolunun 3 km güneyinde, Yağışlı köyünün 1 km batısındadır. Üzeri tarla olarak kullanılmaktadır.
Devir/ dönem	MÖ 1. bin (az), İlkçağ-Yunan (yoğun), Ortaçağ-İslam dönemi (yoğun).

Adı	Yağışlı
Köy	Yağışlı
Env. no.	N40A013 (TÜBA env. no: N40A072)
Pafta no.	Şanlıurfa-N 40
Tür	taşocağı
Enlem	37. 01.41.9 K
Boylam	38. 16.29.4 D
Rakım	651
Yükseklik	-
Boyut	250 x 100 m
Konumu	Suruç ilçe merkezinin 15 km kuzeybatısında, engebeli arazinin başladığı noktadadır. Köyün batısındaki Cilo Tepenin yamacındaki kayalıklar, olasılıkla Ortaçağda taşocağı olarak kullanılmıştır. Taşocaklarının doğusunda, girişi sivri tonozlu bir kaya mezarı mevcuttur.
Devir/ dönem	Roma, Son Roma, (kaya mezarları).

Adı	Timinali
Köy	Ölçektepe
Env. no.	N40A014 (TÜBA env. no: N40A073)
Pafta no.	Şanlıurfa-N 40
Tür	höyük
Enlem	37.01.40.3 K
Boylam	38.20.21.0 D
Rakım	519
Yükseklik	11 m
Boyut	130 x 100 m
Konumu	Suruç ilçe merkezinin 9 km kuzeybatısında Ölçektepe (Timinali) köyünün batısındadır. Üzeri köy mezarlığı olarak kullanılan höyüğün çevresinde kuru tarım yapılmaktadır.
Devir/ dönem	Neolitik (az), Kalkolitik (çok yoğun), İlk Tunç Çağı (yoğun), MÖ 1. bin, İlkçağ-Yunan (yoğun) Ortaçağ-İslam dönemi (az).

Adı	Kıraçtepe
Köy	Ölçektepe
Env. no.	N40A01501 ve N40A01502 (TÜBA env. no: N40A07401, N40A07402)
Pafta no.	Şanlıurfa-N40
Tür	taşocağı, nekropol
Enlem	37.01.32.9 K
Boylam	38.18.32.8 D
Rakım	630
Yükseklik	-
Boyut	120 x 80 m
Konumu	Suruç ilçe merkezinin 10 km kuzeybatısında, Yağıslı köyünün 1.3 km doğusunda, Kıraçtepe'nin güneydoğu yamacındadır.
Devir/ dönem	Roma, Son Roma (taşocağı, kaya mezarları).

Adı	Girik Tepe
Köy	Dumlukuyu
Env. no.	N40A017 (TÜBA env. no: N40A076)
Pafta no.	Şanlıurfa-N40
Tür	höyük
Enlem	37.00.11.2 K
Boylam	38.21.23.0 D
Rakım	516
Yükseklik	7 m
Boyut	300 x 170 m
Konumu	Suruç ilçe merkezinin 6 km batısında, Dumlukuyu köyünün batısındadır. Güneyinde sondaj kuyusu bulunan höyüğün üzerinde kuru tarım yapılmakta.
Devir/ dönem	MÖ 2. binyıl, Ortaçağ - İslam dönemi (az).

Adı	Üçtepeler
Köy	Ölçektepe
Env. no.	N40A01601 ve N40A01602 (TÜBA env. no: N40A07501, N40A07502)
Pafta no.	Şanlıurfa-N 40
Tür	taşocağı, kaya mezarı
Enlem	37.00.15.2 K
Boylam	38.19.51.2 D
Rakım	630
Yükseklik	-
Boyut	80 x 60 m
Konumu	Suruç ilçe merkezinin 8.5 km batısında, Ölçektepe köyünün 2.3 km güneybatısında, Dumlukuyu köyünün 2.1 km batısında, Üçtepeler Tepesinin kuzey yamacındadır.
Devir/ dönem	Roma, Son Roma (taşocağı).

Adı	Sımak
Köy	İmece
Env. no.	O40A018 (TÜBA env. no: O40A071)
Pafta no.	Suruç-O40
Tür	höyük
Enlem	36.59.28.7 K
Boylam	38.25.05.5 D
Rakım	464
Yükseklik	5 m
Boyut	110 x 120 m
Konumu	Üzeri düz olan höyük Suruç'un 1.9 km kuzeybatısında, 11 Nisan'ın 4.3 km güneybatısında bulunmaktadır.
Devir/ dönem	MÖ 2. binyıl (az), Roma Devri, İslam dönemi. Küçük buluntular: (Çakmaktaşı ve serpantinleşmiş ofioliten cıvalı balta).

Adı	Dinlence
Köy	Dinlence
Env. no.	O40A019 (TÜBA env. no: O40A072)
Pafta no.	Suruç- O40
Tür	höyük
Enlem	036.59.39.8 K
Boylam	38.25.16.0 D
Rakım	499
Yükseklik	4 m
Boyut	130 x 140 m
Konumu	Suruç'un 2.2 km kuzeybatısında bulunan, eliptik formudur.
Devir/ dönem	MÖ 1. binyıl (az), Hellenistik Devir, Roma Devri (yoğun), İslam dönemi (az). Küçük buluntu: (Alt üst kiremit parçaları, cam kap parçası, harçlı beyaz renkte mozaik taneleri, bazalt ve yeşil sırlı nesne.

Adı	Aligör
Köy	Aligör
Env. no.	N40A020 (TÜBA env. no: N40A077)
Pafta no.	Şanlıurfa-N40
Tür	höyük
Enlem	37.01.38.0 K
Boylam	38.26.24.0 D
Rakım	520
Yükseklik	15 m
Boyut	-
Konumu	Suruç'un 5.79 km kuzeyinde, Şanlıurfa-Birecik karayolunun 35. kilometresinde bulunan höyüğün üzeri tamamen yeni yerleşimle kaplanmıştır (lev 2: res. 1-2, şek. 2).
Devir/ dönem	İlk Tunç Çağı, MÖ 2. binyıl (yoğun), Roma Devri (az), İslam dönemi (az).

Adı	Tavik Tepe
Köy	Küçüкташтан
Env. no.	N40A021 (TÜBA env. no: N40A078)
Pafta no.	Şanlıurfa-N40
Tür	höyük
Enlem	37.03.37.0 K
Boylam	38.25.48.1 D
Rakım	503
Yükseklik	6 m
Boyut	130 x 20 m
Konumu	Suruç'un 3.75 km kuzeyinde, Şanlıurfa-Birecik karayolunun güneyinde bulunan höyük, düzgün eğimli, yuvarlak formudur (lev. 3: res. 3-4, şek. 3-4).
Devir/ dönem	Kalkolitik [Halaf (çok az), Obeyd (çok az)], İlk Tunç Çağı. (az) MÖ 2. binyıl, MÖ 1. binyıl, Roma Devri (yoğun), İslam dönemi (yoğun). Küçük buluntular: Çakmaktaşı, bazalt havan parçası, cam kap parçası.

Adı	Tiltin
Köy	Tiltin
Env. no.	N40A022 (TÜBA env. no: N40A079)
Pafta no.	Şanlıurfa-N40
Tür	höyük
Enlem	37.00.59.0 K
Boylam	38.25.15.4 D
Rakım	525
Yükseklik	8 m
Boyut	120 x 120 m
Konumu	Suruç'un 4.36 km kuzeyinde, Şanlıurfa-Birecik'in karayolunun güneyinde bulunan höyük, düzgün eğimli, yuvarlak formudur (lev. 4: res. 5-6, şek. 5).
Devir/ dönem	İlk Tunç Çağı, MÖ 2. binyıl (yoğun), MÖ 1. binyıl, Roma Devri (yoğun), İslam dönemi (az). Küçük buluntu: Bazalt havaneli, mezar kapama kiremidi.

Adı	İncirli-tepe
Köy	Tiltin
Env. no.	N40A023 (TÜBA env. no: N40A080)
Pafta no.	Şanlıurfa N40
Tür	höyük
Enlem	37.01.00.3 K
Boylam	38.24.54.0 D
Rakım	523
Yükseklik	19 m
Boyut	250 x 220 m
Konumu	Suruç'un 4.44 km kuzeyinde, Şanlıurfa-Birecik karayolunun güneyinde bulunan höyük yaygın etekli, yuvarlak formlidir (lev. 5: res. 7-8 şek. 6-7).
Devir/ dönem	İlk Tunç Çağı (az), MÖ 2. binyıl, MÖ 1. binyıl (yoğun), Roma Devri (yoğun), İslam dönemi. Küçük buluntular: Çakmaktaşı, adak idolü, örtünmüş dikine kumaş kıvrımları.

Adı	Haraban
Köy	Karadut
Env. no.	N40A025 (TÜBA env. no: N40A082)
Pafta no.	Şanlıurfa-N40
Tür	höyük
Enlem	37.00.06.6 K
Boylam	38.25.33.8 D
Rakım	488
Yükseklik	6 m
Boyut	60 x 80 m
Konumu	Suruç'un 2.26 km kuzeyinde, Şanlıurfa-Birecik karayolunun güneyinde kalan höyüğün üzeri mezarlık olarak kullanılmakta, çevresinde kuru tarım yapılmaktadır.
Devir/ dönem	MÖ 1. binyıl, Roma Devri, İslam dönemi.

Adı	Tiltin (Köyü)
Köy	Tiltin
Env. no.	N40A024 (TÜBA env. no: N40A081)
Pafta no.	Şanlıurfa N40
Tür	höyük
Enlem	37.00.53.4 K
Boylam	38.24.58.9 D
Rakım	512
Yükseklik	5 m
Boyut	100 x 70 m
Konumu	Suruç'un 4.21 km kuzeyinde, Şanlıurfa-Birecik karayolunun güneyinde kalan höyük yuvarlak formlidir.
Devir/ dönem	İlk Tunç Çağı (az), MÖ 2. binyıl (yoğun), İslam dönemi (az). Küçük buluntu: Çakmaktaşı.

Adı	Şeyhis
Köy	Yoğurtçu
Env. no.	O40A026 (TÜBA env. no: O40A073)
Pafta no.	Suruç-O40
Tür	höyük
Enlem	36.59.44.0 K
Boylam	38.24.29.2 D
Rakım	498
Yükseklik	8 m
Boyut	80 x 60 m
Konumu	Suruç'un 2.4 km kuzeybatısında, Suruç-Aligör karayolunun batısındadır. Etrafı duvarla çevrilen höyük köy mezarlığı olarak kullanılmaktadır.
Devir/ dönem	MÖ 1. binyıl, Roma Devri, İslam dönemi. Küçük buluntu: Çakmaktaşı.

Adı	Kırıkhan
Köy	Saygın
Env. no.	N40A027 (TÜBA env. no: N40A083)
Pafta no.	Suruç-040
Tür	höyük
Enlem	37.00.17.6 K
Boylam	38.24.06.6 D
Rakım	497
Yükseklik	7 m
Boyut	-
Konumu	Suruç'un 3.56 km kuzeybatısında, Şanlıurfa-Birecik karayolunun güneyindeki höyüğün üzerinde yeni yerleşim bulunmakta, etrafında kuru tarım yapılmaktadır.
Devir/ dönem	Roma Devri, İslam dönemi.

Adı	Yurtçiçeği
Köy	Yurtçiçeği
Env. no.	N40A028 (TÜBA env. no: N40A084)
Pafta no.	Şanlıurfa -N40
Tür	höyük
Enlem	37.00.44.2 K
Boylam	38.23.07.9 D
Rakım	490
Yükseklik	5 m
Boyut	80 x 60 m
Konumu	Suruç'un 5.7 km kuzeybatısında, Suruç-Karahöyük yolu üzerinde bulunan höyüğün etrafı duvarla çevrilmiş ve mezarlık olarak kullanılmaktadır.
Devir/ dönem	MÖ 1. binyıl, İslam dönemi.

Adı	Akure
Köy	Yurtçiçeği
Env. no.	N40A029 (TÜBA env. no: N40A085)
Pafta no.	Şanlıurfa -N40
Tür	höyük
Enlem	37.00.52.4 K
Boylam	38.23.52.0 D
Rakım	494
Yükseklik	2 m
Boyut	55 x 80 m
Konumu	Suruç'un 4.68 km kuzeybatısında, Şanlıurfa-Birecik karayolunun güneyindedir. Höyüğün üzerinde kuru tarım yapılmaktadır.
Devir/ dönem	MÖ 1. binyıl, Roma Devri, İslam dönemi. Küçük buluntular: Çakmaktaşı aletler.

Adı	Derviş Hammaç Tarlası
Köy	Saygın
Env. no.	N40A030 (TÜBA env. no: N40A086)
Pafta no.	Şanlıurfa -N40
Tür	höyük
Enlem	37.01.06.7 K
Boylam	38.24.38.5 D
Rakım	505
Yükseklik	4 m
Boyut	150 x 45 m
Konumu	Suruç'un 4.71 km kuzeybatısında, Şanlıurfa-Birecik karayolunun güneyinde iki yükseltili bir höyüktür. Doğu tarafı tarla, kuzeyi mezarlık olarak kullanılmakta (lev. 6: res. 9-10, şek. 8-9).
Devir/ dönem	MÖ 1. binyıl, Roma Devri, İslam dönemi. Küçük buluntular: Bazalt havan parçası, çok sayıda çatı kiremidi.

Adı	Kızılhöyük
Köy	Kızılhöyük
Env. no.	N40A031 (TÜBA env. no: N40A087)
Pafta no.	Şanlıurfa -N40
Tür	höyük
Enlem	37.01.50.4 K
Boylam	38.23.20.6 D
Rakım	526
Yükseklik	5 m
Boyut	100 x 100 m
Konumu	Suruç'un 6.62 km kuzeybatısında, Şanlıurfa-Birecik karayolunun güneyinde bulunan höyük üzerinde yoğun yapılaşma gözlemlenmiştir. Güneyinde yeni yerleşim mevcuttur. Çevresinde kuru tarım yapılmaktadır.
Devir/ dönem	MÖ 2. binyıl, Roma Devri, İslam dönemi.

Adı	Zekiköy
Köy	Yürecik
Env. no.	N40A033 (TÜBA env. no: N40A089)
Pafta no.	Şanlıurfa -N40
Tür	höyük
Enlem	37.04.16.9 K
Boylam	38.20.27.5 D
Rakım	535
Yükseklik	30 m
Boyut	275 x 320 m
Konumu	Suruç'un 12.71 km kuzeybatısı, Şanlıurfa-Birecik karayolunun kuzeyindedir. Sadece güney eteğinde köy yerleşimi bulunan höyük , kuzeyde dik bir eğimle ovaya inmektedir.
Devir/ dönem	Kalkolitik (az), İlk Tunç Çağı (ağırlıklı), MÖ 2. binyıl (az), MÖ 1. binyıl, Roma Devri (ağırlıklı), İslam dönemi. Küçük buluntular: Çakmaktaşı aletler.

Adı	Yolboyu
Köy	Yolboyu
Env. no.	N40A032 (TÜBA env. no: N40A088)
Pafta no.	Şanlıurfa -N40
Tür	höyük
Enlem	37.02.17.6 K
Boylam	38.23.05.6 D
Rakım	518
Yükseklik	5 m
Boyut	120 x 80m
Konumu	Suruç'un 7.54 km kuzeybatısında, Şanlıurfa-Birecik karayolunun güneyinde eliptik formlu yayvan bir höyüktür. Kuzey yamacından geçen yolun, kuzeyinde kalan bölümünde köy mezarlığı, güneyinde ve höyük üzerinde yeni yerleşim bulunmaktadır.
Devir/ dönem	İlk Tunç Çağı, MÖ 1. binyıl, Roma Devri, İslam dönemi

Adı	Şehitlik Sırtı
Köy	Yürecik
Env. no.	N40A034 (TÜBA env. no: N40A090)
Pafta no.	Şanlıurfa -N40
Tür	höyük
Enlem	37.04.34.3 K
Boylam	38.20.19.9 D
Rakım	557
Yükseklik	1.5 m
Boyut	90 x 120 m
Konumu	Suruç'un 13.26 km kuzeybatısında, Şanlıurfa-Birecik karayolunun kuzeyinde az eğimli bir yamaç üzerinde bulunmakta, etrafı ve üzeri tarla olarak kullanılmaktadır (lev. 7: res. 11-12, şek. 10).
Devir/ dönem	Paleolitik (az), Neolitik, Kalkolitik. Küçük buluntular: Çakmaktaşı dilgi çekirdekleri, dilgiler ve yongalar, obsidyen dilgi, yoğun kullanımlı havaneli.

Adı	Aşağı Cinnik
Köy	Yürecik
Env. no.	N40A035 (TÜBA env. no: N40A091)
Pafta no.	Şanlıurfa -N40
Tür	höyük
Enlem	37.04.37.4 K
Boylam	38.19.54.1 D
Rakım	558
Yükseklik	1.5 m
Boyut	70 x 80 m
Konumu	Suruç'un 13.70 km kuzeybatısında, Şanlıurfa-Birecik karayolunun kuzeyinde bulunan yerleşmenin, kuzey ve batı bölümü tamamen tesviye edilmiş, üzeri ve çevresi tarla olarak kullanılmaktadır.
Devir/ dönem	Kalkolitik, MÖ 2. binyıl, Roma Devri, İslam dönemi. Küçük buluntular: Çakmaktaşı yongalar, taş kap parçası, pişmiş toprak parçasından boncuk benzeri nesne.

Adı	Aşağı Karıncalı
Köy	Aşağı Karıncalı
Env. no.	N40A036 (TÜBA env. no: N40A092)
Pafta no.	Şanlıurfa -N40
Tür	höyük
Enlem	37.05.41.8 K
Boylam	38.19.25.7 D
Rakım	595
Yükseklik	33 m
Boyut	400 x 325 m
Konumu	Suruç'un 15.74 km kuzeybatısında, Şanlıurfa-Birecik karayolunun kuzeyinde bulunan höyüğün güneyinde ve doğusunda yeni yerleşim mevcuttur. Höyük üzerindeki geniş düzlükte birçok kaçak kazı çukuru bulunmaktadır.
Devir/ dönem	İlk Tunç Çağı (ağırıklı), MÖ 1. binyıl, Roma Devri, İslam dönemi. Küçük buluntular: Çakmaktaşı çekirdek ve yonga, bazalt havan parçası.

Adı	Yukarı Karıncalı
Köy	Yukarı Karıncalı
Env. no.	N40A037.01 (TÜBA env. no: N40A09301)
Pafta no.	Şanlıurfa -N40
Tür	nekropol (kaya mezarları)
Enlem	37.05.56.6 K
Boylam	38.18.15.8 D
Rakım	598
Yükseklik	-
Boyut	80 x 160 m
Konumu	Suruç'un 17.10 km kuzeybatısında, Şanlıurfa-Birecik karayolunun kuzeyindedir. Tamamıyla yeni köy yerleşimi altında kalan kaya mezarları, günümüz yerleşiminde ahır vb. amaçlarla da kullanılmaktadır. Ortalama 5 m uzunluğunda, 0,80 m genişliğinde eğimli bir girişle inilen, çok odalı kaya mezarları, yaklaşık 25 kadardır.
Devir/ dönem	Kaya mezarları (Roma- Son Roma).

Adı	Tuturuç Tepe
Köy	Yukarı Karıncalı
Env. no.	N40A038 (TÜBA env. no: N40A094)
Pafta no.	Şanlıurfa -N40
Tür	höyük
Enlem	37.06.23.6 K
Boylam	38.18.31.9 D
Rakım	568
Yükseklik	-
Boyut	30 x 45 m
Konumu	Suruç'un 17.56 km kuzeybatısında, Şanlıurfa-Birecik karayolunun kuzeyinde kalmaktadır. Fıstık bahçesi ve pamuk tarlası olarak kullanılmaktadır.
Devir/ dönem	Paleolitik (az), MÖ 1. binyıl, İslam dönemi. Küçük buluntular: Yüzeyi eski patinalı çanak çömlek, çekirdek ve yongalar.

Adı	Daban
Köy	-
Env. no.	N40A039 (TÜBA env. no: N40A095)
Pafta no.	Şanlıurfa -N40
Tür	höyük
Enlem	37.07.05.5 K
Boylam	38.17.16.6 D
Rakım	599
Yükseklik	12 m
Boyut	180 x 150 m
Konumu	Suruç'un 19.67 km kuzeybatısında, Şanlıurfa-Birecik karayolunun kuzeyindedir. Konik gövdeli olan höyüğün tepesi mezarlık olarak kullanılmakta, çevresinde kuru tarım yapılmaktadır.
Devir/ dönem	Paleolitik (az), Kalkolitik, MÖ 1. binyıl. Küçük buluntular: Bol çakmaktaşı, dilgi ve yongalar.

Adı	Yeğen
Köy	Yeğen
Env. no.	N40A040 (TÜBA env. no: N40A096)
Pafta no.	Şanlıurfa -N40
Tür	antik yerleşim
Enlem	37.07.25.3 K
Boylam	38.18.23.4 D
Rakım	603
Yükseklik	-
Boyut	-
Konumu	Suruç'un 19.23 km kuzeybatısında, Şanlıurfa-Birecik karayolunun kuzeyindedir. Üzerinde Yeğen köyü bulunan yerleşim, kuzeye doğru hafif meyille yükselen yamaç üzerindedir.
Devir/ dönem	Demir çağı (az), Roma Devri (yoğun), İslam dönemi (az). Küçük buluntular: Çakmaktaşı yumrusundan kıyıcı, çakmaktaşı yonga.

Adı	Misacerik
Köy	Bölen
Env. no.	N40A041 (TÜBA env. no: N40A097)
Pafta no.	Şanlıurfa -N40
Tür	taşocağı
Enlem	37.03.29.5 K
Boylam	38.23.18.3 D
Rakım	563
Yükseklik	-
Boyut	150 x 300 m
Konumu	Suruç'un 9.50 km, Şanlıurfa-Birecik karayolunun kuzeyinde, Bölen köyünün yaklaşık 1.3 km kuzeybatısındaki sırt üzerindedir (lev. 8: res. 13-14).
Devir/ dönem	Roma-Son Roma.

Adı	Değirmen Han
Köy	Büyük Han
Env. no.	N40A04201 ve N40A04202 (TÜBA env. no: N40A09801, N40A9802)
Pafta no.	Şanlıurfa -N40
Tür	höyük, han
Enlem	37.06.00.9 K
Boylam	38.23.48.3 D
Rakım	560
Yükseklik	2 m
Boyut	80 x 80 m
Konumu	Suruç'un 13.87 km kuzeyinde, Şanlıurfa-Birecik karayolundan ayrılan Çarmelik yolunun ikiye böldüğü höyüğün üzerinde değirmen kalıntısı bulunmakta, çevresi tarla olarak kullanılmaktadır (lev. 8: res. 15, şek. 11; lev. 9: res. 16-17, şek. 12).
Devir/ dönem	Neolitik (az), Kalkolitik (çok yoğun), İslam dönemi (çok az), Osmanlı dönemi. Küçük buluntular: Çakmaktaşı aletler, deliciler, dilgi, bazalt havan.

Adı	Çarmelik
Köy	Büyük Han
Env. no.	N40A04301 ve N40A04302 (TÜBA env. no: N40A09901, N40A09902)
Pafta no.	Şanlıurfa -N40
Tür	höyük, han
Enlem	37.07.09.9 K
Boylam	38.23.52.8 D
Rakım	573
Yükseklik	35
Boyut	200 x 180 m
Konumu	Suruç'un 16 km kuzeyinde, Şanlıurfa-Birecik karayolunun kuzeyinde bulunan höyük, bozulmadan kalabilmiştir. Güney eteklerinde köy yerleşimi, güney yamaçlarının bitiminde han kalıntısı mevcuttur (lev. 10: res. 18-20, şek. 13-14)
Devir/ dönem	İlk Tunç Çağı (yoğun), MÖ 2. binyıl, Roma Devri (yoğun), İslam dönemi.

Adı	Kesmetepe
Köy	Büyük Han
Env. no.	N40A04401 ve N40A04402 (TÜBA env. no: N40A10001, N40A10002)
Pafta no.	Şanlıurfa -N40
Tür	taşocağı, kaya mezarı
Enlem	37.06.07.0 K
Boylam	38.25.27.1 D
Rakım	583
Yükseklik	-
Boyut	160 x 250 m
Konumu	Suruç'un 13.88 km kuzeyinde, Şanlıurfa-Birecik karayolunun kuzeyinde, Şanlıurfa'nın 39.98 km doğusunda, Harran'ın 61.08 km kuzeybatısındadır, Çevresinden 50 m kadar yükselen ve üzerinde yaklaşık 250 m çapında düzlük oluşturan, Kesme Tepe'nin üst bölümü taşocağı olarak kullanılmıştır. Kerikül Deresine bakan kuzey yamacında bir kaya mezarı bulunmaktadır.
Devir/ dönem	Roma, Son Roma.

Adı	Kumbel
Köy	Geçit
Env. no.	N40A045 (TÜBA env. no: N40A101)
Pafta no.	Şanlıurfa -N40
Tür	höyük
Enlem	37.05.38.5 K
Boylam	38.26.22.1 D
Rakım	565
Yükseklik	-
Boyut	-
Konumu	Suruç'un 13.09 km kuzeyinde, Şanlıurfa-Birecik karayolunun kuzeyindedir. Höyük, Geçit köyünün kuzey yamacında tamamen yeni yerleşim altındadır.
Devir/ dönem	Roma Devri, İslam dönemi.

Adı	Aşağı Müzeybil
Köy	Aybastı
Env. no.	N40A046 (TÜBA env. no: N40A102)
Pafta no.	Şanlıurfa -N40
Tür	höyük
Enlem	37.03.38.0 K
Boylam	38.25.38.8 D
Rakım	544
Yükseklik	9 m
Boyut	110 x 80 m
Konumu	Suruç'un 9.29 km kuzeyinde, Şanlıurfa-Birecik karayolunun kuzeyinde Aybastı köyünün doğusunda, üzerinde mezarlık olan konik gövdeli bir höyüktür.
Devir/ dönem	İlk Tunç Çağı (yoğun), MÖ 2. binyıl, MÖ 1. binyıl

Adı	Sarım
Köy	Sarım
Envanter no.	N40A04701, N40A04702, N40A04703, N40A04704 (TÜBA env. no: N40A10301, N40A10302, N40A10303, N40A10304)
Pafta no.	Şanlıurfa -N40
Tür	taşocağı, kayamezan, sarnıç, kaya yerleşimi
Enlem	37.04.36.8 K
Boylam	38.28.56.4 D
Rakım	584
Yükseklik	-
Boyut	400 x 250 m
Konumu	Suruç'un 13.32 km kuzeydoğusunda, Şanlıurfa-Birecik karayolunun kuzeyinde, Sarım köyüne yaklaşık 600 metre mesafedeki tepenin kuzey yamaçlarındadır. Taşocakları, kaya mezan, kaya içi yerleşimleri ve sarnıçlar bulunmaktadır (lev. 12: res. 21-22).
Devir/ dönem	Roma, Son Roma.

Adı	Kersan
Köy	Küçük Atşan
Envanter no.	N40A048 (TÜBA env. no: N40A104)
Pafta no.	Şanlıurfa -N40
Tür	höyük
Enlem	37.00.51.6 K
Boylam	38.26.26.5 D
Rakım	488
Yükseklik	4 m
Boyut	400 x 250 m
Konumu	Suruç'un 4.48 km kuzeyinde, Suruç-Aligör yolunun doğusunda, doğu-batı yönünde iki yükseltili bir höyüktür. Kuzey tarafı tesviye edilmiş, etrafı ve üzeri tarla olarak kullanılmaktadır (lev. 12: res. 23-24, şek. 16).
Devir/ dönem	MÖ 1. binyıl, Helenistik Devir, Roma Devri, İslam dönemi. Küçük buluntular: Figürin parçası, yazılı tuğla, kireç taşından mimari süsleme elemanı, volüt bitimli parça.

Adı	Doğanbey
Köy	Doğanbey
Envanter no.	N40A049 (TÜBA env. no: N40A105)
Pafta no.	Şanlıurfa -N40
Tür	düz yerleşim
Enlem	37.01.10.7 K
Boylam	38.27.36.7 D
Rakım	490
Yükseklik	-
Boyut	80 x 80 m
Konumu	Suruç'un 5.82 km kuzeydoğusunda, birkaç hanelik Doğanbey yerleşiminin altında bulunmaktadır.
Devir/ dönem	Kalkolitik (yogun), MÖ 2. binyıl. Küçük buluntular: Bol miktarda yonga, dilgi.

Adı	Atşan
Köy	Topçular
Envanter no.	N40A050 (TÜBA env. no: N40A106)
Pafta no.	Şanlıurfa -N40
Tür	höyük
Enlem	37.00.43.2 K
Boylam	38.26.53.1 D
Rakım	496
Yükseklik	8 m
Boyut	150 x 150 m
Konumu	Suruç'un 4.52 km kuzeydoğusunda, Topçular köyü yerleşimi altında bulunmaktadır.
Devir/ dönem	Roma Devri (az), İslam dönemi. Küçük buluntular: Çakmaktaşı, yongalar.

Adı	Küçük Atşan
Köy	Küçük Topçular
Env. no.	N40A051 (TÜBA env. no: N40A107)
Pafta no.	Şanlıurfa -N40
Tür	höyük
Enlem	37.00.24.7 K
Boylam	38.26.10.9 D
Rakım	488
Yükseklik	4 m
Boyut	80 x 150 m
Konumu	Suruç'un 4 km kuzeyinde, doğu-batı doğrultusunda çift yükseltili bir höyüktür. Batı tarafından toprak alınan höyüğün üzerinde kaçak kazı çukurları mevcut olup, üzerinde ve çevresinde kuru tarım yapılmaktadır.
Devir/ dönem	Roma Devri, İslam dönemi.

Adı	Atşan (2)
Köy	Topçular
Env. no.	N40A052 (TÜBA env. no: N40A108)
Pafta no.	Şanlıurfa -N40
Tür	höyük
Enlem	37.00.25.1 K
Boylam	38.26.46.8 D
Rakım	488
Yükseklik	1 m
Boyut	40 x 40 m
Konumu	Suruç'un 4 km kuzeydoğusunda, az yükseltili düz bir yerleşimdir. Kuzey yönünde yarısından fazlası tesviye edilmiş höyüğün üzeri tarla olarak kullanılmaktadır.
Devir/ dönem	Kalkolitik (tek parça), MÖ 1. binyıl, İslam dönemi. Küçük buluntular; Cam kap parçası.

Adı	Karaköy (2)
Köy	Karaköy
Env. no.	N40A053 (TÜBA env. no: N40A109)
Pafta no.	Şanlıurfa -N40
Tür	düz yerleşim
Enlem	37.00.10.4 K
Boylam	38.26.46.6 D
Rakım	486
Yükseklik	1 m
Boyut	60 x 60 m
Konumu	Suruç'un 4 km kuzeydoğusunda, düz yerleşim görünümündedir. Üzeri tarla olarak kullanılmaktadır.
Devir/ dönem	Neolitik, Kalkolitik, MÖ 2. binyıl (çok az). Küçük buluntular: Delik açılmış deniz kabuğu, çakmaktaşı dilgi ve yonga aletler.

Adı	Boztepe
Köy	Boztepe
Env. no.	O40A054 (TÜBA env. no: O40A074)
Pafta no.	Suruç-040
Tür	höyük
Enlem	36.58.40.5 K
Boylam	38.29.00.2 D
Rakım	496
Yükseklik	25 m
Boyut	450 x 300 m
Konumu	Suruç'un 5.46 km doğusunda, eliptik formlu höyüğün eteklerinde köy yerleşimi, güney yamacı mezarlıktır.
Devir/ dönem	Kalkolitik'ten İlk Tunç Çağına geçiş, İlk Tunç Çağı, MÖ 2. binyıl, Roma Devri. Küçük buluntular: Siyah kırmızı beyaz taneli mozaik parçası.

Adı	Karaköy
Köy	Karaköy
Env. no.	O40A055 (TÜBA env. no: O40A075)
Pafta no.	Suruç-040
Tür	höyük
Enlem	36.59.56.0 K
Boylam	38.27.15.9 D
Rakım	504
Yükseklik	13 m
Boyut	300 x 180 m
Konumu	Suruç'un 4 km kuzeydoğusunda, tepesinde baz istasyonu, batı ve güney eteklerinde köy yerleşimi bulunuyor. Batısının bir bölümü mezarlık olan höyüğün, kuzey eteğinden toprak alımı yapılmıştır.
Devir/ dönem	Kalkolitik, Kalkolitik'ten İlk Tunç Çağına geçiş, MÖ 2. binyıl. Küçük buluntu: Çakmaktaşı dilgiler ve bazalt vurgu taşı.

Adı	Yalı Mezraası
Köy	Yalı
Env. no.	N40A057 (TÜBA env. no: N40A110)
Pafta no.	Şanlıurfa -N40
Tür	düz yerleşim (seramik üretim yeri)
Enlem	37.02.07.8 K
Boylam	38.28.11.1 D
Rakım	514
Yükseklik	-
Boyut	30 x 30 m
Konumu	Suruç'un 8 km kuzeydoğusunda, Şanlıurfa-Birecik karayolunun 500 metre kadar güneyindeki Beylum Deresinin başladığı yerde, kuzey yamaçta bulunmaktadır. Yoğun kaçak kazı mevcuttur.
Devir/ dönem	Kalkolitik'ten İlk Tunç Çağına geçiş, İlk Tunç Çağı.

Adı	Makuş
Köy	Yalı
Env. no.	N40A056 (TÜBA env. no: N40A113)
Pafta no.	Şanlıurfa -N40
Tür	höyük
Enlem	37.00.28.0 K
Boylam	38.27.34.2 D
Rakım	481
Yükseklik	-
Boyut	-
Konumu	Suruç'un 5 km kuzeydoğusunda. Üzerinde yeni yerleşim olan höyüğün kuzeyinde mezarlık bulunmaktadır (lev. 12: res. 25-27, şek. 16).
Devir/ dönem	MÖ 1. binyıl, Roma, İslam. Küçük buluntu: Figürin başı)

Adı	Büyük Midip
Köy	Büyük Sergen
Env. no.	N40A058 (TÜBA env. no: N40A111)
Pafta no.	Şanlıurfa -N40
Tür	höyük
Enlem	37.00.37.9 K
Boylam	38.28.50.4 D
Rakım	481
Yükseklik	5 m
Boyut	14 x 120 m
Konumu	Suruç'un 6.5 km kuzeydoğusunda bulunan höyüğün kuzey ve batısında köy yerleşimi mevcuttur. Höyüğün bir bölümü mezarlık bir bölümü de tarla olarak kullanılmaktadır (lev. 12: res. 28-29; lev. 13: şek. 17).
Devir/ dönem	Kalkolitik (Halaf, Obeyd), Kalkolitik'ten İlk Tunç Çağına geçiş (Uruk), MÖ 1. binyıl, İslam dönemi. Küçük buluntu: Çakmaktaşı dilgiler, cam bilezik ve kap dibi.

Adı	Bulgan
Köy	-
Env. no.	N40A059 (TÜBA env. no: N40A112)
Pafta no.	Şanlıurfa -N40
Tür	höyük
Enlem	37.00.02.7 K
Boylam	38.28.37.5 D
Rakım	477
Yükseklik	4 m
Boyut	90 x 45 m
Konumu	Suruç'un 5.5 km kuzeydoğusundadır. Güneybatısında yeni köy yerleşimi olan höyüğün, bir bölümü tarla olarak kullanılmaktadır.
Devir/ dönem	İlk Tunç Çağı (az), MÖ 1. binyıl (yoğun), Roma Devri, İslam dönemi.

Adı	Ömerik
Köy	Atyolu
Env. no.	O40A060 (TÜBA env. no: O40A077)
Pafta no.	Suruç-O40
Tür	höyük
Enlem	36.59.47.1 K
Boylam	38.29.36.7 D
Rakım	488
Yükseklik	-
Boyut	60 x 60 m
Konumu	Suruç'un 6.72 km doğusunda bulunan höyüğün üzerinde köy yerleşimi bulunmakta, doğu bölümü mezarlık olarak kullanılmaktadır.
Devir/ dönem	Kalkolitik (yoğun), Obeyd, Kalkolitik'ten İlk Tunç Çağına geçiş (yoğun), MÖ 1. binyıl (az). Küçük buluntu: Çakmaktaşı yongalar.

Adı	Tel Haram
Köy	Karaköy
Env. no.	O40A061 (TÜBA env. no: O40A078)
Pafta no.	Suruç-O40
Tür	höyük
Enlem	36.59.17.0 K
Boylam	38.27.52.6 D
Rakım	465
Yükseklik	5 m
Boyut	60 x 80 m
Konumu	Suruç'un 4 km doğusundadır. Dozerle açılmış sondaj ve tüneller şeklinde kaçak kazı çukurları bulunmakta, üzeri buğday tarlası olarak kullanılmaktadır.
Devir/ dönem	İlk Tunç Çağı (az), MÖ 1. binyıl (yoğun), Hellenistik (az), Roma Devri (yoğun), İslam dönemi.

Adı	Büyük Şevran
Köy	Büyük Yolcular
Env. no.	O40A062 (TÜBA env. no: N40A079)
Pafta no.	Suruç-O40
Tür	düz yerleşim
Enlem	36.58.35.4 K
Boylam	38.28.00.6 D
Rakım	461
Yükseklik	1.5 m
Boyut	60 x 60 m
Konumu	Suruç'un 4 km doğusunda, Boztepe-Suruç yolunun 100 m kadar güneyinde, düz yerleşim görünümünde olan höyük, buğday tarlası olarak kullanılmaktadır.
Devir/ dönem	MÖ 1. binyıl (yoğun), Roma Devri, İslam dönemi, Küçük buluntu: Açık yeşil renkte cam kap parçaları.

EK 2: SURUÇ OVASI (ŞANLIURFA, SURUÇ) YÜZEY ARAŞTIRMASI BULUNTU YERİ NUMARALARINA GÖRE DİZİN

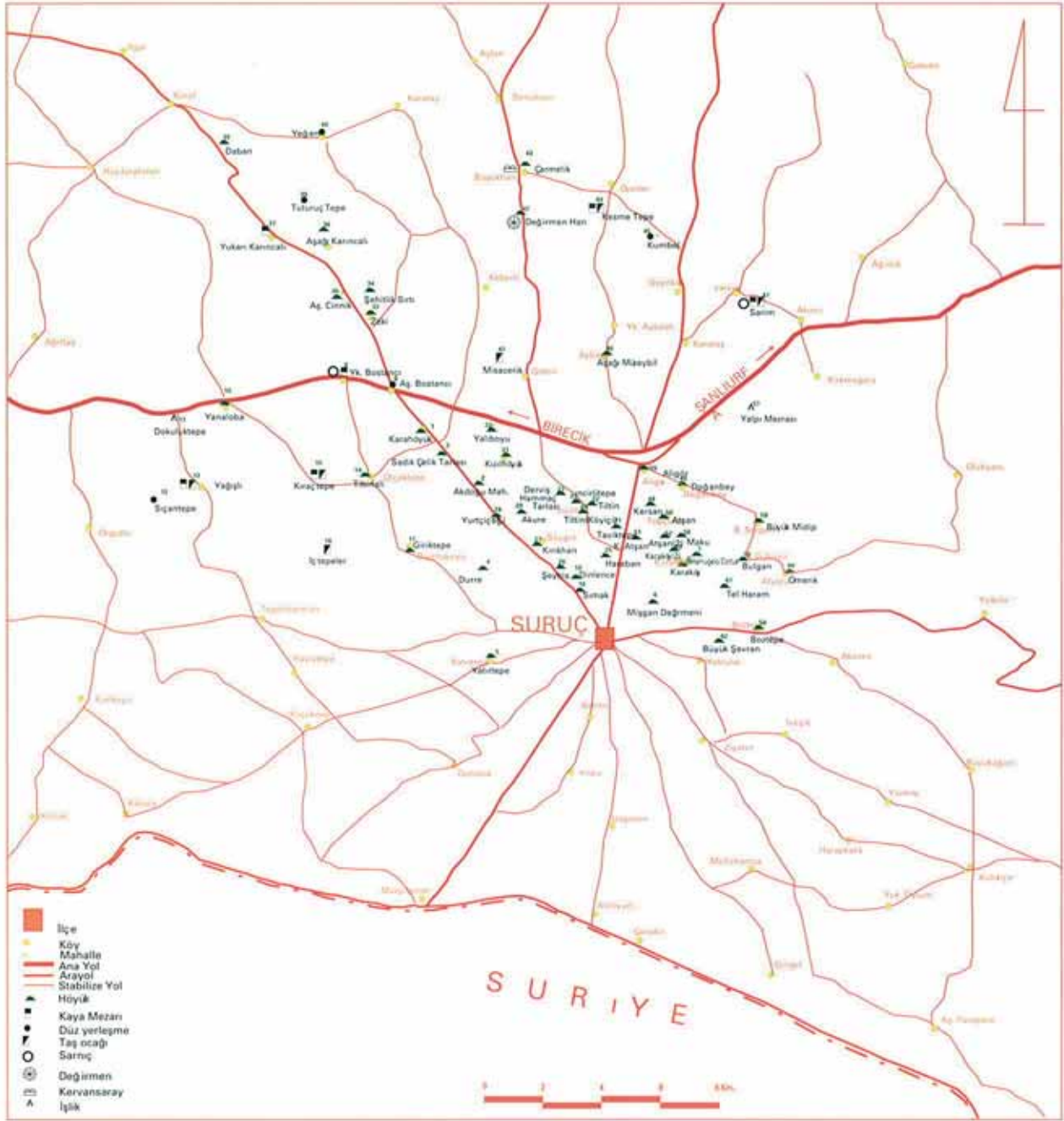
Buluntu yeri no.	TÜBA env. no.	Buluntu yeri/ adı	Türü
N40A001	N40A063	Karahöyük	höyük
N40A002	N40A064	Akdoğan Mahallesi (Haramsar)	höyük
N40A003	N40A065	Sadık Çelik Tarlası	höyük
O40A004	O40A068	Durre	höyük
O40A005	O40A069	Yatırtepe	höyük
O40A006	O40A070	Mışgan Değirmeni	höyük
N40A007	N40A066	Hamagela Cortuk	höyük
N40A008	N40A067	Aşağı Bostancı	höyük
N40A009	N40A068	Yukarı Bostancı	höyük
N40A010	N40A069	Yanaloba	höyük
N40A011	N40A070	Dokulaktepe	çakmaktaşı atölyesi
N40A012	N40A071	Sıçan Tepe	höyük
N40A013	N40A072	Yağışlı	taşocağı
N40A014	N40A073	Timinali	höyük
N40A01501	N40A07401	Kıraçtepe	taşocağı
N40A01502	N40A07402	Kıraçtepe	nekropol
N40A01601	N40A07501	Üçtepeler	taşocağı
N40A01602	N40A07502	Üçtepeler	kaya mezarı
N40A017	N40A076	Girik Tepe	höyük
O40A018	O40A071	Sımak	höyük
O40A019	O40A072	Dinlence	höyük
N40A020	N40A077	Aligör	höyük
N40A021	N40A078	Tavik Tepe	höyük
N40A022	N40A079	Tiltin	höyük
N40A023	N40A080	İnciritepe	höyük
N40A024	N40A081	Tiltin (Köyüğü)	höyük
N40A025	N40A082	Haraban	höyük
O40A026	O40A073	Şeyhis	höyük
N40A027	N40A083	Kırıkhan	höyük
N40A028	N40A084	Yurtçiçeği	höyük
N40A029	N40A085	Akure	höyük
N40A030	N40A086	Derviş Hammaç Tarlası	höyük
N40A031	N40A087	Kızılhöyük	höyük
N40A032	N40A088	Yolboyu	höyük

Buluntu yeri no.	TÜBA env. no.	Buluntu yeri/ adı	Türü
N40A033	N40A089	Zekiköy	höyük
N40A034	N40A090	Şehitlik Sırtı	höyük
N40A035	N40A091	Aşağı Cinnik	höyük
N40A036	N40A092	Aşağı Karıncalı	höyük
N40A03701	N40A09301	Yukarı Karıncalı	kaya mezarları
N40A038	N40A094	Tuturuç Tepe	höyük
N40A039	N40A095	Daban	höyük
N40A040	N40A096	Yeğen	antik yerleşim
N40A041	N40A097	Misacerik	taşocağı
N40A04201	N40A09801	Değirmen Han	höyük
N40A04202	N40A09802	Değirmen Han	han
N40A04301	N40A09901	Çarmelik	höyük
N40A04302	N40A09902	Çarmelik	han
N40A04401	N40A10001	Kesmetepe	taşocağı
N40A04402	N40A10002	Kesmetepe	kaya mezarı
N40A045	N40A101	Kumbel	höyük
N40A046	N40A102	Aşağı Müzeybil	höyük
N40A04701	N40A10301	Sarım	taşocağı
N40A04702	N40A10302	Sarım	kaya mezarı
N40A04703	N40A10303	Sarım	sarnıç
N40A04704	N40A10304	Sarım	kaya yerleşimi
N40A048	N40A104	Kersan	höyük
N40A049	N40A105	Doğanbey	düz yerleşim
N40A050	N40A106	Atşan	höyük
N40A051	N40A107	Küçük Atşan	höyük
N40A052	N40A108	Atşan (2)	höyük
N40A053	N40A109	Karaköy (2)	düz yerleşim
O40A054	O40A074	Boztepe	höyük
O40A055	O40A075	Karaköy	höyük
N40A056	N40A113	Makuş	höyük
N40A057	N40A110	Yalıp Mezaası	düz yerleşim
N40A058	N40A111	Büyük Midip	höyük
N40A059	N40A112	Bulgan	höyük
O40A060	O40A077	Ömerik	höyük
O40A061	O40A078	Tel Haram	höyük
O40A062	O40A079	Büyük Şevran	düz yerleşim

EK 3: SURUÇ OVASI ARKEOLOJİK KÜLTÜR TABAKALARININ SAYISAL DAĞILIMI

No.	Buluntu yeri	Paleolitik	Neolitik	Kalkolitik			İTÇ	MÖ 2. bin	MÖ 1. bin	Hellenistik	Roma	Ortaçağ
				Kalkolitik	Halaf	Obeyt						
A 001	Karahöyük			X	X	X	X	X	X		X	X
A 002	Akdoğu Mahallesi	X	X								X	X
A 003	Sadık Çelik Tarlası	X	X	X			X				X	X
A 004	Durre			X				X	X		X	X
A 005	Yatırtepe			X			X	X			X	X
A 006	Mişgan Değirmeni						X		X		X	X
A 007	Hamagela Cortuk			X	X	X	X	X	X		X	X
A 008	Aşağı Bostancı						X	X	X		X	X
A 009	Yukarı Bostancı										X	X
A 010	Yanaloba								X		X	X
A 011	Dokuluktepe	X										
A 012	Sıçan Tepe								X		X	X
A 013	Yağışlı										X	
A 014	Timinali		X	X		X	X		X	X	X	
A 015	Kıraçtepe										X	
A 016	Üçtepeler									X		
A 017	Girik Tepe		X	X	X	X	X	X			X	
A 018	Sımak							X		X	X	
A 019	Dinlence							X	X	X	X	
A 020	Aligör						X	X	X	X		
A 021	Tavik Tepe		X	X	X	X	X	X	X	X	X	
A 022	Tiltin						X	X	X	X	X	
A 023	İncirli Tepe						X	X	X	X	X	
A 024	Tiltin (Köyü)						X	X			X	
A 025	Haraban								X	X	X	
A 026	Şeyhis								X	X	X	
A 027	Kırıkhan									X	X	
A 028	Yurtçiçeği								X		X	
A 029	Akure								X	X	X	
A 030	Derviş Hammaç Tarlası								X	X	X	
A 031	Kızılhöyük							X		X	X	
A 032	Yolboyu						X		X	X	X	
A 033	Zekiköy			X	X		X	X	X	X	X	
A 034	Şehitlik Sırtı	X	X	X	X							
A 035	Aşağı Cinnik			X				X		X	X	
A 036	Aşağı Karıncalı						X		X	X	X	
A 037	Yukarı Karıncalı										X	
A 038	Tuturuç Tepe	X							X		X	
A 039	Daban	X		X	X	X			X			
A 040	Yeğen							X	X		X	
A 041	Misacerik										X	
A 042	Değirmen Han		X	X	X	X						X

No.	Buluntu yeri	Paleolitik	Neolitik	Kalkolitik			İtç	MÖ 2. bin	MÖ 1. bin	Hellenistik	Roma	Ortaçağ
				Kalkolitik	Halaf	Obeyt						
A043	Çarめilk						X	X			X	X
A044	Kesme Tepe										X	
A045	Kumbel										X	
A 046	Aşağı Müzeybil						X	X	X			
A 047	Sarım										X	
A 048	Kersan								X	X	X	X
A 049	Doğanbey			X	X	X		X				
A 050	Atşan										X	X
A 051	Küçük Atşan										X	X
A 052	Atşan (2)			X					X			X
A 053	Karaköy (2)		X	X				X				
A 054	Boztepe			X			X	X				
A 055	Karaköy			X	X	X		X				
A 056	Makuş								X		X	X
A 057	Yalpi Mezraası			X			X					
A 058	Büyük Midip			X	X	X	X		X			X
A 059	Bulgan						X		X		X	X
A 060	Ömerik			X		X	X		X			
A 061	Tel Haram						X		X	X	X	X
A 062	Büyük Şevran								X		X	X
GENEL TOPLAM		8	6	22	13	12	23	21	33	3	45	44

Şek. 1. Suruç Ovası 2003 yılı yüzey araştırmasında saptanan eski yerleşme yerlerinin genel dağılım haritası.

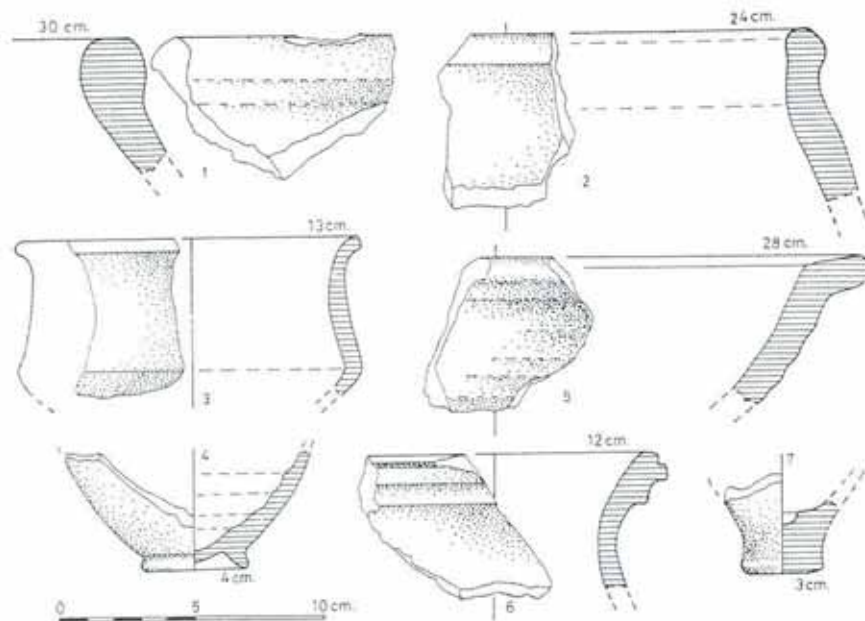
Levha 2

Res. 1. Aligör'ün kuzeyden görünümü.

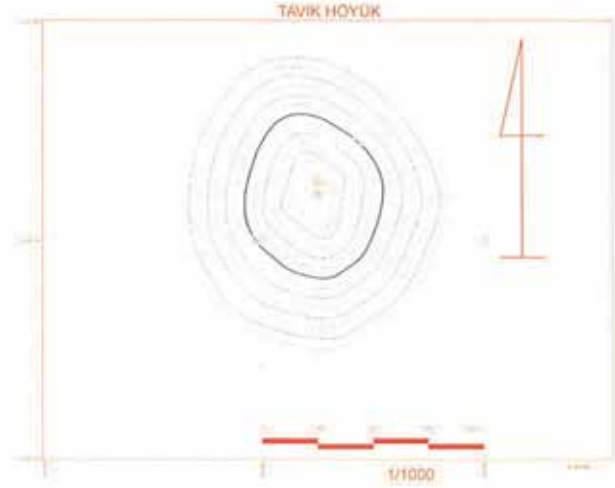
Res. 2. Aligör'den yüzey araştırması sırasında toplanan küçük buluntular.

Şek. 2. Aligör'den yüzey araştırması sırasında toplanan küçük buluntular (1-2: İlk Tunç Çağı; 3-4: 2. binyıl; 5: Roma Devri; 6-7: Ortaçağ).

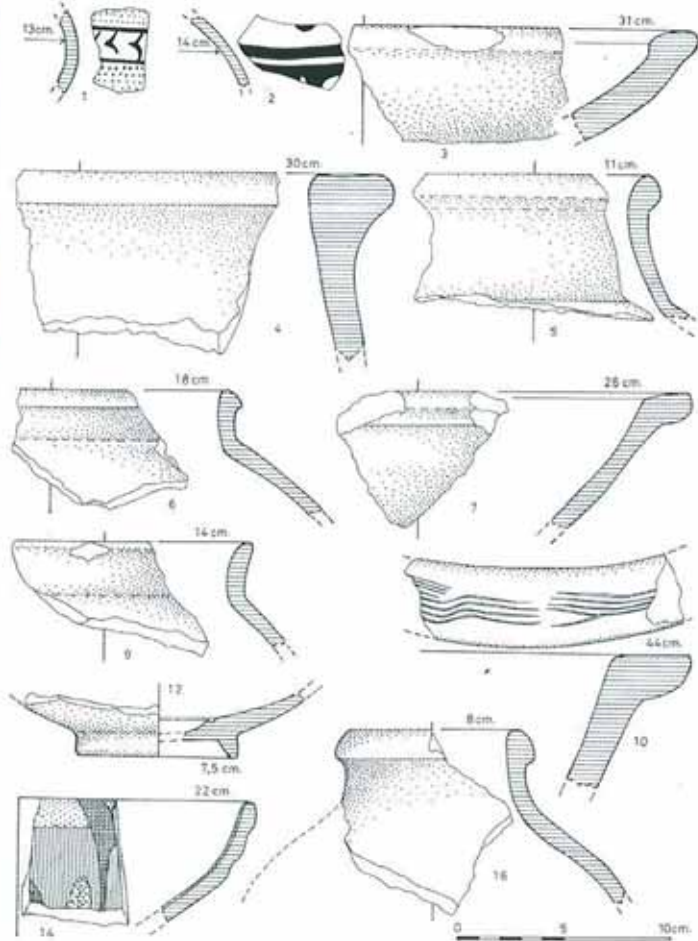
Res. 3. Tavik Tepenin (env. no: N40A021) kuzeybatıdan görünüm.

Şek. 3. Tavik Tepe, topografik çizim.

Res. 4. Tavik Tepe yüzey araştırmasında toplanan çanak çömlek parçalarından örnekler.

Şek. 4. Tavik Tepe yüzey buluntularının çizimleri
(1: Halaf; 2: Obeyd; 3-4: İlk Tunç Çağı; 5-6: 2. binyıl;
7 ve 9: 1. binyıl; 10 ve 12: Roma Devri; 14 ve 16: Ortaçağ).

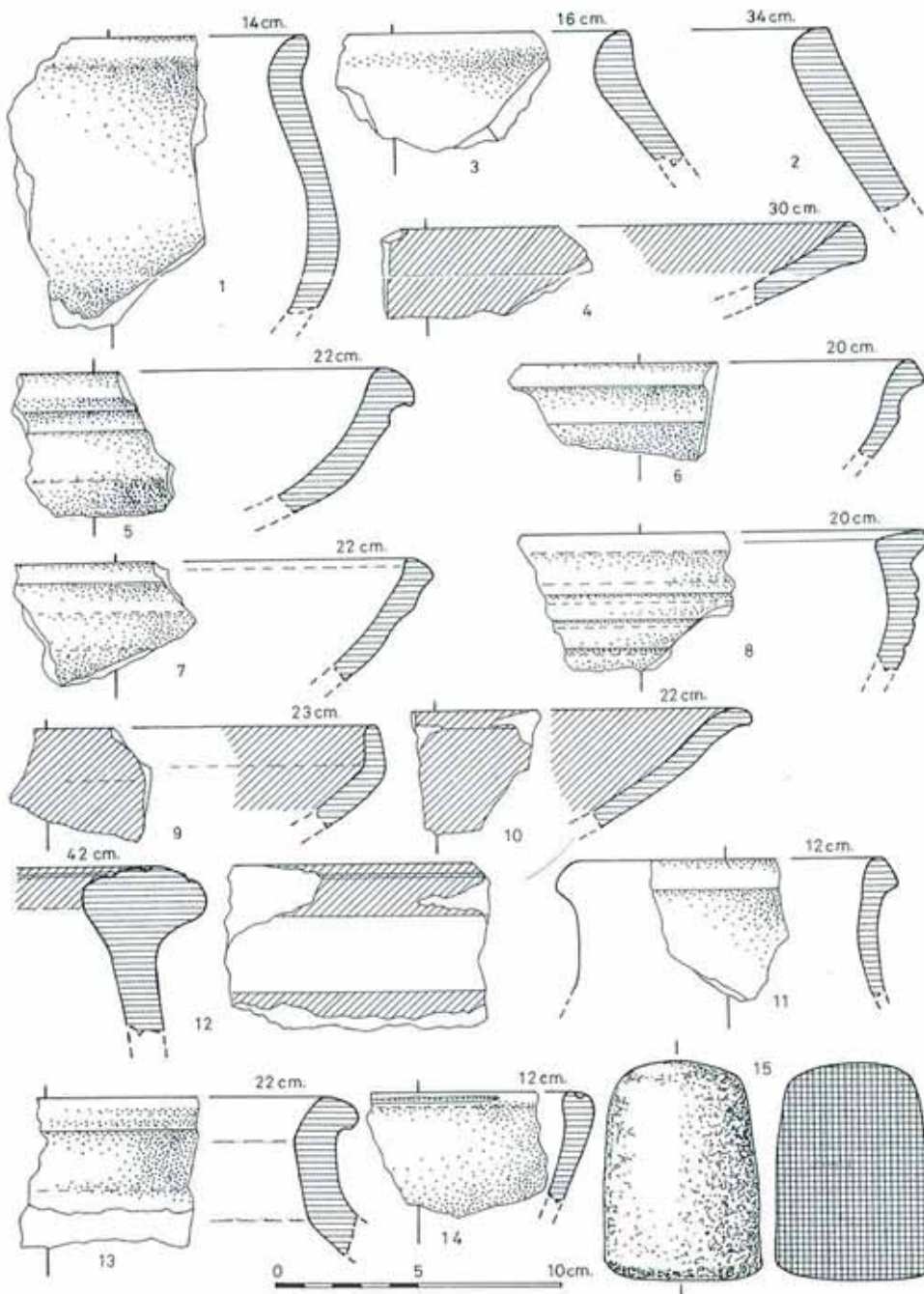
Levha 4

Res. 5. Tiltin Höyüğün (env. no: N40A022) güneydogudan görünüm.

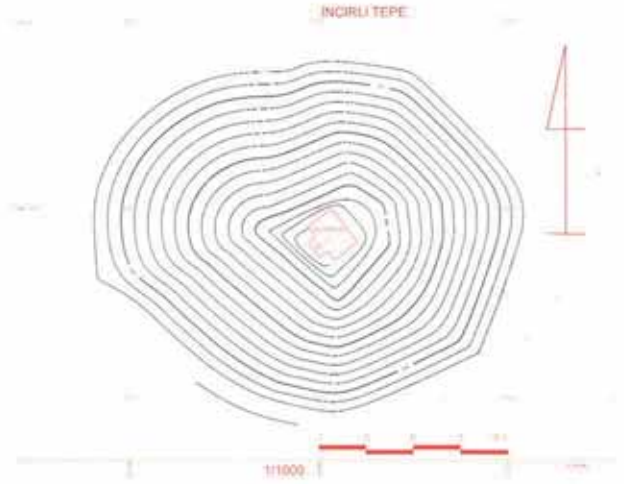
Res. 6. Tiltin, yüzey araştırması buluntuları.

Şek. 5. Tiltin Höyük yüzey buluntularının çizimleri
(1-3: İlk Tunç Çağı;
4-6: 2. binyıl;
7 ve 8: 1. binyıl;
13 ve 14: Roma Devri).

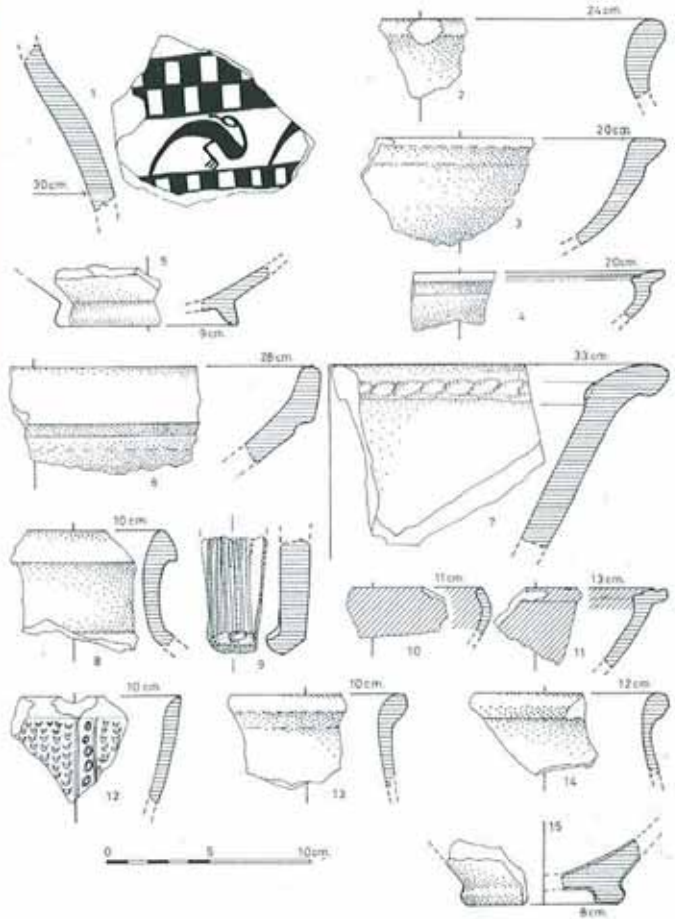
Res. 7. Incirli Tepe (env. no: N40A023) höyüğün doğudan görünümü.

Şek. 6. Incirli Tepe'nin topografik çizimi.

Res. 8. Incirli Tepe yüzey araştırması buluntuları.

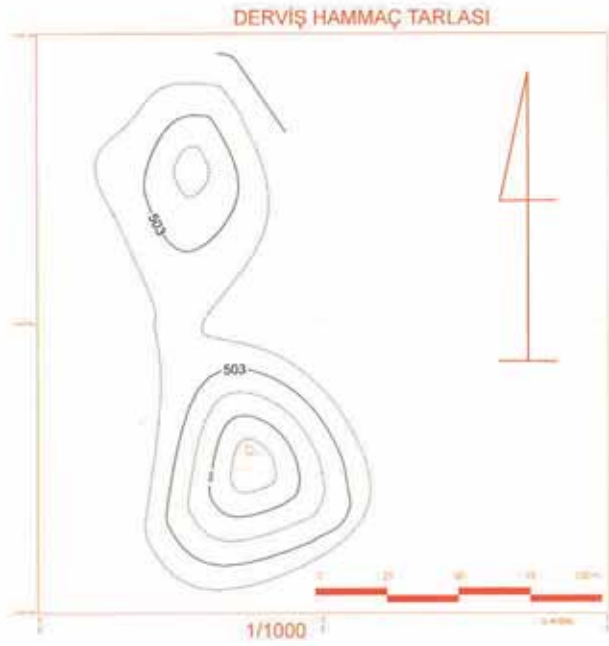

Şek. 7. Incirli Tepe, yüzey buluntularının çizimleri (1-2: İlk Tunç Çağı; 3-5: 2. binyıl; 6-9: 1. binyıl; 10 ve 11: Roma Devri; 12-15: Ortaçağ).

Levha 6

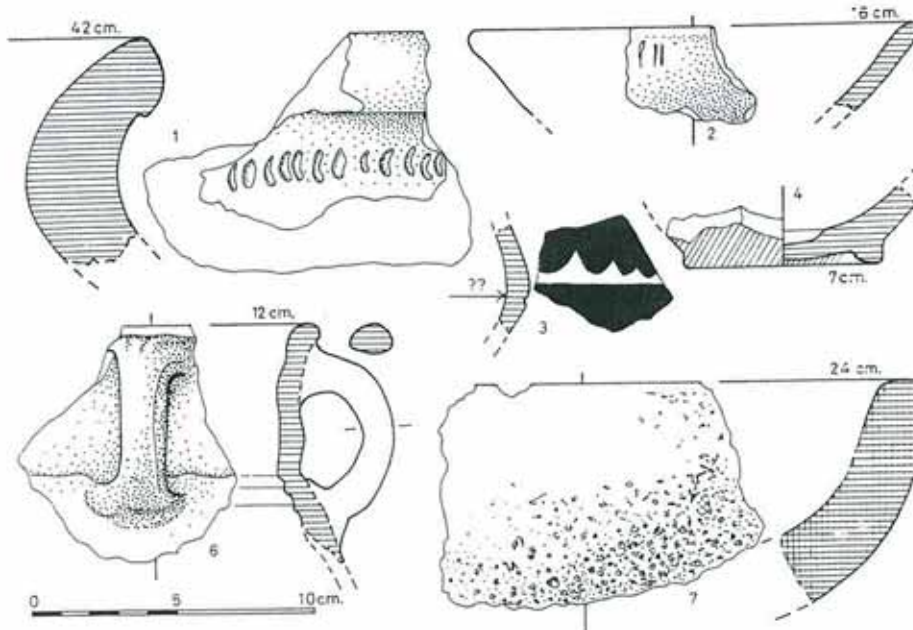
Res. 9. Derviş Hammaç Tarlasının (env. no: N40A030) güneyden görünüm.

Şek. 8. Derviş Hammaç Tarlası topografik çizimi.

Res. 10. Derviş Hammaç Tarlası yüzey araştırması buluntuları.

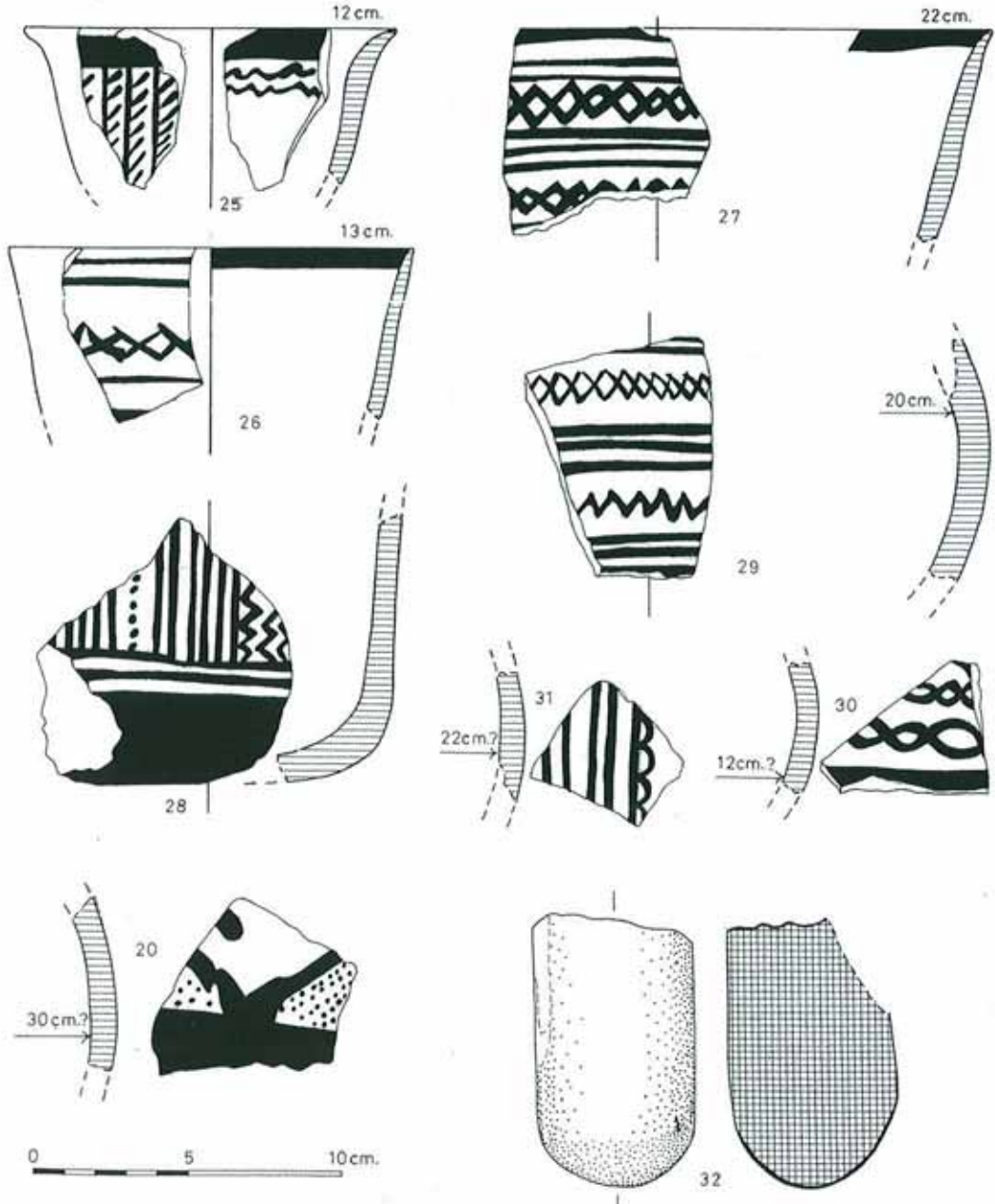
Şek. 9. Derviş Hammaç Tarlasında yüzeyde bulunan 1. binyıl, Roma ve Ortaçağ-İslam çanak çömlek buluntularının çizimleri (1-2: 1. binyıl; 3-4: Roma Devri; 6-7: Ortaçağ).

Res. 11. Şehitlik Sırtı (env. no. N40A034) höyük yerleşiminin doğudan görünümü.

Res. 12. Şehitlik Sırtı yüzey araştırması buluntuları.

Şek. 10.
Şehitlik Sırtı
höyük
yerleşimi
yüzey
buluntularının
çizimleri
(20, 25-30:
Halaf).

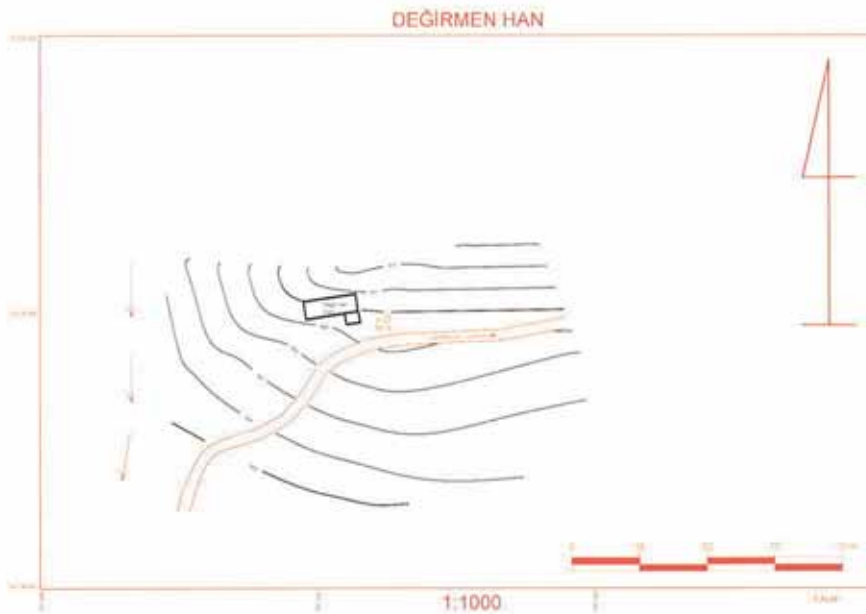
Levha 8

Res. 13. -14. Misacerik Taşocağının (env. no: N40A041) genel görünümü.

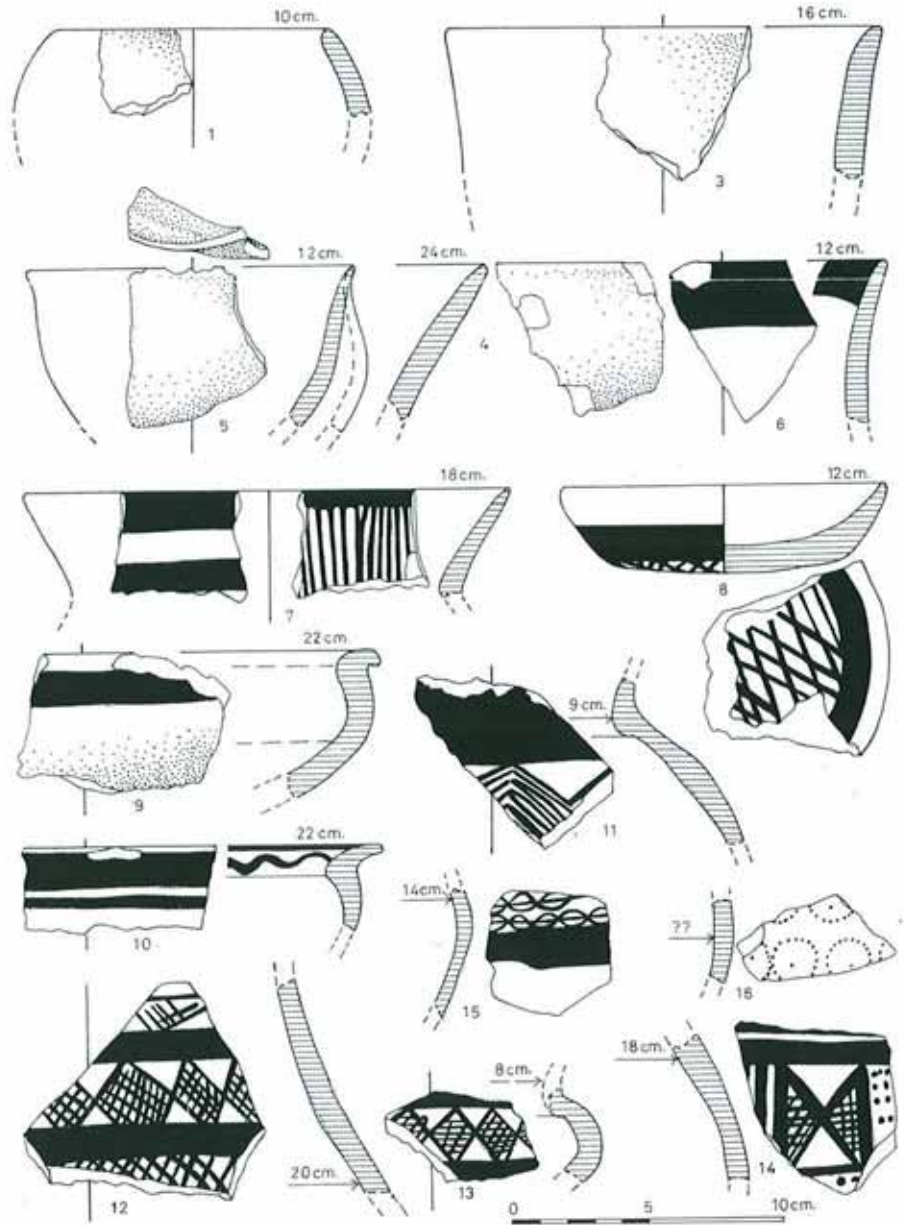
Res. 15. Degirmen Han yerleşimi (env. no: N40A04201) ve yerleşime adını veren Degirmen Hanın (env. no: N40A04202) doğudan görünümü.

Şek. 11. Degirmen Han yerleşim alanının (env. no: N40A04201) topografik çizimi.

Res. 16. - 17. Degirmen Han yerleşimi yüzey araştırmasının buluntuları.

Şek. 12. Degirmen Han yüzey araştırması yüzey buluntularının çizimi
 (1: Neolitik;
 3-5: Kalkolitik;
 6-8 ve 11-16: Halaf;
 9 ve 10: Obeyd).

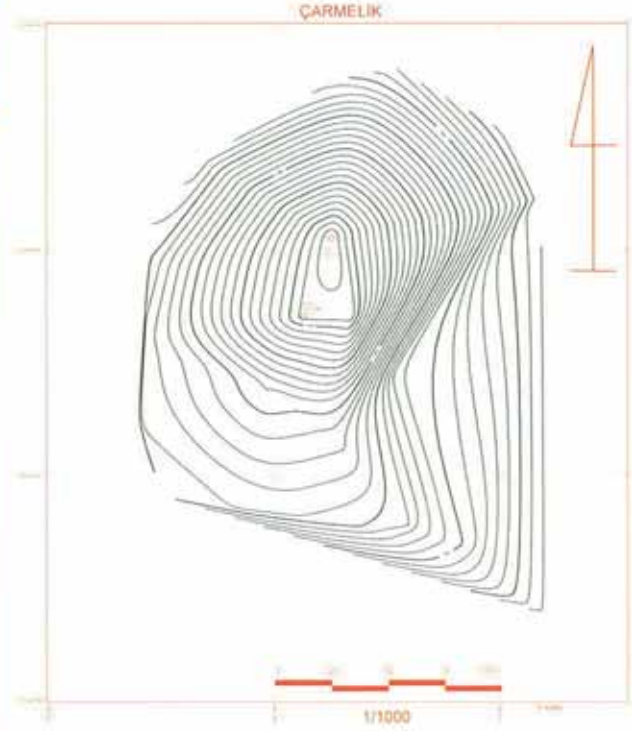
Levha 10

Res. 18. Çarmelik höyük yerleşiminin (env. no: N40A04301) güneyden görünüm.

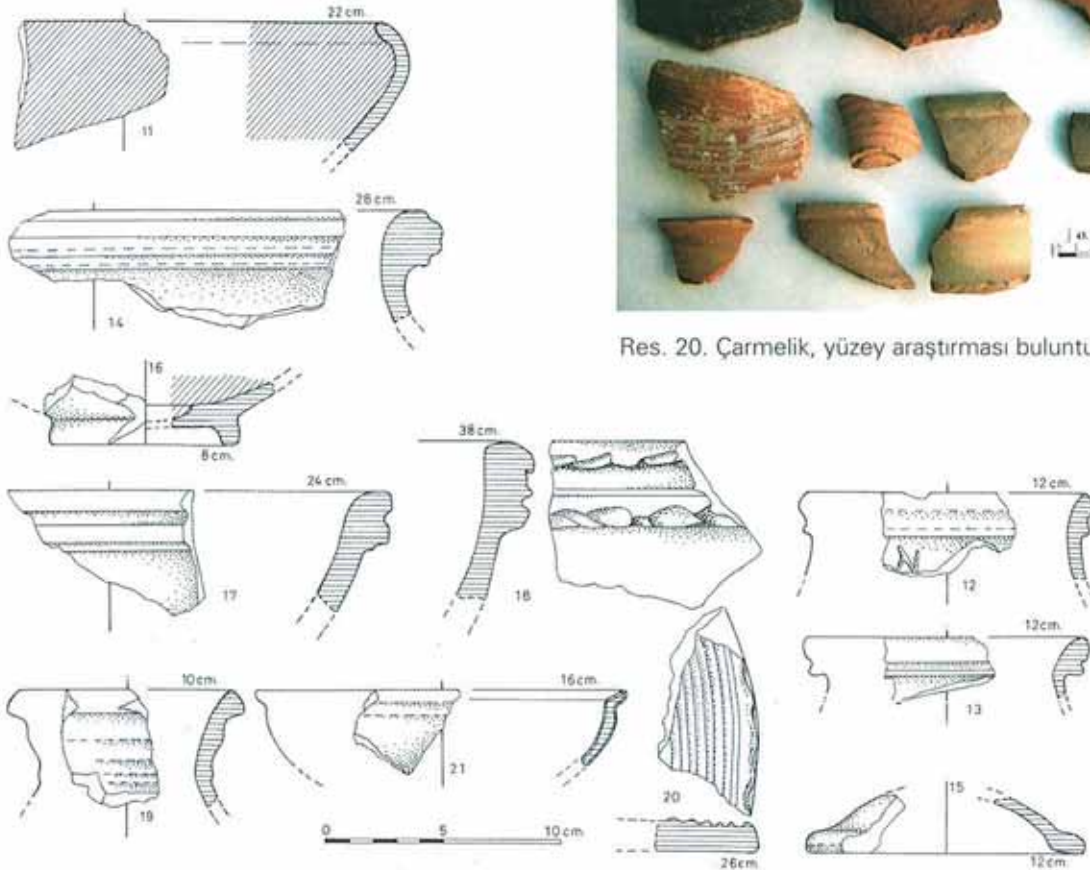
Res. 19. Çarmelik, yüzey araştırması buluntuları.

Şek. 13. Çarmelik yerleşim alanının topografik çizimi.

Res. 20. Çarmelik, yüzey araştırması buluntuları.

Şek. 14. Çarmelik, yüzey buluntularının çizimi (11-16: Roma Devri; 17-21: Ortaçağ).

Res. 21. Sarım taşocağının (env. no: N40A04701) genel görünüm.

Res. 22. Sarım taşocağındaki kaya mezarının (env. no: N40A04702) batıdan görünüm.

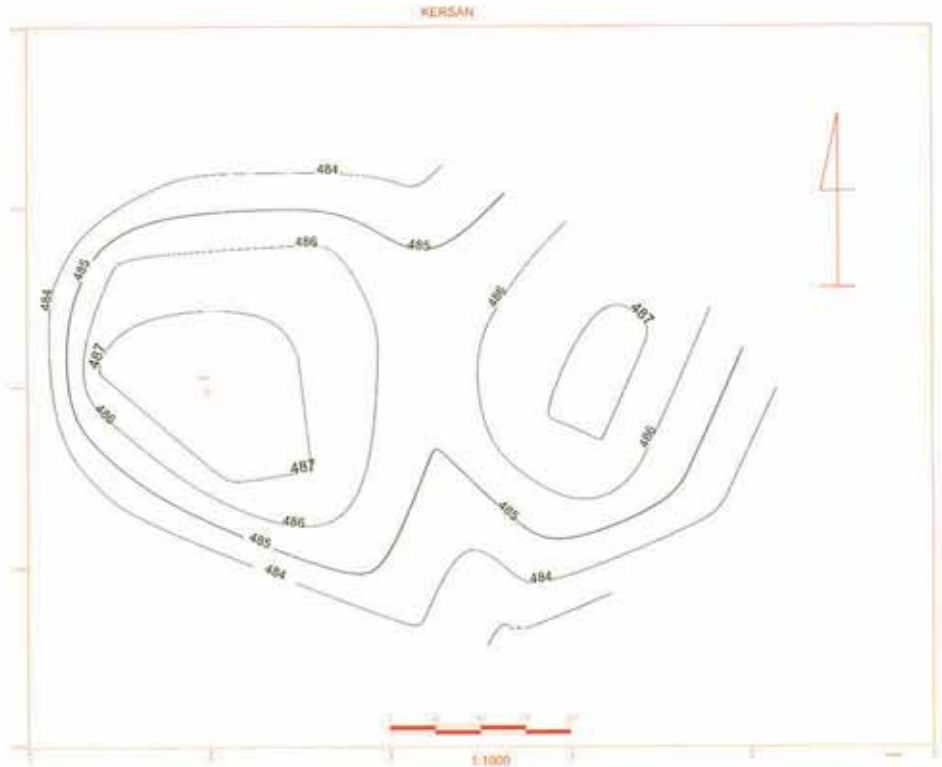

Res. 23. 1 Kersan höyük yerleşiminin (env. no: N40A048) güneybatıdan görünümü.

Res. 24. Kersan höyük yüzey araştırması buluntuları.

Şek. 15. Kersan yerleşim alanının topografik çizimi.

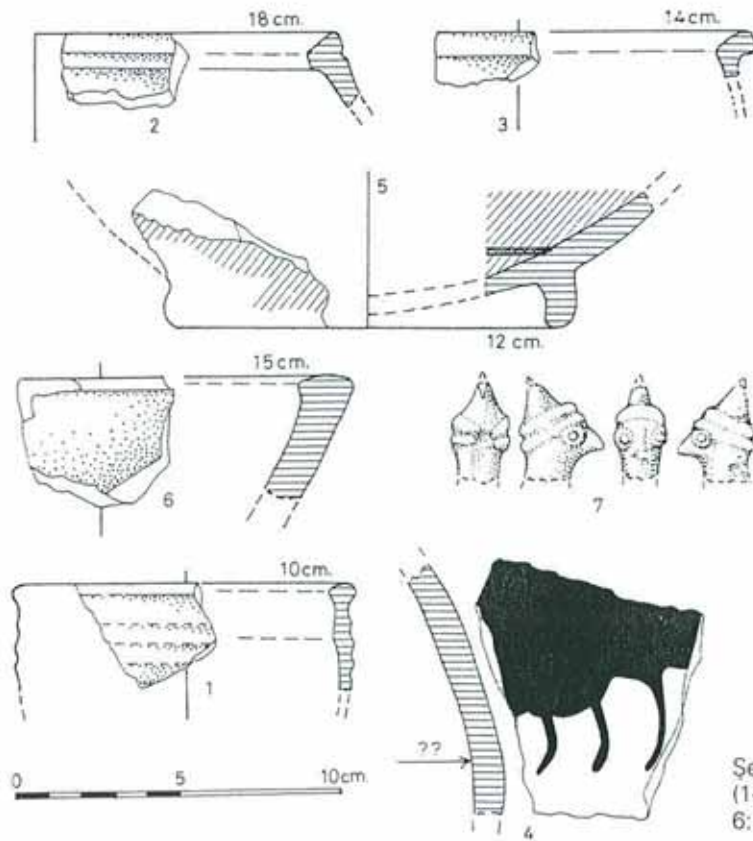
Levha 12

Res. 25. Makuş (env. no: N40A056) yerleşiminin batıdan görünümü

Res. 26. Makuş yüzey araştırması buluntuları.

Şek. 16. Makuş buluntularının çizimi
(1-3: 1. binyıl; 4-5: Roma Devri;
6: Ortaçağ; 7: MÖ 2. binyıl).

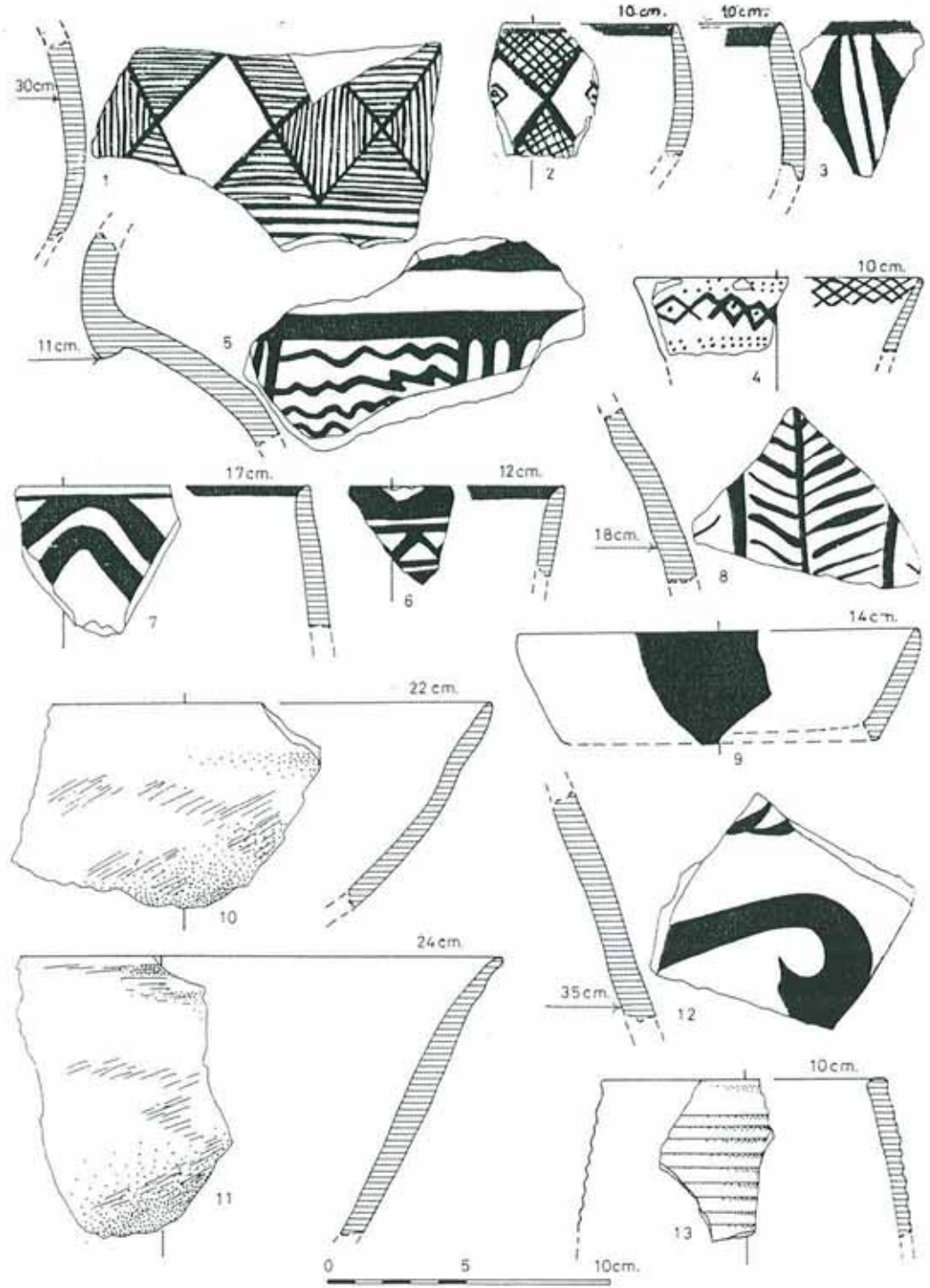
Res. 27. Makuş yüzey araştırmasında bulunan figürin başı (MÖ 2. binyıl).

Res. 28. Büyük Midip (env. no: N40A058) höyük yerleşiminin güneyden görünümü.

Res. 29. Büyük Midip yüzey araştırması buluntuları.

Şek. 17. Büyük Midip (env. no: N40A058) yüzey araştırmasında bulunan Kalkolitik, Halaf, Obeyd, Kalkolitik-İlk Tunç Çağı geçişi ve 1. binyıla ait çanak çömlek parçaları (1-5: Halaf; 6-9: Obeyd; 10-11: Kalkolitik - İlk Tunç Çağı geçişi dönemi; 12-13: 1. binyıl).

Res. 30. Suruç Ovasında 2003 yılı arkeolojik envanter çalışmasını yürüten araştırma ekibi. Soldan sağa Sabri Aydal, Serap Uzer, Ayşe Özkan, Nurettin Yardımcı, Sabri Kızıltan, Mustafa Kır, Aysu Niksarlı ve Sait Yılmaz.

Birecik (Şanlıurfa) Yöresinin Temel Jeolojik Özellikleri ve Jeolojik Miras Envanteri

Okay GÜRPINAR* / M. Namık YALÇIN* / Ali Malik GÖZÜBOL* / Atiye TUĞRUL* /
Süleyman DALGIÇ* / Mustafa KORKANÇ* / Hakan HOŞGÖRMEZ* / Yıldız ALTINOK** /
Naşide ÖZER** / Murat ÖZLER* / Özlem BULKAN-YEŞİLADALI* / Ömer ÜNDÜL* /
İ. Halil ZARİF* / Tahsin ŞENYUVA*

ANAHTAR SÖZCÜKLER/ KEYWORDS

Birecik, Şanlıurfa, jeoloji, depremsellik, yapı taşları, su tüneli, jeo-arkeoloji

Birecik, Şanlıurfa, geology, seismicity, building-stones, irrigation tunnel, geo-archeology

ÖZET/ SUMMARY

Türkiye Bilimler Akademisi - Türkiye Kültür Sektörü (TÜBA-TÜKSEK) kapsamında başlatılmış Türkiye Kültür Envanteri Projesi çalışmalarını özellikle arkeoloji ve mimari konularında jeolojik bilgi ve verilere de gereksinim olduğunu ortaya koymuştur. Bu nedenle, gerek değişik alanlarda envanter çalışmalarını yürüten grupların jeoloji konusundaki gereksinimlerine cevap verebilmek ve gerekse jeolojik doğal anıtların ve oluşumların (jeolojik miras) envanterinin yapılması amacıyla "Temel Jeolojik Özellikler ve Doğal Anıtlar (Jeolojik Miras) Envanteri" başlıklı proje çalışmaları başlatılmıştır.

2002 yılı sonlarında başlatılan projede, envanter çalışmaları için seçilen iki pilot bölgeden biri olan Birecik yöresine öncelik verilerek ilk aşamada diğer araştırma gruplarının gereksinimlerinin karşılanması için, yörenin temel jeolojik özelliklerinin ortaya konması hedeflenmiştir. Bu bağlamda 1:25000 ölçekli bir jeolojik harita derlenmiş ve çeşitli veri katmanları halinde sayısal ortama aktarılmıştır. Buna paralel olarak Birecik ve yöresindeki deprem aktivitesi değerlendirilerek depremselliğe ilişkin veri kat-

The inventory studies within the TÜBA-TÜKSEK Turkey's Cultural Inventory Project have shown that information on various geological aspects is required particularly by the archeologists and architectural historians. Therefore, both in order to fulfill the requirements of different project teams regarding geological aspects and to initiate inventory studies for natural geological monuments and features (geological heritage), a project entitled "Geology and Geological Heritage Inventory" was initiated.

Studies within this project began towards the end of 2002 in the Birecik area, which is one of the pilot regions of the TÜBA-TÜKSEK Project. In order to fulfill the requirements of other project groups in the field of geology, we started with the documentation of the general geology of the Birecik area. For this purpose a geological map in scale 1:25000 was compiled and digitized in form of different data layers. Furthermore, the seismicity of the greater Birecik area was assessed and various data layers were compiled.

* Prof. Dr. Okay GÜRPINAR; Prof. Dr. M. Namık YALÇIN; Doç. Dr. Ali Malik GÖZÜBOL; Doç. Dr. Atiye TUĞRUL; Doç. Dr. Süleyman DALGIÇ; Dr. Mustafa KORKANÇ; Dr. Hakan HOŞGÖRMEZ; Doç. Dr. Murat ÖZLER; Özlem BULKAN-YEŞİLADALI (Jeoloji Y. Müh.); Ömer ÜNDÜL (Jeoloji Y. Müh.); Yrd. Doç. Dr. İ. Halil ZARİF; Dr. Tahsin ŞENYUVA/ İstanbul Üniversitesi (İÜ) Mühendislik Fakültesi Jeoloji Mühendisliği Bölümü, Avcılar İSTANBUL

** Prof. Dr. Yıldız ALTINOK; Yrd. Doç. Dr. Naşide ÖZER/ İÜ Mühendislik Fakültesi Jeofizik Mühendisliği Bölümü, Avcılar İSTANBUL

manları oluşturulmuştur. Ayrıca hem Birecik, hem de diğer bölgelerde kullanılmak üzere bir Jeolojik Doğal Anıtlar Envanter Formu hazırlanmıştır.

Bu temel jeolojik çalışmaların yanı sıra Birecik yöresinde eski taş yapıların inşasında ve restorasyon çalışmalarında kullanılan taşların ocak yerleri tespit edilmiştir. Ayrıca bir dizi deney sonucu, bu taşların fiziksel ve mekanik özellikleri saptanmıştır.

Birecik yöresindeki bir diğer tarihi yapı da günümüzde kullanılmakta olan eski bir su tünelidir. Yapılan çalışmalar sırasında su tünel güzergâhının bir bölümü tespit edilmiştir. Arkeolojik amaçlı kazı yapılan bir höyükteki bazı yapılar, doğal veya yapma oluşları ve kullanım amaçları bağlamında jeolojik olarak değerlendirilmiştir.

An inventory form of geological heritage was created, which can also be used in other regions.

In addition to basic geological documentation, quarries of various building-stones, which were used in the past and are also being used at present for the restoration of ancient buildings were identified. Furthermore, physical and mechanical properties of these different rocks were determined with the help of respective analytical work in the laboratory. A structure of historical importance in the Birecik area is an old water-irrigation tunnel still used today. This tunnel was partly determined and studied. Some features in a mound site have been evaluated from the geological point of view, in order to find out whether they are natural or man-made.

GİRİŞ

Bu makalede, TÜBA-TÜKSEK Türkiye Kültür Envanteri Projesi kapsamında 2002 yılının Kasım ayında başlatılmış olan "Temel Jeolojik Özellikler ve Doğal Anıtlar (Jeolojik Miras) Envanteri" başlıklı proje çerçevesinde, 2003 yılında yapılan çalışmalar ve elde edilen sonuçlar sunulmaktadır. Ayrıca, bu sonuçların ışığında, gelecekte TÜBA-TÜKSEK projelerine olabilecek benzer katkıların içerik ve metodolojileri ile proje kapsamında oluşturulmakta olan Kültür-Kitap başlıklı veritabanına eklenebilecek veri katmanları, gözlem ve envanter bilgileri için önerilerde bulunulacaktır.

TÜBA-TÜKSEK programı ülkemizin tüm (topraküstü, toprakaltı ve sualtı) kültür varlıklarının belirlenmesi, bunların korunarak ekonomik açıdan da değere dönüştürülmesi amacıyla 2001 yılında planlanmış ve uygulanmasına geçilmiş uzun erimli ve kapsamlı bir projedir. Projenin bir bölümü kültür varlıklarının envanterinin oluşturulmasıdır. Bu kapsamda öncelikli olarak, sualtı dışında arkeoloji, kırsal ve kentsel mimari, sözlü tarih, tarih, etnografya ve etnobotanik alanlarında çalışmalara başlanmıştır. 2002 yılı yaz aylarında, TÜBA-TÜKSEK Türkiye Kültür Envanteri Projesi'nin pilot bölgeleri olarak belirlenmiş Birecik-Suruç (Şanlıurfa) ve Buldan (Denizli) yörelerinde envanter çalışmaları başlatılmıştır.

Bu çalışmalar kapsamındaki uygulamalar ve sonuçların ön değerlendirilme aşamalarında gerek arkeoloji, gerekse mimari alanlarındaki çalışmalarda jeolojik bilgi ve verilere gereksinim olduğu ortaya çıkmıştır. Konu bu alanlarda çalışan araştırma ekiplerince de dile getirilmiştir. Bu nedenle, gerek değişik alanlardaki envanter çalışmalarını yürüten ekiplerin jeoloji konusundaki gereksinimlerine cevap verebilmek, gerekse jeolojik miras bağlamındaki kültür var-

lıklarının envanter çalışmalarını yaşama geçirmek üzere bu çalışma başlatılmıştır.

Bu çalışmanın amacı, kültür envanteri projelerinin uygulandığı Birecik ve yöresinin temel jeolojik özelliklerinin saptanması, diğer konulardaki envanter çalışmalarında ortaya çıkan jeolojik sorulara cevap bulunması ve bölgede mevcut jeolojik miras niteliğindeki oluşumların envanterinin çıkartılmasıdır.

Bu amaca yönelik olarak, "Temel jeolojik özellikler" (bkz. s. 159) başlığı altında yörenin birimleri ve litolojik özellikleri, yapısal unsurları, depremselliği değerlendirilmiştir. Bunun yanı sıra arkeoloji ve mimarlık envanter çalışmalarıyla ilişkili arayüzdeki değerlendirmeler "Jeo-arkeoloji" (bkz. s. 160) ve "Mimari ve jeoloji" (bkz. s. 162) başlıkları altında sunulmuştur. Yörenin mimari özellikleri arasında özel bir yeri olan taş yapılarda kullanılmış ve kullanılmakta olan farklı yapı taşlarının fiziko-mekanik özellikleri değişik laboratuvar teknikleri yardımıyla saptanmış ve yapı taşları standartları açısından değerlendirilmiştir.

Projenin 13 Kasım 2002 tarihindeki kabulünden sonra başlatılan büro çalışmalarının ardından 2003 yılının Eylül ayında Birecik'te bir hafta süreli arazi çalışması yapılmıştır. Bu aşamada diğer proje gruplarından bazılarıyla da birlikte çalışarak, bu grupların jeolojiyle ilişkili arayüzdeki sorunları ele alınmıştır. Arazi çalışmaları, diğer proje gruplarının sorunları için, Birecik merkez olmak üzere envanteri çıkartılan kültür varlıklarının konumuna bağlı olarak seçilen yörelerde; genel amaçlı jeolojik çalışmalar için ise ilçe merkezi çevresinde bulunan yeterli büyüklükteki bir alanda yapılmıştır. Yapı taşlarının araştırılması bağlamında Şanlıurfa kent merkezi yakınlarındaki bir taş ocağında ve Zeugma antik kentinde de incelemelerde bulunulmuştur.

İnceleme alanı, Güneydoğu Anadolu Bölgesinin batısında yer alan Birecik ilçesi ile dolaylarını içine almaktadır. Bu bölge Orta Fırat Bölgesi olarak da adlandırılabilir. Batısında Gaziantep, doğusunda ise Urfa Platosu bulunmaktadır. Topografik yükseltiler yaklaşık 400-500 metreler arasında değişir ve Fırat nehri kıyısında sarp diklikler yapar. Bölgenin ve Türkiye'nin başlıca akarsuyu olan Fırat'ın inceleme alanımızda önemli bir kolu yoktur. Ancak, yağışlara bağlı akış gösteren Hamomin Dere, Yedigözü Dere, Pırpar Dere ve Birecik'in 8 km kadar güneyinde yer alan Kerzin Çayı belirtilebilir. Bölgede, Akdeniz iklim tipinin gecikmiş ve değişik bir şekli vardır. Genel olarak kışlar soğuk ve yağışlı, yazlar ise sıcak ve kuraktır. İnceleme alanımızda Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü Şanlıurfa Meteoroloji İstasyonunun verilerine göre yıllık ortalama sıcaklık 18.1 °C ve yıllık ortalama yağış miktarı 444.8 mm kadardır. Bölgenin alçak kesimlerinde tarım, yüksek kesimlerinde hayvancılık yapılır. Birecik yöresinde pamuk ekimi yaygındır. Bölgede ulaşım doğu-batı uzanımlı Gaziantep-Şanlıurfa karayolu ile sağlanır.

YÖNTEMLER

Proje çalışmalarında kullanılan yöntemler ve yaklaşım üç temel başlık altında ele alınabilir. Bunlar,

- a. Büro çalışmaları
- b. Arazi çalışmaları
- c. Laboratuvar çalışmalarıdır.

Büro çalışmaları kapsamında, öncelikle bölgenin temel jeolojik özelliklerinin saptanmasında kullanılacak jeoloji haritasının derlenmesi yoluna gidilmiş; önceki çalışmalar gözden geçirilmiş ve proje amacı doğrultusunda değerlendirilmiştir. Benzer bir yaklaşım, bu yörenin depremselliğinin değerlendirilmesinde de izlenmiştir. Bu konu için sözü edilen yöredeki tarihsel ve aletsel döneme ait kataloglar ve ilgili yayınlar taranarak yöresel deprem katalogları oluşturulmuştur (bkz. çizel. 1).

Arazi çalışmaları sırasında ise derlenmiş jeoloji haritalarının doğruluğu denetlenmiş, gerekli düzeltmeler yapılmış, örnekler derlenmiş, diğer proje gruplarıyla olan arayüzler bağlamında envanter birimleri ziyaret edilerek gerekli gözlem, ölçüm, örnekleme ve fotoğraflama işlemleri gerçekleştirilmiştir. Ölçümlerde jeolog pusulası ve el GPS aletinden yararlanılmış, tüm bulgular 1:25000 ölçekli temel topografya haritaları üzerinde işaretlenmiştir. Birecik yöresindeki arazi çalışmaları, 2003 yılı yaz aylarında, yukarıda tanımlanan çalışmaların yanı sıra bölgedeki tarihi yapılar, eski taş ocakları, işletilmekte olan taş ocakları ve taş ocağı olarak işletilebilecek alanlarda sürdürülmüştür. Bu çalışmalar sırasında kireçtaşlarının ayrışma ve süreksizlik özellikleri, yayılımı, rengi ve diğer özellikleri de belirlenmiştir (bkz. çizel. 3-4).

Arazi çalışmalarını, derlenmiş olan verilerin değerlendirilmesi amacıyla, yeni bir büro ve laboratuvar çalışması dönemi izlemiştir. Bu aşamada, derlenmiş örneklerin analiz ve incelemelere hazırlanması, gerekli deneylerin yapılması ve derlenmiş verilerin bilgisayar ortamına aktarılması amacıyla sayısallaştırılması gerçekleştirilmiştir. Ayrıntılı araştırmaları yapmak üzere araziden alınan blok numunelerinden laboratuvarla karot numuneleri alınmıştır. Bu örnekler üzerinde yapılan ayrıntılı deney ve araştırmalar sonucunda, bölgedeki kireçtaşlarının, petrografik ve bazı fiziko-mekanik özellikleri belirlenmiştir (bkz. çizel. 2-4). Laboratuvar çalışmaları, İstanbul Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Jeoloji Mühendisliği Bölümü, Kaya ve Malzeme laboratuvarlarında yürütülmüştür. Örnekler üzerinde yapılan araştırma ve deneyler aşağıda ayrı başlıklar halinde sunulmaktadır.

Petrografik araştırmalar: Araziden derlenmiş temsili örneklerden ince kesitler hazırlanmış ve bunlar polarizan mikroskopu ile incelenmiş; kayacın bileşimi, dokusu, fosil içeriği ve çökeltme ortamı gibi özellikleri belirlenmiştir (bkz. s.163: çizelge 2).

Kireçtaşlarının fiziksel ve mekanik özelliklerine yönelik araştırmalar: Farklı özellikteki kireçtaşlarının fiziksel ve mekanik özelliklerini belirlemek amacıyla karot örnekleri hazırlanmıştır. Bu örnekler, iri blok numunelerinden laboratuvarla karot makinesi ile elde edilmiştir. Örnekler üzerinde belirlenen bu özellikler, kuru ve suya doygun birim ağırlık, ağırlıkça su emme, efektif porozite, tek eksenli basınç dayanımı ve nokta yükleme dayanım indeksi gibi özelliklerdir (bkz. s.164: çizelge 3-4).

TEMEL JEOLOJİK ÖZELLİKLER

Birecik dolaylarında yapılan jeolojik incelemeler sonucu elde edilen bulguların hem bölgede daha önce Maden Tetkik Arama (MTA) ve Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO) tarafından hazırlanmış jeoloji haritaları ile hem de Altınlı'nın bulgularıyla (Altınlı 1962) uyumlu olduğu görülmüştür. Bu bağlamda, kullanılmış olan adlandırmalar tarafımızdan da kullanılmıştır.

STRATİGRAFI

Bölgede alttan üste doğru, Gaziantep Formasyonu ve içerisindeki kireçtaşı üyesi ile bunları kestiği tespit edilen bazalt görülür. Ayrıca tüm birimleri örten alüvyon mevcuttur (lev. 1: şek. 1).

Gaziantep Formasyonu

Eosen-Oligosen yaşlı bu birim, gri renkli, ince-kalın katmanlı, yumuşak orta sert, tebeşirimsi kireçtaşı, marn, killi kireçtaşı ve kireçtaşından oluşmaktadır. Birecik dolayında ve Fırat nehri boyunca geniş mostraları görülür. Bu birimin tabanında, Orta Eosen yaşlı kireçtaşı ve dolomitik kireçtaşları bulunmaktadır.

Üst kesiminde ise geçişli olarak Gaziantep Formasyonunun kireçtaşı üyesi yer almaktadır.

Gaziantep Formasyonunun kireçtaşı üyesi

Gaziantep Formasyonunun üst düzeylerinde, onunla geçişli olarak yer almaktadır. Tabanda veya içinde tebeşirli katkılar bulunduğundan iki birimin sınırı çok yerde kesin değildir. Bu birimin Birecik yöresine en yakın mostraları Kalazan Dağında, Arat Dağında ve Zeugma'nın batısındaki yüksek alanlarda bulunmaktadır. Kireçtaşları kalın katmanlı, karstik boşluklu, seyrek sileksit mercekli kireçtaşı, killi kireçtaşı ve tebeşirimsi kireçtaşıdır. Tebeşirimsi kireçtaşı üste doğru kireçtaşı oranının artması ile sert masif bir özellik kazanır. Eosen-Oligosen yaşlı bu birimde süreksizliklere bağlı gelişen karst sistemleri büyük debili kaynakların boşalmasına neden olmuştur. İnceleme alanındaki su tünelinin (bkz. s..162) kaynağının bu türden karstik boşalmlar olduğu düşünülmektedir.

Bazalt

Pliyosen yaşlı olarak kabul edilen bazaltlar Birecik'in doğusundaki Arat Dağında, Karadağ'da ve Suruç'un kuzeyinde yer alır. Ayrıca, Fırat'ın batısındaki alanlarda daha sınırlı mostraları bulunmaktadır. Bazaltlar, tansiyon kırıklarından çıkarak yayılmışlardır. Birecik-Suruç arasındaki bölgede geniş bir alan kaplar.

Alüvyon, taraça

Alüvyon çökelleri Fırat'ın yatağında görülür. Kil, silt, kum ve çakıllardan oluşan bu çökeller Fırat'ın taşkın zamanlarında sürükleyip getirdiği malzemelerdir. Fırat nehrinin genişliği, Birecik yakınlarında 3 km, başka bir tanımla alüvyon ovası görünümünde iken, bu değer Zeugma'nın bulunduğu alanda yaklaşık 1 km kadardır. Ayrıca Fırat'ın batısında taraçalar bulunmaktadır.

YAPISAL JEOLJİ

Bölgede, Kambriyen'den başlayarak Pliyokuvaterner'e kadar devam eden eksiksiz bir istif yer almaktadır. Güneydoğu Anadolu'nun yapısal özellikleri genellikle Kretase sonunda etkili tektonizma ile şekillendirilmiştir. Kuzeye doğru derinleşen duraysız şelf ortamında Eosen-Oligosen zaman aralığında plaketli kireçtaşı ve marn, kilitaşı, kumtaşı, killi kireçtaşı birimleri (Gaziantep Formasyonu) yapı denetiminde çökelmiştir. Bölgede Gaziantep Formasyonunun kireçtaşı üyesi Eosen-Oligosen'deki sığ denizel ve duraylı ortamda çökeline devam etmiştir. Kuzeydeki tektonizmanın etkisi ile Orta Miyosen'den Geç Miyosen'e doğru bölgenin yükselmesi ile karasal fasiyes etkili olmuş ve bölge bugünkü yapısını kazanmıştır. Pliyosen'de karasal çökelim devam ederken inceleme alanı yakınlarında bulunan bazalt akıntıları oluşmuştur.

İnceleme alanında genç yapı unsurları, Arap Levhasının Anadolu Levhasına çarpması ile başlayan, güneydoğudaki kuzey-güney kompresyonel rejimi içerisinde gelişmiştir. İnceleme alanındaki Gaziantep Formasyonunda tabakaların genel eğim açısı 40-50'dir. Bu tabakalar bölgedeki sıkışma rejimine bağlı olarak, genellikle doğu-batı doğrultulu antiklinal ve senklinal yapıları sunmaktadırlar.

DEPREMSELLİK

Şanlıurfa ilinin İlkçağ'da kullanılır adı Urha'dır. Hellenistik Devirde bu ad Edessa olarak değiştirildi ve 1500 yıl kullanıldı; Osmanlı Devrindeki adı da Ruha'ydı. Suruç, Hellenistik Devirde kurulmuş Batnan veya Batnae olarak anılmış ve Arapçada "sirac" kelimesinin çoğulu olan "sürüc"den (ışıklar, kandiller anlamında) günümüzde kullanılan adını almıştır. Birecik'in adı ise Süryani dilinde "saray" anlamına gelmekteydi. Araplarda Biria; Selçuklularda Bire; Osmanlılarda Rakka, Biğrecik, Bi'retü'l-Fırat (Akba-
yar 2001), Biğrecek, Raka olarak kullanılmıştı (Osmanlı Asırlarında Türk Devleti'nin Mülki İdare Taksimatı ve Yer İsimlerinin Mukayeseli Tahlili 1999). Günümüzde Rakka, Suriye'nin kuzeyinde Fırat nehri kenarında yer alan bir yerleşim yerinin adıdır. Birecik ise Şanlıurfa ilinin bir ilçesidir.

Şanlıurfa ilinin Suruç ve Birecik ilçelerinin depremelliğini araştırmada izlenen yol aşağıda belirtilmiştir. 1900 yılı sonrasına (aletsel dönem) ilişkin bilgiler ise Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü'nün web sayfasında (<http://www.koeri.boun.edu.tr>) görülebilir.

Çizelge 1'de ise (a) 1900 yılı öncesi (tarihsel dönem) deprem kataloglarında araştırma; (b) aletsel ve tarihsel dönemi içeren kataloglarda araştırma; (c) basılmış makaleler; (d) kütüphane dokümanlarının araştırılması; yöre ile ilgili basılmış kitaplar, gazete ve dergiler; (e) Başbakanlık Osmanlı Arşivi dokümanlarının araştırılması; (f) Suruç, Birecik ve yakın çevresinde oluşmuş depremlerle ilgili bilgiler verilmektedir.

Ayrıca bölgede MS 500-1911 yılları arasında olmuş depremlerin dış merkezleri lev. 1: şek. 2'de, 19 Mayıs 1915 - 18 Kasım 2003 tarihleri arasında oluşan depremlerin dış merkezleri ise lev. 1: şek. 3'te (<http://www.koeri.boun.edu.tr>) verilmektedir.

JEO-ARKEOLOJİ

Birecik'in çevresinde birçok eski yerleşim alanı mevcuttur. Son yıllarda Birecik Barajı kurtarma kazılarının yapıldığı Zeugma Antikçağ kenti çok yakında bulunmaktadır. Birecik'e yakın alanlarda Fırat boyunca, tarih öncesi yerleşim yerleri bulunmakta ve kazıları yapılmaktadır. Bu eski yerleşimlerde yaşam araçları olarak çeşitli taşlar ve jeolojik malzemeler kullanılmıştır (Özdoğan ve Karul 2002).

Çizelge 1. BİRECİK VE YAKIN ÇEVRESİNDE OLUŞAN DEPREMLER

500 Şanlıurfa	500'deki Samandağ depreminin etkisi (Pinar ve Lahn 1952; Ergin <i>et al.</i> 1967).
570	Anazarba, Antakya, Şanlıurfa (?), Samsat, Samandağ, Kilikya, Suriye Suriye ve Yunan kaynaklarında şiddetli bir depremden söz edilmekte (Guidoboni <i>et al.</i> 1994).
3 Nisan 679/ 678	Suruç, Şanlıurfa, Mezopotamya Suriye kaynaklarına göre Şanlıurfa ve Mezopotamya'da etkili olan depremde, Şanlıurfa'daki eski kilise hasar görmüş, pek çok kişi ölmüştür. Depremden Suruç da etkilenmiştir (Pinar ve Lahn 1952; Ergin <i>et al.</i> 1967; Guidoboni <i>et al.</i> 1994).
24 Aralık 717/ 718	Mezopotamya, Suriye Bu büyük depremle Suruç hasar görmüş ve Şanlıurfa'daki eski kilise ve pek çok yapı yıkılmıştır (Pinar ve Lahn 1952; Soysal <i>et al.</i> 1981; Guidoboni <i>et al.</i> 1994).
30 Aralık 859 - 29 Ocak 860	Adana, Antakya, Halep, Şam, Harran, Şanlıurfa, Rakka, Tarsus Bu deprem Ambraseys 1961'de, 8 Nisan 859 - 27 Mart 860 olarak verilmektedir. Antakya'da olan şiddetli depremle 1500 ev ile 90 kule yıkılmış ve pek çok insan ölmüş. Bunu izleyen bir diğer deprem Halep, Rakka, Harran, Şam, Şanlıurfa'yı, Tarsus ve Suriye kıyılarını etkilemiş ve geniş alanda yıkıma yol açmıştır (Guidoboni <i>et al.</i> 1994).
21 Mart 1003	Şanlıurfa ve yöresi Hasar yaratan şiddetli deprem (Pinar ve Lahn 1952; Soysal <i>et al.</i> 1981).
18 Aralık 1037	Şanlıurfa 04:00'da deprem (Soysal <i>et al.</i> 1981).
1042	Mümbiç (Suriye) 400 km çaplı bir alanda etkili olmuş, 50 bin ölü (Soysal <i>et al.</i> 1981).
Eylül 1091	Antakya ve Şanlıurfa (Soysal <i>et al.</i> 1981). Antakya'da oluşan ve Şanlıurfa'da etki yapan deprem (Pinar ve Lahn 1952).
20 Kasım 1114	Kahramanmaraş, Şanlıurfa ve Harran - "29 Kasım 1114 tarihli Kahramanmaraş, Şanlıurfa ve Harran'da etkili olan depremdir." (Soysal <i>et al.</i> 1981). - Şanlıurfa o zaman Edessa adını alan şehrin surlarının büyük bir kısmının yıkıldığı, Harran, Samsat, Antakya ve Kahramanmaraş'ta hissedildiği, dış merkezin Şanlıurfa 'ya yakın bir yerde ve Urfa-Harran-Samsat Fayı ile ilgili olduğu belirtilmektedir (Pinar ve Lahn 1952). - Depremin tarihi, Ambraseys 1961'de 1114 Haziran 7 - 1115 Mayıs 26; Poirier ve Taher 1980'de 20 Kasım 1114 olarak verilmektedir. - Bu deprem, Arık 1992-1994'te ise şu şekilde tanımlanmaktadır: "Güneydoğu Anadolu Bölgesinde büyük ve şiddetli deprem olmuştur. Bu büyük depremi kaydeden birçok tarihçi arasında yer alan İbnü'l-Esir'e göre, bölgede bulunan Urfa, Harran, Samsat (Samosata, Sümeysat), Balış ve diğer bazı şehirlerin önemli bir kısmı harap olmuştur. Ebu'l-Ferec'in Süryani Mişel'den verdiği bilgiye göre, 'son derece şiddetli' olan bu deprem, Yunanlıların 1426. yılının Son Teşrininin 29. gününde ve Arapların 6. ayının belirtilen tarihinde olmuştur. Maraş, Samsat, Urfa, Balaş, Kışum'da büyük can ve mal kaybına yol açmıştır. Bütün Maraş şehri yer altına gömülmüş ve şehir halkı için bir mezar olmuştur. Samsat'ta birçok ev yıkılmış, enkaz altında pek çok kişi ölmüştür. Urfa şehrinin sur kulelerinden 13'ü, Harran'ın surlarının bir bölümü tahrip olmuştur. Balaş'da, kalenin yarısı ile 100 ev, Kışum'da ise, Mar John Kilisesi ile Kırk Şehit Kilisesi yıkılmıştır. Urfa'lı Mateos (1962) bu korkunç depremi görgü şahidi olarak eserinde anlatmıştır."
1222	Kilis Suriye Platosunun kenarları ile ilgili olan bir yerel deprem (Pinar ve Lahn 1952; Soysal <i>et al.</i> 1981)
1911	Suruç Harran-Urfa Fayı ile ilgili yerel deprem (Pinar ve Lahn 1952; Ergin <i>et al.</i> 1967)
05 Ağustos 1948	Şanlıurfa Şanlıurfa'da deprem (Öcal 1968)
24 Temmuz 1959	Şanlıurfa Şanlıurfa'da deprem (Öcal 1968)

Bunun yanı sıra karstik mağaralar kullanılarak insan eliyle oluşturulmuş mekânlar Gaziantep Formosyonunun kireçtaşı üyesi içerisinde yer almaktadır. Bu mağaralar Kırkmağara Tepe (env. no: N40A006), Gelo Tepesi kaya oyuntuları (env. no: N40A011.001), Günışığı kaya oyuntuları (env. no: N40A018), Sugeldi kaya oyuntuları (env. no: N40A019.001), Aytepe Mevkiindeki (env. no: O40A002) kaya mezarı, Söğürtlen kaya mezarları (env. no: N40A028.002) ve Üçtepe kaya mezarı (env. no: N40A041.004) olarak TÜBA-TÜKSEK Türkiye Kültür Envanteri Projesi kapsamında bölgede çalışan arkeolojik envanter ekibi tarafından 2001 yılında (Özdoğan ve Karul 2002) envanterize edilmiş bulunmaktadır.

Birecik yakınında bulunan, tarih öncesi döneme ait Mezraa-Teleilat (env. no: O39A002) höyüğünde jeo- arkeolojik bir değerlendirme yapılmıştır. Bu çalışma sonucunda burada, yerleşmenin batısını çevreleyen ve savunma amaçlı olarak yorumlanabilecek bir duvarın aslında Fırat nehrinin taşkınlarından korunmak için yapılmış bir taşkın duvarı (lev. 2: res. 1) olduğu yorumu getirilmiştir.

Fırat nehrinin yatağında bulunan alüvyon çökellerine ait değişik renk ve desende çakılların Zeugma'daki mozaiklerin yapımında kullanıldığı bilinmektedir. Yine höyük kazılarında çıkan balta veya kesici aletler, Fırat alüvyonlarına ait çeşitli çakıllardan ve Suroç civarındaki bazalt kayalarından üretilmişlerdir. Kesici av aletleri ve baltaların yapıldığı bazaltların kaynak ve kökenleri ise daha ayrıntılı bir jeoloji ve jeokimya çalışması ile belirlenebilecektir.

MİMARİ VE JEOLJİ

Birecik kentsel mimarisinin ayırıcı niteliği taş evleridir. Bu taş evlerle birlikte yaklaşık 30 km uzunlukta eski bir su tüneli de önemli kentsel mimari mirası olarak değerlendirilmiştir.

Birecik bölgesinde eski taş evlerin yapımında iki ayrı kaynaktan taş kullanılmıştır. Birecik Kalesinin yapımında ve pek çok eski yapıda Kalazan Dağından getirilen, Gaziantep Formasyonunun kireçtaşı üyesine ait kireçtaşı kullanılmıştır. Özellikle ayrışmaya karşı dayanımı ile dikkati çeken Kalazan Taşı, büyük bloklar halinde kullanılmıştır. Daha sonraki zamanlarda Gaziantep Formasyonu marnlarının daha yaygın kullanıldığı görülmektedir. Killi kireçtaşı, tebeşirimsi kireçtaşı ile tipik olan birim bölgede Havara Taşı olarak tanımlanmaktadır. Havara taş ocaklarından çıkarılan taşlar değişik petrografik özellikte olmakla birlikte kolay ayrışması ile tipiktir. Günümüzde ise restorasyon çalışmalarında Urfa Taşı kullanılmaktadır. Bazı yapılarda bu taşlar tek başına kullanılırken, bazı yapılarda üç farklı ocak alanından getirilen taşlar bir arada kullanılmıştır. Örneğin onarımı yapılan Mahmutpaşa Camiinde, bu her üç taş çeşidini bir arada görmek mümkündür. Bu taşların fiziksel ve

mekanik özellikleri ayrıntılı olarak aşağıda "Yapı taşları" bölümünde sunulmuştur.

Birecik'te diğer bir mimari yapı unsuru, yaklaşık 30 km uzunluğa sahip olan su tünelidir. Birecik ve yakın dolaydaki yerleşim alanlarına su getiren tünellerin Arat Dağından başladığı anlaşılmaktadır. Tünellerden gelen sular (lev. 2: res. 2), kollara ayrılarak içme ve kullanma, sulama ve değirmen döndürme amaçlı yararlanılmıştır. Tarihsel dönemde, yerleşim alanının içme ve kullanma suyunun buradan sağlandığı anlaşılmaktadır. Bu suyun bir kısmı günümüzde de şehir su depolarına gelmektedir. Yapılan çalışmalar sonucunda, su tünelinin yaklaşık 15 km'lik bölümü takip edilebilmiş ve tünelin geçtiği güzergâh GPS aleti ile tespit edilmiştir. Yüzeyden yaklaşık 2-10 m derinlikte Gaziantep Formasyonuna ait litolojiler içerisinde açılmış tünel yapısı genellikle kalın ve yumuşak bir katmanı takip etmekte ve desteksiz ayakta durmaktadır. Çapı yaklaşık 1.5 metre olan tünele değişik noktalarda düşey kuyular açılmıştır ve bu noktalardan sulama ve içme amaçlı su çekimi gerçekleştirilmektedir. Su tüneline debinin yaklaşık 20 lt/sn dolayında olduğu gözlenmiştir. Ayrıca, suyun, tünelin kendi cazibesi ile akması hidrolojik hesaplarının çok iyi yapıldığını göstermektedir.

Tüneldeki suyun Arat Dağından geldiği yöre halkı tarafından da belirtilmektedir. Ancak, mevcut bilgilere göre tüneli besleyen kaynağın yeri henüz tespit edilmiş değildir. Bununla birlikte su kaynağının Gaziantep Formasyonunun kireçtaşı üyesi içerisindeki karstik rezervuardan boşaldığı tahmin edilmektedir.

Birecik Kalesi, Gaziantep Formasyonuna ait bir killi kireçtaşı tepesinde kuruludur. Kalenin bulunduğu alanda birimin ayrışması sonucu oluşan kaya düşmeleri izlenmiştir. Yine Birecik kuzeyinde, düşeye yakın eklemlerden dolayı yola düşmeye hazır kaya kütleleri bulunmaktadır. Bazı durumlarda bu düşey eklemlere bağlı yol kenarlarında yamaç molozları izlenmektedir. Birecik'te günümüz mimarisine ait en önemli yapı Karkamış Barajı için yapılan koruma seddeleridir. Bu seddeler, Birecik şehrinin doğal güzelliğini ve doğal yapıyı bozmuştur.

YAPI TAŞLARI

Yapılan çalışmalar sonucunda Birecik'te kale ve diğer yapılarda, farklı yerlerden getirilen ve Kalazan Taşı, Havara Taşı ve Urfa Taşı olarak adlandırılan taşların kullanıldığı belirlenmiştir. Kalazan Taşı olarak adlandırılan kireçtaşının, Birecik'in kuzey batısında yer alan Kalazan Dağından getirilmiş olduğu, buradaki eski işletme alanlarındaki bulgulardan anlaşılmıştır (lev. 2: res. 3). Bu bölgede basamak işletmesi yapılmış olan dört eski ocak yeri tespit edilmiştir. Bu ocağın litolojisi (kaya türü) beyaz-bej, sert, dayanımlı ve kalın katmanlı kireçtaşlarından oluşmaktadır. Ayrıca, bu ocak yerinden çıkartılan taşlar, Birecik içe-

risindeki yapılarda kullanıldığı gibi Zeugma Antikçağ yerleşmesindeki sütunların yapımında da kullanılmıştır (lev. 2: res. 4). Bu ocaklardan çıkartılan blokların, ocaktan Fırat nehrine kadar oluşturulan rampalarda tekerlekli arabalarla, kullanım alanlarına ise nehir yoluyla taşındığı tespit edilmiştir. Kalazan Dağı ile Fırat nehri arasında taşıma rampaları ve bu rampalarda tekerlek izleri tespit edilmiştir (lev. 2: res. 5).

Diğer bir eski ocak alanı ise Birecik'in doğusunda bulunmaktadır. Yörede Havara Taşı adıyla bilinen taşların çıkartıldığı bu taş ocağında, yeşilimsi beyaz, kalın katmanlı ve orta sert-sert özellikte killi kireçtaşı ve marndan oluşan bir istif mevcuttur (lev. 2: res. 6).

Günümüzde Birecik'teki restorasyon çalışmalarında Urfa Taşı kullanılmaktadır. Bölgede yaygın olarak kullanılmakta olan Urfa Taşı, Şanlıurfa şehir merkezinde, Evren Sanayi Sitesi'nin arka taraflarında bulunmaktadır (lev. 2: res. 7). Bu ocak alanında basamak şeklinde işletme yapılmaktadır. Bu kayalardan derlenmiş örnekler kullanılarak yapılan petrografik incelemeler ve kaya mekaniği deneyleri ile bunların değerlendirilmesi aşağıda sunulmaktadır.

KİREÇTAŞLARININ PETROGRAFİK ÖZELLİKLERİ

Araziden derlenmiş temsilci örneklerden ince kesitler hazırlanmış ve bunlar polarizan mikroskobu ile incelenmiştir. Kireçtaşlarının bileşimi, dokusu, fosil içeriği ve çökelme ortamı gibi özellikleri belirlenmiştir. Folk sınıflamasına göre (Folk 1962), kireçtaşlarının büyük çoğunluğu biyomikrittir (bkz. çzl. 2).

KİREÇTAŞLARININ FİZİKSEL VE MEKANİK ÖZELLİKLERİ

Farklı özellikteki kireçtaşlarının fiziksel ve mekanik özelliklerini belirlemek amacıyla, karot örnekleri hazırlanmıştır. Bu örnekler, iri blok numunelerinden, laboratuvarında karot makinesi ile elde edilmiştir. Örnekler üzerinde belirlenen bu özellikler, kuru ve doymuş birim ağırlık, ağırlıkça su emme, efektif porozite, tek eksenli basınç dayanımı ve nokta-yük dayanım indeksidir. Deneyler International Society for Rock Mechanics (ISRAM) tarafından önerilen yöntem (ISRAM 1981) esas alınarak, en az üç numune üzerinde gerçekleştirilmiştir. Elde edilen sonuçlar çizelge 3 ve 4'te sunulmuştur.

Kireçtaşlarından elde edilen ortalama, en yüksek kuru birim ağırlık değeri 22.92 kN/m^3 ile Kalazan Taşına ait B2, en düşük değer de 16.08 kN/m^3 ile Havara Taşına ait B7 örneğinden elde edilmiştir. Türk Standartları Enstitüsü'ne göre (TS 11137) yapı ve kaplama taşı olarak kullanılan kireçtaşlarının kuru birim ağırlığı 21.60 kN/m^3 'ten az olmamalıdır. İncelenen kireçtaşları arasında sadece Kalazan Taşına ait B2 ve Urfa Taşına ait B9 örnekleri standart değeri karşılamaktadır.

Doymuş birim ağırlık değerleri ise ortalama 20 kN/m^3 civarında olup en düşük değer, Havara Taşına ait B6 örneğinden, en yüksek değer ise Kalazan Taşına ait B2 örneğinden elde edilmiştir (çzl. 3). Farklı bileşim ve dokudaki kireçtaşlarının birim ağırlık değerleri Norwegian Group for Mechanics'e (NBG) göre (Nil-

Çizelge 2: BİRECİK YÖRESİ KİREÇTAŞLARININ PETROGRAFİK ÖZELLİKLERİ

Örnek kodu	Lokasyon	Formasyon adı	Petrografik tanımlama Folk'a göre (Folk 1962)	Fosil içeriği	Çökelme ortamı	Yaş
B1	Birecik kuzeyindeki yamaç	Birecik	Biyomikrit	Acarinina, Monozovella, Trunconotaloides, Globigerina vb. planktik foraminiferler	derin denizel	Üst Paleosen Eosen
B2	Kalazan taş ocağı	Midyat	Biyomikrit	Assilina, Nummulites	derin denizel	Paleosen- Eosen
B3	Kalazan taş ocağı	Midyat	Oolitli biyointramikrit	tanımlanamadı	çalkantılı	
B4	Urfa Taşı cami inşaatı	Birecik	kırıntılı mikrosparit	fosilsiz		
B5	Kalazan Taşı cami inşaatı	Midyat	Intrasparit	fosilsiz	durgun	
B6	Havara Taşı cami inşaatı	Birecik	Biyosparit	Assilina, Nummulites, Alg	derin denizel	Paleosen- Eosen
B7	Havara taş ocağı	Birecik	Biyosparit	Assilina, Nummulites, Alg	derin denizel	Paleosen- Eosen
B8	Urfa taş ocağı	Birecik	kırıntılı mikrosparit	fosilsiz		
B9	Urfa taş ocağı	Birecik	Biyosparit	Assilina, Nummulites, Alg	derin denizel	Paleosen- Eosen

Çizelge 3: BİRECİK YÖRESİ KİREÇTAŞLARINA AİT BAZI FİZİKSEL ÖZELLİKLER

Örnek kodu	Kuru birim ağırlık γ_d (kN/m ³)			Doygun birim ağırlık γ_s (kN/m ³)			Ağırlıkça su emme w_a (%)		
	min.	maks.	ort.	min.	maks.	ort.	min.	maks.	ort.
B2	22.73	23.28	22.92	23.62	24.00	23.76	3.09	4.11	3.65
B4	18.08	18.95	18.50	20.27	20.86	20.60	10.06	12.09	11.38
B5	19.52	20.50	20.07	21.26	21.96	21.65	6.94	8.75	7.88
B6	16.18	16.41	16.27	19.37	19.64	19.47	19.65	19.82	19.72
B7	15.84	16.51	16.08	19.12	19.70	19.36	19.32	20.93	20.39
B8	19.23	19.81	19.45	21.03	21.40	21.15	8.04	9.38	8.74
B9	20.95	24.84	22.40	22.09	25.09	23.23	0.99	5.43	3.89

Çizelge 4: BİRECİK YÖRESİ KİREÇTAŞLARINA AİT BAZI FİZİKO-MEKANİK ÖZELLİKLER

Örnek kodu	Efektif porozite n_e (%)			Tek eksenli basınç dayanımı σ_c (kg/cm ²)			Nokta yükleme dayanım indeksi $I_s(50)$ (kg/cm ²)		
	min.	maks.	ort.	min.	maks.	ort.	min.	maks.	ort.
B2	7.34	9.52	8.52	341	540	426	17.70	23.90	20.50
B4	19.44	22.28	21.44	100	163	130	10.50	21.60	15.40
B5	14.49	17.80	16.11	179	259	211	12.70	25.80	18.50
B6	32.47	32.99	32.70	129	209	174	10.40	14.20	12.50
B7	32.51	33.84	33.41	119	202	172	9.30	12.40	11.00
B8	16.24	18.38	17.32	105	175	142	10.60	15.50	13.80
B9	2.52	11.59	8.51	219	393	277	24.40	45.70	35.70

sen ve Palmström 1985) değerlendirildiklerinde düşük-orta birim ağırlıklı kaya sınıfında yer almaktadır.

Fiziksel özellikler çizelgesine bakıldığında (bkz. çiz. 3), ortalama en yüksek ağırlıkça su emme değerinin, Havara Taşına ait B7 örneğinden, en düşük ağırlıkça su emme değerinin Kalazan Taşına ait B2 örneğinden elde edildiği görülür. Ağırlıkça su emme değerleri çok değişkenlik sunmaktadır. Kayacın fosil ve kil içeriği ile birlikte boşluk oranı ve süreksizlik özelliklerinin de bu değişimde etkin olduğu düşünülmektedir. TS 11137'ye göre yapı ve kaplama malzemesi olarak kullanılan kireçtaşlarının ağırlıkça su emme oranlarının %4'ten fazla olmaması gerekmektedir. İncelenen örneklerden -Kalazan Taşına ait B2 ve Urfa Taşına ait B9 örnekleri hariç- standartta belirtilen değerden hayli yüksek su emme değerleri elde edilmiştir.

Bölgedeki farklı özelliklere sahip kireçtaşlarının, ortalama efektif porozite değerleri % 20 dolayındadır. Ortalaması en düşük efektif porozite değeri Urfa Taşına ait B9 örneğinden, en yüksek değer ise Havara Taşına ait B7 örneğinden elde edilmiştir (bkz. çiz. 4). Yapılan araştırmalarda, porozitenin artması sonucu kayanın mukavemetinin azaldığı ve kaya içinde gerilmelerin oluşmasına neden olduğu görülmüştür. Porozitenin artmasıyla atmosfer etkilerine karşı di-

rencin düştüğü de bilinmektedir. Ayrıca porozitenin artması, kayanın düşük yoğunluk kazanmasını sağlamakta ve bunun yanı sıra ısı ve ses iletkenlikleri üzerinde etkili olmaktadır (Tarhan 1996).

Bölgedeki farklı kireçtaşlarının tek eksenli basınç dayanımları ortalama 130-426 (kg/cm²) arasındadır; en yüksek dayanım Kalazan Taşına ait B2 örneğinden, en düşük dayanım ise Urfa Taşına ait B4 örneğinden elde edilmiştir (bkz. çiz. 4). ISRM tarafından yapılan değerlendirmelerde (ISRAM 1981), Birecik yöresi kireçtaşları tek eksenli basınç dayanımlarına göre, "çok düşük dirençli kaya," Deere ve Miller'e göre (Deere ve Miller 1966), "düşük-çok düşük dirençli kaya" özelliğindedir.

Doğal yapı taşı olarak kullanılacak kireçtaşlarının basınç dayanım değeri, döşeme zemin vb. yük taşıyıcı mekânlarda kullanılacak ise en az 500 kg/cm² olmalıdır (TS 11137 1993). Dekorasyon, süs ve duvar kaplamasında kullanılacak kireçtaşlarının tek eksenli basınç dayanımlarının ise 300 kg/cm²'den az olmaması gerekmektedir. İncelenen kireçtaşı örneklerinden sadece Kalazan Taşına ait B2 ve Urfa Taşına ait B9 örneği standart değerlere uygundur.

Nokta-yük deneyleri, boy/çap oranı birden büyük

olan karot örnekleri üzerinde gerçekleştirilmiştir. Kireçtaşlarının 50 mm çapa göre düzeltilmiş nokta-yük dayanım indeks değerleri ortalama 11.00-35.70 arasında değişmektedir (bkz. çiz. 4). Buna göre, en düşük nokta-yük dayanım indeks değeri Havara Taşına ait B7 örneğinden, en yüksek değer ise Urfa Taşına ait B9 örneğinden elde edilmiştir (bkz. çiz. 4). Elde edilen deneysel verilerin, ISRM'ye (ISRM 1985) ve Bieniawski'ye göre (Bieniawski 1975) değerlendirilmesi sonucunda, Birecik yöresi kireçtaşları "düşük-çok düşük nokta-yük direncine sahip kaya" olarak sınıflandırılmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bölgenin temel jeoloji özelliklerinin yöredeki diğer envanter çalışmalarında da dikkate alınmasını ve bir veri katmanı olarak Kültür-Kitap'a eklenmesini sağlamak amacıyla derlenen jeoloji haritası sayısallaştırılmıştır. Ülkemiz kültür tarihini, neden olduğu yıkımlar nedeniyle önemli ölçüde etkilemekte olan depremler için de, yörede etkili olmuş depremlerin sorgulanabilir nitelikte bir kataloğu oluşturulmuş ve bir diğer veri katmanı haline getirilmiştir. Bu çalışmanın sonuçları jeolojik boyutun kültür envanteri çalışmaları için önemli olduğunu göstermiştir. Bu nedenle, diğer yörelerdeki envanter çalışmalarında da bu çalışmada yapıldığı türden veri katmanlarının ve/veya yenilerinin oluşturulması önerilmektedir.

Birecik yöresindeki çalışmalarda, mimarlık alanındaki envanter çalışmalarıyla olan arayüz ön plana çıkmıştır. Yapılarda kullanılmış olan çeşitli yöresel taşların ait oldukları jeolojik birimler, bu taşların ocakları ve yapı taşı olarak çeşitli özellikleri saptanmıştır. Laboratuvar araştırmalarından elde edilen sonuçlar aşağıda maddeler halinde sunulmuştur.

- Kireçtaşı örneklerinden hazırlanan ince kesitler üzerinde yapılan petrografik incelemelere göre, kireçtaşlarının büyük çoğunluğu biyomikrittir.
- Kireçtaşları kuru ve doygun birim ağırlıklarına göre değerlendirildiklerinde, "düşük-orta birim ağırlıklı" kaya sınıfındadır. Bu durumda kireçtaşlarının kil ve fosil içerikleri etkindir. İncelenen kireçtaşları arasında sadece Kalazan Taşına ait B2 ve Urfa Taşına ait B9 örnekleri standart değeri karşılamaktadır.

- Bölgedeki kireçtaşlarının ağırlıkça su emme özellikleri çok değişken değerler sunmaktadır. Ortalaması en yüksek ağırlıkça su emme değeri, Havara Taşına ait B7'den, en düşük ağırlıkça su emme değeri ise Kalazan Taşına ait B2'den elde edilmiştir. Kayacın fosil ve kil içeriği ile birlikte boşluk oranının ve süreksizlik özelliklerinin bu değişimde etkin olduğu düşünülmektedir. İncelenen örneklerden –Kalazan Taşına ait B2 ve Urfa Taşına ait B9 hariç– ilgili standartta belirtilen değerden hayli yüksek su emme değerleri elde edilmiştir.
- Bölgedeki, farklı özelliklere sahip kireçtaşlarına ait, ortalaması en düşük efektif porozite değeri Urfa Taşına ait B9'dan, en yüksek değer ise Havara Taşına ait B7'den elde edilmiştir. Bu kayaların porozite değerlerinin yüksek olması don etkilerine karşı dayanımsız olduklarını göstermektedir.
- Kullanılan üç farklı yapı taşı (Kalazan, Havara, Urfa) genellikle birbirine benzer özellikler sunmaktadır. Genel olarak, Kalazan Taşı diğer yapı taşlarına göre, karbonat içeriğinin daha fazla olması nedeni ile daha yüksek dayanıma sahiptir. Diğer iki taş ocağından üretilen (Havara ve Urfa) kireçtaşlarının kalitesi ise birbirine yakındır. Kil ve süreksizlik içeriği diğerlerine oranla yüksek olan örneklerin dayanımları da düşüktür. Ayrıca, kayanın mikro çatlaklılık durumu ve ayrışma derecesi yanında porozite değerlerinin, basınç dayanımının değişiminde önemli rol oynadığı düşünülmektedir. Bölge kireçtaşları, tek eksenli basınç dayanımları ve nokta-yük dayanım indeks değerlerine göre, "çok düşük-düşük dirençli" kaya sınıfındadır.
- Tek eksenli basınç dayanım değerlerine göre, bölge kireçtaşlarının bir bölümü dekorasyon, süsleme ve duvar kaplamasında kullanılabilir özelliktedir.

KATKI BELİRTME

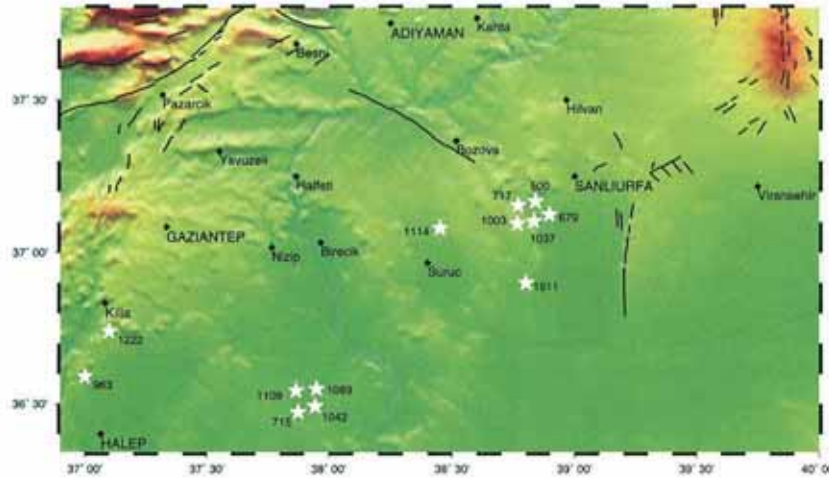
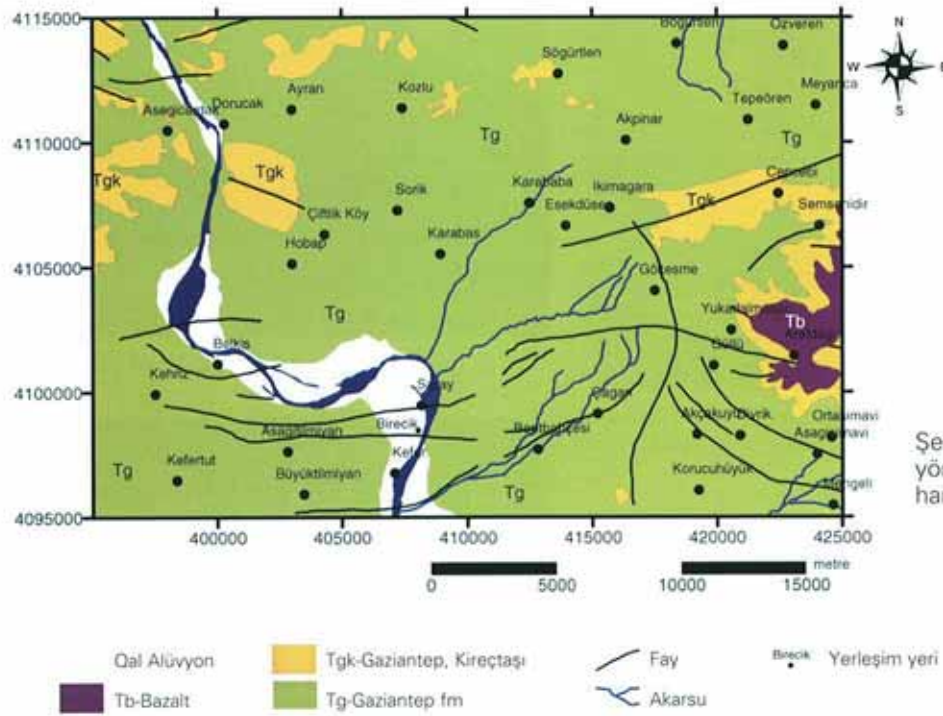
Bu proje Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) Türkiye Kültür Envanteri Projesi ve İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi (Proje No. 49/23012003) tarafından desteklenmiştir. Bu katkılar için teşekkürlerimizi sunarız. ☺

KAYNAKÇA

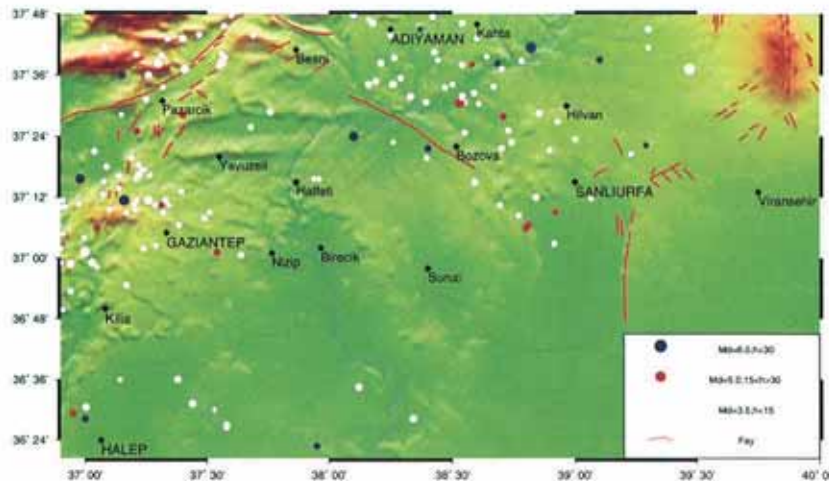
- AKBAYAR, Nuri
2001 *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*. (Tarih Vakfı Yurt Yayınları: 127), İstanbul: Tarih Vakfı.
- ALTINLI, İ. Enver
1962 "Baziki-Birecik-Suruç Alanının Jeolojik ve Hidrojeolojik İncelemesi", *İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Mecmuası* seri B 17(3-4): 265-313.

- AMBRASEYS, Nicholas Nicholas
1961 "The Seismicity of South-West Asia; Data from XV-century Arabic MS", *Revue pour l'Etude des Calamites* 37.
- ARIK, Fedâ. Şâmil
1992-1994 "Selçuklular zamanında Anadolu'da meydana gelen depremler", *Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve*

- Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi* 27: 13-32.
- BIENIAWSKI, Z. T.
1975 "The point load test in geotechnical practice", *Engineering Geology* 9: 11.
- DEERE, D. U. ve R. P. MILLER
1966 *Engineering classification and index properties for intact rock*. (Technical Report no. AFWL-TR-65-116). Air Force Weapons Lab., Kirtland Air force Base.
- ERGİN, Kâzım, Uğur GÜÇLÜ ve Zeki UZ
1967 *Türkiye ve Civarının Deprem Kataloğu (MS 11-1964)*. (İTÜ Maden Fakültesi Arz Fiziği Enstitüsü Yayınları 24), İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi.
- FOLK, Robert L.
1962 "Spectral subdivision of limestone types", *American Association Petroleum Geologist* 1: 62-84.
- GOODMAN, R. E.
1989 *Introduction to rock mechanics*. New York: John Wiley and Sons.
- GUIDOBONI, E., A. COMASTRI ve G. TRAINA
1994 *Catalogue of ancient earthquakes in the Mediterranean area up to the 10th century*. Rome: Instituto Nazionale di Geofisica.
- International Society for Rock Mechanics (ISRM) (yay.)
1981 *Rock characterization, testing and monitoring: ISRM Suggested methods*: 211. editör: E. T. Brown, Oxford: Pergamon Press.
- 1985 "Suggested method for determining point load strength", *Int. J. Rock Mech. Min. Sci. Geomech. Abstr.* 22/2: 51-60.
- McNALLY, G. H. E. ve F. N. SPON
1998 *Soil and rock construction materials*. London ve New York: E and FN Spon.
- NILSEN, B. ve A. PALMSTRÖM
1985 *Engineering Geology and Rock Engineering Handbook 2*: 249. Norwegian Group for Rock Mechanics (NBG).
- Osmanlı Asırlarında Türk Devleti'nin Mülki İdare Taksimatı ve Yer İsimlerinin Mukayeseli Tahlili*. 1999. (Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları no. 8), İstanbul: TC Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.
- ÖCAL, Nevzat
1968 *Türkiye'nin Sismisitesi ve Zelzele Coğrafyası*. (İstanbul Kandilli Rasathanesi Sismoloji Yayınları no. 8), İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı.
- ÖDEKAN, Ayla ve Arzu ÖZTÜRK
2002 "Şanlıurfa Birecik - Suruç Kentsel Kültür Varlıkları Envanter Raporu", *Türkiye Kültür Envanteri Pilot Bölge Çalışmaları. Birecik- Suruç* 1/1: 103-118. (TÜBA-TÜKSEK Yayınları 1/1), İstanbul: Türkiye Bilimler Akademisi.
- 2003 "Birecik-Suruç (Şanlıurfa) Kentsel Kültür Varlıkları Envanter Çalışması, 2002 Yılı Raporu", *Türkiye Kültür Envanteri Pilot Bölge Çalışmaları. Birecik- Suruç* 1/2: 1-11. (TÜBA-TÜKSEK Yayınları 1/2), İstanbul: Türkiye Bilimler Akademisi.
- ÖZDOĞAN, Mehmet ve Necmi KARUL
2002 "Şanlıurfa Birecik-Suruç Arkeolojik Envanter Raporu", *Türkiye Kültür Envanteri Pilot Bölge Çalışmaları. Birecik- Suruç* 1/1: 1-101. (TÜBA-TÜKSEK Yayınları 1/1), İstanbul: Türkiye Bilimler Akademisi.
- PINAR, N. ve E. LAHN (yay.)
1952 *Türkiye Depremleri İzahlı Kataloğu*. (Yapı ve İmar İşleri Reisliği Yayınları no. 6/36), Ankara: TC Bayındırlık Bakanlığı.
- POIRIER, J. P. ve M. A. TAHER
1980 "Historical Seismicity in the Near and Middle East, North Africa and Spain from Arabic Documents (VI-Ith-XVIIIth century)", *Bull. Seism. Soc. Am.* 70: 2185-2201.
- POSTACIOĞLU, Bekir
1987 *Beton Bağlayıcı Maddeler, Agregalar*. (Teknik Kitaplar Yayınları no. 2), İstanbul: Teknik Kitaplar Yayınevi.
- SOYSAL, H., S. SİPAHIOĞLU, D. KOLÇAK ve Y. ALTINOK
1981 *Türkiye ve Çevresinin Tarihsel Deprem Kataloğu, MÖ 2100- MS 1900*. İstanbul: TÜBİTAK (Proje no. TBAG 341).
- TARHAN, Fikret
1996 *Mühendislik Jeolojisi Prensipleri*. (Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Yayınları no. 41), Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- Türk Standartları Enstitüsü (yay.)
1993 *TS 11137 no.lu standart. Kireçtaşı (kalker) - Yapı Taşı Olarak Kullanılan Kayaçlar*. Ankara.
- 1987 *TS 699 no.lu standart. Tabii Yapı Taşları- Muayene ve Deney Metotları*. Ankara.
- Urfalı Mateos
1962 *Urfalı Mateos Vekayı-namesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*. çev. Hrand D. Andreasyan. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Web sitesi**
<http://www.koeri.boun.edu.tr> (Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü web sayfası)

Şek. 2. MS 500-1911 yılları arasında bölgede olmuş depremler.

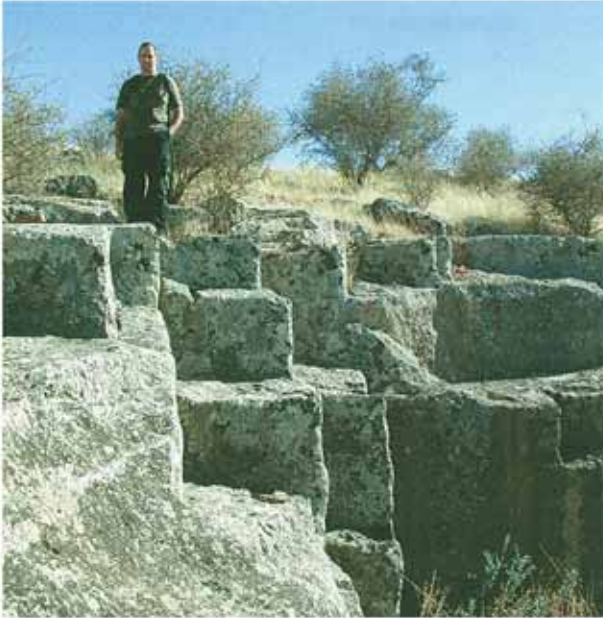

Şek. 3. 19 Mayıs 1915 - 18 Kasım 2003 tarihleri arasında bölgede oluşan depremler. (Veriler, <http://www.koeri.boun.edu.tr> web sayfasından alınmıştır.)

Levha 2

Res. 1. Birecik'in 2 kilometre kadar güneyindeki Mezraa Teleilat Höyüğünde (env. no: O39A002) ortaya çıkartılan taşkın koruma yapısı.

Res. 3. Kalazan Taşının çıkartıldığı ve günümüzde artık kullanılmayan taş ocağı.

Res. 5. Kalazan Dağı ile Fırat nehri arasındaki taşıma rampalarında tekerlek izleri.

Res. 2. Cin Degirmeni yakınlarındaki su tüneli.

Res. 4. Zeugma'da kullanılmış sütunlar, Bahçeönü köyündeki taş ocağından çıkartılan Kalazan Taşından üretilmiş.

Res. 6. Birecik'teki yapılarda kullanılan eski Havara Taşının çıkarıldığı taş ocağından bir görünüm.

Res. 7. Birecik'te günümüzde sürdürülen restorasyon çalışmalarında (örneğin Mahmutpaşa Camii restorasyonunda) kullanılan Urfa Taşının çıkarıldığı ocak.

Buldan (Denizli) Yöresinin Temel Jeolojik Özellikleri ve Jeolojik Miras Envanteri

M. Namık YALÇIN*/ Okay GÜRPINAR*, Yıldız ALTINOK**/ Naşide ÖZER**/ Murat ÖZLER*/ Hakan HOŞGÖRMEZ*/ Ömer ÜNDÜL*/ Özlem BULKAN-YEŞİLADALI*/ Tahsin ŞENYUVA*/ Ali Malik GÖZÜBOL*/ Süleyman DALGIÇ*/ Atiye TUĞRUL*/ İ. Halil ZARİF*/ Mustafa KORKANÇ*

ANAHTAR SÖZCÜKLER/ KEYWORDS

Denizli, Buldan, jeolojik miras, jeoloji, depremsellik, jeo-arkeoloji
Denizli, Buldan, geological heritage, geology, seismicity, geo-archeology

ÖZET/ SUMMARY

TÜBA-TÜKSEK programı kapsamında başlatılmış kültür varlıkları envanter çalışmalarında özellikle arkeoloji ve mimarlık konularında jeolojik bilgi ve verilere de gereksinim olduğu ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, gerek değişik alanlarda envanter çalışmalarını yürüten grupların jeoloji konusundaki gereksinimlerine cevap verebilmek, gerekse jeolojik doğal anıtların ve oluşumların (jeolojik miras) envanterinin yapılması amacıyla "Temel Jeolojik Özellikler ve Jeolojik Miras Envanteri" başlıklı bir çalışma başlatılmıştır.

Sadece son birkaç milyon yıldır biz insanlar tarafından da şekillendirilen yerküre, 4.5 milyar yıllık çok uzun geçmişini kendine özgü arşivine kaydetmiştir. Bu uzun geçmiş henüz tam anlamıyla ortaya konmuş değildir. Yerkürenin bu karmaşık evrimine ilişkin sırları ortaya çıkarmak, bu arşivin –başka bir tanımlama ile jeolojik mirasın– korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması durumunda mümkündür. Özgün mineral, maden, fosil yatakları, değişik jeolojik yapılar, özel kaya türleri barındıran lokasyonlar, peri bacaları veya krater gölleri gibi doğal anıtlar, jeolojik

The inventory studies within the framework of the TÜBA-TÜKSEK Project have shown that information on various geological aspects is required, particularly by the archeologists and architectural historians. Therefore, both in order to fulfill the requirements of different project teams regarding geology and to initiate inventory studies for natural geological monuments and features (geological heritage), a project entitled "Geology and Geological Heritage Inventory" was initiated.

The earth, where human beings have been active only during the last few million years is older than 4.5 billion years. The history of this very long evolution is recorded in the natural archives of the earth. Not all aspects of this long evolution are understood yet. Solving the mysteries of geological evolution will only be possible if this magnificent archive –geological heritage– can be protected. Unique mineral, ore, and fossil deposits, sites of various geological structures and of special lithologies, and last but not least the natural monuments, contribute much to the understanding of the earth.

Studies within this project began towards the end

* Prof. Dr. M. Namık YALÇIN; Prof. Dr. Okay GÜRPINAR; Doç. Dr. Murat ÖZLER; Yrd. Doç. Dr. Hakan HOŞGÖRMEZ; Ömer ÜNDÜL (Jeoloji Y. Müh.); Arş. Gör. Özlem BULKAN-YEŞİLADALI (Jeoloji Y. Müh.); Dr. Tahsin ŞENYUVA; Doç. Dr. Ali Malik GÖZÜBOL; Doç. Dr. Süleyman DALGIÇ; Doç. Dr. Atiye TUĞRUL; Yrd. Doç. Dr. İ. Halil ZARİF; Dr. Mustafa KORKANÇ / İstanbul Üniversitesi (İÜ) Mühendislik Fakültesi Jeoloji Mühendisliği Bölümü, Avcılar İSTANBUL

** Prof. Dr. Yıldız ALTINOK, Yrd. Doç. Dr. Naşide ÖZER/ İÜ Mühendislik Fakültesi Jeofizik Mühendisliği Bölümü, Avcılar İSTANBUL

mirasın önemli parçaları olarak, jeolojik geçmişin anlaşılması için çok önemli katkılar sağlarlar.

2002 yılı sonlarında başlatılan çalışmada, öncelikle Buldan yöresinin temel jeolojik özelliklerinin ortaya konması hedeflenmiştir. Bu bağlamda 1:25000 ölçekli bir jeolojik harita derlenmiş ve çeşitli veri katmanları halinde sayısal ortama aktarılmıştır. Ayrıca Buldan ve yöresindeki deprem aktivitesi değerlendirilerek depremselliğe ait veri katmanları oluşturulmuştur. Ayrıca hem Buldan, hem de diğer bölgelerde kullanılmak üzere bir Jeolojik Miras Envanter Formu hazırlanmıştır. 2003 yılında arkeoloji, kentsel ve kırsal mimari konularında envanter çalışmaları yapan gruplarla birlikte saha çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmalar sonucunda arkeoloji ve mimari ile ilişkili olan arayüz bağlamında 14 ayrı lokasyon jeolojik olarak değerlendirilmiştir. Bu lokasyonlardaki kaya mezarları, antik taş ocağı, lahitler, mağaralar ve çeşitli yapı elemanlarında kullanılmış olan doğal malzemenin özellikleri saptanmış ve yöredeki jeolojik oluşumlarla ilişkilendirilmiştir.

of 2002 in the Buldan area, which is one of the pilot regions of the TÜBA-TÜKSEK Project. In order to fulfill the requirements of other project groups in the field of geology, we started with the documentation of the general geology of the Buldan area. For this purpose, a geological map in scale 1:25000 was compiled and digitized in the form of different data layers. Furthermore, the seismicity of the greater Buldan area has been determined and structured in the form of various data layers. An inventory form of geological heritage was also created, which can also be used in other regions.

In 2003, a field study was conducted in cooperation with project groups of archeology and architecture. Fourteen different locations that have an interface with geology have been studied. Respective properties of rock tombs, old quarries, sarcophaguses, natural caves and various architectural construction materials used in buildings have been determined and linked with geological formations in the region.

GİRİŞ

Bu makalede TÜBA-TÜKSEK Türkiye Kültür Envanteri Projesi kapsamında 2002 yılının Kasım ayında başlatılmış olan "Temel Jeolojik Özellikler ve Doğal Anıtlar (Jeolojik Miras) Envanteri" başlıklı projede 2003 yılında yapılan çalışmalar ve elde edilen sonuçlar sunulmaktadır. Ayrıca, bu sonuçların ışığında gelecekte TÜBA-TÜKSEK projelerine olabilecek benzer katkıların içerik ve metodolojileri ile proje kapsamında oluşturulmakta olan "Kültür-Kitap" başlıklı veritabanına eklenebilecek veri katmanları, gözlem ve envanter bilgileri için önerilerde bulunulacaktır.

TÜBA-TÜKSEK programı ülkemizin yerüstü ve yeraltı/sualtındaki tüm kültür varlıklarının belirlenmesi, bunların korunarak ekonomik açıdan da değere dönüştürülmesi amacıyla 2001 yılında planlanmış ve uygulanmasına geçilmiş uzun erimli ve kapsamlı bir projedir. Projenin bir bölümü kültür varlıklarının envanterinin oluşturulmasıdır. 2002 yılı yaz aylarında, pilot bölge olarak belirlenmiş Birecik-Suruç (Şanlıurfa) ve Buldan (Denizli) yörelerinde envanter çalışmaları başlatılmıştır.

Bu çalışmalar kapsamındaki uygulamalar ve sonuçların ön değerlendirilmeleri aşamalarında gerek arkeoloji ve gerekse mimarlık çalışmalarında jeolojik bilgi ve verilere gereksinim olduğu ortaya çıkmıştır. İlk bakışta çok anlamlı gözükmeyen bu gereksinim, doğa ve insan ilişkileri bağlamında jeolojik çevrenin her zaman belirleyici ve çoğunlukla yönlendirici bir role sahip olduğu düşünüldüğünde hiç de şaşırtıcı

değildir. Bu nedenle gerek değişik alanlardaki envanter çalışmalarını yürüten ekiplerin jeoloji konusundaki gereksinimlerine cevap verebilmek ve gerekse jeolojik miras bağlamındaki kültür varlıklarının envanter çalışmalarını başlatmak üzere bir proje oluşturulmuştur.

Sadece yaklaşık son bir milyon yıldır biz insanlar tarafından da şekillendirilen yerküre, 4.5 milyar yıllık çok uzun geçmişini kendine özgü arşivine kaydetmiştir. Bu uzun geçmiş henüz tümüyle ortaya konmuş değildir. Yerkürenin bu karmaşık evrimine ilişkin sırları ortaya çıkarmak, bu arşivin –jeolojik mirasın– korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması durumunda mümkündür. Özgün mineral, maden, fosil yatakları, değişik jeolojik yapılar, özel kaya türlerini barındıran lokasyonlar, peri bacaları veya krater gölleri gibi doğal anıtlar jeolojik mirasın önemli parçaları olarak, jeolojik geçmişin anlaşılması için çok önemli katkılar sağlarlar. Yerkürenin son birkaç milyon yıllık dönemdeki geçmişi ise bu dönemdeki kültürel süreçleri de etkilediği veya bunlardan etkilendiği için özel bir öneme sahiptir. Bu nedenle bu döneme ait jeolojik mirasın, kültür mirasımızın bir parçası olarak algılanması ve korunması özel önem taşır.

Bu çalışmanın amacı, kültür envanteri projelerinin uygulandığı Buldan yöresinin temel jeolojik özelliklerinin saptanması, diğer konulardaki envanter çalışmalarında ortaya çıkan jeolojik soruların cevaplanması ve bu bölgede mevcut jeolojik miras niteliğinin

deki oluşumların envanterinin çıkartılmasıdır.

Bu amaca yönelik olarak, aşağıda "Temel jeolojik özellikler" başlığı altında yörenin birimleri ve litolojik özellikleri, yapısal unsurları, depremselliği, jeotermal potansiyeli değerlendirilmiştir. Bunun yanı sıra arkeoloji ve mimarlık envanter çalışmalarıyla ilişkili arayüzdeki değerlendirmeler, "Jeo-arkeoloji" ve "Mimari ve jeoloji" başlıkları altında (bkz. s. 173 ve 175) sunulmuştur.

Projenin 13 Kasım 2002 tarihindeki kabulünden sonra başlatılan büro çalışmalarının ardından Ağustos-Eylül 2003'te Buldan'da bir hafta süreli arazi çalışması yapılmıştır. Bu aşamada diğer proje gruplarından bazılarıyla da birlikte çalışılarak, bu grupların jeolojiyle ilişkili arayüzdeki sorunları ele alınmıştır. Arazi çalışmaları Buldan merkez olmak üzere, diğer proje gruplarının sorunları için, envanteri çıkartılan kültür varlıklarının konumuna bağlı olarak seçilen yörelerde; genel amaçlı jeolojik çalışmalar için ise ilçe merkezi çevresinde bulunan yeterli büyüklükteki bir alanda yapılmıştır.

Çalışma alanı Batı Anadolu'da Ege Bölgesinin güneydoğusunda, Denizli ilinin Buldan ilçesi ile civarında yer alan köyleri kapsar. Bölgesel ölçekte bakıldığında, jeolojik yapı morfolojiye yansımış, neotektonik (genç tektonik) hareketler bugünkü morfolojinin oluşmasını sağlamıştır. Yükselteleri 1100-1400 m arasında değişen doruklar, yapı ile uyumlu olarak doğu-batı uzanımlıdır. Batı Anadolu bölgesinin özelliği olan horstların oluşturduğu yükseklikler ve grabenlerin oluşturduğu çöküntü ovaları çalışma alanı içerisinde de tipiktir. Bölgede en düşük yükselti 125 m ile Büyük Menderes nehri kıyısıdır. En yüksek tepe ise Gelelyli Dağıdır (1413 m). Bölgede en büyük akarsu, doğuda kuzeyden güneye, batıda doğudan batıya akan Büyük Menderes nehridir. Buldan ilçesinin yaklaşık 5 km batısında, Buldan yaylasında 1150 m yükseltisinde Yayla Gölü bulunmaktadır. Bölgede kurak-denizel iklim tipi hâkimdir. Yıllık ortalama sıcaklıklar 17.5 °C, yıllık ortalama yağış miktarı ise 432 mm kadardır. Bitki örtüsü yükseklerde çamlık, alçak kesimlerde fundalıktır. Bölgede yaygın bir karayolu ağı bulunmaktadır.

YÖNTEMLER

Proje çalışmalarında kullanılan yöntemler ve yaklaşım üç temel başlık altında ele alınabilir. Bunlar,

- Büro çalışmaları
- Arazi çalışmaları
- Laboratuvar çalışmalarıdır.

Büro çalışmaları kapsamında öncelikle bölgenin temel jeolojik özelliklerinin saptanmasında kullanılacak jeoloji haritasının derlenmesi için önceki çalışmalar gözden geçirilmiş ve amaç doğrultusunda de-

ğerlendirilmiştir. Benzer bir yaklaşım, yörenin depremselliğinin değerlendirilmesinde de izlenmiştir. Bu konu için sözü edilen yöredeki tarihsel ve aletsel döneme ait kataloglar ve ilgili yayınlar taranarak yöresel deprem katalogları oluşturulmuştur.

Buldan yöresindeki arazi çalışmaları 2003 yılı yaz aylarında yapılmıştır. Bu çalışmalar sırasında, derlenmiş jeoloji haritalarının doğruluğu denetlenmiş, gerekli düzeltmeler yapılmış, örnekler derlenmiş, diğer proje gruplarıyla ilişkili arayüzler bağlamında, envanter birimleri ziyaret edilerek gerekli gözlem, ölçüm, örnekleme ve fotoğraflama işlemleri gerçekleştirilmiştir. Ölçümlerde jeolog pusulası ve el GPS aletinden yararlanılmış, tüm bulgular 1:25000 ölçekli temel topografya haritaları üzerinde işaretlenmişlerdir. Arazi çalışmaları sırasında jeolojik miras niteliğine sahip oluşumların bulunup bulunmadığı araştırılmış ve eğer mevcut iseler bunların envanterlerinin çıkartılması çalışmaları da yapılmıştır. Bu amaçla proje kapsamında oluşturulmuş envanter formu kullanılmıştır (lev. 1: şek. 1).

Arazi çalışmalarını, derlenmiş olan verilerin değerlendirilmesi amacıyla, yeni bir büro ve laboratuvar çalışması dönemi izlemiştir. Bu aşamada, derlenmiş örneklerin analiz ve incelemelere hazırlanması, gerekli deneylerin yapılması ve derlenmiş verilerin bilgisayar ortamına aktarılması amacıyla sayısallaştırılması gerçekleştirilmiştir.

TEMEL JEOLOJİK ÖZELLİKLER

İnceleme alanında yapılan jeolojik gözlemlerde elde edilen bulguların, bölgede daha önce çalışmış olan Ş. Şimşek'in (Şimşek 1982) bulguları ile uyumlu olduğu görülmüştür. Bu bağlamda gerek aşağıdaki "Stratigrafik jeoloji" ve gerekse "Yapısal jeoloji" (bkz. s. 172). bölümlerindeki tanımlamalar, Şimşek'ten (Şimşek 1982) alınmıştır.

STRATİGRAFİK JEOLOJİ

İnceleme alanında tabandan tavana Menderes Masi-fi, Kızılburun, Sazak, Kolonkaya, Tosunlar formasyonları; en üstte de alüvyon, alüvyon yelpazesi ve traverten yer almaktadır (lev. 2: şek. 2).

Menderes Masifi

Paleozoik yaşlı bu istif gnays, kuvarsit, kalkışit, klorit, muskovitist ve mermerlerden oluşmuştur (lev. 4: res. 1).

Gnayslar ince taneli, gözlü ve benekli olarak ayrılırlar. Gözlü gnayslar, Buldan'ın güneyinde Karlıkdede, Maden Suyu, Gölyeri, batısında Yaylayeri dolaylarında; benekli gnayslar ise Buldan Yayla Gölü ve Beyler köyünde geniş alanlar kaplar.

Mikaşistler kuvars-biyotit-muskovit klorit-albit-granat sistlerden oluşur. Orta Mahalle, Çağış Bağları, Kazan-

dere ve Taşlı Tepe dolaylarında mostra verirler.

Mikaşit-kuarsit-mermer ardalanması istifin üst düzeylerinde görülür. Kalkışit-muskovit-kuarsışit-mermer-dolomitik mermer ardalanmasından oluşan istif İğdecik, Çubukdağ, Kabağağ, Gökdere Kışevleri, Orta Mahalle ve Meskan Bağları dolaylarında görülür.

Kızılburun Formasyonu

Alt Pliyosen yaşlı bu birim, Menderes Masifi üzerine diskordansla gelen, tabanda çakıtaşı, üste doğru kumtaşı-kiltaşı ardalanmasından oluşur (lev. 4: res. 2). Yer yer killi kireçtaşı ve marnlarla birlikte kömür mercekleri içerir. Buldan Horstu üzerinde, Bostanyeri, Orta Mahalle, Kızılburun, İğdecik, Bölmekaya ve Aktepe dolaylarında mostra vermektedir. Ayrıca Yenice Horstunda Narlıdere, Yenice, Hacıveliler ve İnönü dolaylarında geniş alanlar kaplar.

Sazak Formasyonu

Alt Pliyosen yaşlı, başlıca kireçtaşı, marn, silttaşı, kilttaşı ve diyatomitten oluşan Sazak Formasyonu, alttaki Kızılburun Formasyonu ile düşey geçişlidir. Bu istif Sazak, Aktepe, Kızıldere jeotermal alanında, İn-tepe, Kayalıburun, Bozalan, Taşlı Tepe ve Narlıdere dolaylarında mostra verir (lev. 4: res. 3).

Kolonkaya Formasyonu

Genellikle kumtaşı-marn ardalanmasından oluşan birim, alttaki Sazak Formasyonu ile dereceli geçişli olup, geçiş zonunda kılavuz katman niteliğinde killi kireçtaşı ve kireçtaşı düzeyleri görülür. İstifte yer yer jipsli düzeyler de bulunur. Alt Pliyosen yaşlı bu birim Kızıldere jeotermal alanında, Kolonkaya, Halayık Gö-lü, Tekke Hamamı ve Örenli Mevkii dolaylarında ayrıca Gediz Grabeninde geniş alanlar kaplar.

Tosunlar Formasyonu

Kuvaterner yaşlı bu birim, alacalı kırmızı ve sarımsı çakıtaşı, kumtaşı, kilttaşı ve kireçtaşından oluşmuştur. Kendinden yaşlı tüm birimleri aşısız uyumsuzlukla örter. Graben ve horstları oluşturan büyük atımlı faylarla birlikte gelişmiştir. İstif, Buldan jeotermal alanının güneydoğusunda, Tosunlar köyü kuzeybatısında, İmamdağı, Softalar köyü dolaylarında mostra verir.

Alüvyon, alüvyon yelpazesi ve yamaç molozu

Kuvaterner yaşlı, tutturulmamış, çakıl, kum, silt ve kilden oluşan alüvyon, Büyük Menderes, Gediz, Çürüksu ve Buldan çayları boyunca geniş alanlar kaplar. Derelerin grabenlerdeki düzlüklere açıldığı yerlerde geniş alüvyon yelpazeleri gelişmiştir.

Bölgedeki yüksekliklerden ve fay şevlerinden aşındırılan gereçler yamaçlarda kısmen birikmiştir. Kuvaterner yaşlı bu yamaç molozları, genellikle gev-

şek tutturulmuş, çok iri bloklu, çakıllı, kumlu, siltli ve killi gereçlerden oluşmuştur.

Traverten

Kuvaterner yaşlı, başlıca CaCO_3 bileşimli olan travertenler en yaygın olarak Yenice, Tekkehamam ve Kızıldere sıcak su kaynakları dolaylarında görülür. Yenice dolayında Kamara ve Yenice ılcaları çevresindeki travertenlerde çok ince demiroksit ve silisyumdioksit bantları görülür (lev. 4: res. 4). Kısıkkaya Mevkiinde tarihsel dönemlerde çıkartılan travertenler, antik Tripolis kentinin tüm yapılarında yapı taşı olarak kullanılmıştır. Travertenler bugün de yapı taşı olarak kullanılmaktadır.

YAPISAL JEOLJİ

Bölgede en genç ve en önemli faylar, Pliyosen ve sonraki dönemlerde yöreyi etkileyen tansiyon kuvvetlerinin neden olduğu horst ve grabenleri sınırlayan ve aktif olan faylardır.

Bu faylar ve oluşturdıkları Büyük Menderes ve Gediz grabenleri ile Buldan ve Yenice horstları aşağıda özet olarak tanıtılmıştır.

Büyük Menderes Grabeni

Doğuda Denizli'den başlayan ve batıda Ege Denizine kadar uzanan bu grabenin uzunluğu 200 km, genişliği ise 10-30 km kadardır. Kuzeyden Buldan Horstu ve güneyden Babadağ Horstu ile sınırlandırılmıştır (lev. 2: şek. 2). Kuzey sınırı Dela Dağı, Kızıldere ve Gökdere faylarından oluşan bir kırık sistemi tarafından kontrol edilen graben, Pliyosen ve Kuvaterner çökelleri tarafından doldurulmuştur.

Gediz Grabeni

Kemalpaşa, Turgutlu, Salihli, Alaşehir doğrultusunda doğuya uzanır. Sarıgöl üzerinden bir kolu Buldan'a geçer. Güneyde Bölmekaya Fayı, kuzeyde ise Yenice Fayı tarafından sınırlanmıştır (lev. 2: şek. 2). Yaklaşık 7 km genişliğindeki Gediz Grabeninde korunan Pliyosen yaşlı istif doğuya doğru kalınlaşır.

Buldan Horstu

İnceleme alanında en yüksek tepeleri içeren, büyük atımlı fayların Kuvaternerde oluşturduğu, D-B ve KKB-GGD uzanımlı bir yükselimdir. Buldan Horstunun güneyinde D-B doğrultulu, Büyük Menderes Grabenine doğru Kızıldere, Gökdere ve Dela Dağı fayları; kuzeyinde ise KB-GD doğrultulu Kapızdağı, Dörtpinar, Bölmekaya ve bunlara paralel çok sayıda ikincil fay saptanmıştır. Ayrıca ana faylara dik doğrultuda gelişmiş Hacı Mehmet ve Buldan fayları mevcuttur (lev. 2: şek. 2).

Yenice Horstu

Gediz Grabeninin kuzeyinde BKB-DGD doğrultulu, eski temele ait litolojilerin (kaya türlerinin) görüldü-

ğü yükselim alanıdır. Horst üzerinde sıcak su kaynakları ile travertenler oluşmuştur. Tarihsel dönemlerde bu travertenler işletilmiştir. Yenice Horstunun güneyini sınırlayan Çolaklar ve Yenice fayları uzun mesafeler devam eder (lev. 2: şek. 2).

JEOTERMİ

Genç tektonik (neotektonik) jeotermal alan olanaklarının doğmasında en önemli etken olmuştur. Genç ve en büyük atımlı faylar boyunca birçok sıcak su ve doğal buhar yüzeye ulaşmıştır. Bu bağlamda bölgede 3 jeotermal alan saptanmıştır.

KIZILDERE JEOTERMAL ALANI

Buldan Horstunun güney kanadında D-B doğrultulu Kızıldere ve Göktepe faylarının oluşturduğu alandır. Bu alanda çok sayıda sıcak su ve doğal buhar çıkışı vardır. Bu doğal buhar ve sıcak sulardan enerji ve sağlık alanlarında yararlanılmaktadır.

BULDAN JEOTERMAL ALANI

Buldan Horstunun KD kanadında, Bölmekaya Fayı ile Gediz Grabeni arasında kalan alandır. Bu alanın ve bunun göstergesi olan Bölmekaya İlcasının oluşmasında Bölmekaya Fayı etkili olmuştur. Bu ılıcadan sağlık amacıyla yararlanılmaktadır.

YENİCE JEOTERMAL ALANI

Yenice Horstunun GGB kanadında yer alır. KB-GD doğrultulu Yenice Fayının kontrolünde oluşmuştur. Bu alanın kuzey kısmında kalan KB-GD doğrultulu Höyük Tepe Fayı ile KD-GB doğrultulu faylar traverten oluşumuna sebep olmuştur. Bu alanda Yenice ve Kamara ılıcaları bulunmaktadır. Bu ılıcalardan sağlık hizmetlerinde yararlanılmaktadır.

DEPREMSELLİK

Denizli (Ladikiye=Lazikiye) iline bağlı, adını aldığı Buldan Ovasında yer alan Buldan (Puladana, Tripoli) ilçesi yörede olan depremlerden etkilenmiş, can ve mal kayıplarına uğramıştır. Yörede, tarihsel süreç içinde oluşan depremler ile ilgili bilgiler aşağıda sunulmaktadır. Bu bilgilerin kaynakları, (a) 1900-2003 (aletsel dönem) yılları arası Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi web sayfası; (b) 1900 öncesi (tarihsel dönem) deprem katalogları; (c) aletsel ve tarihsel dönem deprem katalogları, (d) kütüphane dokümanları; yöre ile ilgili basılmış kitaplar, gazeteler, dergiler, (e) Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) dokümanları; (f) bazı web sayfaları; (g) basılmış makaleler olarak sıralanabilir.

Bu kaynaklardan BOA'nın bölge ile ilgili, ulaşılan dokümanları az sayıda olmakla birlikte henüz ula-

şılamayan dokümanlarla bu sayının artabileceği düşünülmektedir.

Denizli ve yakın çevresini etkileyen önemli depremler:

MÖ 65; MS 17, 47, 60; 3. yüzyıl; 4. yüzyılın ikinci yarısı; 494; 7. yüzyıl başı; 1645-1646; 07-09 Haziran 1651; 22-23 Şubat 1653; 25 Şubat 1702; 19 Kasım 1717; 03 Nisan 1850; -- Nisan 1886; -- Ocak 1887; 1-20 Ağustos 1890; 06 Mart 1892; 19 Ağustos 1895; 20-26 Eylül 1899; 12-13 Aralık 1899; 20 Eylül 1900; 14 Ocak 1901; -- Mart 1901, 13 Temmuz 1901; 1903; 1907; 27 Kasım 1911; 11-13 Ocak 1912; 13 Ocak 1926; 16 Mart 1926; 19 Temmuz 1933, 21 Aralık 1945; 11 Aralık 1963; 13 Haziran 1965; 19 Temmuz 1967; 28 Mart 1969; 19 Ağustos 1976; 21 Nisan 2000; 04 Ekim 2000; 23 Temmuz 2003; 26 Temmuz 2003 olarak sıralanabilir (*Alemdar* 13 Aralık 1911; *Alemdar* 5 Şubat 1912; *Sabah* 9 Kasım 1901; *Milliyet* 22 Nisan 2000; *Milliyet* 5 Ekim 2000; Ambraseys ve Finkel 1995; Darkot 1993; *Denizli İli Yıllığı*. 1967; Ergin *et al.* 1967; Ergünay 1965; Öcal 1968; Soysal *et al.* 1981; http://neic.usgs.gov/neis/eqlists/sig_2000.html; <http://sismo.deprem.gov.tr/TURKNET/RAPORLAR/denizliakt.pdf>; <http://www.koeri.boun.edu.tr>).

Yukarıda sözü edilen depremlerden bazıları, özellikle Buldan'da etkili olmuştur. Bunlar s. 178'deki EK 1. çizelge 1'de sıralanmıştır. Bu depremlerin dışında Denizli'nin 1366, 1406, 1884 ve 1906 yıllarında da büyük depremlerin etkisinde kaldığı bilinmektedir (Gökçe 2000).

Denizli ve yakın çevresinde, 1900 öncesi tarihsel dönem için dışmerkezleri belirlenebilen depremlerin dağılımları levha 3: şekil 3'te gösterilmektedir. Denizli ve yakın çevresinde (37.6-38.3K, 28.6-29.6D) oluşan depremlerin (1900-18 Kasım 2003) dış merkez dağılımları ve 1989, 2000, 2003 depremlerinin odak mekanizma çözümleri ise levha 3: şekil 4'te verilmektedir.

JEO-ARKEOLOJİ

Jeo-arkeoloji bağlamında yapılan çalışmalar için Atik ve Koçel Erdem tarafından hazırlanmış olan çalışma raporları (Atik ve Koçel Erdem 2002; Atik ve Koçel Erdem 2003) incelenmiş ve envanterize edilmiş arkeolojik buluntulardan jeolojiyle ilişkili olanlar saptanmıştır. Bu bağlamdaki arayüz, hemen hemen tüm buluntularda kullanılmış olan doğal malzeme, yani kaya türü (litoloji) ile ilişkilidir. Daha sonra bu arkeolojik eserlere ve/veya buluntu yerlerine ulaşılmış ve gerekli gözlem, ölçü, örneklem ve fotoğraf-lama çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmalar aşağıda, jeolojik gözlem numaraları sıralamasına göre sunulmuştur. Bu numaralandırmada envanter numaralarındaki mantık izlenmiştir. Böylece gözlemlerin Kültür-Kitap veritabanı içinde yer alması, sorgulanabilmeleri ve görüntülenebilmeleri de sağlanmıştır. Ayrıca koordinat bilgilerine dayalı veritabanı mantığına uygun ayrı bir dosya oluşturulmuştur. Aşağıda

bu noktadaki gözlemler sunulmaktadır. Eğer bu noktalar daha önce ilgili proje çerçevesinde bir envanter numarası almışsa metin içinde jeolojik gözlem numaralarının hemen ardında bu envanter numaraları da belirtilmiştir.

NARLIDERE VADİSİ VE MAĞARALAR (gözl. no: L21JJ001/ env. no: L21A027)

Yenicekent kuzeyindeki Narlıdere Vadisi boyunca mostra veren Sazak Formasyonuna ait kireçtaşı, marn, killi kireçtaşı istifi içindeki kireçtaşları karstik oldukları için bu seviyelerde doğal yolla oluşmuş erime boşlukları yaygındır. Tabakalanma ve eklem düzlemleriyle kontrol edilen erime boşluklarının bazıları insan eliyle genişletilerek ve şekillendirilerek bir dizi mağara oluşturulmuştur (lev. 4: res. 5). Bu mağaraların tarih çağlarında kullanılmış olmalarının muhtemel olduğu, ancak bu olasılığı destekleyecek buluntulara rastlanmadığı belirtilmiştir (Atik ve Koçel Erdem 2003: 14). Benzer bir dizi mağaraya Yenicekent'ten Yenicehamam'a giden yol boyunca İnönü dolaylarında da rastlanmıştır (lev. 4: res. 6). Bu mağaralar da aynı jeolojik birim içinde ve benzer şekilde oluşturulmuş olmalıdırlar.

YENİCEKENT/ TRİPOLİS ANTİK KENTİ (gözl. no: L21JJ002/ env. no: L21A001)

Buldan yöresindeki iyi korunmuş yegâne büyük ören yeri olan Yenicekent-Apollonia/ Tripolis'in stoasında yapılan gözlemler, bu yapıda çok çeşitli kayaların kullanıldığını göstermiştir (lev. 5: res. 7-9). Yapıdaki sütunlar için traverten kullanılmış, büyük taş bloklar için ise Pliyosen yaşlı Kolonkaya Formasyonuna ait karbonat çimentolu, bol lamellibrans (*Cardium sp.?*) fosilli kumtaşları tercih edilmiştir. Daha küçük bloklar için traverten ve mermer işlenerek, harçlı duvar türü yapılarda ise bu kayalara ek olarak metamorfik şist ve gnays blokları işlenmeden kullanılmıştır. Traverten büyük bir olasılıkla ören yerine 2-3 km uzaklıktaki Kısıkkaya Mevkiindeki taş ocaklarından sağlanmış olmalıdır. Bu kanı, taşocaklarında bulunmuş olan bir sütun tarafından desteklenmektedir (Atik ve Koçel Erdem 2003: 13, lev. 11: res. 2). Büyük bloklarda kullanılmış olan fosilli kumlu kireçtaşı ve karbonatlı kumtaşlarının olası ocak yerleri henüz saptanamamış ise de bu kayaların bu yörede yaygın olarak mostra verdikleri bilinmektedir.

KISIKKAYA/ TAŞ OCAĞI (gözl. no: L21JJ003/ env. no: L21A029)

Büyük Menderes nehrinin sol sahilinde, sağ sahildeki Yenicehamamı adlı kaplıcanın karşısında bulunan Kısıkkaya Mevkiinde eski sıcak su kaynaklarının çıkışlarına bağlı olarak oluşmuş ve genişçe bir alanı kaplayan travertenler günümüzde de taş ocağı ola-

rak kullanılmaktadır (lev. 5: res. 10). Aynı taş ocaklarının tarihsel dönemlerde de taş ocağı olarak kullanıldıkları, gerek bu malzemenin Antikçağ yapılarında kullanılmış olmaları ve gerekse taş ocakları mevkiinde, kullanılacağı yere taşınmamış antik bir sütunun bulunmuş olmasıyla anlaşılmıştır. Traverten sarı, kırmızımsı sarı renkleri, bol gözenekli ve tabakalı yapısı ile tipik özellikler sunmakta ve yöredeki diğer litolojilerden kolayca ayırt edilmektedir.

KALEALTI/ YAPI ELEMANI (gözl. no: L21JJ004/ env. no: L21A00114)

Yenicekent'in güneydoğusunda, Büyük Menderes'in alüvyon düzlüğündeki bağlar arasında, MS 2.-3. yüzyıllara ait ve Tripolis antik kentinin (env. no: L21A001) takı olabileceği belirtilmiş olan bir yapının (Atik ve Koçel Erdem, 2003: 6) yıkıntıları bulunmaktadır. Düzensiz olarak bir araya getirilmiş olan bloklar çoğunlukla mermerdir (lev. 5: res. 11). Bunun yanı sıra bazı traverten bloklarına da rastlanmıştır.

HACIELLEZ MAHALLESİ/ ANTİK YOL (gözl. no: L21JJ005/ env. no: L21A040)

Buldan'ın doğu-kuzeydoğusu, Yenicekent'in batı-kuzeybatısındaki Hacıellez Mahallesi kırsalında Kocaçam Mevkii olarak adlanmış bölgede, günümüzde orman yolu olarak kullanılan toprak yolun bir kesimi taş döşenerek iyileştirilmiştir. Bu iyileştirmenin tarihsel dönemlerde yapıldığı sanılmaktadır. Döşenen taşlar bu kesimde yüzeyde bulunan Sazak Formasyonuna ait ince tabakalı, killi kireçtaşlarından oluşmaktadır (lev. 5: res. 12). Birimin ince tabakalı oluşu levhalar halinde çıkartılmasını kolaylaştırdığı için bu malzeme tercih edilmiş olmalıdır.

KARAKÖY-DELİKTAŞ/ KAYA MEZARI (gözl. no: L21JJ006/ env. no: L21A013)

Buldan-Sarıgöl yolu üzerindeki Karaköy kırsalında, Menderes Masifine ait metamorfik şist ve gözlü gnayslar yaygın olarak mostra vermektedir. Bu yöredeki gözlü gnayslar, çevresindeki şistlere oranla daha dayanımlı oldukları için geniş bir alanın topografyasında çok belirgin tepecikler halinde bulunmaktadır. Çok farklı boyutlarda olan bu kütlelerin büyükçe olanları yerel halk tarafından çeşitli şekilde adlandırılmıştır. Adlandırmada morfolojik özelliklerin (örn. Sivritaş) yanı sıra yerel kişi adları (örn. Osman'ın Taşı) veya belirgin özellikleri (örn. Deliktaş) kullanılmıştır. Bunlardan Deliktaş yaklaşık 4-5 m yüksekliğindeki bir gözlü gnays kütesinin üst kesiminde bir kaya mezarı oluşturmak için oyulmuş bir bloğu tanımlamaktadır (lev. 6: res. 13-14). Bu mezarın MS 4.-5. yüzyıllara ait olduğu düşünülmektedir (Atik ve Koçel Erdem, 2003: 12). Sarıgöl Ovasına hâkim bir noktada bulunan mezarın cephesi ovaya değil de kuzeye bakmaktadır.

KARAKÖY-YAZILIKAYA

(gözl. no: L21JJ007/ env. no: L21A014)

Yazılıkaya, Deliktaş'a yaklaşık bir kilometre uzaklıkta olup, eklem düzlemine karşılık gelen düz bir yüzeydeki eski Yunan harflerine benzeyen işaretler bulunmaktadır (lev. 6: res. 15). Kaya yine tipik bir gözlü gnaystir.

KARAKÖY-OSMAN'IN TAŞI

(gözl. no: L21JJ008/ env. no: L21A015)

Bu kaya da diğerleriyle aynı özellikleri taşımaktadır. Yazılıkaya'da olduğu gibi bu kayada da bazı işaretler bulunmaktadır (lev. 6: res. 16).

ESKİ DERBENT KÖYÜ-LAHİT

(gözl. no: L21JJ009)

Derbent köyü yakınlarındaki nekropol (env. no: L21A002) alanında bir yüzeyi yazılı olan lahit ile bunun birkaç yüz metre kuzeybatısındaki bir tepeliğin vadiye bakan dik yamacında üç kenarı tahrip edilmiş, bir kenarı ise yamaca yaslı olduğu için görülmeyen bir ikinci lahit travertenden yapılmıştır (lev. 6: res. 17-18). Traverten bu lokasyon yakınlarında doğal olarak bulunmayan bir malzeme olduğu için, bu lahitlerde kullanılan travertenin Tripolis antik kenti yakınlarındaki taş ocaklarından sağlanmış olması olasıdır.

KADIKÖY-MEZAR TAŞI (STEL)

(gözl. no: L21JJ010)

Söz konusu köydeki caminin avlusunda mermer bir stel saptanmışsa da, nereden çıkartıldığı konusunda bilgi alınamamıştır. 190x60 cm boyutlarında olan mezar taşı, süslemeli ve yazılıdır (lev. 7: res. 19). Mermer yörede Menderes Masifine ait kayalar arasında bulunmakla birlikte, çok yaygın olmadığı ve yakın civarda bulunmadığı için, mezar taşında kullanılmış olan mermerin bölge dışı kaynaklı olabileceği düşünülmektedir.

ÇAĞIŞ-KAYA MEZARI

(gözl. no: L21JJ011/ env. no: L21A00302)

Buldan merkeze bağlı Çağış Mahallesi kırsalında orman içi yollardan birinin kenarında bir dizi kaya mezarı bulunmaktadır. Kaya mezarları kireçtaşı içerisine oyulmuşlardır (lev. 7: res. 20). Kireçtaşları Kolonkaya Formasyonu taban kesimlerinde bulunan istife aittirler. Benzer türde kaya mezarları aynı birim içinde Bölmekaya köyü kırsalında da bulunmaktadır.

MİMARİ VE JEOLJİ

Mimari ve jeoloji bağlamında Buldan ve yöresinde kentsel mimari ve kırsal mimari proje gruplarının (Batur *et al.* 2002; 2003; Seçkin ve Erdem 2003) yönlendirilmesi doğrultusunda bazı değerlendirme çalışmaları yapılmıştır. Bu çerçevede kentsel ve kırsal

mimaride taş yapıların çok sınırlı oluşu ve kayaların hemen hemen hiç işlenmeksizin duvar inşasında kullanılmaları nedeniyle sınırlı bir arayüz söz konusudur. Buldan ilçe merkezi, çok büyük oranda gnays ve şistlerden oluşan metamorfik kayalar üzerinde yer almaktadır. Buldan Horstunun yükselmesi ve genç akarsuların kent içersinden de geçmesi nedeniyle bu kayalardan kopan çeşitli büyüklükteki parçalar, yamaçlar ve dere yatakları boyunca birikerek bu tür yapılara doğal malzeme sağlamıştır. Bu blokların bazıları çok büyük boyutlarda olduğundan yapılaşma sürecini ve tarzını da etkilemişlerdir. Kent içinde kalanların duraylılığının sağlanması amacıyla destekleme duvarı türünde inşaatlar gerekli olmuştur (lev. 7: res. 21).

İzleyen bölümde bu konudaki sınırlı bulgulara yer verilmiştir.

BULDAN-KENTSEL KONUT DUVARI

(gözl. no: L21JJ012)

Buldan ilçe merkezinde bulunan çok sayıdaki eski konutun birinci kat duvarlarının inşasında değişik boyutlardaki doğal kaya bloklarından yararlanılmıştır. Bir örnek olarak 113. ada, 12. parselde bulunan eve ait metamorfik kayaların ve Sazak Formasyonu'na ait çökel kayalarının kullanıldığı bir duvar değerlendirilmiştir. Farklı boyutlardaki değişik kayaların kullanıldığı bu duvarda metamorfik şist ve gnays blokları çoğunluktadır (lev. 7: res. 22). Seyrek olarak kullanılmış olan çökel kayalarından bazıları fosillidir.

Kırsal mimari bağlamında değerlendirilen bağ evlerindeki bazı duvarlarda da kent evleri duvarları için saptanmış olan özellikler geçerlidir.

BULDAN-MEYDAN TAŞI

(gözl. no: L21JJ013)

Daha önce de belirtildiği gibi büyük kaya blokları yapılaşma düzenini etkilemiştir. Bunun tipik örneklerinden biri levha 7, resim 23'te görülmektedir. Büyük bir gnays bloğu evler arasında küçük bir meydanın oluşmasına neden olmuştur.

BULDAN-DİBEK TAŞI

(gözl. no: L21JJ014)

Buldan kent içindeki ana caddelerden birinin kenarındaki kaldırım üzerinde bulunan bir dibek taşı da yörede yaygın olarak bulunan gnaysdan yapılmıştır (lev. 7: res. 24). Sert ve zor işlenen bir kaya türü olmasına rağmen gnaysın bu amaçla kullanılmış oluşu, yerel doğal malzemelerin günlük yaşamı belirlemedeki rolünü yansıtmaları açısından tipik bir örnektir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kendi türündeki ilk örnek olan bu çalışma, jeolojinin kültür envanteri kapsamındaki diğer konuların he-

men hemen tümüyle az veya çok bir arakesite sahip olduğunu göstermiştir. Bu nedenle bölgenin temel jeoloji özelliklerinin yöredeki diğer envanter çalışmalarında da dikkate alınmasını sağlamak üzere derlenen jeoloji haritası sayısallaştırılmış ve bir veri katmanı olarak Kültür-Kitap'a eklenmiştir. Ülkemiz kültür tarihini, neden olduğu yıkımlar nedeniyle önemli ölçüde etkilemekte olan depremler için de, yörede etkili olmuş depremlerin sorgulanabilir formatta bir kataloğu oluşturulmuş ve bir diğer veri katmanı haline getirilmiştir. Buldan yöresindeki çalışmalarda arkeolojik envanter çalışmalarıyla ilişkili arayüz ön plana çıkmıştır. Bunun sonucu olarak çok sayıda arkeolojik envanter lokasyonu jeolojik açıdan değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, kullanılan doğal malzemelerin tür ve kaynağı ortaya konmuş ve yöresel jeolojik malzeme olanaklarının kültürel faaliyetleri birincil olarak etkilediği bir kez daha saptanmıştır. Bunun yöredeki en tipik örneği gnays gibi çok zor işlenen bir kaya türünün kaya mezarları ve günlük yaşamda kullanılan bazı eşyanın -örneğin dibek- yapımında kullanılmış olmasıdır.

Her ne kadar bu çalışma sırasında jeolojik miras niteliğinde bir oluşum saptanamamış ve envanterize edilememişse de, üzerinde yaşadığımız yer küreyi şekillendiren jeolojik süreçler sonucunda oluşmuş ender bulunan ve/ veya doğal bir güzelliği yansıtan oluşumların kültür mirasımızın önemli bir unsuru olduğu açıktır. Bu çalışma kapsamında jeolojik miras niteliğindeki oluşumların envanterinde kullanılmak üzere bir form geliştirilmiştir.

Bu çalışmanın sonuçları ve çalışmanın gerçekleştirilmesi sürecinde edinilen deneyimler, jeolojik boyutun kültür envanteri çalışmaları için önemli olduğunu göstermiştir. Bu nedenle, diğer yörelerdeki envanter çalışmalarında da, bu çalışmada yapıldığı türden, veri katmanlarının ve/ veya yenilerinin oluşturulması önerilmektedir.

Bunun yanı sıra hem kültürel süreçlerle ilişkiyi tanımlamakta özel öneme sahip genç (son birkaç milyon yıllık) jeolojik oluşumların, hem de çok daha yaşlı jeolojik mirasımızın korunmasını sağlamak amacıyla bunların envanterlerinin çıkartılması ve gerekli koruma tedbirlerinin alınması, gereğinin yapılması çok gecikmiş bir sorumluluk olarak önemini korumaktadır. Bu sorumluluğun gerekleri, oluşturulmuş jeolojik miras envanter formunun geniş bir yer bilimci kitle tarafından kullanılmaya başlanması durumunda yerine getirilecektir. Kültür envanteri çalışmaları kapsamında bu özel amaçlı çalışmalara da yer verilmesi önerilmektedir.

KATKI BELİRTME

Bu proje Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) Türkiye Kültür Envanteri Projesi ve İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi (Proje No. 49/23012003) tarafından desteklenmiştir. Bu katkılar için teşekkürü borç biliriz. Arazi çalışmalarımız sırasında her açıdan destek olan Buldan Doğal Hayatı ve Kültürünü Koruma Derneğine, dernek başkanı Sayın Sait Yalçın şahsında minnet ve şükranlarımızı sunarız. ☺

KAYNAKÇA

- AMBRASEYS, N. N. ve C. F. FINKEL
1995 *The seismicity of Turkey and adjacent areas: A historical review, 1500- 1800*. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- ATİK, Neşe ve Zeynep KOÇEL ERDEM
2002 "TÜBA-TÜKSEK Buldan (Denizli) Arkeolojik Kültür Belgeleme Çalışması", *Türkiye Kültür Envanteri Pilot Bölge Çalışmaları. Buldan 1/2*: 1-7. (TÜBA-TÜKSEK Yayınları), İstanbul: Türkiye Bilimler Akademisi.
- 2003 "TÜBA-TÜKSEK Buldan (Denizli) Arkeolojik Kültür Varlıkları Envanter Çalışması, 2002 yılı raporu", *Türkiye Kültür Envanteri Pilot Bölge Çalışmaları. Buldan 2/2*: 1-16. (TÜBA-TÜKSEK Yayınları), İstanbul: Türkiye Bilimler Akademisi.
- BATUR, Afife, Aygül AĞIR ve V. Gül CEPANECİGİL
2002 "TÜBA-TÜKSEK Buldan (Denizli) Kentsel Kültür Varlıkları Envanter Çalışması", *Türkiye Kültür Envanteri Pilot Bölge Çalışmaları. Buldan 1/2*: 9-16. (TÜBA-TÜKSEK Yayınları 1/2), İstanbul: Türkiye Bilimler Akademisi.
- BATUR, Afife, Aygül AĞIR, Nezihat KÖŞKLÜK ve Zehra ÖNGÜL
2003 "TÜBA-TÜKSEK Buldan (Denizli) Kentsel Kültür Varlıkları Envanter Çalışması 2002 Yılı Raporu", *Türkiye Kültür Envanteri Pilot Bölge Çalışmaları. Buldan 2/2*: 17-33. (TÜBA-TÜKSEK Yayınları 2/2), İstanbul: Türkiye Bilimler Akademisi.
- DARKOT, Besim
1993 "Denizli", *İslâm Ansiklopedisi, İslam Alemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Bibliyografya Lugatı 3*: 527-531. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, Denizli Valiliği (yay.)
- Denizli İl Yıllığı*. 1967. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Denizli Uyarma ve Uygarlaşma Derneği (yay.)
1964 Denizli, 1964. *Tarihi Turizmi ve Bütün Üniteleriyle Denizli*: 114-115. Denizli.
- ERGİN, Kazım, Ugur GÜÇLÜ ve Zeki UZ,
1967 *Türkiye ve Civarının Deprem Kataloğu (MS 11-1964)*. (İTÜ Maden Fakültesi Arz Fiziği Enstitüsü Yayınları 24), İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi.
- ERGÜNAY, Oktay
1965 "13 Haziran 1965 Denizli, Çürüksu Vadisi Deprem Raporu", (Yayımlanmamış rapor; İmar ve İskân Bakanlığı, Deprem Araştırma Enstitüsü Arşivi, no: 311-18).
- EYİDOĞAN, H., U. GÜÇLÜ, Z. UTKU ve E. DEĞİRMENCİ
1991 *Türkiye Büyük Depremleri Makro-Sismik Rehberi*

(1900-1988). (İTÜ Yerbilimleri ve Yeraltı Kaynakları 30), İstanbul: İTÜ Maden Fakültesi Jeofizik Mühendisliği Bölümü.

GÖKÇE, Turan

2000 *XVI ve XVII. yüzyıllarda Lazıkiyye (Denizli) kazası*. (Türk Tarih Kurumu Yayınları XIV. seri, sayı 23), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

GUIDOBONI, E., A. COMASTRI ve G. TRAINA

1994 *Catalogue of ancient earthquakes in the Mediterranean area up to the 10th century*. Rome: Istituto Nazionale di Geofisica.

LAHN, E.

1948 "Denizli-Sarayköy-Buldan bölgesinin deprem faaliyeti hakkında not", *Türkiye Jeoloji Kurumu Bülteni* 1/2: 39-50.

ÖCAL, N. (yay.)

1968 *Türkiye'nin Sismisitesi ve Zelzele Cografyası*. (İstanbul Kandilli Rasathanesi Sismoloji Yayınları no: 8), İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı.

Net Turistik (yay.)

1993 *Pamukkale*, Firenze: Casa Editrice Bonechi.

PINAR, N. ve E. LAHN

1952 *Türkiye Depremleri İzahlı Kataloğu*: 36. (T.C. Bayındırlık Bakanlığı, Yapı ve İmar İşleri Reisliği Yayınları 6), Ankara: Bayındırlık Bakanlığı.

SEÇKİN, Nadide ve Ayten ERDEM

2003 "TÜBA-TÜKSEK Buldan (Denizli) Kırsal Mimarlık Envanter Raporu 2002 Yılı Çalışmaları", *Türkiye Kültür Envanteri Pilot Bölge Çalışmaları*. Buldan 2/2: 34-49. (TÜBA-TÜKSEK Yayınları), İstanbul: Türkiye Bilimler Akademisi.

SOYSAL, H., S. SİPAHIOĞLU, D. KOLÇAK ve Y. ALTINOK

1981 *Türkiye ve Çevresinin Tarihsel Deprem Kataloğu, MÖ 2100- MS 1900*. İstanbul: TÜBİTAK (Proje no: TBAG 341).

ŞİMŞEK, Şakir

1982 "Denizli Sarayköy-Buldan alanının jeolojisi ve Jeotermal enerji olanakları", (yayımlanmamış doktora

tezi: İstanbul Üniversitesi Yer Bilimleri Fakültesi, Jeoloji Mühendisliği Bölümü 168).

Arşiv belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) 10/11 Ekim 1899

MV, 98, 67, 5.C.1317. (20-26 Eylül 1899 tarihli deprem hakkında belge.)

Gazeteler

Alemdar, 13 Aralık 1911, (Osmanlıca).

Alemdar, 5 Şubat 1912, (Osmanlıca).

Milliyet, 22 Nisan 2000.

Milliyet, 5 Ekim 2000.

Sabah, 20 Temmuz 1901. (Osmanlıca).

Sabah, 9 Kasım 1901. (Osmanlıca).

Takvim-i vekayi, 30 Mart 1892. (Osmanlıca).

Takvim-i vekayi, 4 Nisan 1892. (Osmanlıca).

Web siteleri

<http://sismo.deprem.gov.tr/TURKNET/RAPORLAR/denizli-akt.pdf> (Afet İşleri Genel Müdürlüğü Deprem Araştırma Dairesi Sismoloji Şb. Mdl. web sitesi)

<http://www.arkitera.com> (Arkitera Mimarlık Merkezi web sitesi)

http://neic.usgs.gov/neis/eqlists/sig_2000.html (US Geological Survey National Earthquake Information Center web sitesi)

<http://www.buldantekstil.com> (Buldan Tekstil web sitesi)

<http://www.koeri.boun.edu.tr/scripts/sondepremler.asp> (Bogaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü'nün web sitesi)

<http://www.milliyet.com.tr> (Milliyet Gazetesi web sitesi)

<http://www.seismology.harvard.edu> (Harvard Üniversitesi web sitesi)

EK 1. Çizelge 1: BULDAN'DA ETKİLİ OLAN DEPREMLER

494	Pamukkale, Eskişehir, Buldan bu depremle harabeye dönmüştür. Eskişehir'de bu depremten ayakta kalabilen küçük bir köy 12. yüzyılda Türkler tarafından alındıktan sonra Ladik olarak adlandırılmıştır (Guidoboni et al. 1994; Net Turistik 1993).
06 Mart 1892	Denizli'de saat 02:30'da oldukça şiddetli bir deprem olmuştur ve hasar yoktur, Sarayköy'de hissedilmiştir. Buldan kazasında üç defa şiddetlice deprem olmuştur ve hasar yoktur. 8 Martta da 08:30'da Denizli'de hafif bir deprem olmuştur (Tavvim-i vekayi 30 Mart 1892; 4 Nisan 1892).
20-26 Eylül 1899	B. Menderes çukurluğunda geniş tahribat yapan bir deprem. Aydın'da bu depremde "Yıkık Sebil" ile "Eski Yeni Cami" arasında DGD-BKB doğrultusunda 400 m uzunlukta 1 m genişlikte bir yarık açılmış, Pınarbaşı Vadisinin batı yamacı çökmüştür. Aydın, Nazilli arasındaki köylerde birçok hasar ve birçok ölü; dağlarda geniş kaymalar olmuştur. Çukurluğun eksenine paralel olarak, toplam uzunluğu 50 km olan birçok yarık açılmıştır. Arazi 1.5 m kadar alçalmış ve depremi izleyen yıllarda alçalmış araziler Menderes'in taşan suları altında kalmıştır. Buldan'da ağır hasar, Denizli ve Tire'de hasar, Uşak'ta hafif hasar; bütün Ege Bölgesinde şiddetli bir şekilde hissedilmiştir. Babadag ve Menderes çukurunun kenarlarında bulunan yerler hiç zarar görmemiştir. Dış merkez Aydın ile Nazilli arasındadır (Lahn 1948; Pınar ve Lahn 1952). Denizli'nin meşhur olayları içinde "Koca Zelzele" olarak anılan bu deprem hakkında aşağıdaki bilgiler verilmektedir: "Sene 1315' ti. Eylül ayının derin sükunu içindeyiz. Halk kış hazırlıkları için çalışmakta, insanlar bağlarından dönmekte, üzümlemleri kurutmuş, sirke ve pekmezini yapmış, turşusunu kurmuş olanlar mutlu bir geleceğe emin nazarlarla bakıyorlardı. O gün hava her günkü gibi berak ve sakindi, çiftçi ve kenar mahalle halkının bir kısmı ovalardaki tarlalarında ve darı başında bulunuyorlardı, şehirde kalanların ise bazıları geceyi sofa ve sekilerine serdikleri yatakta geçiriyorlardı. Denizlilerin yüzündeki huzur ve neşe o günün tamamlanmış işlerinden ve gelecek tatlı kışın hül-yalarından doğuyordu. Daha önce akşam olmak üzeredir (...) Zanaatkâr, çiftçi ve zamanın esnafı artık ocağına dönmüştür, çocuk ve çocuğu ile sofa başına geçmiştir. Fakat bunların hiç biri yedikleri yemeğin son'luğu hakkında hiçbir bilgiye, seziye sahip değillerdir. İyiliğin ve hayatın sembolü olan tatlı güneş yarın bu güzel beldeyi kanlı bir mateme bürümeye hazırlanmaktadır. "14 Eylül 1315 [26 Eylül 1899] Salının Çarşambaya eklendiği gece... Semada sessiz yıldızlar parıldıyor, bazı evlerden emzikli çocukların ağlayışı duyulmaktadır. Gece biraz daha ilerlemiş ve herkes başını yastığa koymuştur. "İşte böyle bir saatte uykunun bedeni tümüyle sardığı bir anda önce garip bir inilti, uzaktan köpek ulmaları ve sonra gittikçe yaklaşan bir uğultu ve ardından yerin sarsılmaya ve sallanmaya başlayışı. Gittikçe artan bu depreme bütün şehir semasını dolduran Allah Allah sesleri bir feryattan ziyade insanlığın bir mahşere adeta göç ettiğini haber veriyordu. Kesif toz yığınları arasında dehşet saçan bu feryat zaman zaman kesiliyor ve bir başka yönden eskisinden daha fazla bir haykırıyla gecenin karanlığını dolduruyordu. Kısa bir müddet sonra kimin cansız, kimin sakat, kimin canlı olarak enkaz altında sıkışıp feryat ettiğini, yardım dilediğini teşhis etmek mümkün değildi. Beşikteki yavrular yerlere yuvarlanmış, analar çöken duvarlar altında kalmış, babaların ise üstlerine ağır damlar bir çarşaf halinde kaplanmıştı. Zavallı ihtiyarları soracak, arayacak, şehirde kimse bulmak zaten mümkün değildi. "Kümeslerde, ahırlardaki hayvanların bağırışları ise bu facia senfonisinde sanki ayrı bir ahenk tonuyla kulakları tırmalıyordu. Bir anda koca kasabayı bir ölüm sessizliği kaplamıştı, saatler sonra tarlalardan, bahçelerden koşup gelen yardımcıların yaktığı meşaleler ebedi bir mezar haline gelen şehrin içinde bulunduğu faciayı göstermeye bile kifayet etmiyordu. Kurtulabilenler bahçelerde birbirlerine sarılmış gecenin sessizliği ve çıplaklığı içinde titreşiyorlardı. Ölenleri, ancak ve kolaylıkla saymak mümkündü. Şafak kederli bir aydınlık halinde şehre kollarını açtığı zaman facia bütün dehşeti ile belirlenmiş, güzel bir Türk şehri yerle-yeksan olmuştu. Her zaman olduğu gibi hükümet yardımcı elini hemen uzattı. Tavas'tan yüzlerce yapıcı ustası getirildi, muvakkat çadırlar kuruldu tüm evleri yıkılanlara barakalar çatıldı ve muhtaç halka çivi ve kereste dağıtımı yapıldı. Hükümet binasının alt katı ilaç dolaplarının, yardım sandıklarının, doktor, sayısız hemşire ve yaralıların doldurduğu bir kışla haline gelmişti. Deprem hismini yalnız canlıları öldürmekle kalmamış, Denizli'nin tokmaklı, geçme, işlemeli kapılarını sayvan ve çardak şeklindeki şadırvanlarını, destekli, saçaklı, cumbalı sıcak yuvalarını ve kemerli çeşmelerini, sebillerini, hanlarını, hamamlarını dükkünlerin bıraktığı ölmüş eser ve hatıralarını da bir anda silip götürmüştü. 1702 zelzelesinde ise Denizli bir defa daha batmış ve 12000 kişi toprak, enkaz altında kalarak can vermişti (...) (Denizli Uyarma ve Uygarlaşma Derneği 1964) Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgelerinde bu deprem dolayısı ile 80,000 kişinin evsiz kaldığı belirtilmektedir (BOA 10/11 Ekim 1899).

13 Temmuz 1901	Akşam, saat 06:00 civarında Buldan ve Nazilli ilçelerinde şiddetli bir deprem olmuştur, hasar yoktur (<i>Sabah</i> 20 Temmuz 1901).
21 Aralık 1945 Denizli Depremi	Oluş zamanı: 15:40 Yer: 38.04 K, 28.0D I_0 : IX Denizli, Sarayköy; Buldan ve Güney ; iki aydan fazla süren bu deprem silsilesinde çeşitli zamanlarda Gediz çukurluğunun B. Menderes çukurluğu ile birleştiği bölgede birçok depremler olmuş, yaklaşık 400 ev yıkılmış ve 190 kişi ölmüştür. Buldan bölgesinde, Çatakköy civarında 100 m uzunluğunda bir yarık açılmıştır. Bu deprem sırasında, Buldan ilçesine bağlı 10'dan fazla köy (Eldirek, Yenice, Oğuz, Bozalan, Narlıdere, Süleymaniye, Külahalan, Derbent, Sayak, Mahmudiye) ile Sarayköy'e bağlı üç köy (Abdal, Ahmetli, Tepeköy) önemli derecede hasara uğramıştır. Bu yerler daha az hasar gören Sarayköy kasabası ile Menderes veya Buldan ovalarında veya bu ovaların kenarlarındadır. Ovaların dışında bulunan Denizli bölgesinde az hasar meydana gelmiştir. Şehirde birkaç bahçe duvarı hasar görmüştür. Denizli bölgesinin en çok hasarı Çukurköy düzlüğünün kenarında bulunan Cankurtaran yol bakım evinde saptanmıştır. En büyük hasar Sarayköy ile Buldan arasındaki bölgede olmuştur. Depremi dış merkezi, Çukurköy yakınındadır (Lahn 1948; Pınar ve Lahn 1952; Eyidoğan <i>et al.</i> 1991).
19 Temmuz 1967 Denizli Depremi	Oluş zamanı: 09:06:22 Yer: 38.1K, 29.6D Derinlik = 28 km $M=5.3$ $I_0 = VI$ Denizli'de oluşan deprem Buldan ilçesinde hasar yapmıştır. 13 yapının duvarları çatlamış ve bir bölümü yıkılmıştır. Can kaybı olmamıştır (Eyidoğan <i>et al.</i> 1991).
28 Mart 1969 Buldan (Denizli) Depremi	Oluş zamanı: 05:40:01 Yer: 38.09K, 29.02D Derinlik=29 km $M=4.6$ 28.03.1969 günü saat 01:48:29.5'de oluşan $M_S = 6.5$ büyüklüğündeki Alaşehir-Sarıgöl depreminin (Eyidoğan <i>et al.</i> 1991) ardından oluşan bu deprem, Buldan'da 131 binanın hasar görmesine neden olmuştur (http://www.buldantekstil.com).
23 Temmuz 2003 Buldan (Denizli) Depremi	Oluş zamanı: 07:56:02 Yer: 38.17K, 28.85D Derinlik=5 km $M=5.2$ Aydın ve Manisa'da hissedilen depremden Buldan ve Sarayköy etkilenmiştir. Bazı evlerin bacaları yıkılmış, camlar kırılmıştır (http://www.koeri.boun.edu.tr ; http://www.arkitera.com).
26 Temmuz 2003 Buldan (Denizli) Depremi	Aynı gün 2 ayrı deprem oluşmuştur. Bunlar sırasıyla şunlardır: Oluş zamanı: 04: 00:56 Yer: 38.11K, 28.88D, Derinlik: 5 km $M=5.0$ Oluş zamanı: 11:36:49 Yer: 38.11K, 28.89D, Derinlik: 4.3 km $M=5.6$ Bu depremler Denizli, Uşak, Muğla, Aydın, Manisa, İzmir ve çevresinde hissedilmiştir. Buldan'da bazı eski evlerin duvar ve bacaları yıkılmış ve bir evin de tavanı çökmüştür (http://www.koeri.boun.edu.tr ; http://www.milliyet.com.tr).

Levha 1

TÜBA - TÜKSEK JEOLJİK MİRAS ENVANTERİ

ID	1	1:100 000 pafta no	0	Koordinatları	Türü
		1:25 000 pafta no	0	Envanter No	örn: L21J001
Adı					
İl	Denizli	İlçe	Buldan	Köy	Mevki
Ulaşım Tanımı					
Jeolojik Yaş		İlgili Olduğu Birim		Grup Formasyon Adı	
karbonifer (turnasiyen)					
Kayıt: 1 / 2					
Kaya Türü		Tanım		Tarihçe	
sedimenter					
Kayıt: 1 / 1					
İlk buluşması		İlgili Yayınlar		Koruma (Takribat) Derecesi	
Güncel Malzeme				Örnek Türü	
siyah-beyaz foto	L21J001.1.01-25	L21J001-1	İU Jeoloji Bölümü	el numunesi	
renkli foto	L21J001.2.01-6	L21J001-2	arşiv yeri	mikroskop numunesi	
Kayıt: 1 / 4				Kayıt: 1 / 2	
Özel Notlar		Tarih		Hazırlayanlar	
				Ek Bilgi Başvuru Adresi	

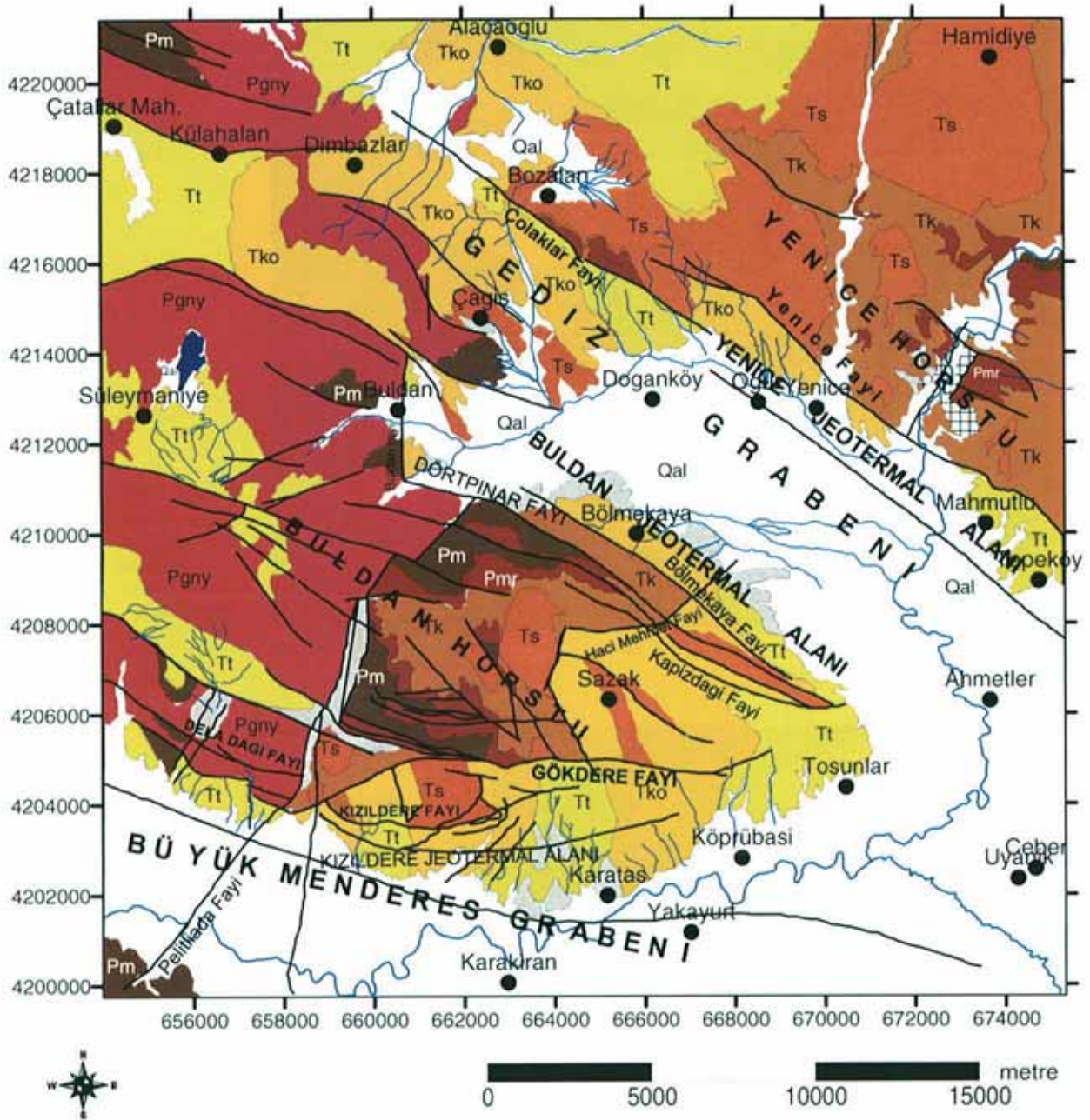
2D	2D Bilgisi	Yaş aralık
1	holosen	0-0,01
2	pleyistosen	0,01-1,64
3	pliocen	1,64-5,2
4	miyosen	5,2-23,3
5	oligosen	23,3-35,4
6	eosen	35,4-56,5
7	paleosen	56,5-65,0
8	U.kretase	65,0-97,0
9	A.kretase	97,0-145,6
10	jura (malm)	154,6-157,1
11	jura (dogger)	157,1-178,0
12	jura (liyas)	178-208
13	triyas (geç)	208-235
14	triyas (orta)	235-241,1
15	triyas (scy)	241,1-245
16	permiyen (zec)	245-256,1
17	permiyen (rot)	256,1-290
18	karbonifer (stephanian)	290-303,0
19	karbonifer (westphalian)	303,0-318,3
20	karbonifer (namuriyen)	318,3-332,9
21	karbonifer (vizeen)	332,9-349,5
22	karbonifer (turnasiyen)	349,5-362,5
23	devoniyen (geç)	362,5-377,4
24	devoniyen (orta)	377,4-386,0
25	devoniyen (erken)	386-408,5
26	silüriyen	408,5-439
27	ordovisiyen	439-510
28	kambriyen	510-570
(Otomatik Sayı)		

	ID	Kaya türüID	Kaya türü
+	1	0	sedimenter
+	2	0	metamorfik
+	3	0	mağmatik
▶ +	4	0	volkanik
*	(OtomatikSayı)	0	

	ÖrnekID	Örnek türü
+	1	müze numunesi
+	2	el numunesi
+	3	mikroskop numunesi
+	4	fosil
+	5	arşiv bilgileri
*	(OtomatikSayı)	

	Görsel MalzemeID	Görsel Malzeme
	1	siyah-beyaz fotoğraf
	2	renkli fotoğraf
	3	dijital fotoğraf
	4	saydam
	5	harita
	6	kesit
	7	çizim
*	(OtomatikSayı)	

Şek. 1. TŪBA-TŪKSEK jeolojik miras envanter formu.

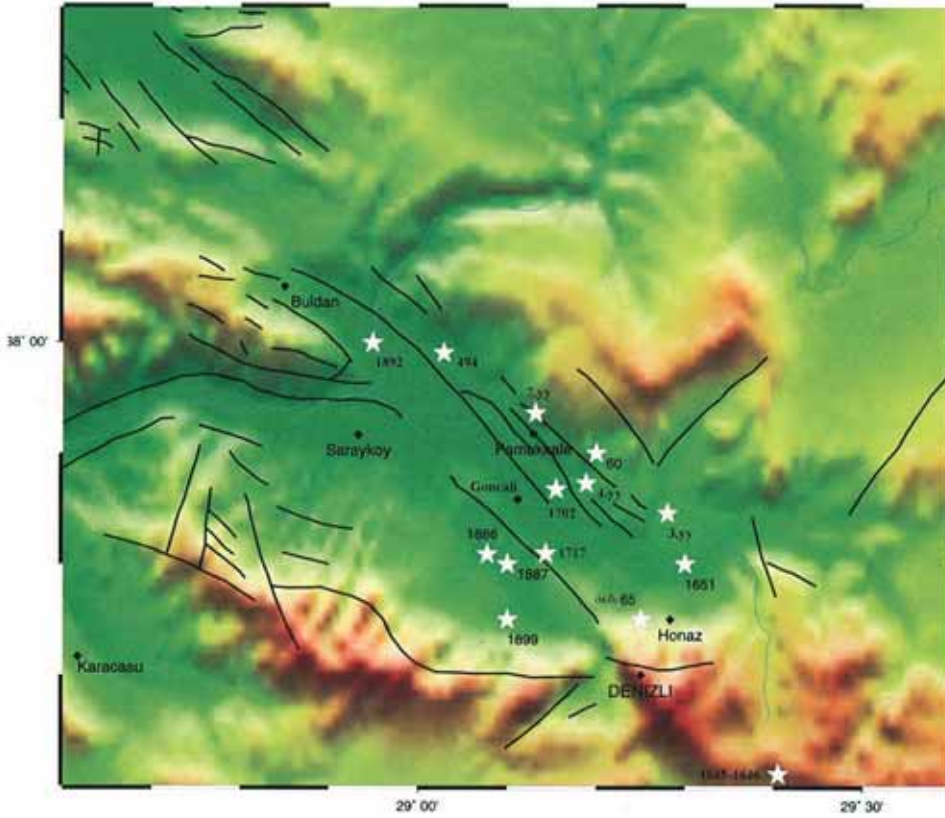

AÇIKLAMALAR

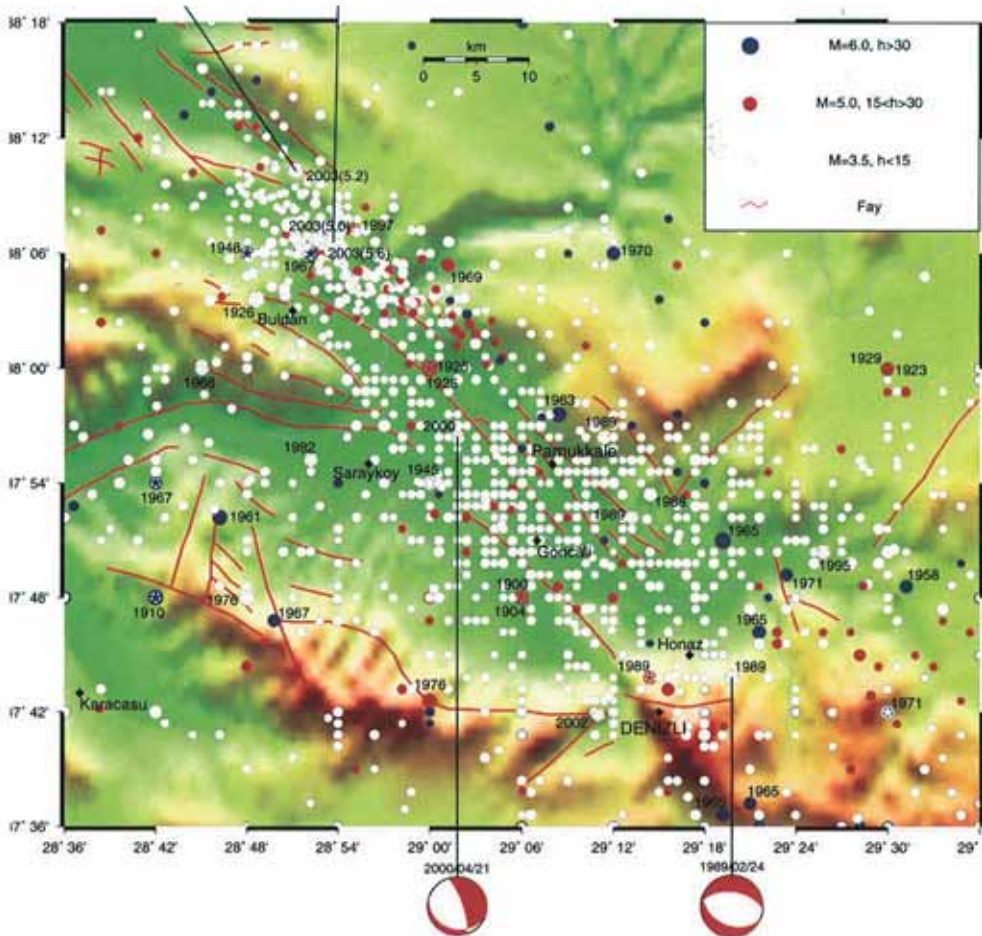
Qal Alüvyon	Tt - Tosunlar fm	Tk - Kizilburun	Pgny - Gnays
Qym - Yamaç molozu	Tko - Kolonkaya fm	Pmr - Mermer, Sist, Kuvar	Fay
Qtr - Traverten	Ts - Sazak fm.	Pm - Mikasit	Dere

Şek. 2. Buldan ve çevresi jeoloji haritası (Şimşek 1982'den değiştirilerek).

Levha 3

Şek. 3. 1900 öncesi tarihsel dönem için dış merkezleri belirlenebilen depremlerin dağılımları.

Şek. 4. Denizli ve yakın çevresinde 1900-18 Kasım 2003 tarihleri arasında oluşmuş depremlerin dış merkez dağılımları. Beyaz noktalar 0-15 km, kırmızı noktalar 15-30 km, lacivert noktalar 30km'den daha derin depremleri göstermektedir. Yıldız ile gösterilen depremler $M \geq 4.5$ olan depremlerdir. Odak mekanizma çözümleri Harvard Üniversitesi web sitesinden, deprem verileri, Bogaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü web sitesinden alınmıştır. (<http://www.seismology.harvard.edu>; <http://www.koeri.boun.edu.tr>)

Res. 1. Karaköy yolu üzerinde Menderes Masifine ait gneyların tipik arazi görünümü.

Res. 2. Temel - Kızılburun Formasyonu ilişkisi. Yenice-Narlidere yolu üzerinden kuzeybatıya bakış.

Res. 3. Sazak Formasyonunun genel istifi. Altta killi orta tabakalı geçirimsiz kireçtaşı; üstte kalın katmanlı erime boşluklu kireçtaşı.

Res. 4. Yenicekent Kaplıcası'nda sıcak su çıkışıyla oluşmuş ve bir normal faydan etkilenmiş traverten.

Res. 5. Narlıdere Vadisindeki mağaralar (gözl. no: L21JJ001).

Res. 6. İnönü Mahallesi kuzeyinde Sazak Formasyonuna ait killi kireçtaşı içindeki mağaralar (gözl. no: L21JJ001)

Levha 5

Res. 7. Farklı kaya türlerinin yapı taşı olarak kullanıldığı Tripolis stoası (gözl. no: L21JJ002).

Res. 8. Tripolis stoasında traverten sütün ve duvar yapımında kullanılmış gnays, metamorfik şist, mermer, traverten türü kayalar (gözl. no: L21JJ002).

Res. 9. Tripolis stoasına ait büyük taş blokların yakın plan görünümü. Yaşlı Kolonkaya Formasyonu içindeki bol fosilli (*Cardium* sp.) kumlu kireçtaşı ve karbonat çimentolu kumtaşı seviyeleri (gözl. no: L21JJ002).

Res. 10. Kısıkkaya Mevkiindeki traverten taş ocağı Antikçağ'da da kullanılmış (gözl. no: L21JJ003).

Res. 11. Kalealtı Mevkiinde çay yatağındaki alüvyon üzerinde bir tak yapısına ait mermer parça (gözl. no: L21JJ004).

Res. 12. Hacıellez Mahallesi Kocaçam Mevkiinde Sazak Formasyonuna ait ince katmanlı killi kireçtaşları ile Antikçağ'da yapılmış yol (gözl. no: L21JJ005).

Res. 13. Karaköy-Deliktaş kaya mezarının bulunduğu gözlü gnays kütlesinin arazi görünümü (gözl. no: L21JJ006).

Res. 14. Karaköy-Deliktaş kaya mezarı (gözl. no: L21JJ006).

Res. 15. Karaköy-Yazılıkaya'da işaretlerin bulunduğu eklem düzlemi (gözl. no: L21JJ007).

Res. 16. Karaköy-Osman'ın Taşı'ndaki işaretlerin bulunduğu eklem düzlemi (gözl. no: L21JJ008).

Res. 17. Eski Derbent köyü kırsalında travertenden yapılmış lahit (gözl. no: L21JJ009).

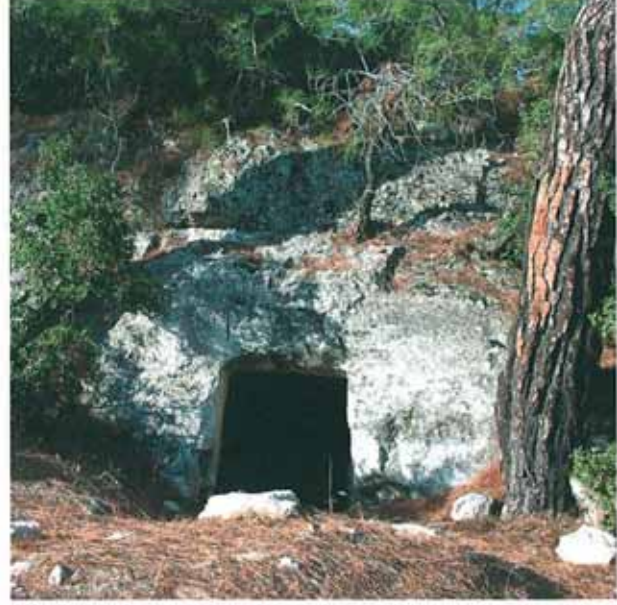

Res. 18. Eski Derbent köyü kırsalında travertenden yapılmış ikinci lahit (gözl. no: L21JJ009).

Levha 7

Res. 19. Kadıköy Camii avlusundaki mermer steldeki yazıların ayrıntıları (gözl. no: L21JJ0010).

Res. 20. Çağış yakınlarında, Kolonkaya Formasyonu taban kesimlerindeki kireçtaşlarında kaya mezarları (gözl. no: L21JJ011).

Res. 21. Buldan ilçe merkezinde yamaç molozu içindeki kaya blokları.

Res. 22. Buldan evlerinin duvarlarında, yörede bolca bulunan metamorfik kayalar ve daha az bulunan çökel kayalar kullanılmıştır (gözl. no: L21JJ012).

Res. 23. Buldan kent merkezinde yaygın olarak bulunan büyük kaya bloklarının yerleşim düzenine olan etkisine tipik bir örnek (gözl. no: L21JJ012).

Res. 24. Gnaystan imal edilmiş dibek (gözl. no: L21JJ013).

Buldan (Denizli) Etnobotanik Alan Araştırması 2003

Füsün ERTUĞ*/ Gülendam TÜMEN**/ Ali ÇELİK*** / Tuncay DİRMENCİ****

ANAHTAR SÖZCÜKLER/ KEYWORDS

Ege Bölgesi, Denizli, Buldan, etnobotanik, yararlı bitkiler, gıda, tıbbi bitkiler, el sanatları
Aegean Region, Denizli, Buldan, ethnobotany, useful plants, food, medicinal plants, handicrafts

ÖZET / SUMMARY

Buldan'da halkın değişik alanlardaki bitki bilgisini saptamaya yönelik etnobotanik çalışmaları, 2002 yılının Ekim ayında başlatılmış ve 2003 yılında Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Fonu ve Türkiye Bilimler Akademisi'nin (TÜBA) desteğiyle sürdürülmüştür. Nisan-Aralık 2003'te on kez Buldan'a gidilerek altı kişilik bir ekiple dönüşümlü olarak toplam 41 gün alanda çalışılmıştır. Bu süre içinde Buldan ilçe merkezi ve köylerinde 130'a yakın kişiyle görüşülmüş, 300'ü aşkın bitki örneği ve bunlara ait yerel bilgiler toplanmıştır. 2002 ve 2003 yıllarında toplanan 450 örnekten, 21'i Türkiye'ye endemik, 258 tür belirlenmiştir. Bazı örtüşen kullanımlar da olmakla birlikte 97 gıda, 108 ilaç, 11 yakacak, 41 yem ve 38 el sanatlarında kullanımın yanı sıra 46 bitki türünün farklı alanlarda yararlı oldukları saptanmıştır. Özellikle gıda ve tıbbi kullanımlar arasında belirli bir örtüşme olduğu gözlenmiştir. Farklı bitki kullanımlarına ilişkin 300'ün üzerinde kullanım reçetesi derlenmiş; doğal/ yabani bitkilere ve yerel tarım bitkilerine ait örnekler alınmış; bitki kullanımları fotoğraf ve video ile de belgelenmiştir. Kullanıma ilişkin bilgilerle, örnek alınan, teşhisleri yapılan bitkilere ilişkin veriler, çok yönlü sorgulamalara uygun olarak düzenlenmiş bir veritabanına aktarılmıştır. Araştırma

Ethnobotanical studies which aim to shed light on local human-plants interactions in the Buldan area of Denizli, began in November 2002 and continued in 2003 with the support of the Social Sciences and Humanities Research Fund of the Scientific and Technical Research Council of Turkey (TÜBİTAK) and the Turkish Academy of Sciences (TÜBA). Ten fieldtrips carried out during April- December 2003, and a total of forty-one work-days in the field devoted to the study by a team of six researchers alternately. During this time period interviews were made with about 130 informants within Buldan and its surrounding villages, and more than 300 plant samples with its related information were collected. A total of 258 species (of which 21 are endemic to Turkey) were identified among 450 specimens that collected in 2002 and 2003. Among the sampled plants 97 food, 108 medicinal, 41 fodder, 38 handicraft, 11 fuel, and about 46 plants with various uses were recorded. Several plants have more than one use, and especially food and medicinal plant uses are overlapping. Over 300 recipes related to various wild and cultivated plants' uses were recorded, and some activities related to plants were also recorded with photographs and video. All information and plant identifications were transferred to a database which gives an

* Dr. Füsün ERTUĞ (Proje Yürütücüsü)/ Yeditepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Antropoloji Bölümü, Kayışdağı İSTANBUL

** Prof. Dr. Gülendam TÜMEN (Proje Yürütücü Yardımcısı)/ Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Biyoloji Bölümü BALIKESİR

*** Yrd. Doç. Dr. Ali ÇELİK (Proje Yürütücü Yardımcısı)/ Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Biyoloji Bölümü Kınıklı DENİZLİ

**** Yrd. Doç. Dr. Tuncay DİRMENCİ/ Balıkesir Üniversitesi Necatibey Eğitim Fakültesi Biyoloji Bölümü BALIKESİR

2004 yılı Nisan ayına dek sürdürülmüştür, ancak veriler bu rapora dahil edilmemiştir.

opportunity of cross-examine the data. The study was completed in April 2004, however the results were not included in this report.

GİRİŞ

Denizli iline bağlı Buldan ilçesinde 2002 yılında başlatılan etnobotanik çalışmaları, yöre halkının gıda, ilaç, yem, yakacak ve diğer amaçlarla yararlandığı yabani ve özgün tarım bitkilerine ilişkin geleneksel bilgileri derlemeyi amaçlamaktadır. Tüm Anadolu'da olduğu gibi Buldanlıların da yaşamlarını sürdürmek için geçmişten bugüne dek bitkilerden çeşitli şekillerde yararlanmış oldukları, çalışmaya başlamadan önce de bilinmekteydi (örneğin: Çelik *et al.* 1999; Honda *et al.* 1996; Öngel 1997). Zengin bir kültürel birikime ve doğal çevreye sahip olan Buldan'da halkın bu alandaki bilgi birikimini sistemli bir biçimde araştırmak, korunmuş olanı saptamak ve gelecek kuşaklara sağlıklı olarak aktarmak bu çalışmanın ana hedefi olarak saptandı. Buldan ve köylerinde bitki kullanımı bilgilerinin derlenmesi çalışmaları 2003 yılı Şubat ayından başlayarak Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu'nun (TÜBİTAK) Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Fonu (SBB-3031) ve Türkiye Bilimler Akademisi'nin (TÜBA) katkılarıyla sürdürüldü.

Şubat ve Mart aylarında gerekli malzemelerin sağlanması ve ön hazırlıkların tamamlanmasından sonra Nisan 2003'te başlayan alan çalışmaları aynı yılın Aralık ayına dek on kez Buldan'a gidilerek gerçekleştirilmiş, toplam 41 gün içinde bitki örnekleri ve bilgiler derlenmiştir. Pilot proje Nisan 2004'te bitirilmiştir. Bu projenin Türkiye çapında yaygınlaştırılması, Türkiye'nin özgün bilgi ve bitki potansiyelinin ortaya çıkarılıp envanterlenmesi ülke kalkınmasına da katkıda bulunacaktır. Projenin, kültürel mirasımızın yeni kuşaklarca tanınması ve devralınması için eğitim çalışmalarına da öncülük etmesi amaçlanmaktadır.

Alan çalışmaları, Dr. Fusun Ertuğ'un proje yürütücülüğünde, Balıkesir Üniversitesi Biyoloji Bölümünden Prof. Dr. Gülendam Tümen, Balıkesir Üniversitesi Necatibey Eğitim Fakültesi Biyoloji Eğitimi Anabilim Dalından Yrd. Doç. Dr. Tuncay Dirmenci ve yüksek lisans öğrencisi Rıdvan Polat; Pamukkale Üniversitesi Biyoloji Bölümünden Yrd. Doç. Dr. Ali Çelik ve araştırma görevlisi Gürkan Semiz'in katılımı ile gerçekleştirilmiştir. Alan çalışmalarında Buldan Doğal Hayatı ve Kültürünü Koruma Derneği Başkanı Sait Yalçın ve tüm dernek üyeleri yol gösterici olmuş, Buldan Kaymakamı Bilal Çelik, Belediye Başkanı Temel Başbuğ, Buldan Orman Bölge Şefi Hamdi Akan katkılarını esirgememişlerdir. TÜBA İstanbul Ofisinden Sultan Özgökçe Aktaş veritabanının geliştirilmesinde ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü yüksek lisans öğrenci-

si Merve Andaç verilerin kayda geçirilmesinde büyük katkı sağlamıştır.

TÜBİTAK Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Fonunun proje desteğine ek olarak TÜBA'nın TÜBA-TÜKSEK Türkiye Kültür Envanteri Projesi kapsamında 2003 yılı bütçesinden sağlanan katkı ve Denizli Valiliğinin kalacak yer temini sayesinde 41 günlük alan çalışması ve bu çalışmaları izleyen teşhis, notların aktarımı ve değerlendirme süreçleri gerçekleştirilebilmiştir.

2002 yılında yapılan üç haftalık alan araştırmasında 50'nin üzerinde kaynak kişi ile konuşularak toplam 131 bitki örneği alınmış ve 150 bitkinin kullanımına ilişkin 200'ü aşkın reçete derlenmişti (Ertuğ *et al.* 2003). 2003 yılındaki çalışmalarda bu verilere 320 bitki örneği eklenmiş, toplam örnek sayısı 451'e ulaşmıştır. Kaynak kişilerden daha önce konuşulanların bir bölümüyle yeniden görüşülmüş, toplam kaynak kişi sayısı 128'e ulaşmıştır. 2002 yılında çok sınırlı sayıda köyde çalışma yapılmış olmasına karşın 2003'te, geçen araştırma döneminde ziyaret edilemeyen Buldan ilçe merkezinin sınır bölgeleri ile toplam 13 köyde ve Yenice beldesinde çalışılmıştır. Perşembe günleri kurulan Buldan pazarı bu süreçte 7 kez ziyaret edilerek pazara getirilen bitkiler ve sepet, süpürge, kaşık, nazarlık gibi bitkisel etnografik malzemeler hakkında bilgiler derlenmiş, örnekler alınmıştır. Pazarda sadece yerel olarak yetişen bitkilerin değil yurtdışından gelmiş çeşitli baharat ve tıbbi bitkilerin de satıldığı saptanmıştır. Köylerde, özellikle bitki kullanımıyla ilişkili dibek, el değirmeni, öğütme/ sürtme taşı gibi çoğu günümüzde kullanılmayan etnografik malzemelerin de saptanmasına çalışılmıştır. Zengin bir yerel mutfığa sahip olan Buldan'ın geleneksel yemekleriyle ilgili tarifler derlenmiş ve Buldan'da aşçı kadınların ücret karşılığı düğün, mevlit ve hacı yemeklerine gitmesi geleneği bir tez çalışmasına konu edilmiştir (Ertuğ 2004; Pesen 2004).

2003 yılında TÜBİTAK projesi çerçevesinde sağlanan dijital fotoğraf makinesi ve video kamera sayesinde doğrudan bilgisayara aktarılabilen çok sayıda fotoğraf çekilmiş ve bitkilerden elde edilen ürünler ve uygulama süreçleri video ile belgelenmiştir. Örneğin imbikten kekik suyu çıkarımı, pekmez kaynatma, nar toplama ve nar ekşisi hazırlama, kar kuyusu, siğil ocağı olan bir hanımla sohbet, tedavi amacıyla yakı yapımı, kaşık ve sepet yapımı, süpürge bağlama, hayvanlar için nacakla ot doğrama, Buldan pazarı ve pazarda sabah duası, Buldan'a özgü bir gele-

nek olan "hayır pilavı"¹ gibi konular video ile belgelenmiştir. Kestane toplama ve harmanı, bulgur kaynatma, yabani ot toplama gibi bazı süreçler ise sadece fotoğrafla belgelenebilmiştir. Bitkilere ilişkin dijital kayıtların yanı sıra saydam ve renkli fotoğraflarla da belgelenmeler yapılmıştır.

Proje sürerken 10-11 Mayıs 2003'te TÜBA İstanbul Ofisinde Buldan pilot projesinde uygulanan yöntemler ile çeşitli alan çalışma deneyimlerinin aktarıldığı bir Etnobotanik Atölyesi gerçekleştirilmiştir. İstanbul, Ankara, Aydın, Çanakkale, Konya, Bolu, Şanlıurfa ve Van'dan, toplam sekiz kentteki on üniversiteden 23 araştırmacının katıldığı bu toplantı projenin yaygınlaştırılması yönünde umut vermiş; 2004 yılı Mayıs ayında ikinci bir atölye çalışması da yapılmıştır.

2002 yılı çalışmalarının TÜBA-TÜKSEK çerçevesinde yayımlanmasına ek olarak, 6-8 Haziran 2003'te Buldan'da yapılan 3. Doküma, Kültür ve El Sanatları Festivali'nde ve 21 Haziran 2003'te İstanbul Teknik Üniversitesinde gerçekleştirilen TÜBA-TÜKSEK 2002 Yılı Çalışma Sonuçları Toplantısında Buldan'da sürdürülen çalışmalara ilişkin bildiriler sunulmuştur.

ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ VE BİR ÖNCEKİ YILA GÖRE YAPILAN DEĞİŞİKLİKLER

2002 yılında projeye başlarken çalışmanın iki temel unsuru, kullanım bilgisinin (halkın her bir bitkiye verdiği yerel ad/ adlar ile her birini nasıl işlediği ve kullandığına ilişkin bilgi) derlenmesi ve kullanılan yararlı bitkinin bilimsel adının saptanabilmesi için yeterli herbaryum örnekleri alınması olarak belirlenmişti. 2002 yılı çalışmalarının devamı niteliğinde planlanan 2003 yılı programında, Nisan ayından başlayarak her ay araziye çıkılması ve tüm yıl gözlem yapılması öngörülmüş, böylece hem bitkileri çeşitli evrelerinde toplama, hem de toplanarak pazara getirilen ya da kullanılan bitkilerin izlenmesinde süreklilik sağlanması amaçlanmıştır. 2002-2003 yıllarında 60 günü aşkın bir süre Buldan'da bulunarak 128 kaynak kişiyle, olabildiğince derinlemesine görüşmeler yapılmış, birlikte araziye çıkılmış, sözü edilen bitkiler ve bunların işlenme süreçleri gözlenerek kaydedilmiş, fotoğraf ve video ile belgelenmiştir. Etnobotanik çalışmalarında yöntem açısından olabildiğince çok zamanı arazide geçirmenin ve bu zamanın her mevsime yayılmış olmasının önemi de bu çalışma ile yeniden kanıtlanmıştır.

Çerçeve sorular (Ertuğ 2003: 101-105) ışığında, kaynak kişilerin bilgi birikimine göre yöneltilen sorulara verilen yanıtlar olanaklar ölçüsünde teybe kaydedilmiş; ancak arazide, pazarda, yolda yapılan görüşmelerde büyük çoğunlukla not tutulmuştur. Kaynak kişilerin gösterdiği, kullanımı saptanan her bitkiden birkaç örnek toplanarak numara verilmiş, toplama tarihi, bulunduğu köyün/ mevkinin adı kaydedilmiş;

toplandığı yerin denizden yüksekliği ve koordinatları için GPS (Global Positioning System) kayıtları alınmış, çevredeki bitki toplulukları ve benzeri ayrıntılar not edilmiştir. Alınan örneklerin fotoğrafları da çekilmiştir. Pazar çalışmalarında ise kimi zaman alınan bitki teşhise yeterli örnek olmasa da (yenen yabani bitkilerde sadece yapraklı hali ya da bitki tohumu, kökü, dalı gibi) örnek alınmış, numara verilerek bu bitkinin nereden, kim tarafından toplandığı kaydedilmiş, kullanım tarifi sorulmuştur. Alınan örneğin tam teşhisini yapabilmek için o bitki sözü edilen alandan uygun mevsimde (çiçekli ve tohumlu durumunda) tekrar toplanmıştır. Bazı bitkilerin kesin türünün anlaşılabilmesi ya da alt türünün belirlenmesi için birkaç kez toplandığı da olmuştur.

Bu projede halkın kullanılan bitkilere ilişkin bilgisi envanterlendiğinden TÜBA-TÜKSEK Türkiye Kültür Envanteri Projesinde saptanan kültür envanteri esasları ile uyumlu, ayrıntılarda farklı bir envanterleme sistemi oluşturulmuştur. Burada bir arkeolojik yerleşme ya da bina gibi somut, "ünik" bir yapıya değil, bilgi gibi soyut, kültürel bir öğeye envanter numarası verildiği için ve yararlı bitkiler Türkiye'de ya da dünyanın başka bölgelerinde de bulunabildiğinden aynı bilginin pek çok kez envanterlenmesi, farklı envanter numaraları alması tehlikesi söz konusuydu. Geçen yıl, envanterlemede eşgüdümü sağlamak ve aynı bitkinin farklı kullanımlarına başka yörelerde farklı envanter numaraları verilmesinin önüne geçmek için TÜBİTAK Temel Bilimler Araştırma Grubunca (TBAG) yürütülen Ulusal Bioçeşitlilik Merkezi Veri Tabanı kodlarıyla uyumlu olması öngörülmüş ve bu projenin Türkiye florasında saptanan tüm bitkilere bir numara vermesi beklenmişti. Ancak çeşitli nedenlerle bu proje henüz tamamlanmadığından etnobotanik envanterleme işlemi tarafımızdan başlatılmıştır. Ağustos 2004'te TÜBİTAK, Yavuz Darende-lilioğlu koordinatörlüğünde Türkiye Taksonomik Veri Tabanı (BIOCES) çerçevesinde tür numaraları vermeye başladığını duyurmuştur. Ortak numara verilmesi ya da göndermeler yapılması için çalışmalar sürdürülmektedir.

2004 yılı alan çalışması ve bitki teşhisleri sürdürüldüğünden bu raporda envanter numaraları verilmemiştir. Tüm envanter verilerinin TÜBA Kültür Envanteri Dergisi'nde yayımlanması öngörülmektedir.

2002 yılında yapılan çalışmanın verileri geçici olarak bir veritabanına işlenmişti (FileMakerPRO). 2003 yılında tüm bu verilerin çok yönlü olarak farklı anah-tar sözcüklerle sorgulanabilmesini sağlamak, aynı bitkinin tüm alt kullanımlarını, aynı envanter formu üzerinde izleyebilmek amacıyla, TÜBA-TÜKSEK Türkiye Kültür Envanteri Projesi için hazırlanan merkezi veritabanına uyumlu Access veritabanına aktardık. Veriler arttıkça ve yeni sorgulama gereksinimleri ortaya çıktıkça bu veritabanına yeni eklemeler yapıldı

ve geçen yıl yayımlanan envanter formu örneklerinin (Ertuğ 2003:100, 109) daha ayrıntılı yeni bir form kullanılmaya başlandı (bkz. lev. 1a).

Bu formlarda her bitkinin bilimsel adı (uluslararası adlandırma kurallarına uygun Latince adı) esas alınmıştır. Bir türün alt türlerinin ya da varyetelerinin kullanımı varsa onlar için de ayrı form düzenlenmiştir. Bilimsel adının hemen yanında bitkinin "Familiası" da belirtilmiştir. "Yerel adı" kutusuna o bölgeden kaydettiğimiz isimleri, "Diğer adları" altına da yaygın olarak bilinen ya da yayınlarda kullanılan Türkçe adlarını yazmayı, bunları birbirine karıştırmak için uygun gördük. Ana formda görülen "Pres no." ve "Örnek no." kutularına preslenen bitki numarası ile alınan örnek kuru ise (pazardan alınan çayı yapılan bitki, tohum, süpürge ya da ancak kurutularak saklanabilen mantar örnekleri gibi) onun numarası yazılmıştır.

Örnekler farklı ekip üyeleri tarafından toplandığı için toplayan kişilere ait özel toplayıcı numarası ya da herbaryum numarası verilmemiş, proje numarası olarak 1'den başlayarak her toplanan/ alınan bitkiye birbirini izleyen bir numara verme yoluna gidilmiştir. Bu örnek bitkilerin toplandığı yerler ve toplama tarihi de kutucuklara numara ve tarih sırasına uygun olarak not edilirken her bitkinin toplandığı yerin yüksekliği, enlem ve boylamı olabildiğince saptanarak yazılmaya çalışılmıştır, ancak ölçümlerde eksiklikler vardır, bu eksiklerin 1/25000 ölçekli haritalar üzerinde kontrolünün yapılması ve eklenmesi öngörülmektedir.

Geçen yıl belirtilen ve daha önce başka yörelerde de uygulanan, kullanıma göre farklı kodlar bu envanter formunda da aynen korunmuştur (Ertuğ 2003: 108-109). Yeni veritabanında bu kodları yazdığımız yerin yanına bir bilgi kutusu eklenerek envanter formunun yazım sırasında kontrol edilmesi de sağlanmıştır (bkz. lev. 1c). Her türün farklı kullanımları aynı formun içinde, alt formlar açılarak belirtilmektedir. Örneğin, *Thymbra spicata* L. var. *spicata*, Buldan'da farklı kaynak kişiler tarafından "güvey kekiği", "nane", "çay kekiği", "nuzla kekiği" gibi adlarla anılmaktadır ve 4 farklı kullanımı belirlenmiştir.

Envanter formuna bakıldığında küçük kutucuklardan "Gıda", "İlaç" ve "Diğer" bölmelerinin işaretli olduğu ilk bakışta göze çarpar. Alt formların sayısında da 4 form olduğu görülür. Bu formlardan ilki gıda ve IA07 kodludur ve yapraklarının "demlenerek ya da kaynatılarak çay gibi" içildiği yazılıdır, diğeri yine "Gıda" başlığı altında IA08 kodludur ve bitkinin yapraklarının baharat olarak yemeklere katıldığı yazılıdır. İlaç kullanımı içeren IIA01 (insan sağaltımında kullanılan tıbbi bitkiler) kodu altında "çayı, şekeri düşürür, 'topalan'a (iştahsızlık, tiksime) iyi gelir, mideye iyidir," bilgileri yazılıdır. Diğer kullanımları

olarak da VIA10 koduyla "güve yemesin diye eskiten elbise ve yatak aralarına konurmuş," bilgisi kayıtlıdır. Bu bilgileri veren kaynak kişi/ kişilerin adı, bu bilgiyi derleyen kişinin adı ve kaydedilen köy ya da mahalle de bu alt formlarda belirtilmiştir. Böylece hangi bilginin kimden, nerede alındığında bir karışıklık olması önlenmektedir. Aynı bilgi birkaç kişi tarafından verilmişse her birinin adı buraya eklenir. Biri farklı bir tarif vermişse tarifi altına onun adı yeniden yazılır. Yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi, "topalan" gibi yerel hastalık adları değiştirilmeden, Batı tıbbında verilen bir ismi varsa bile ona çevrilmeden, kaynak kişinin açıkladığı gibi yazılır. Böylece her yörenin kendine özgü halk tıbbi terimleri ya da diğer ağız özellikleri saptandığı gibi yanlış bir çeviriyle sunumu da önlenmeye çalışılmaktadır. Her bitkinin farklı kullanımları için değişik toplama tarihleri olabileceğinden her alt formda ayrıca bir "Toplama zamanı" kutusu açılmıştır.

Ana formda yer alan bitkiye ilişkin kullanım dışı notlar ve yayılım, kaynakça (yayılım ve kullanımına ilişkin yayınlar), teşhisi yapan kişi ile bitki Türkiye'ye endemik bir tür ise o bilginin yazıldığı birer kutu da yer almaktadır. Dijital fotoğraf, video ve saydam numaraları ayrıca örneklerin hangi herbaryumda bulunduğu gibi bilgiler için de formda "Arşiv bilgileri" başlığı altında yer açılmıştır.

Kaynak kişilere ait tüm bilgilerin de veritabanında yer almasının çok yararlı olacağı düşünüldüğünden formun alt kısmına, bir "tıklama düğmesine" basılarak açılan ya da tablo olarak kontrol edilebilen küçük bir veri alanı daha eklenmiştir (bkz. levha 1b). Burada kaynak kişinin yaşı, cinsiyeti, uğraşı ve nerede yaşadığı gibi ona özel bilgilerin yanı sıra bize verdiği bilgiye ilişkin notlar için ayrılmış alanlar vardır. Verdiği bilgilerin, özellikle hangi alanda bilgili olduğunun, o kişiden kaç bitkiye ilişkin veri sağladığının yazılması kişinin bilgi düzeyini göstermesi açısından önemlidir. Bu veriler ileride o bölgede çalışma yapacak başka kişilere de yol gösterici olacaktır.

Bu yıl (2004) kullanılan veritabanının TÜBA-TÜKSEK Türkiye Kültür Envanteri Projesi için hazırlanan "Kültür-Kitap" adlı merkezi veritabanına aktarımı çalışmaları sürdürülmektedir.

AYRINTILI ANLATIM

ARAZİ ÇALIŞMALARI

Denizli ilinin 45 km kuzeybatısındaki Buldan ilçesi, doğuda Güney, güneydoğuda Akköy, güneyde Sarayköy ilçeleri; batıda Aydın ve Manisa, kuzeyde Uşak illeriyle çevrelenmiştir. Aydın Dağları eteklerinde yaklaşık 700 metre rakımda kurulmuş ve yıllık ortalama 725 mm yağış alan Buldan, 1200 metrenin üzerinde yaylalar ve yoğun bir orman örtüsü

ile çevrilidir (lev. 2: res. 1).

Türkiye Florası'nın B2 karesinde (Davis 1965) yer alan ilçe Akdeniz iklim özellikleri göstermekte ve bitki örtüsünde de Akdeniz'e özgü elemanlar hayli önemli bir yer tutmaktadır. İlçenin üst sınırında yer alan Kestane Mesiresi 730 m yükseklikte ve 38° 02' 846" K, 28° 48' 046" D enlem-boylamında; alt sınırını oluşturduğu varsayılabilecek Çağış Mevkii 477 m, 38° 03' 492" K, 28° 51' 630" D koordinatlarında bulunmaktadır. Buldan'ın Süleymanlı köyü yakınında bulunan Yayla Gölü -Şırloluk Mevkii- ise 1160 m, 38° 03' 493" K ve 28° 46' 352" D koordinatlarındadır. Genelde bitki toplaması yapılan alanların denizden yüksekliği 450-1200 metreler arasındadır (lev. 2: res. 2).

2002 yılında çok sınırlı sayıda köyde çalışma yapılmış olmasına karşın 2003 yılında, geçen araştırma döneminde ziyaret edilemeyen Buldan ilçe merkezinin sınır bölgeleri (Kumral Tepesi-Bostanyeri, Çaybaşı, Girne, Hacıellezler ve Helvacılar mahalleleri; Akçeşme, Çağış, Karadere, Mezarlık, Topdamı mevkileri; Bozdağ - eski Tahtacı yolu, Tekke, Kestane Deresi ile Vakıf bölgesi) gezilmiş ve Alandız, Bölmekaya (Eldirek), Derbent, Doğanköy, Gülalan (Kulfalan), Karaköy, Kaşıkçı, Kovanoluk, Mahmutlu, Sarımahmutlu, Süleymanlı, Türülbey, Yeniçam köyleri ile Yenice beldesinde, Eski Narlıdere köyünde çalışılmıştır. Çalışma süresince Buldan'a on kez gidilmiş (10-12 Nisan; 24-28 Nisan; 17-19 Mayıs; 5-12 Haziran; 3-5 Temmuz; 4-7 Ağustos; 10-16 Eylül; 21-24 Ekim; 14-16 Kasım; 21 Aralık) ve toplam 41 gün alanda bulunulmuştur. Bu bölgede 130'a yakın kişiyle görüşülmüş, 300'ü aşkın bitki örneği ve bunlara ait yerel bilgiler toplanmıştır.

Çalışmalar sonucu toplanan bitki örnekleri, ekip elemanları Prof. Dr. Gülendam Tümen, Yrd. Doç. Dr. Ali Çelik ve Yrd. Doç. Dr. Tuncay Dirmenci'ye ek olarak, Gazi Üniversitesinden Prof. Dr. Hayri Duman, Prof. Dr. Mecit Vural, Hacettepe Üniversitesinden Doç. Dr. Ali Dönmez, Isparta Süleyman Demirel Üniversitesinden Prof. Dr. Hasan Özçelik, İstanbul Üniversitesinden Prof. Dr. Tuna Ekim ve yüksek lisans öğrencisi Sırrı Yüzbaşıoğlu, Marmara Üniversitesi yüksek lisans öğrencisi Mustafa Keskin ve Pamukkale Üniversitesinden Yrd. Doç. Dr. Kudret Gezer'in katkılarıyla teşhis edilebilmiştir.

EĞİTİM VE VERİ TOPLAMA ÇALIŞMALARI

Çalışma ekibinin 2003 yılı içinde hemen her ay araziye gitmesi ve Buldanlılarla yapılan sohbetler, görüşmeler sonucu sağlanan süreklilik, bu yıl yeni bir eğitim çalışması yapılmamakla birlikte bir çeşit bilinç yükseltme çalışması gibi etki göstermiştir. Kendilerine ilk kez bitkilere ilişkin sorular sorulduğunda, daha önce hiç düşünmemiş olduklarından, tanıdıkları ve kullandıkları bitkiler konusunda bile zorlukla bilgi alınabildiği halde, yinelenen ziyaretler-

de bilgilerini gözden geçirmiş olduklarından çok daha kolaylıkla bilgi verdikleri gözlenmiştir. Çalışmalar sırasında çekilen anı fotoğraflarının verilmesi, o kişiler ve ailelerle ilişkiyi pekiştirerek daha verimli çalışma ortamı sağlamakta yararlıdır (lev. 2: res. 3). Ekip üyelerinin zaman içinde yerel adlar, gıdalar, ocaklar ve yerel uygulamalar konusunda bilgilenmesi, bitkileri yerel adlarıyla sormaya başlaması, eski beslenme biçimleri, yemek adları, tarım ürünleri konusundaki çalışmalara önemli katkılar sağlamaktadır. Uzun vadeli bir alan çalışmasının derlenen veri sayısının geometrik artışı üzerindeki etkisi çarpıcıdır.

Haziran 2003'te Buldan 3. Dokuma, Kültür ve El Sanatları Festivalinde ilk kez bir "Yerel Yemekler" yarışması da gerçekleştirilmiştir. Bu yarışma, Buldan'a özgü yemeklerin saptanması, katılan yarışmacıları (lev. 2: res. 4) ve tüm izleyicileri yerel mutfakları üzerinde düşündürmesi açısından önemlidir.

Çalışma ekibinin sürekli bölgede bulunmadığı durumlarda -Buldan örneğinde olduğu gibi- yerel halkın tanıdığı, kolayca ulaşabileceği bir merkezin ya da kişinin varlığı önem kazanmaktadır. Çalışmaların ilk evresinde Buldan ilçe merkezinde, Yukarı Park karşısında yer alan Bekir Yalçın'ın bakkal dükkanının, her gün pek çok kişinin alışveriş dışında da sürekli uğradığı, bilgi alıp-verdiği bir çekim merkezi olduğunu gözlemiştik. Biz de çalışma süresince öğrendiklerimizi burada diğer kişilerle paylaştık, derlediğimiz bitki ve bilgilerin doğrulamasını yaptık, bilmediklerimizi sorduk ve bazı kaynak kişilerden, bize sözünü ettiği bitkiyi bulduğunda buraya bırakmasını istedik. Bekir Yalçın, gerek istediğimiz konuda kaynak kişileri bulmakta, gerek kendisine erişen tüm bilgi ve bitkileri aktarmada, bizi arayanlara nerede olduğumuzu bildirmede etkin bir rol oynadı ve araştırma bürosu görevini yaptı (lev. 3: res. 5). Yerel desteğin bu tür arazi çalışmalarında ne denli belirleyici olduğuna ve bu tür bir "merkez" çevresinde yerel halkla sürekli bilgi paylaşım olanağının çalışmaya olumlu katkısı bir kez daha doğrulandı.

Çalışmalarda 2003 yılının sonuna dek toplam 128 kaynak kişi ile görüşmeler yapıldı. Kaynak kişiler, 76 erkek ve 52 kadından oluşmakta ve yaşları 27-80 arasında değişmektedir. İstatistiksel ağırlık 50 yaşın üstündedir. Erkek görüşmeciler sayıca çok olmasına karşın, verilen bilgiler açısından kadınların kaynak kişi olarak daha verimli olduğu, erkeklerin de bilgilerine referans olarak verdikleri kişilerin anneleri ya da nineleri olduğu saptanmıştır.

2003 yılında veri toplamada en büyük farklılık dijital fotoğraf ve video kayıtları yapabilecek teknik donanımına sahip olmamızdan kaynaklandı. Yüzlerce dijital fotoğraf ile 6 kaset (60'ar dakikalık) video belgelemesi yapıldı. Geçen yıl bitki toplanan alanlarda da ölçümler (koordinat ve yükseklik) yapılarak GPS veri

kayıtlarındaki eksikliklerin tamamlanmasına çalışıldı.

GENEL BULGULAR

2002 yılında yaklaşık 150 bitkinin kullanımına ilişkin 200'ü aşkın reçete² derlenmişti. 52 familyaya ait 93 cins ve 102 tür içinde (Ertuğ *et al.* 2003: 88. Ek 3'te Familyalara göre yararlı bitkiler ön listesi) 42 gıda, 35 ilaç, 3 yakacak, 11 yem ve 18 el sanatlarında kullanılan bitki saptanmış, 12 bitkinin de farklı amaçlarla kullanımı belirlenmişti.

2003 yılında yapılan çalışmalarla örnek alınan bitkilerin familya sayısı 67'ye, cins sayısı 180'e ve tür sayısı 258'e ulaşmıştır. Bazı örtüşen kullanımlar da olmakla birlikte 98 gıda, 108 ilaç, 11 yakacak, 41 yem ve 38 el sanatlarında kullanımın yanı sıra 45 bitki türünün farklı alanlarda yararlı sayıldıkları saptanmıştır (bkz. s. 204, EK 1: Buldan etnobotanik çalışmasının saptanan bitki listesi).

Bu yılın önemli bulguları arasında Türkiye ve Ege adalarına özgü (endemik) bitki sayısında sağlanan artış da sayılabilir. 2002 yılında 5 endemik bitki örneklenmişken bu sayı 2003 yılında 21'e ulaşmıştır. Bu 21 endemik türden 14'ünün yerel adları ve kullanımları belirlenmiş, 7'sinin ise henüz bir kullanımı saptanamamıştır (bkz s. 204, EK 1). Endemik türlerin kullanımı Dünyanın başka hiçbir yerinde saptanamayacağından bu türlerin yerel olarak nasıl kullanıldığının bilinmesi kültür tarihi açısından olduğu kadar, gerektiğinde koruma önlemleri alınması açısından da önemlidir.

2003 yılında en son Aralık ayında araziye çıkıldığı ve henüz veriler değerlendirme aşamasında olduğundan kesin reçete sayısı verilememekte, ancak 300'ü aştığı sanılmaktadır. 2003 yılı çalışmasında özellikle köylerden edinilen verilerle yabancı olarak yararlanılan gıda bitkilerinin (yaprakları yenen bitkiler, meyveler, mantarlar, çay, baharat ve salep türleri dahil) sayısının 2002 yılındakine oranla iki kat arttığı, tıbbi kullanımı olanlarınsa üçe katlandığı görülmüştür.

GIDA OLARAK/ BESLENMEDE KULLANILAN BİTKİLER

Bu proje Buldan halkının beslenmesinde rol oynayan doğal/ yabancı bitkilerin yanı sıra gıda olarak tarımı yapılan bitkisel ürünleri de kapsamaktaydı. Ancak kısıtlı proje süresi nedeniyle öncelik yerel tarım ırklarına verildi ve toplam 18 tarım ürünü örneklenildi. Özellikle üzüm, incir, haşhaş, tütün, susam, nar, kestane, erik gibi yerel ekonomide rol oynayan bitkilerden örnekler alındı; üzüm, erik ve incirlerde yerel ırklar örneklenildi. Türkiye genelinde yetiştirilen sebze ve tahıllardan, baklagillerden örnek alınmadı. Yerel özellikler gösteren sebze ve meyvelerden de örnek alınması yararlı olacaktı, ancak bu çalışmada bunlar tamamlanamadı. Buna karşın yörenin tarım-

sal geçmişine ilişkin bilgilerin derlenmesine çalışıldı. Temel tahıllardan eskiden yetiştirilen buğday ve arpa ırklarının adları saptandı ve günümüzde ekimi yapılan Cumhuriyet buğdayından bulgur kaynatma izlendi. Geçmişte bulgur yapımında ve keşkek dövmede kullanılan taş dibeklerin ve ahşap tokmakların tümüyle kullanımdan kalktığı görüldü, ancak Hacıellezler Mahallesi'nde bir dibek ve tokmağı saptanabildi (lev. 3: res. 6). Çavdarın da eskiden yayla köylerinde çok yetiştirildiği, ekmek yapımında kullanıldığı ve Kovanoluk gibi bazı köylerde evlerin damlarının çavdar saplarıyla örtüldüğü öğrenildi. Buldan'da darı adıyla tanınan mısırın (*Zea mays*) eskiden "kır darısı", "cin darı" gibi farklı gıda kullanımları olan birkaç varyetesi bulunduğunu, ancak bunların artık yetiştirilmediği; "ak darı" denilen gerçek darı bitkisinin de (*Sorghum* sp.) bir zamanlar "darı aşısı" yapmak ve sığırlara vermek üzere yetiştirildiği saptandı. Türkiye'de 1970'lerde ekimi sınırlandırılan haşhaşın (*Papaver somniferum*) Buldan'ın bazı köylerinde halen izinli olarak ekildiği ve bu köylerden pazara getirilen taze haşhaş filizlerinin sevilerek tüketildiği (lev. 3: res. 8), "haşhaş sürmesi" denen ezilmiş haşhaş tohumlarının³ pazarda satıldığı belirlendi (lev. 3: res. 7). Susam tohumlarının ise "gevrek" (simit), aşure ve "susam sürmesi" olarak tüketildiği gözlemlendi.

Buldan'da sebze çeşitleri arasında en yaygın olarak ekilen patlıcan, biber, domates, kabak, bamya, yer elması, lahanası, ıspanak, pırasa, bakla, yeşil ve kuru "nobiya" (fasulye), börülce ve roka, tere, marul, maydanoz gibi ürünlerdir. Bunlardan patlıcan ve biber özellikle Buldanlıların beslenmesinde önemli bir yer tutar. Yerel dilde "balcan" olarak anılan patlıcanın küçüklerine "kulak" adı verilir ve sabah kahvaltısında çiğ olarak yenir. "Kestel patlıcanı" ya da "kır balcanı" olarak anılan yeşilimsi, 25-30 cm uzunlukta ki patlıcanlar da kışın kullanmak üzere asılarak kurutulur. Ayrıca kesilip içleri oyulan ve iplere dizilerek kurutulan kabuk patlıcanlardan (lev. 3: res. 10) Buldan düğünlerinin baş yemeği olan "gabık dolması" hazırlanır⁴. Nohut, fasulye ve daha az olarak mercimek de tarımı yapılan diğer baklagillerdendir. Bahçelerde, bağlarda en çok yetiştirilen meyve ağaçları elma, erik, kiraz, vişne, armut, ayva, zeytin, ceviz, "payam" (badem), üzüm, incir, nar ve duttur⁵. Kavun ve karpuz yine bahçelerde, bostanlarda ve bazen tarlada yetiştirilir. Buldan'da zeytinlikler⁶ geniş alanlar kaplamamakla birlikte özellikle Yenice'ye yakın bağlar ve nar bahçeleri ile yayla köylerinde elma ve kiraz bahçeleri epeyce geniş alanlara ulaşır. Buldanlıların çoğunun ilçe çevresinde bağlarının olması nedeniyle bağ ürünlerinden sirke, pekmez, gün balı (güneşte bekletilerek koyulaşan pekmez), "bessel" ve "üzüm kötesi" denen tatlıların yapımı⁷; tarhana ve salça hazırlama, turşu kurma; nar, koruk, sumak ve erik ekşisi hazırlama; patlıcan, biber, börülce, yeşil fasulye gibi sebzeleri dilimleyerek ya da iplere dizilerek kurutup

kışa hazırlama gibi günümüzde kırsal bölgelere özgü birçok etkinliği sürdürdükleri gözlenmiştir.

Tarihi kaynaklara baktığımızda Aydın Vilayeti 1880 (Hicri 1297) Salnamesinde Buldan'ın temel tarım ürünleri arasında her nevi hububat başlığı altında buğday, arpa, burçak ve baklanın sayıldığı, bunların yıllık toplam üretimin 1,000,000 kile (yaklaşık 24,000 ton) olduğu, ayrıca yılda 1,000,000 kıya (1283 ton) üzüm ve bir o kadar da pekmez üretildiği, afyonun da önemli tarım ürünleri arasında belirtildiği görülür (Avrallıoğlu 1997: 62). Bunların yanı sıra aynı kaynakta palamut ve mazi olarak belirtilen ürünlerin miktarı da yıllık 15,000 kantardır (847 ton) ve bunlar Buldan çevresindeki meşeliklerden, büyük olasılıkla ipilik boyamada kullanılmak üzere toplanırdı. Ancak geçmişte, Anadolu'da başka yerlerde gözlemlendiği gibi özellikle belli kıtlık dönemlerinde unundan ekmek yapılmış olması da mümkündür.

Yukarıda sayılan ve ancak çok sınırlı olarak örneklenen tarımsal ürünlerin yanı sıra doğal bitkilerden 80'inin gıda grubunda yer aldığı belirlenmiş ve tümü örneklenmiştir (tarımı yapılan 17 bitki dahil toplam 97 bitki türü). Bunlar içinde 23'ünü filiz ve yaprakları yenilenler (IA01 grubu), 4'ünü kökü ve gövdesi yenilenler (IA02), 8'ini yumruları yenilenler (IA03) ve 16'sını meyveleri yenilenler (IA04) oluşturur. Mantarlar ise gerçekte bitki olmasalar da doğal gıda grubu içinde değerlendirilmişlerdir ve Buldan'da 9 yenebilen mantar (IA05) saptanmıştır. Çiçekleri yenen 2 tür (IA06), çay olarak kullanılan 13 tür (IA07), baharat (IA08) olarak 7 tür ve sakız gibi diğer kullanımları (IA09) kapsayan tek bir tür saptanmıştır. Bunlardan bazıları iki grupta da yer alabilmektedir. Örneğin "kenger" (*Onopordum illyricum*) hem gövdesi soyularak yenildiği için IA02 grubunda değerlendirilmiş, hem de tohumları (meyveleri) kahve olarak kavrulup kullanıldığından IA04 grubunda sayılmıştır. Ancak iki grupta sayılsa da gıda olarak kullanılan türler arasında tek bir tür olarak değerlendirilmiştir.

Türkiye'ye endemik türlerden 6 tanesinin gıda grubunda kullanımı belirlenmiştir. Bunlardan "sulu kenker" (*Cirsium libanoticum* ssp. *lycaonicum*), "keçi bicipi" (*Campanula lyrata* ssp. *lyrata*), "deve otu" (*Lamium moschatum* var. *rhodium*) ve "gelin eli" (*Papaver virchowii*) gibi türlerin yaprak ve gövdeleri yenirken, "kekik" (*Thymus longicaulis* ssp. *chaubardii* var. *chaubardii*) ile "nane kekiği/ kır kekiği" (*Ziziphora taurica* ssp. *cleonioides*) çay olarak değerlendirilmektedir. Hiç birinin kullanımı bu türlerin sürekliliği açısından bir tehdit oluşturacak kadar yaygın değildir.

Bunlar içinde filizleri ve yaprakları yenilenler gıda olarak en yaygın kullanılanlardır. Yine de Buldan'da, Ege'nin diğer bölgelerine kıyasla yabancı otların gıdadaki yeri hayli sınırlıdır. Hemen her mevsim pa-

zarda bulunan ve çok kişi tarafından "daldiken", "çakır" ya da "ısırgan" adlarıyla tanınan *Urtica dioica*, bahar aylarında yaygın olan "ekşikulak" ya da "kuzukulağı" olarak adlandırılan *Rumex acetocella* (lev. 3: res. 9) ve "gelin eli", "gelincik" denen *Papaver rhoeas* en yaygın tüketilenlerdir. Bunlar özellikle otlu pide içinde karışık olarak yenir (lev. 4: res. 11). "Tilki kuyruğu" (*Asparagus acutifolius*) ve "acıot" ya da "sarmaşık" (*Tamus communis*) sürgünleri de (lev. 4: res. 12) çok kişi tarafından sevilerek yenilir. "Toklubaşı" (*Anchusa undulata* ssp. *hybrida*), "ebe-gümeci" (*Malva neglecta*) ve "semizotu" (*Portulaca oleracea*) pazara getirilmekle beraber daha az tüketilmektedir (lev. 4: res. 13). Diğer bölgelerde yaygın olarak kullanılan bazı otlar, örneğin "karakovuk" (*Cichorium intybus*), "sirken" (*Chenopodium album*) ve "leylek gagası" (*Erodium cicutarium*) yendiği bilindiği halde pazarda rastlanmayan otlardandır ve az kişi tarafından tanınır. Bazı doğal bitkiler de yerel olarak tüketilmemekle birlikte toplanıp satılarak halka gelir kaynağı sağlamaktadır, bunlara en iyi örnek, çiçek tomurcukları turşu yapılmak üzere toplanan "gebere" (*Capparis spinosa*) bitkisidir. Özellikle Yenice- Narlıdere tarafında bu işin ticaretinin yapıldığı öğrenilmiştir.

Yumruları yenilenler grubundaki 8 bitkiden 7'si salep yapılan yabancı orkide türleridir. Bir zamanlar yaygın olarak salep ve dondurmada kullanılan orkide türlerinin (*Anacamptis pyramidalis*, *Comperia comperiana*, *Epipactis persica* ve 4 tür *Orchis*) toplanması, bugün tümüyle ortadan kalkmasa bile koyulan yasakla iyice sınırlanmıştır. Orkideleri toplayanlar azaldıkça her türe verilen yerel adların da kaybolduğu gözlenmiştir. Genellikle birçok kişi tarafından sadece salep otu adıyla bilinen bu orkideleri tanıyan kişilere rastladığımızda yerel isimlerini de öğrenebildik. Örneğin *Comperia comperiana* bir kaynak kişi tarafından "gelin zülüfö", bir diğeri "saçaklı Osman" olarak adlandırıldı (lev. 4: res. 14). Geçmişte köylerden getirilen salebin Buldan'da "salep pazarı" denen mevkide tüccarlara satıldığı öğrenilmiştir. Bu pazardan salep alıp tüccarlara satış yapan bir kaynak kişi, "1982-84 yılları arasında bir perşembe günü salep pazarından 500 kilo salep," aldığını belirtmiştir. 20 yıl içinde bu pazar tamamen ortadan kalkmıştır. Yayla köyleri ile Bozalan, Dımbazlar, Dağderesi köylerinden salep getiren çok olmuştur. Karcı⁸ olarak tanınan ailelerden birinden salep yapımı için yumruların nasıl hazırlandığı bilgisi de alınmıştır. Bu tarifte 3-4 kg taze salep yumrusu aynı miktarda süt içinde bir saat kadar kaynatılıp, süzülür ve soğuduktan sonra ipe dizilmiştir. Kurutulan yumrular gerektiğinde dibekte dövülerek salep pişirilir ya da dondurmaya katılmıştır. Yenen yumrulardan bir diğeri de "çiğdem"dir (*Crocus chrysanthus*) (lev. 4: res. 15), ancak bu bitkinin daha çok geçmişte çocuklar tarafından toplanıp yendiği, bugün gıda olarak fazla bir önemi

olmadığı öğrenilmiştir (Ertug 2000).

Buldanlı kimliğinin önemli bir parçası olan yerel mutfakta bazı yabancı meyvelerin önemli bir yeri olduğu saptanmıştır. "Çitlembik" ağacının (*Pistacia terebinthus* –her 2 alt türü) "bedren" denen tomurcukları (lev. 4: res. 16), "tiyek" adı verilen filizleri ve "çitlembik" denen tohum- meyveleri en yaygın tüketilenlerdir. Çitlembiğin taze meyveleri ya da "bedren" kıyılır, dövülür, taze soğan, marul, nar ekşisi ve haşlanmış yumurtayla salata yapılır ya da yufka arasına dürüm yapılır. "Çağla" adı verilen taze bademler (*Amygdalus communis*) ve "bedren" dövülerek de yine dürüm arasında "çağla dövmesi" adıyla sevilerek yenir (lev. 4: res. 17). Yabancı erikler (*Prunus* türleri) ipe dizilerek kurutulur kışın bamya ve mercimek yemeklerine katılır. Yine doğal bir ağaç olan "sumak" (*Rhus coriaria*) meyvelerinden (lev. 5: res. 18) elde edilen "somak ekşisi" yöreye özgü yemek ve salatalarda kullanılır. "Ahlat" ya da "çöğür" olarak tanınan yaban armudu (*Pyrus* türleri), "keğ elması" (*Eriolobus trilobatus*) ve "çitlik" (*Celtis australis* ve *C. tournefortii*) meyvelerinin de yaygın olarak yendiği, turşulara, yemeklere eklendiği ya da kurutulularak tüketildiği saptanmıştır. Özellikle elma ve armut ya da çöğürün kesilip tuzlanarak kurutulmuş şekli olan "kak" kışın hoşaf yapımında kullanılır. "Moramık" adı verilen böğürtlen (*Rubus sanctus*) ve alıç (*Crataegus* türleri) genellikle taze olarak tüketilir. Doğal olarak vadilerde bulunan kestane ağaçları (*Castanea sativa*) "deli kestane" ya da "kayısı" adıyla anılır ve bunlar aşılanarak daha iri meyveli ağaçlar üretilir. Kaşıkçı gibi yayla köylerinde ekim ve kasım aylarında toplanan kestanelerin, köyde bir ay boyunca haftada bir kez ıslatılarak bekletildiği, sonra "toku" denen ahşap tokmak ile dövülerek dış kabuklarından ayrıldığı, kalitelerine göre ayrıldıktan sonra pazara götürüldüğü gözlenmiştir (lev. 5: res.19). Buldan yöresinde pamuklu ve ipeklileri boyamada yararlanılan meşe (*Quercus ithaburensis* ssp. *macrolepis*) palamutlarının aynı zamanda Karaköy gibi bazı dağ köylerinde toprağa gömülerek saklandığı ve bölgede ırmak boylarında doğal korular halinde bulunan kestaneler gibi közde kızartılarak ya da küle gömülerek yenildiği de öğrenilmiştir.

Geçmişte meyvelerden hazırlanan şerbet ve şurupların yazın serinletici olarak ikramı çok yaygın iken bugün bu gelenek hemen tümüyle unutulmuştur. Dut, vişne gibi meyve şurupları ve kara üzüm pekmezinin karla karıştırılmasıyla yapılan "kar şerbeti" de eskide kalan geleneksel tatlardandır.

Mantarlardan özellikle "çintar" (*Lactarius* türleri), "evlek mantarı" ya da "çayır mantarı" (*Agaricus* türleri) ve "kuzu göbeği" (*Morchella esculenta*) adlarıyla anılanların daha yaygın tanındığı ve tüketildiği bilinmektedir. İlkbaharda ve özellikle sonbaharda, yağmurlardan sonra çayırda ve orman altında

yaygın olarak bulunan bu mantarlar özellikle orman köylüleri için önemli bir gıda ve gelir kaynağı olmaktadır. 2002 sonbaharında, Ekim ve Kasım aylarında yağışların normalin üstünde olmasıyla çok bol yetişen "çintar" mantarının Buldan pazarına kasalar, sepetler dolusu getirildiği ve bolca tüketildiği (Ertug et al. 2003: res. 3), buna karşın yağışın az olduğu 2003 yılında çok daha az bulunduğu gözlenmiştir.

Çay gibi kullanımı olan bitkilerin büyük bölümü Lamiaceae familyasından *Origanum*, *Rosmarinus*, *Salvia*, *Satureja*, *Sideritis*, *Thymbra*, *Thymus* ve *Ziziphora* gibi aromatik cinslerdendir. Bunlar dışında Asteraceae familyasından papatya olarak tanınan iki türün (*Anthemis*) de kurutulup çay gibi içildiği gözlenmiştir. Bu türler, kullanıcıları tarafından tıbbi amaç belirtilmediği için doğal içecek grubunda değerlendirilmişlerdir. Bazılarıysa aynı zamanda soğuk algınlığı, öksürük, hazımsızlık gibi belirli rahatsızlıkların tedavisinde kullanıldığı belirlendiğinden tıbbi bitkiler arasında da değerlendirilmiştir. Bunlardan bazıları, örneğin "mercanköşk" adıyla ekimi yapılan *Origanum x majoricum*, hem çay yapıp içilen, hem de mide bulantısı, iştahsızlık gibi rahatsızlıkların tedavisinde kullanılan ve kekik suyu çıkarılan tıbbi bitkilerdendir (lev. 5: res. 20). Türkiye'de doğal olarak bulunan *Origanum majorana* ile *Origanum vulgare* ssp. *virens*'in karışımı olan bu "hibrit/melez" türün Buldan'da ve Ege'nin diğer merkezlerinde çelikle üretimi yapılmaktadır (Tabanca et al. 2004).

Buldan'da bulunan doğal bitkilerden baharat olarak kullanılanlar arasında nane, fesleğen ve kekik gibi yaygın bilinenler dışında en ilginç kullanım "kâfuru" ya da "kafire" adıyla tanınan *Artemisia abrotanum*'a aittir (lev. 5: res. 21). Doğal olarak Doğu Anadolu yayımlı bu bitki Buldan merkez ve köylerinde birçok evde saksılarda ya da bahçede yetiştirilmekte ve hem kısır, sarma, dolma gibi yemeklere baharat olarak eklenmekte, hem de tıbbi olarak kullanılmaktadır. Kaynaklarda "kâfuru otu", "erkek pelin", "miskotu" ve "kara pelin" adlarıyla anılan bu bitkinin uçucu yağ ve acı madde taşıdığı, Anadolu'da mide, kuvvet verici, iştah açıcı ve idrar artırıcı olan pelin otu (*Artemisia absinthium*) gibi kullanıldığı belirtilmiştir (Baytop 1999: 315). Tarhanada "çörtük" dalının (*Echinophora tenuifolia* ssp. *sibthorpiana* ve *E. tournefortii*) koku verici olarak kullanımı da baharat grubunda değerlendirilmiştir.

HALK TIBBİNDA KULLANILAN BİTKİLER

Hastalıklarının tedavisinde kullanıldığı saptanan 108 bitkiden 10'u tarımı yapılan türlerdir. Bu gruptaki dört bitki ayrıca hayvan hastalıklarının tedavisinde de kullanılmıştır. Halk tıbbında yararlanılan bitkilerden büyük çoğunluğunun çay gibi kaynatılıp içilerek (dekoksion) mide ağrısı, soğuk algınlığı, öksürük, ishal ve idrar yolu rahatsızlıkları gibi görece basit ra-

hatsızlıkların giderilmesinde, bir bölümünün un ya da tarhana ile pişirilerek ya da dövülmüş bitki olarak yakı şeklinde özellikle ağrılarda kullanıldığı belirlendi. Şeker, sarılık, verem gibi daha ciddi rahatsızlıkların tedavisinde kullanılan bitkiler saptandıysa da bunların sayıları daha sınırlıdır. Kekik türlerinin gerek yakılarda, gerek çay gibi, gerekse kekik suyu olarak yoğun kullanımı da saptanmıştır. Buldan çevresinden kekik toplayarak ya da toplayıcılardan satın alarak imbikten geçiren, kekik suyu elde eden en az 6-7 kişi belirlendi. Bu işlemde kullanılan kekik türleri (*Origanum vulgare* ssp. *hirtum* ve *Origanum onites*) yanı sıra *Origanum sipyleum* ve mercanköşk adıyla bahçelere ekilen *Origanum x majoricum*'dur.

Türkiye'ye endemik bitkilerden 5'inin tıbbi kullanımları belirlenmiştir. Bunlar, "kızılçık otu" (*Hypericum adenotricum*), "oğulotu" (*Ballota nigra* ssp. *anatolica*), "bağ kekiği" (*Origanum sipyleum*), "tavşan kulağı" ya da "kayaburun" adıyla tanınan *Cyclamen mirabile* ile "kumral çay" adıyla tanınan (lev. 5: res. 22) *Sideritis sipylea*'dır. Buldan yakınındaki Kumral Tepeden toplanan ya da Aydın tarafından getirilerek pazarda satılan bu bitkinin çayının öksürüğe karşı kullanımı saptanırken *Sideritis lanata*'nın Buldan'da çay olarak tüketildiği gözlenmiştir. Karaköy ve Yenice tarafında, ayrıca Güney ve Sarayköy'de ticari kekik ekiminin (*Origanum onites*) başlandığı da gözlenmiştir. Kekik olarak kullanılan bitkilerin doğadan bilinçsizce toplanıp türlerin tahrip edilmesi yerine tarımının yapılması devamlılıkları açısından yararlı bir uygulamadır.

Yörede bol bulunan "hayıt" (*Vitex agnus-castus*), "it siğegi" ya da "siğek otu" (*Marrubium vulgare*) ve "haptutan otu"nun (*Teucrium polium*) yakı olarak yaygın şekilde kullanıldığı gözlenmiştir. Bunlardan özellikle hayıt bitkisinin (lev. 5: res. 23) yaprak ve tohumlarının sıcak ya da soğuk yakı, daha ender olarak çay gibi ya da ispirotoda bekletilerek (tentür şeklinde) karın ağrısı, üşütme, tikslenme, iştahsızlık, ishal, ateş, kusma, bel ağrısı, idrar tutukluğu gibi çeşitli rahatsızlıklar için kullanıldığı 9 farklı tedavi reçetesi derlenmiştir. Bunlar arasında en yaygın uygulanan tariflerden biri: "Sirke kaynatılır, içine hayıt yaprakları atıldıktan sonra 15 dakika daha kaynatılır, yumuşayınca içine bir soğan doğranır, bir su bardağı tarhana ile koyultulur. Hamur elle büyütülür, sonra bıçakla dörde keser gibi yapılır, üstüne az zeytinyağı sürülerek sıcakken bedene konur. Yakıyı koyarken "el benim ellerim değildir, yakı ocağının elidir" denir. 3-4 saat sonra yakı atılır." Yakı olarak kullanılan diğer bitkiler arasında "mahmude otu" ya da "sancı otu" (*Teucrium chamaedrys* ssp. *chamaedrys*), "akbaş kekik" (*Achillea setacea*), "dulavratotu" (*Lamium amplexicaule*), "duvar otu" (*Parietaria judaica*), "ebegümeci" (*Malva neglecta*), "kara kekik" (*Salvia tomentosa*), "yabani yulaf" (*Avena bar-*

bata ssp. *barbata*) ve "yemiş" (incir/ *Ficus carica*) sayılabilir. Çeşitli bitkilerden yakı yapımının 50-70 yaşlarındaki Buldanlı kadınlar arasında çok yaygın bir bilgi olduğu ve halen uygulandığı da saptanmıştır. Bu otların genellikle kurutulmuş halde evde torbalarda sakladıkları gözlenmiştir (lev. 5: res. 24).

Özellikle hayvancılık yapan Yörük yerleşmelerinde koyun sineklerinin göze ve boğaza kurtçuk atması sonucu, gözde aşırı ağrı ve boğazda gıcıkla seyreden rahatsızlıkların tedavisinde de -farklı uygulamaları olmakla birlikte- "yüksükotu" ya da "çımkırik otu" olarak tanınan *Hyoscyamus niger* kullanıldığı belirlendi. Yaygın olarak "banotu" denen ve çok zehirli olan bu bitkinin tohumları ısıtılarak buharı ile kurtların düşmesi sağlanır. Benzer uygulamalara Balıkesir köylerinde ve Gümüşhane'de yapılan bir çalışmada da rastlanmıştır (İşbilir 1996; Sekendiz ve Tümen 1985; Sezik et al. 1991; Tabata et al. 1988). Ancak bu çalışmalardan bazılarında (örneğin: Sezik et al. 1991: 195) "diş otu" ya da "ağulu barbat" adıyla saptanan bu bitki tohumlarının buğusuyla yapılan uygulama tanımlandığı halde, halkın göz ya da ağızdan kurtçukların döküldüğünü söylemesi gerçek dışı, hayali olarak yorumlanmıştır. Townsend'in yayını (Townsend 1944) referans gösterilerek "hayali kurtçukların diş boşluğunda ya da gözde hastalık yarattığı inancının Anadolu kaynaklı olduğu," belirtilmiş, sonraki çalışmalarında bu yorum düzeltilmiştir (Yeşilada ve Sezik 2003: 405). Solanaceae familyasından *Hyoscyamus niger* gibi bazı bitkilerin bu amaçla kullanımının saptaması ve bunun hayali olmayıp somut bir nedene dayandığı Buldan çalışmasıyla ortaya konmuştur.

Orman sınır bölgelerinde ya da orman yangınlarından etkilenmiş alanlarda çok yaygın bulunan 3 *Cistus* türünün halk tıbbında kullanımı da belirlenmiştir. Bunlar arasında özellikle yörede "tavşanak" ya da "tavşancıl" adıyla bilinen *Cistus laurifolius*'un kullanımı yaygındır (lev. 6: res. 25). Yapraklı dallarının ateşte kızdırılmış bir demirle ısıtılarak romatizma, yel ağrısı ve baş ağrısında bir beze sarılarak kullanıldığı birkaç farklı köyde saptanmıştır. Benzer şekilde kullanım Batı Anadolu'da Afyonkarahisar, Kütahya ve Denizli'nin Çameli, Sofular yöresinde de kaydedilmiştir (Honda et al. 1996). Bazı Akdeniz ülkelerinde, özellikle Girit ve Kıbrıs'ta yapraklarından "laden" denilen hoş kokulu bir "drog"un elde edildiği literatürde kayıtlı olmakla birlikte, Anadolu'da *Cistus* türlerinin yapraklarının, daha çok çay yapılarak yatıştırıcı, balgam söktürücü ve şeker hastalığında kullanımları bilinmekteydi (Baytop 1999). "Pamukçuk" ya da "pamukluk" denen *Cistus creticus* tohumlarının ve *Cistus salviifolius* dallarının kaynatılarak içilmesiyle ishali önleyici oldukları da belirlenmiştir. Yine bu bölgede en yaygın bulunan orman ağaçların-

dan kızılçamın (*Pinus brutia*) kabuklarından toplanan reçine "çam akması", "çam sorkuncu" ya da "kükürt" adlarıyla kırık-çıkık ağrısını gidermekten mide suyunu almaya dek dahilen ve haricen yaygın olarak kullanılır. Kızılçam çirasının ya da yeşil kozalağının dövülerek kaynatıldığında nefes açıcı ve şeker karşı etkili olduğu da kaydedilmiştir. Kızılçamdan elde edilen kataran da pazarlarda satılan "rastık taşı" denen bir çeşit mineral ile ve "kırkbaş diki" (*Carlina corymbosa*) ile karıştırılarak merhem hazırlanmasında ve hayvanların yaralarının kapatılmasında kullanılır.

Halk tıbbi literatüründe pek rastlanmayan kullanımlar arasında yörede "münevver ağacı" olarak adlandırılan "mürver" bitkisinin (*Sambucus nigra*) çiçek tohumlarının kaynatılarak basura karşı zeytinyağı ile merhem olarak; "canavar otu" denen parazit bir bitkinin (*Cuscuta campestris*) sarılık tedavisinde çay gibi; "geven" (*Astragalus angustifolius* var. *angustifolius*) kökünün ağrıyan yere lapa yapılarak uygulanması sayılabilir.

Tarımı yapılan bitkilerden "kendir" (*Cannabis sativa*) liflerinin ve keten (*Linum usitatissimum*) tohumlarının da geçmişte merhem ve lapa olarak tedavide kullanıldığı öğrenilmiştir. Günümüzde de yetiştirilen haşhaşın (*Papaver somniferum*) tohumlarının çay yapılarak idrar yolu hastalıklarında; kestane (*Castanea sativa*) çiçeklerinin çay yapılarak şeker hastalığı ve sarılıkta; iğde (*Eleagnus angustifolia*) yaprak ve çiçeğinin çay yapılarak kolestrol, böbrek kumu tedavisinde ve nefes açıcı kullanımları saptanmıştır. Yörede çok yetiştirilen "yemiş" (incir/ *Ficus carica*) ve üzümün (*Vitis vinifera*) farklı biçimlerde halk tıbbında da kullanıldığı gözlemlendi. İncir meyvelerinin karın ağrısında yakı edilerek, kabızlıkta yenilerek, ayrıca yaprağının sütünün siğilde ve akrep sokmasında kullanıldığı saptanırken; asma budandığında akan sıvının toplanıp parlak olması için saçların yıkandığı ve böbrek taşı düştürmede içilerek yararlanıldığı belirlendi. Burkulma ve incinmelerde kara üzümün, dövülüp zeytinyağı ile karılarak ağrıyan yere sarılması da saptanan uygulamalardandır. Kuru üzümün beslenmede olduğu kadar sağlığı koruyucu olarak da yenmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Nazara karşı uygulamalar ya da siğil, yılanık, sarılık, "topalan" gibi bazı hastalıklar için –halen Buldan'da 3-5 kişi tarafından sürdürülen ocak geleneğinde– "ocak" olarak tanımlanan kişilere başvurulduğu saptanmıştır. Bu kişilerle görüşmelerde, az sayıda tıbbi bitkinin bu uygulamalarda yer aldığı gözlemlenmiş olmasına rağmen tüm uygulamalar kaydedilmiştir. Diğer bölgelerde olduğu gibi, Buldan'da da bazı uygulamalarda bitki kullanılmasına karşın, etkinin büyük olasılıkla psikolojik olduğu düşünülmektedir (Yeşilada ve Sezik 2003). Örneğin bir siğil ocağı çam dalı ile tedavi yapmaktadır: Çam dalı güneş doğmadan kırılır, biri yerinde bırakılır, bir dal eve getirilir. Siğile

önce iri tuz, sonra çam dalı sürülür ve dua okunduktan sonra çam dalı bir taşın altına yerleştirilir.

Yörede eskiden bilinen, bugün artık uygulayıcısı kalmamış "parpılama" (kuduza karşı tuz ile uygulama), "çetme" (hastalanan çocukları ustura ile çizerek uygulama), "donanma" (kaşıntı ve şişmede kül ile uygulama), "çöğürçük" (kızamık gibi bir rahatsızlık), "kurbağacık" (bebeklerde bingildak çökmesinde kurbağa ile uygulama) ocağı gibi çeşitli yerel ocaklara ilişkin de bilgi derlenmiştir. Ayrıca "aydaş" (gelişmeyen çocuk) olan çocuklar ile çok düşen çocuklara "köstek kesme"; "pamukçuk" olan çocuklara "ağız silme", "dalak kesme" gibi daha çok inanışa dayalı uygulamaların da varlığı öğrenildi ve kaydedildi. Buldan'da halkın ocakların yanı sıra bazı yatırırları da tedavi amaçlı ziyaret ettikleri belirtilmiştir. Bunların sayılarının 40'a yakın olduğu ve daha çok yağmur yağması, süt gelmesi, çocuk sahibi olma ve şifa gibi dilekler için ziyaret edildikleri, başında hayır dağıtıldığı ve kurban kesildiği öğrenilmiştir.

Eskiden ebelik yapan kadınların ve "karın bakan" olarak anılan bazı kadınların, kısırlık tedavisinde çeşitli bitkileri kaynatarak buğuya oturtma yöntemlerinin yanı sıra rahime "çıkı koyma" gibi uygulamalar yaptıkları belirlenmiştir. Bu tedavilerden birinde yörede "tavşan kulağı", "topalak" ya da "kayaburun" olarak adlandırılan endemik bitkilerden *Cyclamen mirabile*'nin kullanıldığı, küçük yumrularının ipe bağlanarak kısa süreli olarak kadınların rahmine yerleştirildiği öğrenilmiştir. Orta Anadolu'da *Cyclamen coum* yumrularının da benzer şekilde uygulandığı ve bitkinin saponin bileşiklerince zengin olması nedeniyle uterus'ta kasılmaya ve akıntıya neden olduğu, bunun da iltihapların sökülmesinde etkin olabileceği düşünülmektedir; ancak *C. mirabile*'nin daha önce benzer kullanımına ilişkin kayıt bulunmamaktadır (Çalış et al. 1996).

Pazarda sadece yerel olarak yetişen bitkilerin değil ithal baharat ve tıbbi bitkilerin de satıldığı belirlenmiştir. "Eze" adı verilen bir baharat karışımı dövülerek toz hale getirilmekte, soğuk algınlığı ve öksürük tedavisinde ve doğum sonrası lohusa çayı olarak pişirilip içilmektedir. Ayrıca pekmezle karıştırılıp içildiğinde karaciğer kaynaklı kaşıntıyı kestiği de belirtilmiştir. Bu karışım, tarçın (*Cinnamomum zeylanicum*) kabukları, karanfil (*Eugenia caryophyllata*) çiçekleri, zencefil (*Curcuma longa*) yumruları, havlıcan (*Alpina officinarum*) kökü, yeni bahar (*Pimenta officinalis*) tohumları, hindistan cevizi ya da muskat (*Myristica fragrans*) meyvesi ve karabiber (*Piper nigrum*) tohumlarını içermektedir. Tüm yurt dışından getirilen bu baharatların gündelik yaşamda, tedavide kullanılması geleneğine Buldan köylerinde bile rastlanması, Buldan'ın geçmişte ana ticaret yolları üzerinde bulunmasıyla bağlantılı olmalıdır.

Sadece hayvanların sağaltımında kullanıldığı belirlenen bitkilerden "bereket dikenini" (*Eryngium campostre* var. *virens*) hayvanların akciğerlerinde kıl kurd olduğunda kaynatılıp hayvanın burnundan akıtılır. Susam (*Sesamum indicum*) yağının da hayvanlarda tedavi amaçlı kullanıldığı belirtilmiştir. Bunlar dışında ardıç ağacı (*Juniperus oxycedrus* var. *oxycedrus*) dalının saçkırande, meyvelerinin nefes darlığında insanların tedavisinde kullanıldığı, katranının da hayvanlarda keleş hastalığında hasta hayvanın damağına sürüldüğü kaydedilmiştir. Bitkilerden başka hayvan hastalıklarını "göztaşı" ve "aspinik" olarak adlandırılan kimyasal maddelerle ya da yakarak tedavi eden ve kırık-çıkıklarda sarma yöntemlerini bilen kişilerden de bilgi alınmıştır.

YAKACAK OLARAK KULLANILAN BİTKİLER

Buldan'da 11 bitkinin yakacak olarak kullanımı saptanmıştır. Buldan çevresindeki ormanların belli başlı ağaçlarından karaçam (*Pinus nigra*) ve kızılçamdan (*Pinus brutia*) odun olarak yararlanılmakta, ayrıca kozalakları da tutuşturmakta kullanılmaktadır. Orman köylüleri tarafından kesilerek at ve katırlarla Buldan'a indirilen çam ve meşe odunu satışına halen rastlanmaktadır (lev. 6: res. 26). Meşe türlerinden özellikle "piynar" ya da "pelit" olarak tanınan *Quercus coccifera* kullanımı yaygındır. "Pelit" közünün uzun dayanması nedeniyle yörede "pelitin közü, yiğidin sözü" deyişi kullanılmaktadır. Odun kömürü de eskiden çok kullanılır ve Aktaş köylülerince meşeden (özellikle *Quercus cerris* var. *cerris* türünden) yapıldı. Çam dalları daha çabuk alevlendiğinden sıcak demir ocaklarında kullanılmak üzere çam kömürü de üretilirdi. Günümüzde daha az bulunan ardıç (*Juniperus oxycedrus*), "karageviç" denilen karaağaç (*Ulmus minor* ssp. *canescens*) ve "sorkun" olarak adlandırılan söğüt türleri (*Salix caprea* ve *Salix viminalis*) de yakacak olarak kullanılan türlerdir. "Tavşanak" dallarının (*Cistus laurifolius*) yemek pişirirken yakacak olarak kullanıldığı ve çabuk tutuştuğu için "gelin güldüren" dendiği kaydedilmiştir. Ayrıca bağlarda baharda budanan asma (*Vitis vinifera*) çubukları yığın yapılar ve sonbaharda pekmez kaynatılırken kullanılır. Bir bağın çubuğunun genellikle o bağın üzümünü kaynatmaya yettiği söylenir. Bu grupta değerlendirilen, örnek alınmış tek tarım bitkisi asmadır.

YEM OLARAK KULLANILAN BİTKİLER

Hayvanların beslenmesinde 41 adet bitkiden yararlanıldığı saptanmıştır. Bunların sadece ikisi, kendir (*Cannabis sativa*) ve burçak (*Vicia ervilia*) tarımı yapılan bitkilerdendir. Buldan pazarında kendir tohumlarının keklikleri beslemek için satıldığı gözlenmiştir. Geçmişte özellikle öküzlerin beslenmesi için ekilen burçak tarımı çok azalmıştır. Örnek alınmayan tarım bitkilerinden buğdayın yanı sıra arpa, mısır ve fiğın de hayvanların beslenmesinde kullanıldığı bilinmek-

tedir. Yonca ekimi sınırlıdır. Lahana, karnabahar, fasulye gibi yeşil yapraklı sebzelerin harman sonrası artıkları ve özellikle "darı" (mısır/ *Zea mays*) bitkisinin tümü hayvanların beslenmesinde rol oynamaktadır. Mısırın "sırçan" (yenen taneli kısmı) ve koçanının "kemsik" denilen yenmeyen kısmı, "kapçık"ları (yeşil kabukları) da hayvanlara yem olarak verilir.

Eskiden Buldan ve yöresinde özellikle koyun ve keçi gibi küçük baş hayvanlar beslenirken, tarım alanlarının artıp meraların azalması, ormana hayvan sokma sınırlamaları ve koyun-keçi sütünün sürekli olmayışı gibi nedenlerle süt ineği yetiştiriciliği artmıştır. Daha çok Hollanda ırkı süt hayvanları, yıl boyu doğadan biçilip getirilen otlar, yetiştirilen tahıllar, sebzeler ve hazır alınan süt arttırıcı yem karışımlarıyla beslenmektedir. Küçük baş hayvanlar ve inekler otlatmaya da çıkarılır. Doğal bitkilerden yörede bol bulunan meşe türlerinin yapraklı dalları özellikle koyunlara verilmek üzere kesilir. Doğadan ya da tarla kenarlarından, kavaklıklardan biçilip getirilen otlar kimi kez nacakla kesilerek (ot çetme) hayvanlara verilir (lev. 6: res. 27). Karaköy'de sonbaharda gözlemlediğimiz bir "ot çetme" işleminde koyuna verilmek üzere "sirken" (*Chenopodium album*), "semizlik" (*Portulaca oleracea*), "dikenli ot" (*Amaranthus albus*) ve "pambul" (*Heliotropium hirsutissimum*) bitkileri toplanmıştı. "Birç" ya da "burç" denen, armut ile çam ağaçları üzerinde yaygın olarak görülen parazit bitkilerden (*Viscum album* ssp. *album* ve *Viscum album* ssp. *austriacum*) hayvanların sütünü arttırmak üzere yararlanılır. 30'u aşkın doğal bitki hayvanların arazi-de severek yedikleri bitkiler olarak kaydedilmiştir.

EL SANATLARINDA KULLANILAN BİTKİLER

2002 yılı çalışmasında 18 olarak saptanan el sanatlarında kullanılan bitki türü, 2003 yılı çalışmaları sonunda 38'e ulaşmıştır. Belirlenen el sanatları arasında dokumacılık, hasır, ip, semer, süpürge, sepet, ağaç işleri, tespih ve nazarlık yapımı sayılabilir.

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de özellikle pamuklu ve ipekli dokumalarıyla haklı bir ün kazanmış olan böyle bir dokuma merkezinde doğal boya kullanımına ilişkin çok sınırlı bilgi derlenebilmiş olması şaşırtıcıdır. Buldan pamuklu dokumaları arasında, halen orta yaşın üstündeki kadınların sokağa çıkarken eteklerinin üstüne bağladıkları geleneksel çizgili peştamal ile başlarına örttükleri "üstlük"ler önemli bir yer tutar. Sokak peştamalları, genellikle 1x2 m boyutlarında pamuklu ya da ham ipekten enine şeritler halinde el tezgâhında dokunan kumaşlardır. Ana renkleri kırmızı ya da mor olup siyah ve yeşil renklerdeki bantlar da içermektedir. Bu renklerin tümü sentetik boyalardan üretilmektedir. "Mozer peştamalı" olarak tanınan mor renkli ham ipek peştamallar "Davaslı" olarak tanınan Habib Dışkaya ailesince halen az sayıdaki el tezgâhında üretilmektedir (lev. 6: res. 28-29).

Üstlük ya da yarım olarak adlandırılan ve başa örtülerek tüm vücudu saran, 110x170 cm boyutlarındaki geleneksel dokumalar, eskiden çoğunlukla ham ipekten üretilirdi. Bunların pamuklu ve floş karışımı olarak üretilenleri yanında günümüzde polyester olanlarına da rastlanmaktadır. Kahverengi tonları ile beyazın hakim renk olduğu, sarı ve yeşile çalan tonlardaki renklerin de görüldüğü üstlükler genellikle meşe palamudu ile boyanmaktadır (lev. 6: res. 30). Bu dokumalardan "hindiye üstlüğü" sarımsı, "sütlac üstlüğü" yeşile çalan renkte; "Halep" ya da "Bağdadi üstlüğü" ise koyu kahverengidir. Palamutla boyama, yakın zamanlara dek Ödel ailesince sürdürülmüştür ve boyamanın incelikleri aile sırrı olarak saklanmaktadır. Meşe palamudu ile boyamada "palamut meşesi"nin (*Quercus ithaburensis* ssp. *macrolepis*) iri palamutları (balambirt) ve külahları birlikte kullanılmaktadır. Bu meşelerin özellikle çok bulunduğu Karaköy'de, palamuda "Karaköy elması" denildiği belirtilmiştir. Halis Ödel ve iki boyama ustasından alınan bilgiye göre palamut ve külahlı eskiden ahşap tokaçlarla dövülerek kırıldıktan sonra ambara konur bekletilirdi. Palamudun iyi boya vermesi için yılanması, çürütülmesi gerekmektedir. Boyama yapılacağı zaman su dolu kazanlara dövülmüş palamutla birlikte, rengi biraz koyultmak için yeşil kabuklu ceviz (*Juglans regia*) ve mordan olarak "mazi", "saçıkıbrıs" ya da "zerdeçal" gibi kimyasallar atıldığı da belirtilmiştir (mordan olarak kullanılan kimyasallarla ilgili olarak bkz. Eyüboğlu *et al.* 1983). 10-12 saat kaynatılan palamut banyosu bir gün bekletildikten sonra ertesi gün küçük kazanlara aktarılır. Bu boyama suyuna (kışın tekrar ısıtılır) floşlar atılır ve bir gece bekletilip yıkanır. Güneşte kurutulursa çok parlak olduğu da belirtilmiştir.

Yukarıda anlatılan tariflerde görüldüğü gibi el sanatlarında doğal bitki kullanımı meşe ve cevizle sınırlıdır. Meşeler üzerinde çeşitli sinek ve böcekler tarafından oluşturulan mazıların da mordan (ip ile boyanın etkileşimini sağlayarak sabitleştirmeye yarayan madde) olarak kullanıldığı görülmektedir. Buldan'a yaklaşık 25 km uzaklıkta bir Yörük yerleşimi olan Karaköy'de kilim dokuma geleneğinin sürdürüldüğü, ancak yünlerin boyanmasında doğal bitki boyalarından artık yararlanılmadığı saptandı (lev. 6: res. 31). Endemik bir sütleğen türünün (*Euphorbia anacampceros*) köklerinin geçmişte boyar madde olarak kullanıldığına ilişkin bilgi ile Kestane Deresi vadisinde yetişen ve "boyalık" adı verilen bir kızılgaç türünün (*Alnus orientalis* var. *orientalis*) nasıl kullanıldığına ilişkin bilgi derlenemedi.

Hasırcılık, Buldan çevresinin bitkiden yararlanılan önemli el sanatlarından biri olduğu halde günümüzde hasır yapımı tümüyle ortadan kalkmıştır. Bölme-kaya (eski adı Eldirek) köyü, özellikle hasır üretimiyle ünlenmişti. "Güney'in içdesi firmasıdır Buldan'ın, Eldireğin hasırı kilimidir Buldan'ın" deyişi bize bu köyde üretilen hasırların önemini anlatmaktadır. Bu

köyden Buldan'a yerleşmiş Eşref ve Ümmü Saritepe'nin verdikleri bilgilere göre 30 sene öncesine dek 150-200 haneden 50'si hasır dokurmuş. Eskiden tüm evlerde ve özellikle bağ evlerinde toprak sıvalı tabanlar üzerine hasır serilir ya da evlerde kilim ve halıların altlarında kullanılmış. Hasır otu (*Typha angustifolia*) Büyük Menderes ırmağı kıyısından ya da Yayla Gölünden eylül-ekimde "ot orağı" ile biçilerek toplanmış. Bir ay kadar serilip kurutulur, boylarına göre ayrılır (silkeleme), çeşme yalağında (ahar) 1-2 saat ıslatıldıktan sonra üç dişli taraklarla bölünür ve bükülürmüş. 5-10 hasır dokuyabilecek kadar bükülmüş ot hazırlandıktan sonra kadınlar tarafından yere çakılan kazıklar arasına yerleştirilen "tarak" ya da "tezgâh" denen 2 metrelik delikli tahta arasından geçirilen hasır otları, enleri 180 cm, boyları ise 2-2.5 m kadar dokunurmuş. Yayla Gölü civarında Kovanoluk gibi bazı köylerde de eskiden kendi kullanımları için hasır dokuyan kişilerin var olduğu öğrenilmiştir. Denizli'nin girişinde merkez ilçeye bağlı Hacı Eyüplü köyünde de hasır dokuma eskiden çok yaygınmış.

Buldan yakınlarındaki sulak alanlarda yetişmeyen bir tür saz da (*Schoenoplectus lacustris* ssp. *tabernaemontani*) "semer otu" adıyla hayvan semerlerinin içinin doldurulmasında ve eskiden evlerde yaygın olarak kullanılan ot yastıklarda kullanılırdı. Buldan'ın son semer ustası Süleyman Damgacı⁹ dedesinden ve babasından gördüğü gibi semer otunu Uşak-Çivril'den getirttiğini belirtmektedir.

İp gibi bükülerek sebze, meyve asmada, demet bağlamada kullanılan bitkilerden "kova otu" ya da "azmak otu" (*Juncus acutus*), "fışfış" ya da "keçi gevişi" (*Colutea cilicica*), "moramık" (*Gonocytisus angulatus*), "moramut" ya da "ilme" adıyla bilinen böğürtlen (*Rubus sanctus*) ve "moruk" (*Spartium junceum*) bitkileri sayılabilir (lev. 7: res. 32). Bu bitkilerin taze sürgünleri, dalları nar, domates, soğan, patlıcan gibi bitkileri asarak kurutmakta, sergilemekte kullanılmıştır.

Süpürge yapımında yedi bitkiden yararlanıldığı saptanmıştır. Bunlardan "kızıl piren" ya da "süpürge otu" adıyla bilinen üç tür (*Artemisa campestris*, *Artemisia scoparia* ve *Kochia scoparia*) süpürge yapımı için bahçelerde yetiştirilir (lev. 7: res. 38). "kargı" (*Arundo donax*) ve "sazotu"nun (*Phragmites australis*) püskül kısımları da ocak süpürgesi yapımında kullanılır. "Çalı süpürgesi" ya da "çaltak" denilen sokak-bahçe süpürgesi ise *Limonium gmelinii* türünün çiçekli dallarından bağlanır (Ertuğ *et al.* 2003: res. 5). Bir tür sığirdili bitkisi de "süpürge otu" adıyla (*Verbascum sinuatum*) bu iş için kullanılır.

Buldan'da günümüzde geçmişte çok kullanılan "üzüm bandırma selesi"nin¹⁰ ve çarşı alışverişinde kullanılan sepetlerin yerini daha hafif olan plastik sepetler aldığı için bu el sanatının da ortadan kalk-

tığı gözlenmektedir. Sepet ve sele (küfe) yapımında Buldan'da özellikle hayıt bitkisinin (*Vitex agnus-castus*) kullanımı saptanmışsa da "kemiş" (*Phragmites australis*) ve "sorkun" dallarından (*Salix caprea* ya da *Salix viminalis*) yapılmış sepetlerin de yörede kullanıldığı gözlenmiştir. Hayıttan sepet ören son usta olan Nasif Boynikar'a Doğan köy'deki evinde bir sepet ördürülerek bu süreç başından sonuna video ve fotoğraflarla kaydedilmiştir (lev. 7: res. 33). Boynikar, hayıt bitkisinden örülen sepetlerin çok dayanıklı olduğunu, sorkun ve kargıdan yapılanların fazla dayanmadığını belirtmiş, ayrıca çok küçük sepetlerin "koyalık otu"ndan (*Juncus* türleri) örülebildiğini eklemiştir. Çarşı sepeti denen orta boy sepetler ve üzümli toplamada, bandırma denen işlemede kullanılan küfe boyutlarındaki üzüm sepetleri tümüyle hayıttan örülmüş. Usta, sepeti oluştururken dalların üst ucunu bir bıçakla işaretledikten sonra, "yargıç" adını verdiği, çam ağacından yapılmış 10 cm boyunda bir aletle dalları üçe böler¹¹ (lev. 7: res. 34), sepetin en alt kısmını oluştururken ortadan yarararak birbiri içinden geçirdiği dalları, sapta ise bölünmemiş dalları kullanır.

Eskiden evlerde sıkça kullanılan dibek, hamur teknesi, ekmek tahtası, sini, kaşık, beşik, asa, "nalınga" (takunya) gibi ahşap malzemelerden birçoğunun yerini bugün başka malzemeler aldığından ağaç işleri yapan ustalar da büyük ölçüde azalmıştır. Yeniçam köyünde kaşık, ellik, oklava, sarımsak dövücü gibi araçlar yapan bir usta ile (Ertuğ et al. 2003: res. 18), Buldan ilçe merkezinde eskiden dokumacıların kullandıkları çıkırları, "elemli" denen çile çözme aletini üreten Ümmet Kaymak (İlyasoğlu ve Soytemel 2002: res. 4-5) ve Buldan çarşısında geleneksel hammam nalınlarının modellerini üreten bir usta ağaç işçiliğinin son temsilcileridir. Eski el tezgâhlarını ve onların kargılardan yararlanılarak yapılan taraklarını üreten ustalar ise tümüyle kaybolmuştur.

Buldan'daki bahçesinde Güneydoğu Asya kökenli bir bitkiyi yetiştirerek (*Coix lacryma-jobi*), tohumlarından tesbih yapan (Ertuğ et al. 2003: res. 15-16) Ümmühan Arabacı'nın video ile belgelenmesi de 2003 yılında yapılmıştır. Tespih yapımında "tespih ağacı" (*Melia azedarach*) tohumlarının da kullanıldığı öğrenilmiştir.

Nazarlık olarak en yaygın kullanım, "çitlik ağacı"nın (*Celtis australis*) gün doğmadan kesilen dallarından yapılan küçük delikli nazarlıklardır. Bunlar özellikle çocukların omuzlarına asılır. Hayvanlara da takıldığı ve eskiden özellikle develerin boyunlarına görünür şekilde nazar çitliği asıldığı belirtilmiştir. Anadolu'nun pek çok bölgesinde evlere asılan, buğday başaklarından ya da "üzerlik"ten (*Peganum harmala*) yapılan nazarlıkların bir benzerinin Buldan'da haşhaş (*Papaver somniferum*) kozaklarından örülmesi ilgi çekicidir (lev. 7: res. 35). Nazar uygulamalarında

üzerlik bitkisinin meyvelerinin kullanımına Buldan'da da rastlanmıştır.

DİĞER BİTKİ KULLANIMLARI

Yaşamın her alanında, gıdalardan sağaltıma, sosyal ilişkilerden çocuk oyunlarına dek bitkilerin her kültüre özgü uygulamaları vardır. Temel kullanım alanları dışında kalan çeşitli sosyal ve tekil uygulamalar da bu çalışmada saptanmaya çalışılmıştır. Bugün hemen tümüyle kaybolan doğal malzemelerle yaratılan oyun ve oyuncaklar araştırmalarda olanaklar ölçüsünde kaydedilmiştir. Çocuk oyunlarında eskiden meşeler üzerinde oluşan mazıların yaygın olarak kullanıldığı öğrenilmiştir. Bu mazıların küçüklerine "cığılt", büyüklerine "kabak" denir ve erkek çocuklar tarafından bilye yerine kullanılırdı. Mazı yerine kızılçamın taze kozalaklarının da yontularak kullanıldığı söylenmiştir. Meşe palamutları da çocuk oyunlarında kullanılır; palamudun tepesi kesilerek bir kibrit çöpü batırılır, fırıldak olarak çevrilir ve yarışlar yapılır. Hayıt bitkisinden (*Vitex agnus-castus*) çocukların kuş avlamada kullandığı sapan çatalı yapıldığı, ayrıca pamuk kabartmada sopa (dayak) olarak kullanıldığı da kaydedilmiştir.

Diğer sosyal uygulamalardan biri de ziyaretlerde mezarlıklara mersin ağacı (*Myrtus communis* ssp. *communis*) dallarının götürülmesidir. Yörede mersin ağacı doğal olarak yetişmemekle birlikte bu gelenek, özellikle bayramlardan önce çingeneler tarafından yakın bölgelerden toplanıp getirilen dallarla sürdürülmektedir. Geçmişte mersin yapraklarının yeni doğan bebeklerin "mersinleme" işleminde kullanıldığı da belirtilmiştir. Kuru mersin yaprakları dövülür, tozu tülbenitten geçirilir, tuzla karıştırılır, çocuk birkaç günlük olduğunda çıplak bedenine bu karışım sürülür, kundağına konur ve yarım saat bekletildikten sonra yıkanır. Bu işlemin çocuğun kokmasını önlemek için yapıldığı belirtilmiştir.

Kargı (*Arundo donax*), dokumacılıkta ip çözülürken bobinlerin geçirilmesinde ve tütün tarımında yaprak kurutmada hâlâ yaygın olarak kullanılmaktadır. Terk edilen uygulamalar arasında kızılçam (*Pinus brutia*) kabuklarının eski Buldan evlerinin çatılarında tahta dilmenlerin üzerine dizilerek ve üzerine çorak döşenerek kullanımı ve karaçamın (*Pinus nigra*) reçineli dallarının kuru bürölce arasına kurtlanmayı önlemek üzere konması sayılabilir.

Buldan'da özellikle Yayla Gölü çevresinde orman içinde yapılan ve "kar nodası" ya da "kar kuyusu" denilen kar yığınları için eskiden 2.5-3 m çapında ve 3-5 m derinlikte taştan örülen kuyular kullanılırken, son 30 yıldır düzletilmiş toprak üzerine yığılmaktadır. Kuyuların kullanıldığı dönemde kar konmadan önce kuyunun tabanı ve duvarları "kuzgun otu" denilen bir çeşit eğreltiotu (*Polypodium australe*) ile kaplanırmış. Genellikle ormanda açık alanlardan

toplanarak çuvallarla taşınan karla, kuytu bir çimenlik üzerine yaklaşık 20 m çapında ve 4-5 m yükseklikte tepeler oluşturulur. Martta toplanıp sıkıştırılan kar, bir süre açıkta bırakılıp ayazda buzlandırıldıktan sonra nisanda, önceden toplanıp biriktirilen "meşe gazalı" (yaprakları) ile örtülür, üzeri de çam dalları ile kapatılır. Mayıstan itibaren hayvanlara yüklenecek dağdan indirilen kar, Buldan ve çevre ilçe pazarlarında satılmaya başlanır. Genellikle karcı kişiler dondurma da üretirlerdi. Geçmişte Buldan'da birkaç aile tarafından yapılan bu işi günümüzde tek bir aile az sayıda noda ile sürdürmektedir (lev. 7: res. 36).

Buldan'da bahçelerde, avlularda, evlerin çıkmalarında çok çeşitli süs bitkileri ve özellikle itir, fesleğen, kâfuru, sardunya gibi kokulu bitkiler sevilerek yetiştirilir (lev. 7: res. 37). Karaköy'de kadınların bahçelerine ektikleri kokulu bitkileri, baş bağlamaları arasına yerleştirdikleri de gözlenmiştir. Kına kekiği olarak adlandırılan bir kekik türünün (*Origanum onites*) kadınlar tarafından saçlarına kına yaparken uygulandığı saptanmıştır. Cevizin (*Juglans regia*) olgunlaşmış kabuklarının da saçın rengini koyultmakta kullanıldığı bildirilmiştir. Ceviz kabukları soyulup kendi kendine çürümeye bırakılır, sonra kaynatılır, suyu süzülür ve bu su ile saçlar yıkanır.

Yukarıda bazı örneklerine değinilen çok çeşitli kullanım alanlarında "Diğer" ve "Yararlı/Zararlı"lar grubunda (bkz. lev. 1c) toplam 45 bitkinin kullanımı belirlenmiştir. Arıların nektar, polen ve "pireboli"¹² aldığı bitkiler de bu grupta değerlendirilmiştir. Bu alanda daha kapsamlı araştırmaların yapılması yararlı olacaktır.

SONUÇ

Kentli insanın doğayla ilişkisinin giderek koptuğu olgusu, Buldan'da da kısmen doğrulandı. Kültürel kimliğine sahip çıkmakta hayli bilinçli bir belde olan Buldan'da, kentlere oranla homojen bir sosyal yapı olmasına karşın, Buldanlıların dokumacı kimlikleri nedeniyle bitkilere ilişkin bilgilerinin de sınırlı kaldığı gözlemlendi. Ancak Buldan'ın birkaç kilometre dışına çıkıldığında, köylere gidildiğinde halkın bitkilere ilişkin bilgisinin hemen birkaç kat arttığı gözlemlendi. Gıda, ilaç, yakacak, yem bitkileri ve süpürge, sepet gibi el sanatları alanında bitkilerden daha çok yararlandıkları belirlendi. Bu çalışma sürecinde Buldan köylerindeki çalışmalara ağırlık verdiğimizden 2002 yılı çalışmasına oranla her alanda daha çok bitki kullanımı saptamak mümkün oldu. Toplam 67 familyada yer alan 258 tür arasında 97 gıda, 108 ilaç, 11 yakacak, 41 yem ve 38 el sanatlarında kullanımın yanı sıra 46 bitkinin farklı alanlarda yararlı sayıldıkları saptandı. Buldan çevresinde kullanımı saptananlardan 14'ünün Türkiye ve Ege Adalarına özgü (endemik) oldukları belirlendi ve toplam 21 endemik türe ait örnek alındı. Tarımı yapılan yerel ırklara ait örnekler alındıysa da zaman kısıtlılığı nedeniyle bu

konuda daha ayrıntılı çalışma yapılmadı.

2002 yılı raporunda Anadolu'da önceden gerçekleştirilen araştırmalar ve Ege'de şimdiye değin yapılmış olanlar ışığında, Buldan etnobotanik araştırmasının yaklaşık 500-600 herbaryum örneği ile 200-250 yararlı bitkiye ilişkin farklı kullanım bilgileri sağlayacağı varsayılmıştı. Bunların yaklaşık 100 yenebilen yabancı tür, 50-60 tıbbi bitki ve 60-100 de çok amaçlı yem, yakacak ve el sanatlarıyla ilgili toplam 500 kadar envanter kaydı yapılacağı tahmin edilmekteydi. Buldan 2002 ve 2003 yılı çalışmalarında 451 herbaryum örneği ile öngördüğümüz bitki toplama sayısına yaklaşmış bulunmaktayız. Yenilebilen türlerde ulaştığımız sayı öngörülere yaklaşmış, tıbbi bitkilerde ise öngörülerimizi aşmıştır. Buldan'da sürdürülen çalışmalarda tıbbi bitki kullanımının en yaygın kullanım biçimi olduğu görüldü. Bu grubu gıda olarak toplanan ve tüketilen bitkiler izlemektedir. Bazı bitkilerin her iki grupta da yer alması halkın gıda ile sağaltım arasında kurduğu yakınlığa işaret etmektedir. Doğal bitkilerden 81'i gıda grubunda ve 98'i de ilaç grubunda yer almakta ve bunların 28'i örtüşmekte, yani her iki grupta birden sayılabilmektedir. Doğal ve yetiştirilen bitkiler toplamına bakıldığında gıda ve tıbbi bitkilerden örtüşenlerin sayısı 35'e çıkmaktadır. Diğer bitki gruplarında da kısmen örtüşme vardır. Yani aynı bitkinin birçok farklı alanda kullanımı gözlenmektedir. Buna en yaygın örnek olarak hayıt (*Vitex agnus-castus*) bitkisini verebiliriz. Yaygın olarak tıbbi kullanımının yanı sıra el sanatlarından sepet yapımına kadar değişik alanlarda kullanılmakta olan hayıtın dalları kokulu olduğu için eskiden macun satıcıları yaptıkları macunları bu dallardan kestikleri ve "dayak" dedikleri sopalara sararlarmış. Bu ve benzeri örnekler, kapsamlı bir çalışma ile bitkilerin kullanımlarına ilişkin ne çok geleneksel kültür öğesine ulaşılabileceğini göstermektedir. Bitkilerin yerel adlarının yanı sıra derlenen diğer yerel deyişler, tanımlar, örneğin araç-gereç adları, gıdalara, günlere, hastalıklara verilen adlar da büyük bir dil zenginliğine işaret etmektedir.

Kendi bahçelerinde ve tarlalarında ürettikleri sebze ve meyvelerin yanı sıra Buldan'ın köylerinde yaşayan insanların yeşil yapraklı yabancı bitkileri, sürgünleri, kekik ve dağ çayı ile meyve ve mantarları da toplayarak Buldan'ın "Perşembe Pazarı"nda satmaya getirdikleri, böylece doğal bitkilerden ekonomik bir gelir kaynağı olarak da yararlandıkları görüldü. Arıcılık ve hayvancılık gibi bitkilerle yakından ilişkili ekonomik faaliyetlerin de bölgede değişim gösterdiği, koyun, keçi gibi küçükbaş hayvancılığın mera alanlarının azalması, orman alanlarının sınırlandırılması ve ekonomik nedenlerle büyükbaş hayvancılığa dönüştüğü, daha modern koşullarda giderek geliştiği belirlendi.

ÖNERİLER

Ülkemizin biyolojik ve kültürel zenginliğinin bir harmanı olan etnobotanik çalışmalarının Türkiye çapında yaygınlaştırılması ve TÜBA-TÜKSEK kapsamında ortak bir veritabanına aktarımının ne denli önemli bir kaynak yaratacağı bu pilot çalışma ile bir kere daha belgelenmiştir. Nisan 2004'te Buldan pilot projesinin alan çalışmaları bitirildikten, bitki teşhisleri kesinleştirildikten sonra envanter numaraları verilmesi işlemi de tamamlanacak ve *TÜBA Kültür Envanteri Dergisi*'nde yayımlanacaktır. Ancak basılı bu yayınlara erişim sınırlıdır. En kısa zamanda Kültür-Kitap veritabanındaki tüm verilere genel ağ (internet) ortamında erişimin gerçekleştirilmesi yönünde çabaların hızlandırılması gerekmektedir. Bu erişim olanağı, Türkiye'de yıllardır bireysel olarak sürdürülen çalışmaların ortak bir çatı altında değerlendirilmesine, envanterleme çalışmalarının yaygınlaşmasına ve kullanılan bitki sayımızın, nasıl kullanıldıklarının, kullanım yaygınlığının belirlenmesine büyük katkı sağlayacaktır. Geleneksel değerlerin hızla unutulduğu, değişim geçirdiği bir ortamda bu verilerin bir an önce derlenmesi, kayda geçmesi kadar, derlenen verilere araştırmacıların kolayca erişimi de önemlidir. Envanter çalışmasına daha önce farklı yörelerde yapılmış çalışmaların da katılması ve verilerini paylaşması en büyük dileğimizdir. Bu çalışma farklı disiplinlerden uzmanların katkılarıyla gerçekleştirildiği gibi ileride çok yönlü başka çalışmalara da kaynak oluşturacaktır.

Buldan özelinde ise bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde her türlü desteği sağlayan Buldanlılarla

çalışmaların sürdürülmesi ve buradan derlenen yerel bilgilerin TÜBA ve TÜBİTAK'ın da onayı ve katkısıyla broşür şeklinde basımı önerilmektedir. Pekçok kaynak kişiden yararlanarak yapılan bu çalışmalarda elde edilen veriler, o yörede yaşayan bireylerin kişisel bilgi dağarcıklarının bir derlemesidir. Yöre ait bilgilerin herkesin kolayca alabileceği, okuyup anlayabileceği resimli kitapçıklar şeklinde basımı, genç kuşakların bu bilgilere erişimi, sahip çıkması açısından da önemlidir. Verilerin toplu bir biçimde halka dönüşünün sağlanması, yerel kalkınma ve eğitim projelerinde kullanımı, farklı yörelerde etnobotanik çalışmaların artmasına, bunun bir kültür değeri olarak algılanmasına da öncülük edebilecektir. Bunlara ek olarak bitkilerden ne kadar farklı biçimlerde yararlandığımızın anlaşılması, doğa koruma, genetik kaynaklar ve bio-çeşitliliğin korunması çalışmalarına da katkı sağlayacaktır.

TEŞEKKÜR

Yukarıda isimleri sayılan araştırmacılarla, katkıda bulunan kişilerin yanı sıra TÜBİTAK Eşgüdüm Daire Başkanlığından Halime Atamer ve Bilal Ahmetçeoğlu'na, TÜBA İstanbul Ofisinden Fusun Arman'a, TÜBA Ankara Ofisinden Sevim Türel ve Sefa Baloglu'na çalışmamızın her aşamasında gösterdikleri destek için çok teşekkür borçluyuz. Ayrıca burada yüzlerce kişinin adlarını saymamız olanaksız olsa da tüm Buldanlılara Bekir Yalçın, Ahmet Aksoy, Saadetin Efeoğlu, Özcan Durusoy ve Mustafa İbaç şahsında tekrar en içten teşekkürlerimizi iletiriz. 🍀

NOTLAR

1. "Hayır pilavı": Bir mahallede hayır amacıyla imece usulü pilav ve etli nohut pişirilip dağıtımı. Buldan'da çeşitli vesilelerle hayır pilavı ve helva dağıtılmaktadır. Örneğin 2003 yılı Ağustos başında depremde hemen sonra gittiğimizde, deprem büyük bir zararıyana neden olmadan atlatıldığı için Hacı Bekir Camisi yakınında 10 kazan hayır pilavı yapıp dağıtıldığı gözlemlendi ve video ile belgelendi.
2. Bir bitkinin farklı kullanımlarının her biri. Örneğin bir bitki hem gıda hem tedavide kullanılıyorsa ya da tıbbi bir bitkinin bir ya da birden çok hastalığın tedavisinde farklı uygulamaları saptanmışsa, her biri farklı bir reçete olarak değerlendirilmektedir.
3. Haşhaş sürtmesi beyaz-sarı ya da siyah tohumlu haşhaştan yapılabilir. Kullanılan tohumun rengine göre sürtmenin rengi de açık sarı-toprak renginden koyu kahverengiye dek değişir. Tohum savrulup yıkanarak tozu giderildikten sonra büyük tavalarda kavrulur ve değirmende ezilir. Eskiden Buldan köylerinde susam ve haşhaş tohumlarını ezmekte düz bir

taş ve "eltaşı" kullanılmış, bugün kullanan kalmamıştır. Elektrikli değirmenlerde sürtme yapımı da azalmıştır. Pazarda Afyonkarahisar ve Sarayköy'de yapılmış ürünlere rastlanmaktadır. Katmer içine katılarak "bezdirme" denilen bazlama biçiminde ya da pekmeze karıştırılarak tatlı olarak yenmektedir.

4. Patlıcan dolması yazın, patlıcanın en bol olduğu mevsimde bile oyularak kurutulmuş "gabık" denen patlıcan kabuğu içine doldurularak yapılmaktadır ve bir düğünde davetli kalabalığına göre 1000-2000 gabık dolması doldurulduğu bilinmektedir. Patlıcan ayrıca Buldan'ın geleneksel yemeklerinin başında gelen "balcan-soğan" dürümünün de ana malzemesidir. "Balcan" denilen patlıcanlar közlendikten ve soğan yağda kavrulduktan sonra çitlembik meyveleri dövülür, erikten yapılan ekşi ve haşlanmış yumurta ile taze domates eklenerek yufka ekmek arasına dürüm hazırlanır.
5. Günümüzde dut ağaçlarının sadece meyvesinden yararlanılmaktadır, oysa geçmişte Buldan'ın ipekli do-

kumalarında kullanılan ipek böceği yetiştiriciliğinde bu ağacın yapraklarının da önemi büyüktü.

6. Buldan'da yaşlı birkaç zeytin ağacı bulunmaktadır, ancak özellikle son yıllarda yemeklik zeytin ağaçlarının dikimi artmıştır. Önceleri zeytin ve zeytinyağının Ege'nin birçok bölgesine oranla çok daha az miktarda tüketildiği belirtilmiştir.
7. "Bessel": özellikle kabak, ayva, karpuz kabuğu ve kulak denen küçük patlıcanların 2 gün kadar eritilmiş kireç suyunda bekletilip sonra koyu pekmeze atılmasıyla yapılan bir çeşit reçel; "üzüm kötesi": Çiğnenecek sıra edilen üzüm pekmez toprağıyla kaynatılır, köpüğü alınıp toprağı süzildükten sonra yeniden kazana konur. Üç ölçü un ve bir ölçü irmik katılarak kaynatılan pekmez koyulaşınca tepsilere dökülür, baklava şeklinde dilimlenir. Dilimler bez üzerine serilerek güneşte birkaç gün kurutulur.
8. Kışın yağın karı toprakta açtıkları kuyulara biriktiren ve yazın pazarda satan kişilere karcı ve onların yaptığı işe karcılık denir.
9. Ertuğ et al. 2003'te Süleyman Damgacı'ya ait res. 6'nın açıklamasında *Juncus* olarak belirtilen semer otu daha sonra *Schoenoplectus lacustris* ssp. *tabernaemontani* olarak teşhis edilmiştir.

KAYNAKÇA

AVRALIOĞLU, O. Zeki

1997 *Buldan ve Yöresinin Tarihçesi*, Ankara: Önder Matbaacılık.

BAYTOP, Turhan

1999 *Türkiye'de Bitkiler ile Tedavi*, İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi.

DAVIS, P. H. (yay.)

1965-1985 *Flora of Turkey and the East Aegean Islands*, C. 1-9, Edinburgh, Edinburgh University Press.

ÇALIŞ, İhsan, A. YÜRÜKER ve M. E. ŞATANA

1996 "Cyclamen coum ve Cyclamen mirabile Yumrularından elde edilen Saponozitlerin Yapı Tayinleri ve Biyolojik Etkileri", (yayımlanmamış proje raporu: TÜBİTAK. Ankara. Proje no: SBAG 1233)

ÇELİK, A., M. ÇİÇEK ve M. UŞAK

1999 "Denizli ve çevresinde yayılış gösteren bazı türlerin etnobotanik özellikleri", *I. Babadağ Sempozyumu*. 136-153. Denizli: Basım Ajans.

ERTUĞ, Fusun

2000 "Baharın Müjdecisi: Çiğdem (*Crocus*) ya da AN.TAH.ŞUM.⁵Hititler Devri Anadolu Florasına Küçük bir Katkı", *TÜBA-AR* 3:129-136. İstanbul: Türkiye Bilimler Akademisi.

2003 "Etnobotanik Fiş Örneği ve Çerçeve Soruları", *Türkiye Kültür Envanteri Kılavuzu*: 101-110. (TÜBA-TÜKSEK Yayınları). İstanbul: Türkiye Bilimler Akademisi.

10. Üzüm bandırma işlemi kuru üzümün ve incirin kışa kadar dayanması ve böceklenmemesi için yapılan işlemdir. "Şarpana" ya da "bandırma çukuru" denen betondan yapılmış tekne içine potaslı ve zeytinyağlı su hazırlanır. Bu suya iyi koku vermesi için kekik ya da fesleğen de eklenir. "Bandırma selesi" ya da "kelter" denen iki kulplu sepetlere konan kuru üzüm ya da incirler bu suya daldırılır. Şimdi derin dondurucular da bu işte kullanılmaktadır.

11. Nasıf Boynıkar'ın "yargıç" dediği aletin bir benzeri, Bodrum'da rastladığımız ve kargıdan sepet örülürken kargıları dörde bölmekte kullanıldığını öğrendiğimiz "yıldız yargeç"tir. Bodrum'da gerek "çubuk sepet" denilen hayıt, zeytin, söğüt, kavak benzeri ağaç dallarından yapılan sepetlerde, gerekse kargı sepetlerin örülmesinde malzemeyi ince şeritlere ayırmaya yarayan alete verilen "yargeç" adı Buldan'da "yargıç" a dönüşmüştür.

12. "Pireboli" ya da "diribal" olarak tanınan sert, siyaha yakın renkte macunumsu madde: Anıların kışın kovandaki çatlakları ve kovan ağzını daraltmak için kullandığı madde. Arıcılar, anıların bu maddeyi özellikle "tavşanak", çam ve ardıç sürgünlerinden aldığını belirttiler. Eskiden yaşlılar romatizma ve "yel ağrılarına" bu maddeyi sararlarmış.

2004 "Buldan Mutfak Kültürü Üzerine Bir Deneme", *Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar* 11. Dosya. *Ot Kültürü ve Yemekleri*, yayımlayan: K. Toygar. Ankara: Türk Mutfak Kültürü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları.

ERTUĞ, Fusun, Güldam TÜMEN ve Ali ÇELİK

2003 "TÜBA-TÜKSEK Buldan (Denizli) Etnobotanik Alan Araştırma Raporu 2002 Yılı Çalışması", *Türkiye Kültür Envanteri Pilot Bölge Çalışmaları. Buldan 2/2*: 76-91. (TÜBA-TÜKSEK Yayınları). İstanbul: Türkiye Bilimler Akademisi.

EYÜBOĞLU, Üner, İtir OKAYGÜN ve Fusun YARAŞ

1983 *Doğal Boyalarla Yün Boyama: Uygulamalı ve Geleneksel Yöntemler*. İstanbul: Uygulamalı Eğitim Vakfı Yayını.

HONDA, Gisho, Erdem YEŞİLADA, M. TABATA, Ekrem SEZİK, T. FUJITA, Y. TAKEDA, Y. TAKAISHI ve T. TANAKA

1996 "Traditional medicine in Turkey VI. Folk medicine in West Anatolia: Afyon, Kütahya, Denizli, Muğla, Aydın provinces", *Journal of Ethnopharmacology* 53: 75-87.

İLYASOĞLU, Aynur ve Ebru SOYTEMEL

2002 "TÜBA-TÜKSEK Buldan Sözlü Tarih Belgeleme Pilot Projesi: Bulgular, İzlenimler, Değerlendirmeler", *Türkiye Kültür Envanteri Pilot Bölge Çalışmaları. Buldan 1/2*: 23-89. (TÜBA-TÜKSEK Yayınları). İstanbul: Türkiye Bilimler Akademisi.

- İŞBİLİR, Şule
1996 "Savaştepe (Balıkesir) Yöresinde Halk Arasında Kullanılan Şifalı Bitkiler", (yayımlanmamış bitirme tezi: Balıkesir Üniversitesi Necatibey Eğitim Fakültesi, Biyoloji Eğitimi Bölümü. Balıkesir.)
- ÖNGEL, Gülnur
1997 "Denizli Halk Hekimliğinde Ocaklar", (yayımlanmamış yüksek lisans tezi: Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı. Denizli.)
- PESEN, Talar
2004 "Traditional Women Cooks: Time Old Profession of the Women in Buldan", (yayımlanmamış bitirme tezi: Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Antropoloji Bölümü. İstanbul.)
- SEKENDİZ, Orhan A. ve Gülendam TÜMEN
1985 "Balıkesir ve Merkez Köylerinde Halk İlacı Olarak Kullanılan Bitkiler", (yayımlanmamış araştırma raporu: Uludağ Üniversitesi Necatibey Eğitim Fakültesi. Balıkesir.)
- SEZİK, Ekrem, M. TABATA, Erdem YEŞİLADA, Gisho HONDA, K. GOTO ve Y. IKESHIRO
1991 "Traditional medicine in Turkey I: Folk medicine in Northeast Anatolia", *Journal of Ethnopharmacology* 35: 191-196.
- TABANCA, Nurhayat, Temel ÖZEK, K. Hüsnü Can BAŞER ve Gülendam TÜMEN
2004 "Comparison of the essential oils of *Origanum x majorana* L. and *Origanum x majoricum* Cambess", *Journal of Essential Oils Research* 16: 248-252.
- TABATA, M., Gisho HONDA ve Ekrem SEZİK (editörler)
1988 *A report on traditional medicine and medicinal plants in Turkey (1986)*, Kyoto: Faculty of Pharmaceutical Sciences Kyoto University.
- TOWNSEND, B. R.
1944 "The story of tooth-worm", *Bulletin of the History of Medicine* 15: 37-38.
- YEŞİLADA, Erdem ve Ekrem SEZİK
2003 "A Survey on the Traditional Medicine in Turkey: Semi-Quantitative Evaluation of the Results", editörler: V. K. Singh, J. N. Govil, S. Hashmi ve G. Singh, *Recent Progress in Medicinal Plants C 7: Ethnomedicine and Pharmacognosy II*: 389-412, Houston, Texas: Science and Technology Publication.

EK 1: BULDAN ETNOBOTANİK ÇALIŞMASINDA SAPTANAN BİTKİ LİSTESİ

	Familyası	Cins/ Tür adı	Yerel adı	Kullanım kodu	Pres no.	Örnek no.	Endemik*
1	ACANTHACEAE	<i>Acanthus hirsutus</i> Boiss.	karatiken	IVA, VIIA04		96	x
2	AGARICACEAE	<i>Agaricus bisporus</i> (Lge.) Sing	mantar	IA01		33	
3		<i>Agaricus bitorquis</i> (Quel.) Sacc.	mantar	IA01		434	
4		<i>Agaricus campestris</i> (L.) Fr.	evlek mantarı	IA01		32, 451	
5	AMARANTHACEAE	<i>Amaranthus albus</i> L.	dikenliot	IVA	363		
6		<i>Amaranthus retroflexus</i> L.	erkek sirken	IVA	348, 375		
7	AMARYLLIDACEAE	<i>Sternbergia lutea</i> (L.) Ker. ssp. <i>lutea</i>	çiğdem		433	433	
8	ANACARDIACEAE	<i>Pistacia terebinthus</i> L. ssp. <i>palaestina</i> (Boiss.) Engler	çitlembik/ çitemik/ bedren	IA01, IIA01, VA05	17	146	
9		<i>Pistacia terebinthus</i> L. ssp. <i>terebinthus</i>	çitlembik/ çitemik	IA01, VA05	231		
10		<i>Pistacia vera</i> L.	Antepfıstığı	IA05	384		
11		<i>Rhus coriaria</i> L.	somak ağacı	IA03, IIA01	73, 418		
12	APIACEAE	<i>Echinophora tenuifolia</i> L. ssp. <i>sibthorpiana</i> (Guss.) Tutin	çörtük	IA01	249, 403		
13		<i>Echinophora tournefortii</i> Jaub. et Spach.	dikenli çörtük	IA01, IIA01		414	
14		<i>Eryngium campestre</i> L. var. <i>virens</i> Link.	bereket diken	IIA02, IVA		413	
15		<i>Opoponax hispidus</i> (Friv.) Gris.	sarı ot?		238		
16		<i>Smyrniolum rotundifolium</i> Miller	kokarot ?		236		
17	ASPLENIACEAE	<i>Ceterach officinarum</i> DC.	altınotu	IIA01	25		
18	ASTERACEAE	<i>Cirsium libanoticum</i> DC ssp. <i>lycaonicum</i> (Boiss.&Heldr.) Davis &Parris	sulu kenker	IA01	198		x
19		<i>Achillea</i> cf. <i>setacea</i> Waldst. et Kit.	akbaş kekik	IIA01		51	
20		<i>Anthemis cretica</i> L.	papatya	IA02, IIA01		305, 306	
21		<i>Anthemis kotschyana</i> Boiss. ssp. <i>kotschyana</i>	papatya	IA02	262		
22		<i>Artemisa campestris</i> L.	kızıl piren/ süpürge otu	VA04	284, 369, 438		
23		<i>Artemisia abrotanum</i> L.	kâfuru/ kafiye/ kefare	IA03, IIA01, VIIA05	71, 312, 361		
24		<i>Artemisia scoparia</i> Waldst. et Kit.	püren/ piren	IIIA, IVA, VA04, VIIA05	118, 362	78	
25		<i>Carlina corymbosa</i> L.	kırkbaş diken/ sarı diken	IIA01		412	
26		<i>Carthamus lanatus</i> L.	kuyruklu otu	IIA01, IIA02		38	
27		<i>Centaurea solstitialis</i> L. ssp. <i>solstitialis</i>	çakır tiken	IIA01	205		
28	ASTERACEAE	<i>Centaurea thirkei</i> Schultz.		IVA	218		
29		<i>Centaurea triumfettii</i> Scop. Grup B		IVA	223		
30		<i>Chondrilla juncea</i> L. var. <i>juncea</i>	sakızlık	IA01, IA06, IVA	52, 286, 378		
31		<i>Cichorium intybus</i> L.	karakovuk/ karaavluk	IA01	15, 67		
32		<i>Cnicus benedictus</i> L. var. <i>kotschy</i> Boiss.	topbaşı tiken/ toptiken/ kuyruklu otu/ çakırdiken	IIA01	144, 360	360	
33		<i>Inula viscosa</i> (L.) Aiton		VIA13	68		

	Familyası	Cins/ Tür adı	Yerel adı	Kullanım kodu	Pres no.	Örnek no.	Endemik*
34	ASTERACEAE	<i>Lactuca intricata</i> Boiss.	güzellik merhem otu/ güzel merhem otu	IIA01	113, 297		
35		<i>Lactuca seriola</i> L.	eşekhelvası	IVA	254		
36		<i>Matricaria chamomilla</i> var. <i>pappulosa</i> Margot.&Reuter	papatya	IIA01	152		
37		<i>Onopordum illyricum</i> L.	kenger	IA01, IA02, IIA01, IVA	64, 287		
38		<i>Scolymus hispanicus</i> L.	sarı tiken/ aynalı tiken	IA01	93		
39		<i>Tanacetum balsamita</i> L. ssp. <i>balsamita</i>	parsamba	IIA01, VIA08	357		
40		<i>Taraxacum sieheanum</i> Van Soest	tülü	IA01	59		
41		<i>Tragopogon dubius</i> Scop.	çoban ekmeği	IA01	250		
42		<i>Tragopogon porrifolius</i> L.	keçi/ teke sakalı	IIA01	204		
43		<i>Tussilago farfara</i> L.	öksürük otu ?		104, 149		
44		<i>Xeranthemum annuum</i> L.	mor çiçek		257		
45	BETULACEAE	<i>Alnus orientalis</i> Decne var. <i>orientalis</i>	boyalık/ kızılağaç?	VA01	21, 321		
46	BOLATACEAE	<i>Boletus speciosus</i> (Frost)	mantar			447	
47	BORAGINACEAE	<i>Anchusa azurea</i> Miller	tuzlu balgam otu	IIA01	170		
48		<i>Anchusa undulata</i> L. ssp. <i>hybrida</i> (Ten.) Coutinho	toklubaşı/ sığırdili	IA01	61, 213,		
49		<i>Echium italicum</i> L.	tuzlu balgam otu	IIA01	353		
50		<i>Echium vulgare</i> L.			437		
51		<i>Heliotropium hirsutissimum</i> Grauer.	pambul	IIA01, IVA, VIIA03	358		
52	BRASSICACEAE	<i>Alliaria petiolata</i> (M. Bieb.) Cavara et Grande pis alba L.		IA01	158		
53		<i>Sisymbrium altissimum</i> L.	hardalotu	IA01	94		
54	BUXACEAE	<i>Buxus sempervirens</i> L.	şimşir	VIA08	87		
55	CAMPANULACEAE	<i>Campanula lyrata</i> Lam. ssp. <i>lyrata</i>	keçi bıcıği	IA01	62, 212		x
56	CANNABACEAE	<i>Cannabis sativa</i> L.	kendir	IB05, IIB01, IVB		79	
57	CAPPARACEAE	<i>Capparis spinosa</i> L.	gebere	IA01	430		
58	CAPRIFOLIACEAE	<i>Sambucus nigra</i> L.	münevver ağacı/ mürver	IIA01	72, 232		
59	CARYOPHYLLACEAE	<i>Agrostemma gracilis</i> Boiss.			241		
60		<i>Silene compacta</i> Boiss.	kanlı basıra otu	IIA01	295		
61	CELASTRACEAE	<i>Euonymus japonicus</i> Thunb.	sabır ağacı	IIB01,VIB08	41, 237		
62	CHENOPODIACEA	<i>Atriplex halimus</i> L.	sirken	IVA	354		
63		<i>Chenopodium botrys</i> L.	sabun otu	VIA12	419		
64		<i>Chenopodium album</i> L.	sirken/ deli sirken	IA01, IVA	76, 376		
65		<i>Kochia scoparia</i> (L.) Schard	süpürge otu	VA04	313, 356	411	
66	CISTACEAE	<i>Cistus creticus</i> L.	pamukçuk	IIA01, VA05	247		
67		<i>Cistus laurifolius</i> L.	tavşanak/ tavşancıl	IIA01, IIIA, IVA, VIA13, VIIA05	9, 277	181	
68		<i>Cistus salviifolius</i> L.	pamukluk/ pamukçuk	IIA01	16		
69	CUCURBITACEAE	<i>Ecballium elaterium</i> (L.) A. Richard	cırkatan	IIA01	75, 109		
70	CUPRESSACEAE	<i>Juniperus oxycedrus</i> L. var. <i>oxycedrus</i>	ardıç	IIA01, IIA02, IIIA VA05, VIA03	55		

	Familyası	Cins/ Tür adı	Yerel adı	Kullanım kodu	Pres no.	Örnek no.	Endemik*
71	CUSCUTACEAE	<i>Cuscuta campestris</i> Yuncker	canavarotu	IIA01	8, 303	8	
72	CYPERACEAE	<i>Cyperus rotundus</i> L.	topalak	IVA	330, 377		
73		<i>Schoenoplectus lacustris</i> (L.) Palla ssp. <i>tabernaemontani</i> (C.C.Gmelin) A.et D. Löve	semer otu	VA08	91		
74	DIOSCOREACEAE	<i>Tamus communis</i> L.	acıot/ sarmaşık	IA01, IIA01	136		
75	ELAEAGNACEAE	<i>Elaeagnus angustifolia</i> L.	iğde	IB01, IIB01	115		
76	EUPHORBIACEAE	<i>Euphorbia anacampseros</i> Boiss. var. <i>tmolea</i> M.S. Khan	sütlen	VA01	13		x
77		<i>Euphorbia rigida</i> Bieb.	sütleğen	IIA01, VIA06 VIIA04	110, 164, 458		
78	FABACEAE	<i>Anagryis foetida</i> L.	keçi gevişi ?	IVA	142		
79		<i>Astragalus angustifolius</i> Lam. var. <i>angustifolius</i>	geven	IIA01, IVA, VIA04	97	97	
80		<i>Biserrula pelecinus</i> L.	çoban yüzüğü	IIA01	202		
81		<i>Cercis siliquastrum</i> L. ssp. <i>siliquastrum</i>	melengeç	IA01, IIA01	86		
82		<i>Colutea cilicica</i> Boiss. et Bal.	fıfşış/ keçi gevişi ?	IVA, VA08	85, 188?, 191		
83		<i>Coronilla emerus</i> L. ssp. <i>emeroides</i> (Boiss. et Sprun) Uhrova	keçi gevişi?		188a		
84		<i>Cytisopsis dorycnifolia</i> Jaub et. Spach. ssp. <i>dorycnifolia</i>			248, 432	404	x
85	FABACEAE	<i>Cytisus villosus</i> Pourr.	keçi gevişi?	IVA	88		
86		<i>Glycyrrhiza echinata</i> L.	piyan/ meyan	IIA01	328	147, 328	
87		<i>Gonocytisus angulatus</i> (L.) Spach.	moramık	VA08	431		
88		<i>Spartium junceum</i> L.	moruk/ sarılık otu	VA08	239, 242		
89		<i>Trifolium pratense</i> L. var. <i>pratense</i>	dirfil/ tirfil	IVA	50		
90		<i>Vicia cracca</i> L. ssp. <i>gerardii</i>	efek	IVA	60		
91		<i>Vicia ervilia</i> (L.) Willd.	burçak	IIB01, IVB		39	
92	FAGACEAE	<i>Castanea sativa</i> Miller	kestane	IB01, IIB01	19	19	
93		<i>Quercus cerris</i> L. var. <i>cerris</i>	meşe/ uzgurt meşesi	IIIA, VA05	29, 106, 440, 445	106	
94		<i>Quercus coccifera</i> L.	pelit / piynar	IIIA, IVA, VA05	229, 352, 379, 440	30	
95		<i>Quercus ithaburensis</i> Decne ssp. <i>macrolepis</i> (Kotschy) Hedge& Yalt.	meşe/ palamut meşesi/ palambirt meşesi ?	IA01, VA01	98, 380, 444	29, 98	
96		<i>Quercus pubescens</i> L.	meşe	IIA01, IIIA, IVA, VIA16	364, 381, 402	402	
97	GERANIACEAE	<i>Erodium cicutarium</i> (L.) L'Herit.	leylek gagası/ ebe iğnesi	IA01	101, 196		
98	HYPERICACEAE	<i>Hypericum adenotricum</i> Spach.	kızılıcak otu	IIA01, VIA18, VIIA01	127, 298		x
99		<i>Hypericum perforatum</i> L.	mide otu/ kantaron	IIA01	260, 300, 436	84	
100		<i>Hypericum triquetrifolium</i> Turra.	kızılıcak otu	VIIA04	319		
101	LILIACEAE	<i>Crocus chrysanthus</i> (Herbert) Herbert	çiğdem/ sarı çiğdem	IA01	132, 460, 464		
102	IRIDACEAE	<i>Crocus pallasii</i> Goldb. ssp. <i>pallasii</i> / <i>turcicus</i> Mathew	güz çiğdemi/ güz çimi	VIA08	12, 65, 108 ?		
103	JUGLANDACEAE	<i>Juglans regia</i> L.	ceviz	IB05, IIB01, VB01			
104	JUNCACEAE	<i>Juncus acutus</i> L.	kovaotu/ azmak otu	VA08	95		

	Familyası	Cins/ Tür adı	Yerel adı	Kullanım kodu	Pres no.	Örnek no.	Endemik*
105	LAMIACEAE	<i>Ballota nigra</i> L. ssp. <i>anatolica</i> P.H. Davis	oğulotu benzeri	IIA01	302		x
106		<i>Lamium moschatum</i> Miller var. <i>rhodium</i> (Gand.) R. Mill	deve otu/ ballıbababa	IA01, IVA	138, 165, 466		x
107		<i>Nepeta cadmea</i> Boiss.	kekik ?		293		x
108		<i>Nepeta nuda</i> L. ssp. <i>lydiae</i> Davis			302a		x
109		<i>Nepeta viscida</i> Boiss.			220		x
110		<i>Origanum hypericifolium</i> O. Schwarz et P.H. Davis	kekik ?	VIA08	103		x
111		<i>Origanum sipyleum</i> L.	bağ kekiği/ kekik	IIA01	294, 314	209	x
112		<i>Sideritis sipylea</i> Boiss.	kumral çayı	IIA01	291	3	x
113		<i>Stachys cretica</i> L. ssp. <i>lesbiaca</i> Rech.f.	şabıla	VIA13	193		x
114		<i>Stachys cretica</i> L. ssp. <i>smyrnaea</i> Rech.f.			221		x
115		<i>Stachys cretica</i> L. ssp. <i>anatolica</i>	oğulotu		301	104	x
116		<i>Thymus longicaulis</i> C. Presl. ssp. <i>chaubardii</i> (Boiss. & Heldr. ex Reichb. f.) var. <i>chaubardii</i>	kekik	IA02	276		x
117		<i>Ziziphora taurica</i> Bieb. ssp. <i>cleonioides</i> (Boiss.) Davis	nane kekiği/ kır kekiği	IA02	244		x
118		<i>Calamintha nepeta</i> (L.) Savi ssp. <i>glandulosa</i> (Req.) P.W. Ball	kara kekik/ kekik	IIA01	70, 112, 324		
119		<i>Lamium amplexicaule</i> L.	dulavratotu	IA01, IIA01	465, 137		
120		<i>Marribium vulgare</i> L.	it siğegi/ siğek otu/ isye/ köpek siğegi	IIA01, VIA13	201, 268, 359		
121		<i>Melissa officinalis</i> L.	oğulotu ?	IIA01	322		
122		<i>Melissa officinalis</i> L. ssp. <i>altissima</i>	oğulotu		325		
123		<i>Mentha aquatica</i> L.	su kekiği/ mentol/ yabani nane	IIA01	14		
124		<i>Mentha piperita</i> L. nm. <i>citrata</i> (Ehrh.) Briq.	afanta/ nane	VIIA05	161, 368, 441		
125		<i>Mentha pulegium</i> L.			336		
126		<i>Mentha x piperita</i> L.	nane	IB03	318, 442		
127		<i>Micromeria juliana</i> (L.) Benth. ex Reichb.	tomurcuk çay	IIA01		304, 416	
128		<i>Ocimum basilicum</i> L.	fesleğen	IA01, IA03, IIA01 VIA10, VIIA05	90, 317	309	
129		<i>Origanum onites</i> L.	kekik/ beyaz kekik/ akbaş kekik/ taş kekiği	IA03, IIA01, VA1, VIA10 VIA13	263, 282, 315	44, 140	
130		<i>Origanum vulgare</i> L. ssp. <i>hirtum</i> (Link) Leswaart	kara kekik/ kaya kekiği	IIA01	81, 283, 292, 435	45, 80	
131		<i>Origanum x majoricum</i>	mercanköşk	IB02, IIB01, VIIB05	197, 311	82, 141, 311	
132		<i>Rosmarinus officinalis</i> L.	kuşdili	IB02, IIB01	139		
133		<i>Salvia fruticosa</i> Mill.	karaot	IIA01		366	

	Familyası	Cins/ Tür adı	Yerel adı	Kullanım kodu	Pres no.	Örnek no.	Endemik*
134	LAMIACEAE	<i>Salvia tomentosa</i> Miller	kara kekik/ şabıla kekiği	IA02, IIA01	240, 266, 275	1, 367	
135		<i>Salvia verbanaca</i> L.	dağ çayı?	IA02		57, 308 ?	
136		<i>Salvia virgata</i> Jacq.	dağ çayı	IA02	327		
137		<i>Satureja cuneifolia</i> Ten	taş kekiği/ kaya kekiği	IA02	274		
138		<i>Satureja thymbra</i> L.	koyun kekiği	IIA01	206, 316		
139		<i>Sideritis lanata</i> L.	dağ çayı	IA02	154, 156, 166		
140		<i>Teucrium chamaedrys</i> L. ssp. <i>chamaedrys</i>	mayasıl otu/ sancı otu	IIA01	299	365	
141		<i>Teucrium polium</i> L.	haptutan/ yakı otu	IIA01	130, 261	114, 208	
142		<i>Thymbra spicata</i> L. var. <i>spicata</i>	güvey kekiği/ nane/ çay kekiği/ nuzla kekiği	IA02, IA03, IIA01, VIA10	246, 267	4, 83, 307	
143		<i>Thymus zygoides</i> Griseb. var. <i>zygoides</i>	tuzla kekiği- nuzla	IIA01	210, 227		
144		<i>Ziziphora taurica</i> Bieb. ssp. <i>taurica</i>	nane kekik	IIA01	46		
145		<i>Ziziphora tenuior</i> L.	naneli kekik	IA02	272, 273		
146	LILIACEAE	<i>Fritillaria carica</i> Rix. ssp. <i>carica</i>		VIA08	176		x
147		<i>Allium scrodoprasum</i> L. ssp. <i>rotundum</i>	gâvur soğanı/ cavır sarımsağı/ köpeksoğanı	VIIA03	187, 256, 296		
148		<i>Asparagus acutifolius</i> L.	tilkikuyruğu	IA01	22, 135		
149		<i>Colchicum decaisnei</i> Boiss.	çiğdem	VIA08	10, 338		
150		<i>Muscari armeniacum</i> Leichtlin ex Baker			175		
151		<i>Muscari comosum</i> (L.) Miller	köpeksoğanı		189, 214		
152		<i>Ornithogalum nutans</i> L.	yoğurt çiçeği/ beyaz çiçek		168		
153		<i>Ornithogalum platyphyllum</i> Boiss.			171		
154		<i>Scilla autumnalis</i> L.			339, 462?		
155		<i>Tulipa orphanidea</i> Boiss.& Heldr.	lale?	VIA08	153		
156	LORANTHACEAE	<i>Viscum album</i> L. ssp. <i>album</i>	bırç/ armut burcu	IIA01, IIIA			
157		<i>Viscum album</i> L. ssp. <i>austriacum</i> (Wiesb.) Vollman	bırıç / burç	IIA01, IVA	56, 160, 177, 421		
158	LYCOPERDACEAE	<i>Lycoperdon perlatum</i> Pers.	tozkulak	IA01	446		
159	MALVACEAE	<i>Alcea pallida</i> Walds. et Kit.	Fatma gülü	IIA01	253		
160		<i>Malva neglecta</i> Wallr.	ebegümeci	IA01, IIA01, IVA	370		
161	MELIACEAE	<i>Melia azedarach</i> L.	tesbihağacı	VB06	40		
162	MORACEAE	<i>Ficus carica</i> L. ssp. <i>carica</i>	incir	IB01, IIB01	387, 388, 389		
163		<i>Morus alba</i> L.	akdut	IB01, IIB01	390		
164		<i>Morus nigra</i> L.	karadut	IB01, IIB01	391, 392		
165	MORCHELLACEAE	<i>Morchella esculenta</i> Pers. ex St. Amans	kuzugöbeği	IA01, IIA01		107?, 150, 463?	
166	MYRTACEAE	<i>Myrtus communis</i> L. ssp. <i>communis</i>	mersin	IIA01, VIA13, VIA16	120		
167	OLEACEAE	<i>Olea europea</i> L.	zeytin	IB01, IIB01	400, 401		
168	ORCHIDACEAE	<i>Anacamptis pyramidalis</i> (L.) L.C.M. Richard	tamata	IA02	235		
169		<i>Cephalanthera damasonium</i>	kedikuyruğu	VIA08	184		

		(Miller) Druce	(Esmâ Elçin)				
	Familyası	Cins/ Tür adı	Yerel adı	Kullanım kodu	Pres no.	Örnek no.	Endemik*
170	ORCHIDACEAE	<i>Comperia comperiana</i> (Steven) Aschers. & Graebn	pembe/ eflatun orkide	IA02	183, 216		
171		<i>Epipactis persica</i> ([Hauskn.ex] Soo) Nannfeldt	salep	IA02	217		
172		<i>Orchis anatolica</i> Boiss.	salep/ hıdrellez çiçeği	IA02	215		
173		<i>Orchis lactea</i> Poir.	beyaz/ pembe orkide	IA02	182		
174		<i>Orchis papilionacea</i> L.	salep	IA02	169		
175		<i>Orchis tridentata</i> Scop.	salep	IA02	172		
176	PAPAVERACEAE	<i>Hypecoum procumbens</i> L.	yavruağızı	IA01, IIA01	145, 467		
177		<i>Papaver rhoeas</i> L.	geline/ gelincik	IA01	134, 162, 163, 194		
178		<i>Papaver somniferum</i> L.	haşhaş	IB01, IIB01	129, 200		
179		<i>Papaver virchowii</i> Aschers. et Sint. Ex Boiss	geline/	IA01, IVA	155, 195		x
180	PINACEAE	<i>Pinus brutia</i> Ten.	kızılçam	IIA01, IIIA, VA05, VIA01, VIA03	422	290	
181		<i>Pinus nigra</i> Arn.	karaçam	IIIA, VA05	423		\$
182		<i>Pinus pinea</i> L.	fıstıkçamı	IA01	424		
183	PLANTAGINACEAE	<i>Plantago lanceolata</i> L.	kırkdamarotu	IIA01	128		
184		<i>Plantago major</i> L.	sinirotu		326		
185	PLATANACEAE	<i>Platanus orientalis</i> L.	çınar	IIA01, VA05, VIA09	405		
186	PLUMBAGINACEAE	<i>Limonium gmelinii</i> (Willd.) O. Kuntze	çalı süpürgesi otu/ çardak süpürgesi otu	VA04		42	
187	POACEAE	<i>Arundo donax</i> L.	saz/ ocak süpürgesi otu	VA04		5	
188		<i>Avena barbata</i> Pott ex Link. ssp. <i>barbata</i>	yabani yulaf	IIA01		310, 417	
189		<i>Bromus madritensis</i> L.		IVA	350		
190		<i>Coix lacryma-jobi</i> L.	tespih darısı	VB06	117	117	
191	POACEAE	<i>Cynodon dactylon</i> (L.) Pers. var. <i>dactylon</i>	ayrikotu	IIA01, IVA	373a		
192		<i>Digitaria sanguinalis</i> (L.) Scop.	kuş otu/ ayrik	IVA	351, 373		
193		<i>Phragmites australis</i> (Cav.) Trin. ex Steudel	saz/ süpürge otu	VA02, VA04	53, 331?		
194		<i>Saccharum ravennae</i> (L.) Murray	saz		54		
195		<i>Sorghum halepense</i> (L.) Pers. var. <i>halepense</i>	kanyaşı	IVA	255		
196		<i>Vulpia ciliata</i> Dumort. ssp. <i>ciliata</i>			349		
197	POLEMONIACEAE	<i>Sesamum indicum</i> L.	susam	IB03, IIB02	355	126	
198	POLYGONACEAE	<i>Polygonum equisetiforme</i> Sm.		IIA01	329		
199		<i>Rumex acetocella</i> L.	kuzukulağı	IA01	6, 157		
200		<i>Rumex obtusifolius</i> L. ssp. <i>subalpinus</i> (Schur) Celak	tospağa kuzukulağı	IIA01	252		
201		<i>Rumex patientia</i> L.	eşşek kuzukulağı	IA01, IIA01	180		
202		<i>Rumex scutatus</i> L.	köpek ekşi kulağı	IA01, IVA	77	77	
203	POLYPODIACEAE	<i>Polypodium australe</i> Fée.	kuzgun otu	VIA18	100		
204	POLYPODIACEAE	<i>Fomes fomentarius</i> (L.:Fr.) Fr.	kav mantarı	VIA18		34	
205	PORTULACACEAE	<i>Portulaca oleracea</i> L.	semizotu	IA01, IVA	347, 374		

	Familiyası	Cins/ Tür adı	Yerel adı	Kullanım kodu	Pres no.	Örnek no.	Endemik*
206	PRIMULACEAE	<i>Cyclamen mirabile</i> Hildebr.	tavşankulağı/ topalak/ kayaburun	IIA01	27		x
207		<i>Lysimachia atropurpurea</i> L.		IVA	185, 439		
208	PUNICACEAE	<i>Punica granatum</i> L.	nar	IA03	406, 407		
209	RANUNCULACEAE	<i>Ceratocephalus falcatus</i> (L.) Pers.	yelotu/ sarı çiçekli ot	IIA01	211		
210		<i>Ranunculus arvensis</i> L.	su bitrağı	IIA01	174, 245		
211		<i>Ranunculus damascenus</i> Boiss. et Gaill.	sarı ot	IIA01	173		
212	RHAMNACEAE	<i>Paliurus spina-christi</i> Miller	çaltı/ ilme	IIA01	121, 233, 288	36	
213		<i>Zizyphus jujuba</i> Miller	mahlep/ yabani iğde	IB01	420	123	
214	ROSACEAE	<i>Amygdalus communis</i> L.	badem	IB05, IIB01	382	382	
215		<i>Amygdalus graeca</i> Lindley	yaban bademi ?		179		
216		<i>Crataegus azarolus</i> L. var. <i>azarolus</i> L.	alıç	IA01, VA05	192		
217		<i>Crataegus monogyna</i> Jacq. ssp. <i>monogyna</i>	alıç	IA01, IIA01, VA05	219, 224, 333		
218		<i>Crataegus rhipidophylla</i> Gand. var. <i>rhipidophylla</i>	alıç	IA01, VA05	24		
219		<i>Cydonia oblonga</i> Miller	ayva	IB01, IB02	89		
220		<i>Eriolobus trilobatus</i> (Poirot) Roemer	keğ elması	IA01	102, 228	47	
221		<i>Prunus cocomilia</i> Ten.	yaban eriği/ erik	IA03	345, 409, 410	37	
222		<i>Prunus divaricata</i> Ledeb. var. <i>divaricata</i>	erik	IA01	167, 178		
223		<i>Prunus x domestica</i> L.	erik	IB01, IIB01	344, 371, 372, 408	340?	
224		<i>Pyrus amygdaliformis</i> Vill. var. <i>amygdaliformis</i>	ahlat/ çöğür armudu	IA01, IVA, VA05	265, 279, 342		
225		<i>Pyrus communis</i> L. ssp. <i>communis</i>	armut	IB01	143, 383		
226		<i>Pyrus elaeagnifolia</i> Pallas. ssp. <i>kotschyana</i> (Boiss.) Browicz.	çöğür	IA01, IIA01	337a		
227		<i>Pyrus elaeagnifolia</i> Pallas. ssp. <i>elaegnifolia</i>	çöğür	IIA01	335		
228		<i>Rosa canina</i> L.	köpekgülü/ it gülü	IIA01	31, 226, 337		
229		<i>Rubus sanctus</i> Schreber	moramut/ moramık / moramıt/ ilme otu/ ilme dutu/ güz üzümü	IA01, IIA01, VA08	323, 334, 346		
230	RUSSULACEAE	<i>Lactarius deliciosus</i> (L.: Fr.) S. F. Gray	çintar mantarı	IA01		2, 48, 49	
231	RUSSULACEAE	<i>Lactarius deterrimus</i> Gröger	mantar	IA01		450	
232		<i>Rusula fragilis</i> (Pers. ex Fr.)	mantar	IA01		448	
233	SALICACEAE	<i>Populus alba</i> L.	akkavak	IIA01	234		
234		<i>Salix caprea</i> L.	sorkun	IIIA, IVA, IVA05	66, 148, 285		
235		<i>Salix viminalis</i> L.	sorkun	IIIA, IVA, IVA05	222		

	Familyası	Cins/ Tür adı	Yerel adı	Kullanım kodu	Pres no.	Örnek no.	Endemik*
236	SANTALACEAE	<i>Osyris alba</i> L.	patlançeç	VIA16	429		
237		<i>Thesium bergeri</i> Zucc.			190		
238	SCROPHULARIACEAE	<i>Scrophularia lucida</i> L.		IIA01	243		
239		<i>Verbascum mucronatum</i> Lam.	şapala/ şabıla/ siğirkuyruğu	VIA18	35, 289?		
240		<i>Verbascum sinuatum</i> L. var. <i>sinuatum</i>	süpürge otu	VA04	280, 425		
241		<i>Veronica anagallis-aquatica</i> L.	su gerdemesi	IIA01	225, 281		
242	SOLANACEAE	<i>Datura stramonium</i> L.	atkestanesi?	IIA01	259		
243		<i>Hyoscyamus niger</i> L.	yüksükotu/ çımırık otu	IIA01	111, 199		
244		<i>Lycium chinense</i> Miller			292a		
245		<i>Lycium depressum</i> Stocks	termiye çalısı ?		26		
246		<i>Nicotiana tabacum</i> L.	tütün	VIB05	124, 341		
247		<i>Solanum nigrum</i> L. ssp. <i>nigrum</i>	kuşüzümü	IVA	63		
248	TRICHOLOMATACEAE	<i>Collybia dryophila</i> (Bull.: Fr.) Kumm.	mantar	IA01	449		
249	TYPHACEAE	<i>Typha angustifolia</i> L.	hasır otu	VA02		92	
250	ULMACEAE	<i>Celtis australis</i> L.	çitlik	IA01, VA07	18		
251		<i>Celtis tournefortii</i> Lam.	sarı çitlik	IA01	99		
252		<i>Ulmus minor</i> Miller ssp. <i>canescens</i> (Melville) Browicz et Zielinski	kara geviç/ kara ağaç	IIIA, VA01, VA05	74		
253	URTICACEAE	<i>Parietaria judaica</i> L.	duvar otu	IIA01	69		
254		<i>Urtica dioica</i> L.	daldiken/ ısırgan/ dalan/ çakırdiken/ çakırotu	IA01, IIA01, IVA	43		
255	VERBENACEAE	<i>Vitex agnus-castus</i> L.	ayıt/ hayıt	IIA01, VA03, VIIA05	119	58	
256	VITACEAE	<i>Vitis vinifera</i> L.	asma/ üzüm	IB01, IIB01, IIIB	395, 396, 397, 398		
257	ZYGOPHYLLACEAE	<i>Peganum harmala</i> L.	üzerlik	IIA01, VIA06	264		
258		<i>Tribulus terrestris</i> L.	bitirak	IIA01	131, 203	116	

* Endemik: Türkiye'ye özgü (endemik) bitkiler

Levha 1

Microsoft Access - [ETNOBOTANİK]

Dosya Düzen Görünüm Ekle Ekleme Kayıtlar Araçlar Pencere Yardım

ETNOBOTANİK : YARARLI BİTKİLER ENVANTER FİŞİ

Envanter No: 11 DENİZLİ
E0203.1A7.L21.001 İlçe: BULDUAN

Bilimsel Ad: Salvia cf. Ionertosa Miller
Yerel Ad: Kara Kekik/Doğ Çayı
Diğer Adları:

☒ Gıda ☒ İlaç ☐ Yakacak ☐ Yem ☐ El Sanatları ☐ Diğer ☐ Yararlı Zararlı

Bilgi Grubu Kodu: 11A1 Kodlar: Bilgi Hukuzu
Bilgi Grubu: İlaç

Kullanılan Kırım: Yapraklı dallar
Kullanım Tarihi: Mide için, karn ağrısında, soğuklamada demlenerek ya da kaynatılarak çay gibi içilir. İnt. Kara kekik kaynatıp, suyunu içirirler. Yakaya kekik suyunu katıyor, biraz da un katıyor ve kaynatıyor. Sıkke çok az koyuyor. Ayşe Coşkun 07.11.2002. San-cilde duman okusa çayını kaynatır.

Toplama Zamanı:
Kaynak Kişiler: Cemil Öz, Gülku Kocadokuz, Cemile Kacar, Ayşe Coşkun
Bilgi Kaydeden: F. Ertaş
Koy: Mahalle

Kayıt: 14 / 1 / 2

Arşiv Bölümü:

E0203.1A7.L21.001	Dijital Foto	Arşiv No	Açıklama
E0203.1A7.L21.001	Dijital Foto	Arşiv No	Açıklama
E0203.1A7.L21.001	Saydam	Arşiv No	Açıklama
E0203.1A7.L21.001	Saydam	Arşiv No	Açıklama

Oda: İlaç Yem Yakacak El Sanatları Diğer Yararlı / Zararlı

Kaynak Kişiler:

Kayıt: 14 / 1 / 265

Güncelleştirme Yapmadan Önce Kullanınız !
Güncelleştirme Yapınız !

Şek. 1a. Yararlı bitkiler envanter formunun ana sayfası.

Microsoft Access - [Kaynak Kişiler]

Dosya Düzen Görünüm Ekle Ekleme Kayıtlar Araçlar Pencere Yardım

No: 1
Adı Soyadı: Salt Yalçın
Yaşı: 46
Kadın: ☐
Erkek: ☒
Yaşadığı Yer: Bulduan
Yaşadığı İş: Seramik-çam
Verdiği Bilgi/Bilgi No:
Not: Bulduan Doğa ve Kültür Varlıkları Koruma Derneği Başkanı. Bulduan Zehretti (Yımcıkayın) Mahallesinden. 18 yıl İstanbul'da çalışmış. Lise mezunu. Öğretmen Ferda Hanımın evi, Doğa adı 6 aylık kız var.

Kayıt: 14 / 1 / 119

Şek. 1b. Kaynak kişilere ilişkin bilgilerin bulunduğu tablo.

Şek. 1c. Kullanım kodları ile ilgili olarak açılan liste.

Kodlar: Bilgi Hukuzu

1. GIDA BİTKİLERİ
A. DOĞADAN TOPLANANLAR / B. TARIMI YAPILANLAR
1 Yapraklar
2 Kök ve gövde
3 Yumur
4 Meyve ve tohum
5 Mantar
6 Çiçek
7 Çay
8 Baharat
9 Diğer (örneğin, mayalı)
II. İLAÇ OLARAK YAPARLANILANLAR (SİFA BİTKİLERİ)
A. DOĞADAN TOPLANANLAR / B. TARIMI YAPILANLAR
1 İnsan tedavisinde
2 Hayvan tedavisinde
III. YAKACAK OLARAK YAPARLANILANLAR
A. DOĞADAN TOPLANANLAR / B. TARIMI YAPILANLAR
IV. YEM OLARAK YAPARLANILANLAR
A. DOĞADAN TOPLANANLAR / B. TARIMI YAPILANLAR
V. EL SANATLARINDA YAPARLANILAN BİTKİLER
A. DOĞADAN TOPLANANLAR / B. TARIMI YAPILANLAR
1 Doğal boyamada kullanılan (boyar madde ve mordantlar)
2 Hacı tene
3 Sapet tene
4 Süpürge
5 Ağaç çilen (kapı, ayağı, kovan, baston, oyuncak, ağızlık, mislik, araçlar)
6 Terpiş
7 Nazalık
8 Diğer (pale, sapı)
VI. DİĞER YARARLI BİTKİLER
A. DOĞAL BİTKİLER / B. TARIMI YAPILANLAR
1 Çiçek örtüsü, parlatıcı, çiçek bükücü
2 Yağ ekile edilebilir (döğ, defne gibi)
3 Katanı
4 Zerk, Jutal
5 Uygunluğunu yalıtıcı
6 Mula, baya, kızı
7 Kuş baki, avında kullanılanlar
8 Süz bükücü
9 Göğüs verici
10 Bocuk, konucu, dökücü
11 Kul, marla, karp
12 Saba
13 Arslan bal ağdöğ bükücü
14 Erişim, karp, kullanılır
15 Su kurtma ve temizleme
16 Sosyal kullanımlar (çocuk, oyunca, temizleme)
17 Rüzgar keşici
18 Diğer (kulağı, dölme)
VII. YARARLI / ZARARLI KABUL EDİLEN BİTKİLER
A. DOĞAL BİTKİLER / B. EKİLEN BİTKİLER
1 Zararlı
2 Bir başka yararlı bitkiye karşı edilebilir
3 Hayvanların sevmediği, yemediği bitki
4 Zehirli olduğu bilinen, unvanlı bitki
5 Güzel kokulu, sevilenler
6 Koku kokulu için ad verilebilir
7 Diğer görünüşüyle adlandırılır
8 Çok gövdeli bir yere dayanarak isim verilebilir
9 Diğer (nevresim, şarap)

Şek. 2. Buldan'ın sınırları içindeki belde ve köylerin konumu.

Res. 1. Buldan'dan kış görünümü.

Res. 2. Buldan mezarlığında bitki toplama çalışması sırasında Tuncay Dirmenci fotoğraf çekerken.

Res. 3. Araştırmanın kaynak kişilerinden Cennet ve Hasan Battal evinde bir görüşme, Doğan Köy, Buldan.

Res. 4. Yerel Yemek Yarışması'na katılan hanımlardan biri, Buldan, Haziran 2003.

Levha 3

Res. 5. Park Bakkaliyesi önünde Bekir Yalçın, Sait Yalçın ve ekip üyelerinden Rıdvan Polat iki Buldanlıya bitkilerle ilgili sorular sorarken.

F. ERTUG

Res. 6. Buğday dibegi ve ahşap tokmagı, Hacıellezler Mahallesi, Buldan.

F. ERTUG

Res. 7. "Haşhaş sürtmesi" (*Papaver somniferum*), Buldan pazarı.

F. ERTUG

Res. 8. Buldan pazarında haşhaş (*Papaver somniferum*) filizleri.

F. ERTUG

Res. 9. "Ekşikulağ" ya da "kuzukulağı" olarak adlandırılan *Rumex acetocella*.

F. ERTUG

Res. 10. Buldan pazarında yazın çok miktarda satılan dolmalık patlıcan kabukları (gabık).

F. ERTUG

Res. 11. Otlı pide yapımı, Derbent köyü, Curalar Mahallesi.

Res. 12. "Tilki kuyruğu" (*Asparagus acutifolius*) ve "acı ot" (*Tamus communis*) sürgünleri, Buldan pazarı.

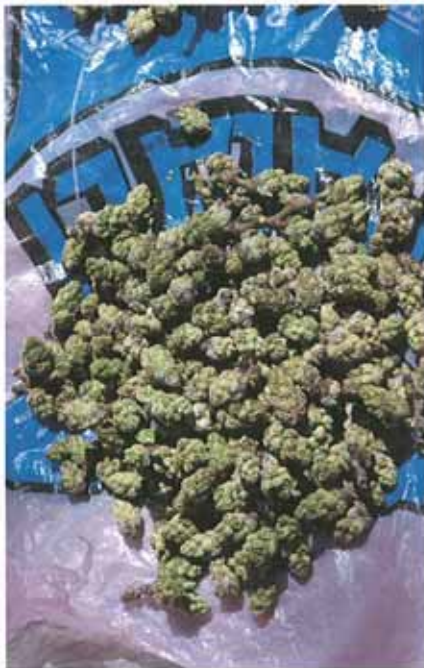
Res. 13. Buldan pazarında ot satıcısı kadın, elinde "ebegümeci" (*Malva neglecta*) demetiyle.

Res. 14. "Gelin zülüfü" ya da "saçaklı Osman" adıyla bilinen salep orkidesi (*Comperia comperiana*).

Res. 15. Çiğdem (*Crocus chrysanthus*).

Res. 16. "Bedren" adı verilen çitlembik (*Pistacia terebinthus*) tomurcukları, Buldan pazarı.

Res. 17. Badem ağacı (*Amygdalus communis*) "çağla"sı ve çitlembik (*Pistacia terebinthus*) tomurcuklarının dibekte dövülmesi, Yeniçam köyü.

Levha 5

F. ERTUĞ

Res. 18. "Sumak ekşisi" yapımında kullanılan sumak ağacı (*Rhus coriaria*) meyveleri.

TUNCAY DİRMENCI

Res. 19. Kestane harmanı, Kaşıkçı köyü.

F. ERTUĞ

Res. 20. "Mercanköşk" adıyla ekimi yapılan *Origanum x majoricum*, Doğanköy, Buldan.

F. ERTUĞ

Res. 21. Buldan'da "kâfur" ya da "kafire" adıyla tanınan *Artemisia abrotanum*.

F. ERTUĞ

Res. 22. Önde "kumral çay" (*Sideritis sipylea*), arkasında ise "geven" adıyla tanınan hem tıbbi kullanımı, hem de kökünden tutkal elde edilen *Astragalus angustifolius*, Buldan, Kumraltepe.

F. ERTUĞ

Res. 23. Yakı olarak en yaygın kullanılan "hayıt" (*Vitex agnus-castus*) bitkisi.

Res. 24. Yakı ve çay olarak kullanılan "mahmude otu"nu (*Teucrium chamaedrys* ssp. *chamaedrys*) torbasından çıkarıp bizimle paylaşan Karaköylü Elif Çevik.

F. ERTUĞ

Res. 25. "Tavşanak" ya da "tavşancıl" adıyla bilinen *Cistus laurifolius*.

Res. 26. Buldan'a yakacak odun getiren köylü kadınlar.

Res. 27. Hayvanlara yem olarak "ot çetme", Karaköy.

Res. 28. İpekli "Mozer peştemali" üretilen el tezgâhı, Habib Dışkaya atölyesi.

Res. 29. 2003'te yapılan Buldan Dokuma Festivalinde Habib Dışkaya ödül kazandığı peştamalla.

Res. 30. Buldan pazarında geleneksel peştemali ve üstlüğü ile bir Buldanlı.

Res. 31. Karaköy'de kilim dokuyan bir kadın.

Levha 7

Res. 32. "Moruk" ya da "katırtımağı" (*Spartium junceum*) bitkisinin taze dalları soğan gibi bitkileri asmakta kullanılır.

Res. 33. Hayıt (*Vitex agnus-castus*) bitkisinin dallarından sepet ören Nasif Boynikar, Doğanköy.

Res. 34. Hayıt sepet ve "yargıç" denilen çam ağacından dal yarma aleti, Nasif Boynikar evi, Doğanköy.

Res. 35. Haşhaş bitkisi (*Papaver somniferum*) kozaklarından örülmüş nazarlık.

Res. 36. Kendisi de karcılık yapmış olan Mustafa İbaç, Yayla Gölü yakınında bir "kar nodası" önünde, Buldan.

Res. 37. Buldan'da eski bir evin çiçeklerle bezenmiş çıkması.

Res. 38. Bahçede yetiştirilen "süpürge otu" (*Kochia scoparia*) ve süpürge yapımına hazır kuru bitki, Doğanköy.

Kuzeybatı Anadolu (Avunya) Halı ve El Dokumaları Envanteri 2003

Aydın UĞURLU*/ Eşref BÜLENT**/ S. Senem UĞURLU**

ANAHTAR SÖZCÜKLER/ KEYWORDS

Çanakkale, Avunya, Avonya, Agonya, halı, dokuma

Çanakkale, Avunya, Avonya, Agonya, carpet, weaving

ÖZET/ SUMMARY

Türkiye Bilimler Akademisi Türkiye Kültür Sektörü (TÜBA-TÜKSEK) etnografya envanteri kapsamında 2002 yılında başlatılan "Kuzeybatı Anadolu (Avunya) Halı ve El Dokumaları" envanter çalışmaları 2003 yılında öncelikle Çanakkale ilinin Ayvacık, Ezine ve Bayramiç ilçelerinin köylerinde gerçekleştirilmiştir.

Halı ve el dokumaları konusundaki araştırma projemizin coğrafi yeri olan Avunya bölgesi, Kazdağı'nın kuzeydoğu eteklerinde, Çanakkale ilinin Lapseki, Çan, Biga, Ezine, Bayramiç ve Yenice ilçeleri ile Balıkesir ilinin Gönen, Edremit, Balya, Havran ilçelerinin çevrelediği alan içindedir.

Bölgenin bu konumuna bakıldığında Kazdağı'nın eski yollarının düğüm noktasında olduğu görülür; Edremit Körfezine, Marmara Denizine, Çanakkale Boğazına ya da Balıkesir'e ulaşmak kolaydır. Ulaşım kolaylığı, bölgede toplumsal bir hareketlilik, ticari ve kültürel iletişimde çeşitlilik yaratmış, yöre halı ve el dokumalarına da birçok özellik kazandırmıştır.

2003 yılı alan araştırmaları sırasında, Avunya bölgesinin merkezi olan Yenice ilçesine yaklaşıldığı ölçüde Avunya halı ve el dokumalarının

The ethnographic inventory project for North-west Anatolia (Avunya) carpet and hand-weaving is carried out within the framework of the Turkish Academy of Sciences (TUBA-TUKSEK). The study was initiated in 2002. In 2003 initial inventory studies have been conducted in Ayvacık, Ezine, and Bayramiç, all towns of Çanakkale province.

The Avunya region, which is the focus of our research project on carpets and hand-weaving is located on the north-eastern outskirts of Kazdağı (Mt. Ida) on the Anatolian side of the Çanakkale province. This area includes Lapseki, Çan, Biga, Ezine, Bayramiç, Yenice, and Gönen, Edremit, Balya and Havran within the Balıkesir province.

When we look at this situation it becomes clear that Kazdağı (Mt. Ida) is located at the critical crossroads of ancient road connections. From here it is easy to reach Edremit bay, the Marmara sea, the Çanakkale straits (Dardanelles) or Balıkesir. Because of the easy connections in the region, and commercial activities, different cultures have affected the regional carpet and hand-weaving traditions.

* Prof. Aydın UĞURLU (Proje Yürütücüsü), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fındıklı İSTANBUL

** Öğr. Gör. Eşref BÜLENT (Proje Yürütücü Yardımcısı); Öğr. Gör. S. Senem UĞURLU (Proje Yürütücü Yardımcısı)/ Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Ayvacık Meslek Yüksekokulu, Ayvacık ÇANAKKALE

karakteristiğini taşıyan dokumaların daha da çeşitlendiği görülmüştür. Araştırma konumuz kapsamındaki dokuma örneklerinin malzemeleri, tekniği, süslemeleri, renk ve kullanım özellikleri çok boyutlu yaklaşımlar ve değerlendirmeler ışığında incelenmiştir.

During the 2003 field research, it has been understood that the closer we get to the Yenice province of Avunya, the Avunya carpet and hand weaving characteristics become more varied. In the context of the research, woven samples have been studied and examined from different points of view such as material, technique, surface ornaments, color and use specifications.

GİRİŞ

TÜBA-TÜKSEK Türkiye Kültür Envanteri Projesi kapsamında bir etnografya araştırması olan "Kuzeybatı Anadolu (Avunya) Halı ve El Dokumaları Projesi"nin 2003 yılı çalışmaları tamamlanmıştır.

Kuzeybatı Anadolu'da eski dönemlerden günümüze değin süreklilik gösteren toplumsal bir devingenlik vardır. Bu hareketlilik ile bölge birçok kültürel birikime sahip olmuştur. Yöredeki kültürel birikimin izlerini, yöre insanının somut ve soyut kültürel değerlerinde açıkça görebilmekteyiz. Bu nedenlerle diyebiliriz ki, Kuzeybatı Anadolu jeopolitik özelliği ve doğal kaynakları ile her zaman bir ilgi merkezi olmuştur.

Projemiz kapsamında araştırma yöremiz olan Kuzeybatı Anadolu'nun, binlerce yıldan bu yana diğer ürünlerinin yanı sıra bir dokuma bölgesi olduğu bilinmektedir. Fakat yurt içindeki mesleki yayınlarda Avunya halı ve el dokumalarına bugüne değin yer verilmemiştir.

Gezgin Helmut Uhlig, Kuzeybatı Anadolu'daki izlenimlerini aktarırken: "Çanakkale Boğazı'nın çıkışında sık sık yaşanan kuvvetli fırtınalar, bir geminin Çanakkale Boğazının dar çıkışından Ege Denizine açılmasını, ya da tam tersi yönde ilerleyip boğazdan geçerek Karadeniz'e gitmesini hemen hemen imkânsız kılıyordu. Bu nedenle malların denize yakın bir Çanakkale koyundan, boğaz çıkışının güney tarafında, Ege Denizinde liman olarak uygun olan bir koya hamallar tarafından kara yoluyla taşınması zorunluluğu vardı", (Uhlig 2001: 122-123.) der ve yöredeki ulaşım hakkında açıklamalarda bulunurken sert rüzgârlar nedeniyle günümüzde bile zaman zaman deniz trafiğine kapatılan Çanakkale Boğazının bu özelliğini vurgulamıştır. Yöredeki deniz ulaşımının bu özelliği dikkate alındığında Avunya üzerinden Çanakkale, Biga, Kapıdağı Yarımadası, Balıkesir ve Edremit gibi çeşitli yerleşim bölgeleriyle bağlantı sağlayan karayollarının önemi daha iyi anlaşılır.

Avunya bölgesi, Kazdağı'nın eski yollarının düğüm noktasındadır. Avunya'dan Edremit Körfezine, Marmara Denizine, Çanakkale Boğazına ya da Balıkesir'e ulaşmak kolaydır. Ulaşım kolaylığı, bölgede toplumsal bir hareketlilik, ticari ve kültürel iletişimde

çeşitlilik yaratmış, yöre halı ve el dokumalarına birçok özellik kazandırmıştır. Yaptığımız çalışma ve araştırmalar sonucu Avunya halı ve el dokumalarındaki bazı özelliklerin izlerini, Kuzeybatı Anadolu'nun diğer dokuma bölgelerinde olduğu gibi Anadolu'nun başka bölgelerinde ve hatta daha da uzaklarda, Kafkaslarda bile bulduk. Bu kültürel mirasın izlerini, eski dönemlere kadar uzatmak çok da iddialı olmaz.

Alan araştırmasını, öncelikle Çanakkale ilinin Ayvacık, Ezine ve Bayramiç ilçelerinin köylerinde gerçekleştirdik. Bu araştırma sırasında Avunya bölgesinin merkezi olan Yenice ilçesine yaklaştığımız ölçüde Avunya halı ve el dokumalarının karakteristiğini taşıyan dokumaların daha da çeşitlendiğini gözlemledik.

"Kuzeybatı Anadolu (Avunya) Halı ve El Dokumaları" başlıklı envanter çalışmasının coğrafi yeri, Kazdağı'nın kuzeydoğu eteklerindedir. Yöre Çanakkale ilinin Lapseki, Çan, Biga, Ezine, Bayramiç ve Yenice ilçeleri ile Balıkesir ilinin Gönen, Edremit, Balya, Havran ilçelerinin çevrelediği coğrafi alan ile sınırlandırılır.

Yöre el dokumacılığı, bazı koleksiyonerler ve halıcılarca bilinmektedir. Yurt dışı yayınlarda kısmen değinilmesine karşın bu konuda Türkçe bir yayın yoktur. TÜBA-TÜKSEK kapsamında yürüttüğümüz envanter çalışmasının önemli bir yanı da Avunya halı ve el dokumacılığına ilişkin, Türkçe ilk bilimsel yayın olmasıdır. Bu bağlamda Cumhuriyetin ilk dönemlerine kadar yörede dokunmuş olan, kendine özgü boyut, desen, renk ve kompozisyon özellikleri, halı ve dokumacılıkla ilgili yabancı literatüre geçmiş Avunya halı ve el dokumalarını araştırdık. Bulguları TÜBA-TÜKSEK atölye çalışmalarındaki öneriler doğrultusunda değerlendirerek belgeleme forumlarına kaydettik. Araştırmanın bir başka amacı da yöreye özgü bu dokuma örneklerinin unutularak kaybolmalarını önlemek, ayrıca yeniden üretimlerini sağlayacak çalışmalar yapmaktır¹.

Proje çalışma ekibi Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Ayvacık Meslek Yüksekokulu öğretim elemanları ve dönem öğrencileri arasından seçilmiştir. Bu çalışmalarda Proje Yürütücüsü Prof. Aydın Uğurlu,

yürütücü yardımcılarını Öğr. Gör. Eşref Bülent ve Öğr. Gör. S. Senem Uğurlu ile yüksekokulun Halıcılık Programı dönem öğrencilerinden oluşturulan ekip-ler görev almışlardır.

Proje ekibinin 2003 yılında gerçekleştirdiği alan çalışmasının ayrıntıları şöyledir:

Ekip çalışmalarına 6 Temmuz 2003'te Bayramiç ilçesinin Pınarbaşı ve Saçaklı köylerinde başlamış; çalışmalar, 9 Temmuz 2003'te Bayramiç ilçe merkezi ve Hadımoğlu Konağı'nda, 17 Temmuz 2003'te Bayramiç Kaymakamlığı ve İlçe Halk Eğitim Müdürlüğü ile Çaldağ, Akpınar köylerinde sürdürülmüştür. 18 Temmuz 2003'te Üzümlü, Serhat, Evciler köyleri; 20 Temmuz 2003'te Yenice ilçe merkezi ve Seyvan köyü ile Kalkım ve Hamdibey beldeleri taranmış; çalışmalar 21 Temmuz 2003'te Evciler ve Çırpılar köyleri ile bitirilmiştir.

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesine bağlı Ayvacık Meslek Yüksekokulu Halıcılık Programı öğrencilerinin de katıldığı, Kuzeybatı Anadolu (Avunya) Halı ve El Dokumaları Envanteri Projesi, bu öğrencilerin mesleki gelişmesi bakımından da umut verici olmuştur. Kirkitli ve mekikli el dokumalarına ilişkin belgeleme formlarının doldurulmasında ve projede emeği geçen öğrencilere yürekten teşekkürlerimizi sunarız.

Çalışmalarımıza yardımcı olan ve destekleyen Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Rektörlüğüne, Bayramiç Kaymakamlığına, Bayramiç Kaymakamı Sayın İbrahim Ergi ile Bayramiç İlçesi Halk Eğitim Müdürlüğüne, Bayramiç Halk Eğitim Müdürü Sayın Şenol Güven'e, Yenice Meslek Yüksekokulu Müdürü Sayın Öğr. Gör. Turgut Erdim'e, Yenice'de Sayın Hatice ve İbrahim Kırmızı'ya, Ayvacık Kaymakamlığına, Köy-Koop. Ayvacık Şube Başkanı Sayın Hüseyin Yıldız'a, Ezine Kaymakamlığına, Türkiye Bilimler Akademisi Başkanlığına ve TÜBA İstanbul Ofisi çalışanlarına ve katkıda bulunan herkese teşekkür ederiz.

Proje çalışmamızın 2004 yılındaki son kısmında, yörede kaybolmaya yüz tutan, Türkçe yayınlarda unutulmuş olan Kuzeybatı Anadolu (Avunya) halı ve el dokumalarının örneklerinden edinilen bilgiler düzenlenecek, halı ve dokumaların yöresel, sanatsal ve teknik özelliklerinin belirlenmesine çalışılacaktır. Bununla birlikte yörede geleneği olan el dokumacılığının zenginleştirilmesine, çağdaş kullanım ve gereksinim ölçütlerine uydurulmasına yönelik yeni öneriler araştırılacaktır.

ÇALIŞMA YÖNTEMİ

2003 yılında yapılan envanter çalışması bilgi toplama, alan araştırması ve sonuçlandırma gibi genel başlıkları altında özetlenebilir. Öncelikle mitolojik, tarihi ve sözlü kaynaklardan yöre dokumalarının oluşumu ve irdelenmesine yardımcı olacağına inandığımız

bilgiler derlenmiştir. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Ayvacık Meslek Yüksekokulunda dönem öğrencileri ile değerlendirme toplantıları yapılarak proje ön raporu, TÜBA-TÜKSEK atölye önerileri, konuyla ilgili yöresel özellikler ve sosyal alışkanlıklar konusunda bilgi verilmiştir. Bu çalışmalar paralelinde alan araştırması yapılacak olan ve dokuma örneklerinin bulunduğu/ yapıldığı tahmin edilen yerleşim birimleri ile yazışmalar yapıp çalışmalarımız konusunda bilgi verilmiş, destek izin istenmiştir. Çalışmalar sonucunda elde edilen bilgiler ve görsel veriler değerlendirilerek uygulanacak Avunya örneklerinin teknik çözümlemeleri, malzemeleri hazırlanarak proje doğrultusunda çalışmalara devam edilmiştir.

Öncelikle alan araştırmalarına katılacak program öğrencilerine, projede yapılmış, yapılan ve yapılması planlanan çalışmalar hakkında görsel ve yazılı olarak bilgi verilmiştir. Her türlü özelliği çalışma alanında belgeleme formlarına kayıtlanan Avunya tipi halı ve düz dokuma örnekleri, proje ekibimizce, ayrıca fotoğraf ve saydam ile de belgelenmişlerdir.

Projenin ana amacı olan veri toplama ve belgeleme çalışmalarının hemen ardından, projenin ikincil amacına, yani belgelenen bu örneklerin yeniden üretimine yönelik çalışmalara geçilmiştir. Bu aşamada TÜBA-TÜKSEK envanter projesi esasları çerçevesinde belgelenmiş ve teknik çözümleri çıkarılmış örnekler öncelikle desen kağıdına aktarılmıştır. Belgelenen örnekler arasından, yürütücü ekibimizce uygun bulunanlar da dönem öğrencileri tarafından Ayvacık Meslek Yüksekokulu atölyelerinde aslına uygun olarak dokunmuştur¹.

BÖLGE HAKKINDA BİLGİLER

BÖLGENİN FİZİKİ ÖZELLİKLERİ VE SOSYAL YAPISI

"Giriş" bölümünde açıklamaya çalıştığımız gibi coğrafi özellikler, Avunya'yı çevreleyen yerleşim bölgelerinin gelişmelerini kolaylaştırdığı gibi sürekli devrim içinde bulunmalarını da sağlamıştır. Çalışmalarımıza temel olacak bilgilerin derlenip özetlenmesi, araştırma bölgemizdeki toplumsal hareketliliği ve oluşturduğu kültürel çeşitliliği netleştirmemize de yardım edecektir.

AVUNYA ADININ KÖKENİ

Bizans Devrinde Mysia bölgesine bağlanan araştırma yöremiz, Bizans sosyetesinin av partileri düzenlediği yazlık bir merkez durumundadır. Bu devirde Kyzikos ve çevresi, Troia dahil 30 kenti kapsayan Hellespontos vilayetinin merkezi olur. Türkiye'deki Tarihsele Adlar adlı kitabında, Aulonia'nın Karabiga-Manyas dolaylarında bir kasaba olduğunu ve geç dönem Bizans tarihçilerinin yapıtlarında anıldığını belirten araştırmacı-yazar Bilge Umar, Kuzeybatı

Anadolu'da Aulonia olarak belirttiği bir yerleşim yeri için şu bilgileri verir: "Adı belki de Ramsay'ın olması gördüğü üzere, oradaki bir ırmak vadisinden dolayı Hellen dilinin Aulon (vadi) kök sözcüğüne, '-ülkesi' anlamında '-ia' takısının eklenmesiyle türetilmişti. Ancak, Bizans dönemi belgelerinde karşımıza çıksa dahi, Hellen dilinde anlamı var görünen Anadolu kenti, kasabası vb. adlarının gerçekte bir Anadolu dilinden gelmiş ve az çok değiştirilerek Helen ağızına uydurulmuş olabileceği daima göz önünde tutulmalıdır. Dolayısıyla adın öz biçimi Abrawana yani Abrawana 'Gür su-Ülkesi' de olabilir." (Umar 1993: 139).

Aiol ve Ion kentleri yöredeki devingenlik ile edindikleri kültürel değerleri, kendi bilgileri ile birleştirerek dönemin uygarlık merkezi olmuşlardır. Batı Anadolu'daki bu toplumsal harmanlanma sürecinde, Anadolu'dan Pelops, Artemis, Apollon ve Dionysos kültleri Yunanistan'a, karşı yakadan göçenler de alıştıkları, kutsal saydıkları isimleri, inançları Anadolu'ya taşımışlardır.

Günümüzde haftalık gereksinimler için pazarlar, mevsimlik gereksinimler için Artemis şenlikleri ile bağlantılı yedi günlük panayırılar, yöredeki renkliliği ve devinimi, o dönemlerden gelen süreklilik ile devam ettirilmektedir. Çanakkale'deki Tahtacı Türkmenlerinin bazı pazar yerleri için "agora" sözcüğünü kullandıkları, araştırma ekibimiz tarafından tespit edilmiştir. Bu sözcük yörede yüzlerce yıldan günümüze değin gelen kültürel ve ticari alışkanlıkların halen devam ettiğini göstermektedir.

Sabahattin Eyüboğlu ile Azra Erhat, yöre adı ile ilişkili olan "Agon" sözcüğünün "Sanat ve spor alanlarında ödüllü yarışma" (Türk Tarih Kurumu 1977: 4-6) anlamında kullanıldığını belirtirler. Bu açıklama bizlere yörede yapılan Asya Oyunları'nı anımsatmaktadır. Antalya'daki Perge antik kentinde, Artemis Pergaia onuruna her yıl bir panegyris (şenlik) düzenlendiğini, bu şenliklerde şarkılar söylendiğini, ayrıca çeşitli danslar ve yarışmalar yapıldığını ve bu törenleri, kadın Agonothetes'lerin (Agon kurucuları) idare ettiğini bilinmektedir (Çelgin 1986: 50'den Akarca 1949: 37-38 ve Onurkan 1969: 307-308).

Günümüzde Hamdibey, Kalkım ve Akçakoyun gibi Yenice ilçesine bağlı beldelerin bulunduğu bölgede, Bizans Devrinde düzenlenen bir av partisinde bir Bizans Tekfurunun kızı olan Agonya, yörenin en büyük akarsuyundan karşıya geçerken boğulur. Olayın geçtiği yere yapılan köprüye ölen kızın anısına Agonya denir, çevresi yüksek dağlar ile kaplı olan Yenice dışındaki ovalar da Büyük ve Küçük Agonya Ovaları adıyla anılmaktadır. Aynı yörede Kalkım beldesinde, "Agonya Kapısı" olarak bilinen bir köprünün bulunduğu (Büyük İskender dönemine tarihlenen Kayatepe Köprüsü), kapıcısı bulunan Hıdırlar köyünün eski adının da Agonya olduğu, kaynağı burada olan dereye Agonya Deresi adı verildiği bi-

linmektedir. Yörenin adı, buraya yerleşen Bayat, Afşar, Kalabak, Güreli, Kaşıkçı, Bayındır, Çiçili gibi Türkmen boylarının ağızında Agonya, Avonya, Avun-ya söylenişleri ile yaşamaktadır. Yöre adı, Anzavur İsyanı, Milli Mücadele ve Cumhuriyetin kuruluş dönemine kadar gerek coğrafi, gerekse idari isim olarak sık sık kullanılmıştır. Tekel İdaresinde kalite anlamı için "Agonya tütünü" tanımlamasını kullanılmıştır. "Agonya mantısı" da yemek düşkünlerince bilinir. Günümüz Edremit'inde Agonya adında, ilçe ve köylere hizmet veren bir garaj vardır.

1936 yılında Yenice ilçe olarak kabul edildikten sonra Koyuneli'nin adı Hamdibey olur. Yalıda (sahil) oturanlar, genel olarak Hamdibey, Kalkım, Pazarköy ve Akçakoyun köylerinin bulunduğu bölgeye Agonya, yayladakiler ise Avonya-Avunya demektedir. Yörede dokunan halı ve kilimler bu adlar ile yabancı literatüre geçmiştir. Son dönemde bölge adı olarak tanınan Agonya, bazı halı koleksiyonerlerince sadece dokuma yöresi olarak bilinmesine rağmen Türkçe yayınlarda geçmemektedir.

BÖLGENİN DOKUMA GELENEĞİNE YANSIYAN KÜLTÜR ÖĞELERİ

Yörede arkeolojik araştırmalar yapan Prof. Dr. Elif Tül Tulunay, şu açıklamayı yapmaktadır: "Yeri saptanmış olan antik kentlerin dahi çoğunda henüz sistemli kazıların gerçekleştirilememesi ve yapılan bazı kazıların ise detaylı sonuçlarının yayınlanmaması nedeniyle, buraya ilişkin arkeolojik belge ve bilgimiz oldukça azdır ve bu nedendir ki, Batı Anadolu'nun Girit, Yunanistan ve Ege adalarındaki TÇ [Tunç Çağı] kültürlerine ne denli öncülük ettiği, Ege Arkeolojisi kapsamında (Troia haricinde) yeterince irdelenememektedir" (Tulunay 1998: 99).

Yöredeki eski yerleşimler, deprem, yangın sel gibi doğal afetlerin tahribatı yanında, istilacıların yağma ve yıkımına da uğramıştır. Fakat yörenin doğal zenginliği ve ticari olanakları nedeniyle, bu yıkımların ardından ilişkiler ağı yeniden kurulmuştur. Böylece bölgedeki yerleşim birimlerinde sosyal etkinliğin ve bayındırlık çalışmalarının sağladığı olanaklar ile o sağlam kurgunun, yakın döneme kadar devam ettiğini görmek ve izlerini sürmek mümkündür.

Günümüze kalmış en eski dokuma örnekleri Frigyalılara ait -Gordion kazısında bulunan fakat müzede korunamayıp yok olan MÖ 7.- 6. yüzyıllara tarihlenen- parçalardır. Dorak kazısında bulunarak çizimi yapılmış, ancak kendisi kaybolmuş dokuma örnekleri ise MÖ 3.-2. yüzyıllara tarihlendirilmişlerdir. Öte yanda kazılarda bulunan iğ, ağırşak, iğne ve kirmenler dokuma tezgâhlarında kullanılan taş ağırlıklar ile kabartma ve heykellerdeki ayrıntılar Anadolu'da dokumacılığın bilindiğinin en eski kanıtlarıdır.

Diğer yanda Kuzeybatı Anadolu'nun İlkçağ'daki tekstil zenginliği ve çeşitliliği konusunda yazılı bilgileri,

İlyada ve Odyssea'da dokumacılık hakkında kendi dönemine ilişkin bilgiler veren Homeros'tan öğreniyoruz (bkz. Homeros, İlyada: 126, 263, 319, 579; Homeros, Odyssea: 335-336). Homeros, Odysseus'un giysilerini betimlerken şu bilgileri verir:

"Bir kaftan giymişti erguvan renginde, yünlü. İki katlıydı ve tutturulmuştu iki gözlü bir altın tokayla, ..."

"Bir de gömlek ilişmişti gözüne parlak teni üstünde, incecikti, kurumuş bir sovanın zarı gibi, ve güneş kadar da parlak" (Homeros, Odyssea: 335-336).

İnceliği ve parlaklığı vurgulanan gömleğin, Anadolu'nun kuzeyinde yetiştirilen keten özellikleri taşıdığı, ve destanda bahsedilen dokumanın yakın zamana kadar bilinen "Feritikon" adlı ince, parlak keten iplik ile bezayağı dokuma örgüsünde dokunan kumaş olması olasıdır. Anadolu'daki tiftik dokumaları da benzer özelliklere sahiptir. 1995 yılında Sinop, Ayancık'ta yapılan inceleme sırasında yörede dokunan keten kumaşların da benzer özellikte olduğu görülmüştür. Ege Bölgesindeki Sardeis kenti de o dönemde bir dokuma merkezi idi.

Pamuk hakkındaki bilgileri de tarihçi Herodotos, "Hindistan'da yetişen ağacın meyvesindeki yünlerin, kuzu yününden çok daha ince ve güzel olduğu" (Hunlich 1968: 15) şeklinde anlatmaya çalışır (lev. 1: res. 6). İpekten ise ilk olarak Aristoteles söz eder. Yörenin o dönem dokumalarında genellikle ot, keten, kenevir ve kendir gibi bitkisel, post, yün, tavşan ve deve tüyü, at ve keçi kılı gibi hayvansal dokuma malzemeleri kullanılmıştır.

Bölgemizde, bu dönemlerde Hitit etkinliği ve ilişkilerinin olduğunu göz önünde bulundurmak zorundayız. Hititler, yeni bilgilere ve kendilerine uygun gelen her şeyi benimsemeye açık bir topluluktur. Böylece Hititler çok kültürlü bir toplumsal yapıya sahip olmuşlardı. Fethettikleri ülkelerin dil ve inançlarını kendi kültürleri ile birleştirmeleri, ülkelerinde hoşgörülü bir yaşam tarzı geliştirmelerini sağlıyordu.

Hitit İmparatorluğunun yıkılmasından sonra, MÖ 2. binyılda yaşanan ve tarihe "Ege göçleri" olarak geçen büyük göçlerin etkisiyle Yunanistan'dan Anadolu'ya göçler yoğunlaşır. Midilli'den gelen Aioller öncelikle Avunya yöresini çevreleyen kıyı kesiminde koloniler kurmuşlardır.

Anadolu'daki bazı kent ve yörelerin tarihini araştıran İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Kuzeybatı Anadolu'yu etkileyen göçler hakkında şu bilgileri vermektedir. "Yunanistan'dan gelen Eoli (Aiolis) muhacirlerine ait sevahil kısmı, bunlar Pelepones'te, Dor'lara yenilenlerden olup Agamemnon Sülalesinden, Kavlun ve Malavas'ın önderliğinde Turuva ve Hellespont sahillerine göç eden ve Gediz Çayı mansıbına kadar olan sahile yayılmışlardı ki (Ahai) takımından olan bu muhacirlere Eolya

(Aiolis) denirdi. Lesbos, Midilli ve Edremit sahili cenuba doğru bunlarla meskundu" (Uzunçarşılı 2000: 3). Asya sömürgelerinin tarihinin Aioliyalılar ile başladığını yazan Fransız arkeolog ve gezgin Texier ise "... bunlar Asya kıtasını işgal edenlerin en eskisidir" diye belirtmiştir (Texier 2002: 319).

Yörede dışarıdan gelen göçmenlerin yanında ticaret amacıyla Teos, Kolophon ve Miletos gibi güneydeki lon kentlerinden, Ege adalarından hatta Doğu Akdeniz'den gelenler de vardır. Bu bağlamda, Kolophonlular bugünkü Lapseki, Mudanya ve Manyas'ta koloniler kurmuşlardı. Yörenin iç kısımlarında, bugünkü Akpınar, Bayramiç, Balya ve Pazarköy'deki yerleşimler ile Kaz Dağları eteklerindeki yerleşim birimlerinde de gelişmeler olmuştu. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Miletosluların yörede kurdukları koloniler hakkında tespit ettiği şu bilgileri verir. "Milet'lilerin Asya-yı Suğra sahillerinde ve İda Dağı eteğinde tesis etmiş oldukları ticaret beldelerinin bazıları şunlardır: İda Dağı eteklerinde Zelea (Sarıköy), Sepsis (Scepsis) Bayramiç civarı, Hellespon ile civarında, Gargara, Perkot, Arizbe (Arsba), Abidos, Lampsak, Pesos (Paesus) Lapseki'den şarka doğru Marmara Denizi kenarında, Parium (Kara Biga'nın şimalinde) şehirlerdir" (Uzunçarşılı 2000: 8).

Kaynaklardan veya efsanelerden yöre dokumacılığı hakkında bazı bilgiler edinebilmekteyiz. Bu bağlamda Zeus'un Troia bölgesinde Ate tepesine fırlattığı, bu nedenle Troia kentinin koruyucusu sayılarak Troia'daki Athena tapınağına konulduğu anlatılan ve "sağ elinde bir kargı, sol elinde de bir öreke ile iğ taşıdığı" (Erhat 1993: 243) betimlenen ahşap yontu ile ilgili Palladion efsanesi, kent ve çevresinde dokumacılık ve ürünlerinin söz konusu olduğunu kanıtlar.

Aiolia ve Ionia'nın gerisindeki devletler gibi Phryglerin ve Lydialıların da Ege kıyılarına inme gereksinimi duymamaları, Anadolu'ya göçenlerin kurduğu Aiol ve lon kentlerinin huzur içinde yaşamalarını, kültürel ve sosyal gelişmelerini sağlamıştı. Çok kültürlü ve zengin ortamda oluşmuş yaratıcı düşünceleri günümüze ulaştıran birçok destan ve öykü vardır.

Ionia ve Aiolia (Eolya) tarım bölgeleriydi. Aiol ve lonların Batı Anadolu sahillerinde kurdukları kentler, kervan ve ticaret yollarının başlangıcı ve sonu olduğundan çok çabuk geliştiler. Kentlerde, köklü bir geleneğe sahip Anadolulularla birlikte çok farklı kültürlerden gelenler de yaşıyordu. Kent pazarları yörenin iç kesimlerinden, Kazdağı eteklerinden Leleglerin, Pelasgların, Lydialıların ve Perslerin, Kutup Yıldızından yararlanmayı bilen Fenikelilerin, Argosluların ve Ege Adalarından gelenlerin malları ile doluydu. Bu pazarlarda Fenikelilerin deniz kabuklarından elde ettikleri erguvan renkli boya (purpur), ipek ve pamuk dokumalar, cam eşya ile yörenin keresteleri, meşe palamudu, sarı bo-

ya elde edilen akdiken (*Rahmnus sp.*), şap, yün, post, deri ve esirler satılırdı.

Sanat alanında klasik üslup olarak bilinen Dor, İon ve Korint tarzları yanında, bunların birleşiminden oluşan Aiol tarzı bu dönemlerde geliştirildi. Bu tarzda bir demet uzun yaprak aşağıdan yukarıya genişleyerek çıkar ve sütun başlığını oluştururdu (lev. 2: res. 8). Günümüz Ayvacık halılarında yaprak motifinin 'su' olarak kullanılması ve düzenlemenin gerek bu Aiol tarzı sütun başlıklarını, gerekse Antikçağ'ın daha sonraki dönemlerinde, anıtsal yapıların frizlerinde sıkça görülen yaprak dizisi şeklindeki bezemeleri çağrıştırmaları dikkat çekicidir (lev. 2: res. 9-10).

Sanatın birçok kolu gibi el dokumacılığının da tanrıçalar ile ilgili kutsal bir uğraş olduğu vurgulanmıştır. Post, düğüm ve dokuma konusunda Batı Anadolu kökenli birçok söylence vardır: Yörenin İlkçağ inancına göre, insan ömrü iplik bükümü ile bağlantılıdır. İnsan doğar doğmaz kader, onun ömür ipliğini bükmeye başlar. Kader tanrıçası üç kız kardeş (Moira'lar), her insanın ipliğini bükür dururlar. Günün birinde de keserler, o anda insan ölür. "İpliğini pazara çıkarma" deyişi de günümüzde kullanılmaktadır. Altın post, altın tüylü koyun, altın koç, çift ilmekli Herakles düğümü, Aphrodite'nin kuşağı, rahibeleri tanrıya bağlayan tek ilmekli kuşak ile dokuz düğümlü ebem kuşağı, zünnar kuşağı, gelin kuşağı ve gayret kuşağı gibi kutsal düğümlü kuşaklar, çözülmez Gordion düğümü ile Gordion-Gördes-kördüğüm yakınlıkları, araştırma bölgemizde tespit ettiğimiz post motifli halılar (lev. 5, res. 21), İlkçağ'ın Miletos, Sardeis, Laodikeia, Tralleis gibi dokuma merkezlerinin yörede bulunmaları, Batı Anadolu el dokumacılığının önemli kanıtlarıdır.

Çalışma bölgemizin güneyinde, İzmir'in Bergama ilçesi sınırları içinde kalan Yunt Dağı yakınında bir Antikçağ yerleşimi olan Aigai için, Sefa Taşkın Mysia ve Işık İnsanları adlı kitabında "Aigai, dokumacılıkta da iddialıdır. Hatta komşu kentlerle yaptığı antlaşmalarda, barışı sürekli kılmanın karşılığında onların dokumacılıkla ilgilenmemelerini ön koşul koyduğunu...", bilgisini vermektedir (Taşkın 1998: 18).

Bilge Umar, 2. yüzyılda yaşamış coğrafyacı Pausanias'tan yararlanarak yöre dokumacılığı hakkında şu bilgileri aktarmaktadır: "Ketenden yapılmış (zırh işlevli koruma) levhalarını asılmış görebileceğimiz tapkı alanlarından biri Gryneion'dur (Yeni Şakran)" (Umar 2002: 109).

Batı Anadolu kıyılarındaki Kolophon, Miletos gibi birçok şehir, dokuma kumaşları ve renkli yünleri ile ünlüydü. Bu kentlerin Akdeniz ve Karadeniz'de birçok kolonileri vardı. "Tarihten önceki çağlarda dünyanın kadın giyimi modasını, farbalı eteklikleri ve saireyi, bu şehirler tayin ediyordu." (Halikarnas Balıkcısı 1974: 110).

Anadolu Beylikleri döneminde, ".... İzmir ve bir kı-

sım Ege Adalarını elinde tutan İzmir Beyi Çaka Bey, Edremit üzerinden kuzeye, Çanakkale'ye doğru yönelir; yörede, Bayramiç ve çevresini 1091'de egemenliği altına alır. Çaka Bey'in yükselişinden endişelenen Bizans, Çaka Bey'in damadı ve Süleyman Şah'ın oğlu 1. Kılıçarslan'ı kışkırtarak Çaka Bey'i ortadan kaldırtır. İlk kez bu dönemde Türkler, Bayramiç ve çevresi dahil tüm Troas Bölgesinde görülme-ye başlarlar" (Başaran 2002: 20) diye yazan Prof. Dr. Cevat Başaran, kuzeyden, Tuna üzerinden Balkanlar'a inen Türk boylarından Oğuzların, Kumanların ve Peçeneklerin Gelibolu'ya geldiklerini, buradan Anadolu kıyılarına geçerek Bayramiç ve çevresine akınlar düzenlediklerini aktararak "1110-1111 yıllarında yapılan savaşta 1. Kılıçarslan'ın oğlu Sultan Şahinşah'ı yenilgiye uğratan Bizans, Çanakkale çevresine yeniden egemen olur. Ancak bölge 1116 yılında tekrar Türklerin eline geçer," (Başaran 2002: 20) diye yazar.

1. İzzettin Mesut döneminde İç Anadolu ve Batı Anadolu'nun kıyıları Bizans'tan tümüyle temizlenir ve o zamana kadar "Rum Ülkesi" olarak adlandırılan Anadolu toprakları ilk kez "Türkmen" adıyla söylenip yazılmaya başlanır.

Kökünü İlkçağ'a dayanan mitolojik söylenceler, simgeler ve ritüeller, göçebe kültürüne boyanır. Bu bağlamda: "...üç etek Artemis giysisidir. Tanrıçaların yontularında görülür. Genç kızlığı, olgun kadınlığı ve analığı simgeler. Edremit'te, Kazdağ'ında (İda Dağı) yaşayan Aleviler arasında üç etek Sarıkız emaneti sayılır.

"Bir cins koyun vardır, çıkar dağılır
Gökte gider yeryüzünde yayılır.
Yazın kuzular, güz mevsimi sağılır
Sarıkız isminde piri bilin mi? (Nesimi)

"Artemis'te, Sarıkız'da kraliçe arı sayılır. Kazdağının Tahtacı Alevi kadınlarının giydiği üç eteğin iki yan kanadı arkada bulunan geniş kanadın üstüne katlanır. Sarıkız'ın simgesi olan kraliçe arının kanatlarının kapalıyken aldığı duruma getirilir." (Tuncer 1999: 152).

2. Kılıçarslan (1155-1192) döneminde, Anadolu içlerinden göçüp gelen Selçuklu Türkmenleriyle, Bizans arasında Bergama, Edremit ve Bayramiç dolaylarında sık sık savaşlar olur. Bu bölgeler Bizans'la Selçuklular arasında birkaç defa el değiştirir. Selçuklular ile Bizans arasında gerçekleşen Myriokephalon Savaşı sonrası, Biga Yarımadası (Troas), Bayramiç ve çevresi tamamen Türkleşmiştir. 1192 yılından 1256 yılına kadar süren dönem içinde, bu kez Türk Beyleri, bölgede tek başlarına egemenlik kurabilmek için birbirleriyle mücadele etmişlerdir. Bizans'ın başkenti Konstantinopolis 1204 yılında 4. Haçlı orduları tarafından yağmalanıp ülke parçalanır. Kuzeybatı Anadolu, Baudovin'in payına düşer. Bölge 1303 yılında Latin Haçlı orduları işgalindedir. Bir ara Ça-

nakkale Boğazı Venedik kontrolünde kalır. 1305 yılında ise yöreye Roger de Flor komutasındaki Katalonyalılar egemen olurlar. Bu arada 1255 yılında Bizans, Teodor Laskaris komutasında yeniden toparlanmış ve kurduğu Latin İmparatorluğu'na, Selçuklular'dan aldığı İznik'i başkent yapmayı başarmıştır (Başaran 2002: 20).

Artık yöreye Türkmen aşiretleri gelmektedir. Örneğin Melik, İsak ve Halil Ece Bey'e bağlı aşiretlerin Kyzikos, Biga dolaylarında konaklamaları sırasında Katalonyalıların bir baskını sonucu çoğunun öldürüldüğü, kurtulanların Karesi Beyliğine sığındıkları bilinmektedir. 1318 yılında yıkılan Anadolu Selçuklu Devletinin yönetim boşluğu Moğol destekli Türkmen aşiretleri ağırlığında kurulmuş olan Anadolu Beylikleri tarafından dolduruluyordu. Aynı yıllarda Kuzeybatı Anadolu ve Avunya yöresi, Karesioğulları idaresindeydi. Karesioğulları Beyliğinin kökeni, 11. yüzyılın son yarısında, İç Anadolu'da Kırşehir ve çevresinde Melik Danişmend Gazi soyuna dayanır. Kalem Şah ve oğlu Karesi Bey, bir uç beyi olarak batıya geldiklerinde, Balıkesir'i yönetim merkezi yaparlar. Karesi Bey, Selçuklu baskısı ve Moğol kargaşası nedeniyle dağılan Türkmenler'in Kuzeybatı Anadolu'ya yerleşmelerine izin verir. Ece Halil yönetimindeki Türkmen boyları ise özellikle Kazdağı'nın kuzey eteklerine, Dağobası ve Evciler ile çevresine yerleştirilmiştir. Ahi Hızır Emir Bey'e bağlı Türkmenler Kuzeybatı Anadolu'yu yurt edinir. O dönemde yöreye gelen İbn-i Batuta, Akıros/ Akiraus olan kent yakınında kurulan Balıkesir'i, Karesi Bey'in kurduğunu bu yöreye de Memleket-i Ekira dendiğini bildirerek, "yörede cami olmadığını, namazı açıkta ağaçların altında (Ayakkabıcı) Ahi Sinan Zaviyesinde kıldığını... Bergama Sultanının Yahşi Han, Balıkesir'in ise Demir Han olduğunu. Kendisine ipekli elbise hediye verdiklerini Balıkesir'de kendisine Margarita adında bir Rum cariye satın aldığını" anlatır (Et-Tanci1993: 211).

Politik ve askeri gelişim çizgisinde, önceleri Anadolu Selçuklularına bağlı olan Karesi Beyliği, 1308-1335 yılları arasında, İlhanlılar'a bağlanır. Hatta 1303 yıllarında Bayramiç ve Ezine çevresi, "Türkmen Prensligi" olarak tanınan Karesi Beyliğine bağlı idi. Karesi Bey'in 1334 yılında ölümünden sonra beyliğin yönetimi, Bergama ve Balıkesir'de olmak üzere ikiye bölünür. Araştırma yaptığımız Kuzeybatı Anadolu (Avunya) yöresi Demirhan Bey'in elinde kalır.

Demir Han Bey Sındırgı, Bigadiç, İvrindi, Fırt (Susırlık), Aydıncık, Gelenbe, Manyas, Gördes, Edremit, Burhaniye, Ayazment (Altınova), Ayvalık, Bayramiç, Ezine (eski Aiolis ve Troas), Mendelhorya (Balıklı) taraflarını sınırları içine katar. Yöreye pek çok Türkmen yerleştirir. Bunlar Sivas, Kırşehir yöresindeki Danişmend Yörük ve Türkmenleri ile Balkanlar'dan (Dobriçe'den) gelen, Ece Halil kumandasında Sarı Saltuk'a bağlı Alevi Türkmenleri yanı sıra Afşar, Azeri, Kuman ve Peçeneklerdi.

1345'te Aydınolu Umur Bey, Bizans İmparatoru İoannes Kantakuzenos'a yardım etmek ister. Donanması İzmir'de Latinler tarafından yakılır. Umur Bey, Saruhan ve Karesi arazisi üzerinden, Kuzeybatı Anadolu, Kazdağı çevresinden, Karesioğlu Süleyman Bey'in yardımıyla Rumeli'ye geçer.

1350'li yıllarda Bilecik, Bursa yöresinde gelişen Osmanlı Beyliği, bölgede etkinlik gösterme eğilimindedir. 1356 yıllarında Kuzeybatı Anadolu, Osmanlı Beyliği ile ilişkide olan bölgedeki akıncı beylerinden Süleyman Paşa kuvvetlerince, barışçı bir şekilde Osmanlı Beyliği'ne bağlanır. "1357 yılında Troia Bey'i olarak gösterilen Karesioğlu Süleyman Bey bölgeye tek başına hâkim olmuştur" (Başaran 2002: 21). 1363 yılında ise Kuzeybatı Anadolu (Avunya) yöresi, tamamen Osmanlı egemenliğindedir. Osmanlı Beyliği yöreyi Rumeli'yi fetih amacıyla kullanır. Karesi ümerasından Hacı İlbey, Evrenuz, Ece Halil, Gazi Fazıl Beyler Osmanlı hizmetine geçerler ve Osmanlıların Rumeli'nde yayılmasına yardımcı olurlar.

15. yüzyıla kadar araştırma yöremiz hareketsiz gelişme içindedir. Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'u ele geçirmeyi planladığı yıllarda Kazdağı'na, kereste ve ahşap gereksinmesini karşılamaları için Toroslar'dan Tahtacıları getirtir ve yerleştirir. 1462 yılında da Çanakkale Boğazını denetlemek için Çanakkale'ye Kale-i Sultaniye'yi yaptırır. Birgit Brandau, Troia efsaneleri ile ilgili kitabında: "İstanbul fatihi muzafer Osmanlı İmparatoru 2. Sultan Mehmed, 1462'de Troia harabelerini ziyareti sırasında, kentin ve halkının intikamını almak için Allah tarafından görevlendirildiğini ve bu şekilde Hellen ardıllarının kurduğu imparatorluğun (Byzans) yıkılmasıyla Asya halklarına karşı işledikleri suçun cezasını ödediklerini ileri sürdü. Ardından, her ihtimale karşı tıpkı kendinden öncekiler gibi o da (bir Müslüman olarak!) Troia'da adak sundu," (Brandau 2002: 348-349) diyerek Fatih'in Roma imparatorları gibi Troia'yı bilinçli olarak ziyaret ettiğini vurgulamaktadır.

Osmanlıların yöreye ilgisi, genellikle Gelibolu ve Çanakkale ile olmuştur. Yörenin iç kesimleri hakkında, 15.-16. yy.larda dönem dönem Balıkesir, Biga, Bayramiç gibi değişken sancak merkezlerince yönetildiği dışında bilgi yoktur. 1630'larda Bayramiç yöresi Hadimoğulları tarafından yönetilmeye başlar. Bunlara ait konağın bir kısmı, günümüze kadar korunmuştur. 4. Mahmut, yöresel ahalik yapısını değiştiren yasalar getirmiş olsa da Hadimoğulları yöredeki egemen durumunu korumuştur. Yöredeki küçük yerleşim birimleri aşiretlere ve etkin gruplara bağlı ağa, bey ve voyvoda düzeyinde yönetilmiştir.

1843-1873 yıllarında, Ahmet Vefik Paşa, Kuzeybatı Anadolu'daki aşiretlerin iskânını düzenler. Yenice yöresine Akçakoyunlu, Hardallı, Tahtacı, Başımkızdı, Karakoca, Burhanlı, Çepni, Kesirler, Kılaz, Köşeler, Kubaş, Karakeçili, Söğütlü aşiretleri ve Sultan cema-

ati, Yayı Bedir, Yüncü, Caferli boyları yerleştirilir. Yörede 19. yüzyılda çoğunluğu Hadimoğlu'na ait topraklar, yabancı ve azınlıklar lehine el değiştirir. Öyle ki, Troia kentinin yerleşim alanı bile 1864 yılında F. Layard'ın elindedir. İlkçağ araştırmacısı F. Calvert ise Troia'nın bulunduğunu tahmin ettiği Akçaköy'de bir arazi satın almıştır. 1879 yılında yöreye Balkan Türkleri yerleştirilir. Bu durum günümüze kadar devam etmiştir.

Osmanlı Devletinin yöredeki Yörük halk hakkındaki görüşü, 1873 yılında Viyana Fuarı için Osman Hamdi Bey tarafından hazırlanan 1873 Yılında Türkiye'de Halk Giysileri Elbise-i Osmaniyye adlı albümde, "Bigalı Yörük Kadını" hakkında yazıldığı gibi "Yörük kadınlarının en verimli uğraşları kabaca yontulmuş tahta parçalarından başka bir şey olmayan ilkel bir tezgâh yardımıyla halı dokumaktır. (...) Çoğu zaman dokumasının sağlamlığı kadar renklerinin uyumu ve parlaklığı, desenlerinin zarıflığı de dikkati çeken bu halıları üretmek için bu basit araç yeterli olmaktadır. (...) Bir Yörük ev kadını, gerekli bütün ev işlerini yaptıktan, sürüsüyle ve çocuklarının terbiyesiyle meşgul olduktan sonra, yılın her günü halı dokur." (Osman Hamdi Bey ve Launay 1999: 175). Yörüklerin basit gereçlerle güzel, uyumlu, sağlam halı dokumuş olmaları Osmanlı saray mensuplarında şaşkınlık yaratıyordu.

Milli Mücadele'de yörede toplanan Milis kuvvetleri Soma-Ayvalık Cephesini destekler. Gelibolu'da

Fransızlara ait Akbaş silah deposu Yenice'ye kaçırlır. Bunun üzerine İngilizler ve Saray, Anzavur Ahmet'i yörede isyan çıkartmak için kullanırlar. Yukarı İnova köylüleri kendisini yakalar, Biga'da öldürülür. Atatürk, İran Şahı ile birlikte 1934 yılında Agonya yöresini ziyaret etmiştir.

SONUÇ

TÜBA-TÜKSEK Türkiye Kültür Envanteri kapsamında 2002-2003 yıllarında gerçekleştirdiğimiz "Kuzeybatı Anadolu (Avunya) Halı ve El Dokumaları" konulu proje çalışmamızda, çeşitli kaynaklardan yörenin kültürel alt yapısının, dokumacılık geleneği ve dokuma sanatı ile ilişkilendirilebilecek tarihsel bilgiler taranarak değerlendirilmesi yapılmıştır. Aynı kapsamda çalışma programı gereği Ezine, Bayramiç, Ayvacık ve Yenice merkezli alan araştırması ve belgeleme çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bunların değerlendirilmelerine başlanmış, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Ayvacık Meslek Yüksekokulunda teknik çalışmalar yapılarak yöreye ait halılar 2004 yılı proje bitirme planı doğrultusunda dokunmaya başlanmıştır.

ÖNERİLER

Önümüzdeki çalışma döneminde (2004) yöredeki dokumaların koleksiyonlardaki örnekleri taranarak, Avunya halılarının, benzerlerinden farklı özellikleri belirlenecektir.

NOTLAR

1. Arazi çalışması sırasında elde edilerek belgeleme formlarına kaydedilen bilgiler yardımıyla, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Ayvacık Meslek Yüksekokulu atölyelerinde uygulanacak halı örnekleri seçil-

miş ve yapılan teknik çalışmalar sonucunda 15 adet Avunya örneği halı dönem öğrencilerince dokunmaktadır.

KAYNAKÇA

- AKURGAL, Ekrem
2000 *Anadolu Uygarlıkları*. 7. baskı. İstanbul: Net Turistik Yayınlar.
- ALP, Sedat
2001 *Hitit Çağında Anadolu. Çiviyazılı ve Hiyeroglif Yazılı Kaynaklar*. (TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları 140). Ankara: TÜBİTAK
- ATEŞ, Mehmet
1996 *Mitolojiler, Semboller ve Halılar*. İstanbul: Symbol Yayıncılık
- AYDIN, Erdoğan
1997 *Fatih ve Fetih Mitleri ve Gerçekler*. Ankara: Doruk Yayıncılık.

- BAŞARAN, Cevat
2002 *Geçmişten Günümüze Bayramiç. Tarihi Coğrafyası ve Arkeolojisi*. Çanakkale: Bayramiç Belediyesi.
- BRANDAU, Birgit
2002 *Troia. Bir Kent ve Mitleri. Yeni Keşifler*. çev. Vedat Çorlu, Ankara: Arkadaş Yayınları.
- BRANDAU, Birgit ve Helmut SCHICKERT
2003 *Hititler Bilinmeyen bir Dünya İmparatorluğu*. çev. Nazife Mertoglu, Ankara: Arkadaş Yayınları.
- BRAUN, Heinrich
1969 *Formen der Kunts I. Die Kunst im Altertum*. 9. baskı. München: Verlag Martin Lurz.
- 1972 *Formen der Kunts II. Die Kunst im Mittelalter*. 12. baskı. München: Verlag Martin Lurz.

- 1972 *Formen der Kunsts III. Renaissance und Barock*. 11. baskı. München: Verlag Martin Lurz.
- 1974 *Formen der Kunsts IV. 19. und 20. Jahrhundert*. München: Verlag Martin Lurz.
- ÇELGİN, Güler
1986 *Eski Yunan Dininde ve Mitolojisinde Artemis*. (Arkeoloji ve Sanat Yayınları Eskiçağ Dinleri ve Mitolojileri Dizisi 1). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları s. 50.
- DAY, Cyrus L.
1996 *Knots&Splices*. 18. baskı. London: Adlard Coles Nautical.
- DUCHENE, Herve
2002 *Troia Hazinesi veya Schliemann'ın Düşü.* çev. Ali Berktaş, (Yapı Kredi Yayınları Genel Kültür Dizisi). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- ERHAT, Azra
1993 *Mitoloji Sözlüğü*. 5. baskı. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- ESTIN, Colette ve Helene LAPORTE
2002 *Yunan ve Roma Mitolojisi*. 3. baskı, çev. Musa Eran, (Tübitak Popüler Bilim Kitaplığı 28). Ankara: TÜBİTAK.
- ET-TANCI, Muhammed
1993 *İbni Batuta Seyahatnamesi I-II*. sadeleştiren ve baskıya hazırlayan: Mümin Çevik. İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- Halikarnas Balıkcısı [Cevat Şakir KABAĞAÇLI]
1962 *Anadolu Tanrıları*, 2. baskı, (Yeditepe Yayınları 43). İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- 1974 *Anadolu Efsaneleri*, 3. baskı, (Yeditepe Yayınları 29). İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- 1981 *Düşün Yazıları*, yayına haz. Azra ERHAT, (Bilgi Yayınları 241, Halikarnas Balıkcısı Bütün Eserleri 6). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- 1980 *Merhaba Anadolu*, derleyen: Şadan Gökovalı, (Bilgi Yayınları 241, Halikarnas Balıkcısı Bütün Eserleri 6). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- 1982 *Altıncı Kıta Akdeniz*. (Bilgi Yayınları 242, Halikarnas Balıkcısı Bütün Eserleri 9). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- 2002 *İmbat Serinliği*, yayına haz. Şadan Gökovalı, (Bilgi Yayınları 241, Halikarnas Balıkcısı Bütün Eserleri 22). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Herodotos
2002 *Herodot Tarihi*, çev. Muntekim Ökmen. (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Tarih Dizisi 40). İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- Homeros
1978a *İlyada*, 3. baskı, çev. Azra Erhat, A. Kadir. İstanbul: Sander Kitabevi.
- 1978b *Odysseia*, 2. baskı, çev. Azra Erhat, A. Kadir. İstanbul: Sander Kitabevi.
- HUNLICH, Richard
1968 *Textile Rohstoffkunde*. Berlin: Schiele&Schön.
- JENIKINS, Ian
1993 *Greek and Roman Life*. 3. baskı. Milan: The Trustees of the British Museum.
- KORFMANN, Manfred
2001 *Düş ve Gerçek Sergi Kataloğu*. 1. baskı, çev. Selma Bulgurlu Gün. İstanbul: Homer Kitabevi.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı (yay.)
1983 *Anadolu Medeniyetleri Sergisi (22 Mayıs - 30 Ekim 1983) I-II*. İstanbul: Güzel Sanatlar Matbaası.
- MANFREDI, Valerio Massimo
2001 *Büyük İskender/ Anadolu'nun Kapıları*. 2, 3. baskı, çev. Eren CENDEY, (Çağdaş Dünya Yazarları Dizisi), İstanbul: Can Yayınları.
- MANSEL, Arif Müfid
1971 *Ege ve Yunan Tarihi*. 3. baskı, (Türk Tarih Kurumu Yayınları XIII. seri, no. 8b). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Osman Hamdi Bey ve Marie de LAUNAY
1999 *1873 Yılında Türkiye'de Halk Giysileri Elbise-i Osmaniyye*. çev. Erol Üyerpazarcı. İstanbul: Sabancı Üniversitesi.
- ÖZALP, A. Yalçın
2003 *Gemici Bağları*. İstanbul: Denizler Kitabevi/ Kaptan Yayıncılık.
- ÖZDEMİR, Zekeriya
2002 *Adramyttion'dan Efeler Toprağı Edremit'e*. cilt 2. Ankara: Zekeriya Özdemir.
- Plutarkhos
1980 *Büyük İskender. Hayatı ve Savaşları*. çev. Vahdet Gültekin. (Ünlü Kişiler Dizisi 3). İstanbul: Rado Yayınları.
- RICE, Tamara Talbot
1998 *Bizans'ta Günlük Yaşam. Kostantinopolis Bizans'ın mücevheri*. çev. Bilgi Altınok, (Tarih Dizisi 24). İstanbul: Göçebe Yayınları.
- SELSAM, Millicent E.
1982 *Cotton*. New York: William Morrow.
- Strabon
1987 *Coğrafya Anadolu (Kitap: XII, XIII, XIV)*. çev. Adnan Pekman, (Arkeoloji ve Sanat Yayınları Antik Kaynaklar Dizisi 1a). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- 1993 *Antik Anadolu Coğrafyası, Geographika: XII-XIII-XIV*. çev. Adnan Pekman, (Arkeoloji ve Sanat Yayınları Antik Kaynaklar Dizisi 1a). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- SU, Kâmil
1938 *Balıkesir ve Civarında Yürük ve Türkmenler*. İstanbul: Balıkesir Halkevi Yayınları.
- SÜMER, Faruk
1999 *Oğuzlar (Türkmenler).Tarihleri-Boy Teşkilatı-Desanları*. 5. baskı. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- TAŞKIN, Sefa
1998 *Anadolu Kültürünün Gizli Tarihi, Mysia ve Işık İnsanları*. 2. baskı. İstanbul: Sel Yayıncılık.

- TEXIER, Charles
2002 *Küçük Asya. Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*. cilt 1, çev. Ali Suat. Ankara: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı.
- TULUNAY, Elif Tül
1998 *Pelops'un Gizemi. Antik Kaynaklara Göre Tunç Çağında Anadolu'dan Yapılan Göçler ve Olympia Zeus Tapınağı Tasvir Programı Hakkında Yeni Görüşler*. (Graphis Yayınları 5). İstanbul: Graphis Yayınları.
- TUNCER, Ömer
1999 *İşte Anadolu*, 2. baskı, (Arkeoloji ve Sanat Yayınları Deneme, Eleştiri ve Tarih Dizisi 11). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Türk Tarih Kurumu (yay.)
1977 *Hesiodos Eseri ve Kaynakları*. çev. Sabahattin Eyuboğlu, Azra Erhat, (Türk Tarih Kurumu Yayınları XX. dizi, sayı: 5). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- UHLİG, Helmut
2001 *Avrupa'nın Anası Anadolu*. çev. Yasemin Bayer. İstanbul: Telos Yayınları.
- UMAR, Bilge
1993 *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, 2. baskı. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
1999 *İlkçağda Türkiye Halkı*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
2001 *Lydia*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
2002 *Aiolis*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
2003 *Troia*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı
2000 *Karesi Vilayeti Tarihçesi*. 2. baskı, yayına haz. Abdülmecit Mutağ, (Zağanos Kültür ve Eğitim Vakfı Yayınları 7). Balıkesir: Zağanos Kültür ve Eğitim Vakfı.
- YÖRÜKÂN, Yusuf Ziya
1998 *Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar*. eklerle yayıma haz. Turhan Yörükân. (Kültür Bakanlığı Yayınları 2104, Yayınlar Dairesi Başkanlığı Başvuru Kitapları Dizisi 56). Ankara: Kültür Bakanlığı.
- YURTGÜVEN, H. Mehmet
1949 *Mensucat: Yün, pamuk, keten, ipek ve sentetik ipeklerle düz hendeseli, armür ve jakar çiçekli dokumacılık dersleri*. Bursa: İstanbul Matbaacılık, s. 16.

EK 1: KUZEYBATI ANADOLU (AVUNYA) HALI VE EL DOKUMALARI ENVANTER LİSTESİ

Env. no.	Türü	Yeri (ilçe, köy)
İ16E001.001.001	halı	Ayvacak, merkez ilçe
İ16E001.001.002	halı	Ayvacak, merkez ilçe
İ17E001.002.001	halı	Bayramiç, Saçaklı köyü
İ17E001.002.002	halı	Bayramiç, Saçaklı köyü
İ17E001.002.003	halı	Bayramiç, Saçaklı köyü
İ17E001.002.004	halı	Bayramiç, Saçaklı köyü
İ17E001.002.005	halı	Bayramiç, Saçaklı köyü
İ17E001.002.006	halı	Bayramiç, Saçaklı köyü
İ17E001.002.007	halı	Bayramiç, Saçaklı köyü
İ17E001.003.001	halı	Bayramiç, merkez ilçe
İ17E001.003.002	halı	Bayramiç, merkez ilçe
İ17E001.003.003	halı	Bayramiç, merkez ilçe
İ17E001.003.004	halı	Bayramiç, merkez ilçe
İ17E001.003.005	halı	Bayramiç, merkez ilçe
İ17E001.003.006	kilim	Bayramiç, merkez ilçe
İ17E001.003.007	cicim-kilim	Bayramiç, merkez ilçe
İ17E001.003.008	cicim-kilim-zili	Bayramiç, merkez ilçe
İ17E001.003.009	cicim-kilim-zili	Bayramiç, merkez ilçe
İ17E001.003.010	cicim-zili	Bayramiç, merkez ilçe
İ17E001.003.011	cicim-kilim	Bayramiç, merkez ilçe
İ17E001.003.012	cicim-kilim	Bayramiç, merkez ilçe
İ17E001.003.013	halı	Bayramiç, merkez ilçe
İ17E001.003.014	cicim-kilim-zili	Bayramiç, merkez ilçe
İ17E001.003.015	halı	Bayramiç, merkez ilçe
İ17E001.003.016	cicim-kilim	Bayramiç, merkez ilçe
İ17E001.003.017	cicim-kilim	Bayramiç, merkez ilçe
İ18E001.004.001	cicim-kilim	Yenice, Seyvan köyü
İ18E001.004.002	cicim-kilim	Yenice, Seyvan köyü
İ18E001.004.003	cicim-kilim	Yenice, Seyvan köyü
İ18E001.004.004	cicim-kilim	Yenice, Seyvan köyü
İ18E001.004.005	halı	Yenice, Seyvan köyü
İ18E001.004.006	halı	Yenice, Seyvan köyü
İ18E001.004.007	halı	Yenice, Seyvan köyü
İ18E001.004.008	halı	Yenice, Seyvan köyü
İ18E001.004.009	halı	Yenice, Seyvan köyü
İ18E001.004.010	halı	Yenice, Seyvan köyü
İ18E001.004.011	halı	Yenice, Seyvan köyü
İ18E001.004.012	cicim-kilim	Yenice, Seyvan köyü
İ18E001.004.013	halı	Yenice, Seyvan köyü
İ18E001.004.014	halı	Yenice, Seyvan köyü
İ18E001.004.015	cicim-kilim	Yenice, Seyvan köyü
İ17E001.005.001	halı	Bayramiç, Evciler köyü
İ17E001.005.002	halı	Bayramiç, Evciler köyü
İ17E001.005.003	halı	Bayramiç, Evciler köyü
İ17E001.005.004	halı	Bayramiç, Evciler köyü
İ17E001.005.005	halı	Bayramiç, Evciler köyü

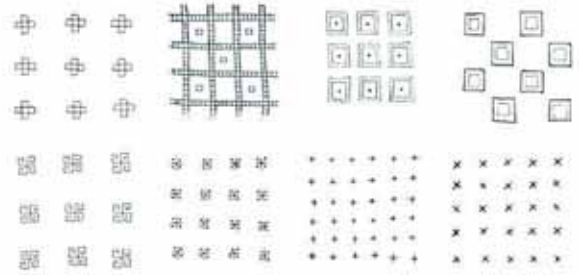
Env. no.	Türü	Yeri (ilçe, köy)
İ17E001.005.006	halı	Bayramiç, Evciler köyü
İ17E001.005.007	halı	Bayramiç, Evciler köyü
İ17E001.005.008	halı	Bayramiç, Evciler köyü
İ17E001.005.009	halı	Bayramiç, Evciler köyü
İ17E001.005.010	halı	Bayramiç, Evciler köyü
İ17E001.005.011	halı	Bayramiç, Evciler köyü
İ17E001.005.012	halı	Bayramiç, Evciler köyü
İ17E001.005.013	halı	Bayramiç, Evciler köyü
İ17E001.005.014	halı	Bayramiç, Evciler köyü
İ17E001.005.015	halı	Bayramiç, Evciler köyü
İ17E001.005.016	halı	Bayramiç, Evciler köyü
İ17E001.005.017	halı	Bayramiç, Evciler köyü
İ17E001.005.018	halı	Bayramiç, Evciler köyü
İ17E001.005.019	halı	Bayramiç, Evciler köyü
İ17E001.005.020	halı	Bayramiç, Evciler köyü
İ17E001.005.021	cicim-kilim	Bayramiç, Evciler köyü
İ17E001.005.022	cicim-kilim	Bayramiç, Evciler köyü
İ17E001.005.023	halı	Bayramiç, Evciler köyü
İ17E001.005.024	halı	Bayramiç, Evciler köyü
İ17E001.005.025	halı	Bayramiç, Evciler köyü
İ17E001.005.026	cicim-kilim	Bayramiç, Evciler köyü
İ17E001.005.027	halı	Bayramiç, Evciler köyü
İ17E001.005.028	halı	Bayramiç, Evciler köyü
İ17E001.005.029	cicim-kilim	Bayramiç, Evciler köyü
İ17E001.005.030	cicim-kilim	Bayramiç, Evciler köyü
İ17E001.006.001	halı	Bayramiç, Çırpılar köyü
İ17E001.006.002	halı	Bayramiç, Çırpılar köyü
İ17E001.006.003	halı	Bayramiç, Çırpılar köyü
İ17E001.006.004	halı	Bayramiç, Çırpılar köyü
İ17E001.006.005	halı	Bayramiç, Çırpılar köyü
İ17E001.006.006	halı	Bayramiç, Çırpılar köyü
İ17E001.006.007	halı	Bayramiç, Çırpılar köyü
İ17E001.006.008	cicim-kilim	Bayramiç, Çırpılar köyü
İ17E001.006.009	halı	Bayramiç, Çırpılar köyü
İ16E001.007.001	halı	Ezine, merkez ilçe
İ16E001.007.002	halı	Ezine, merkez ilçe
İ16E001.007.003	halı	Ezine, merkez ilçe
İ16E001.007.004	halı	Ezine, merkez ilçe
İ16E001.007.005	cicim-kilim-zili	Ezine, merkez ilçe
İ16E001.007.006	cicim-kilim	Ezine, Geyikli köyü
İ16E001.008.001	halı	Ezine, Geyikli köyü
İ16E001.008.002	halı	Ezine, Geyikli köyü
İ16E001.008.003	halı	Ezine, Geyikli köyü
İ16E001.008.004	halı	Ezine, Geyikli köyü
İ16E001.009.001	halı	Ayvacak, Büyükhusun köyü

Levha 1

BRAUN 1969: 75

Res. 1. Troia kral soyundan Aeneas'ın yaşamını konu alan efsaneden bir olayın betimlendiği vazo resmi. Kadınların harmaniyelerindeki desenlerin, yörenin dokumalarında kullanılan motiflerle benzerliği dikkat çekicidir.

Res. 2. Antikçağa ait çeşitli eserlerde kullanılmış kumaş motifleri.

GÜNELİ VARDAR

Res. 3. Çanakkale yöresinden bir göçmen önlüğü.

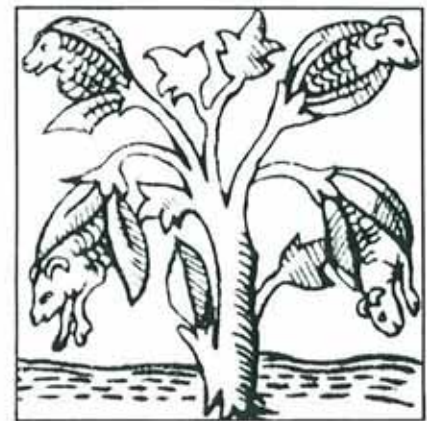
AYDIN UĞURLU

Res. 4. Çanakkale yöresinden bir peşkirin desen ayrıntısı.

AYDIN UĞURLU

Res. 5. Keten lifleri ve dev tarağı. Keten Anadolu kıyılarında İlkçağ'dan beri bilinir ve dokumalarda kullanılırdı.

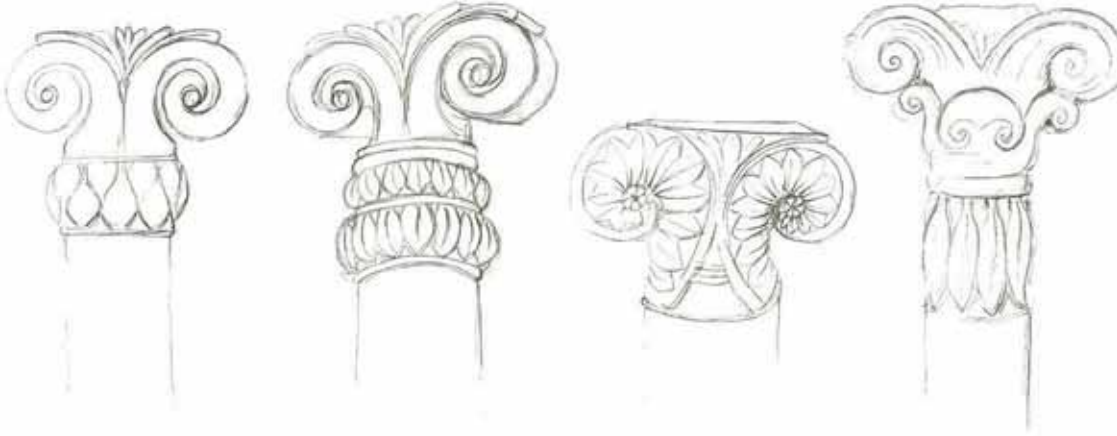

SELSAM 1982: 11

Res. 6. Herodotos'un pamuk tanımının Ortaçağ'da bir Alman sanatçı tarafından çizilmiş deseni.

Res. 7: İpek böceği yumurtalarını 6. yüzyıl ortalarında Bizans'a kaçıran papazların Konstantinopolis'te karşılanmalarını gösteren gravür. Anadolu'da Selçuklu ve Osmanlı devirlerinde de sürdürülen ipek böcekçiliği günümüzde Bursa, Bilecik, Gönen ve Biga'da yapılmakta.

ÇİZİM: AYDIN UĞURLU

ÇİZİM: AYDIN UĞURLU

Res. 8. Aiolia bölgesine özgü sütun başlıkları. (Kaynak: Braun 1969: 47; Akurgal 2000: 190-518; Anadolu Medeniyetleri Sergisi: 2)

Res. 9. Çanakkale'nin Ayvacık ilçesindeki Apollon Smintheion kutsal alanında yaprak motifleri süslü mimari parça.

ÇİZİM: AYDIN UĞURLU, FOTO: S. SENEM UĞURLU

Res. 10. Çanakkale-Ayvacık "turnalı halı" sının kenar suyundaki yaprak motiflerinden ayrıntı.

Levha 3

SÜHEYLA UĞURLU KOLEKSİYONU

ÇİZİM: AYDIN UĞURLU

Resim 11. Osmanlı Devri Yörük giysisi örneği. Balkan Harbi yenilgisinden sonra yöreye birçok Bulgaristan göçmeni yerleştirilmiştir. Dönemin geleneksel giysileriyle poz veren Rusçuklu Tahir Efendi'nin kartpostalı.

Res. 12. 1873 yılında Viyana Fuarı için hazırlanan albümden yararlanılarak çizilmiş, geleneksel giysileri içinde Bigalı kadın ve erkek. (KAYNAK: Osman Hamdi Bey ve LAUNAY 1999: 168, 174).

AYDIN UĞURLU

Res. 13. Gönen, Kocapınar köyü. Yörede geleneksel giysinin bir parçası olarak kullanılan önlükten ayrıntı. Yöreye yerleşmiş Pomak, Manav, Göçmen ve Yörükler pamuk, yün, keçi kılı, deve tüyü ve tiftik ile yaptıkları ve çeşitli motiflerle süsledikleri bu önlükleri kullanırlar.

AYDIN UĞURLU

Res. 14. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Yenice Meslek Yüksekokulu Müdürü Turgut Erdim, Hatice ve İbrahim Kırmızı rehberliğinde yapılan alan araştırmasında, Yenice-Seyvan köyü, Issız Cuma namazgâhında tespit edilen, yöreye ait kilimlerden bir örnek (env. no: I18E001.004.016).

CANAN BİNİZET

Res. 15. Yenice, Nevruz köyü.
Avunya tipi allı kilim (Farda)
(env. no: I18E001.039.001).

DESEN: ELİF BİÇEN

Res. 16. Avunya halısının teknik çözümü. Yörede tespit edilen Avunya tipi halı örneklerinin, Halıcılık Programına katılan Ayvacık Meslek Yüksekokulu öğrencileri tarafından uygulamaya yönelik teknik çözümü yapılmakta ve yine program öğrencileri Safure Şahin, Elif Biçen ve Günay Durmaz tarafından öğretim yılı içerisinde uygulanmaktadır.

DESEN: AYŞE KESKİN

Res. 17. Avunya halısının teknik çözümü. Halıcılık Programı öğrencileri tarafından saptanan bir Avunya tipi halı örneğinin uygulamaya yönelik kareli desen kağıdı üzerinde teknik çözümü. Bu örneğin uygulaması program öğrencileri Ayşe Keskin ve Hanife Kızıl tarafından ders yılı içinde yapılmıştır.

FOTO: S. SENEM UĞURLU, ÇİZİM: AYDIN UĞURLU

Res. 18.-19. Bayramiç, Hadımoğlu Konağı'nda saptanan
Avunya halısı ve desen çizimi.

S. SENEM UĞURLU

Res. 20. Bayramiç, Evciler köyü camisinde saptanan, yöreye ait bir halı
(env. no: I17E001.005.003).

Levha 5

Resim 21. Avunya halısının uygulamaya yönelik olarak kareli desen kağıdı üzerine çizilen deseni (teknik çözümü), program öğrencileri Kibariye Arabacı ve Esmâ Nur Kılavuz tarafından ders yılı çerisinde uygulanmıştır.

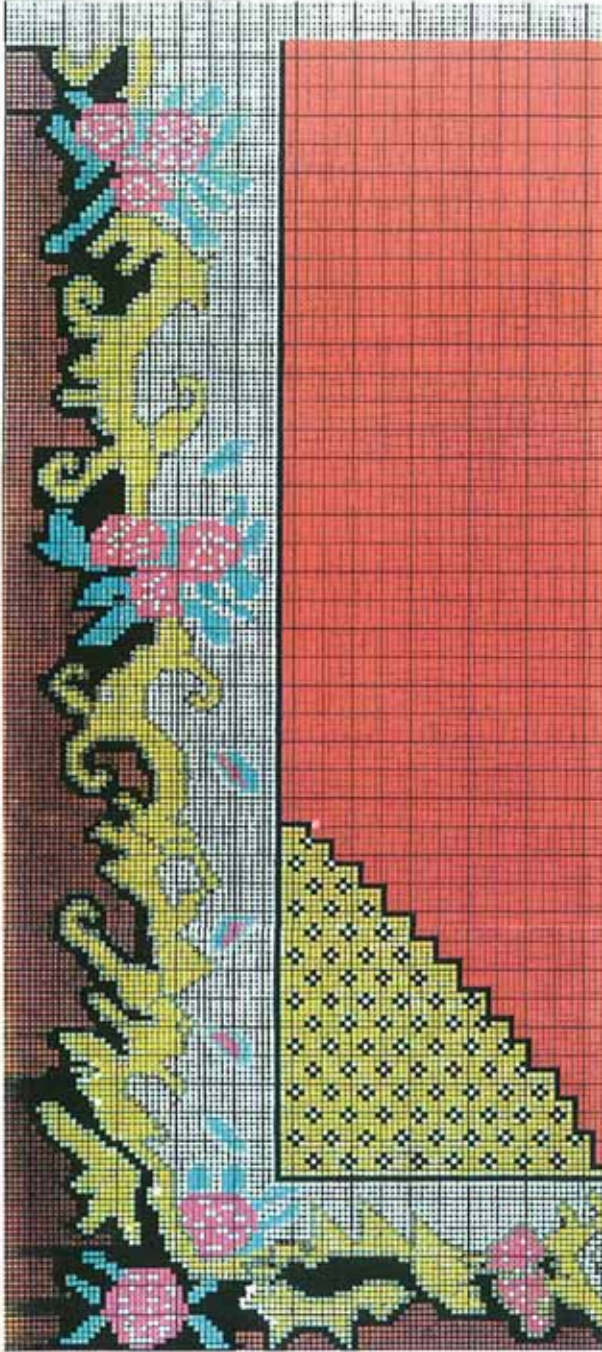
Res. 25. Bayramiç, Saçaklı köyü camisinde bulunan, yörede dokunmuş son dönem halı örneklerinden.

Res. 23. Ezine, Zeytinli köyü camisinde belgelenen Avunya tipi halı namazlık (env. no: I16E001.007.001).

Res. 24. Ayvacık'ta tespit edilen yöreye ait Avunya tipi karasulu halı (env. no: I16E001.001.001).

Res. 26. Çanakkale Deniz Müzesi olarak hizmet veren Çimenlik Kalesindeki Fatih Camisi halıları arasında bulunan Avunya tipi bir halının kareli desen kağıdına çalışılmış teknik çözümü.

Res. 27. Çalışma ekibimizden Eşref Bülent, S. Senem Ugurlu ve Hatice Kırmızı, Yenice'nin Seyvan köyü camisinde belgeleme çalışması sırasında.

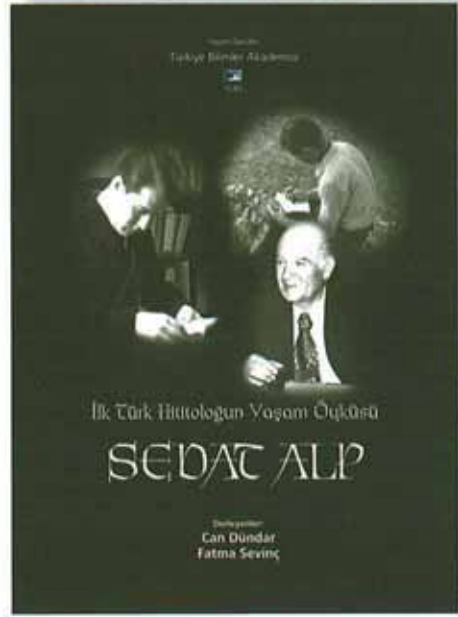

Res. 22. Bayramiç, Evciler köyü camisinde saptanan yöreye ait Avunya tipi halı namazlık (env. no: İ17E001.005.011).

Res. 28. Bayramiç, Evciler köyü ve gerisinde yükselen Kazdağı.

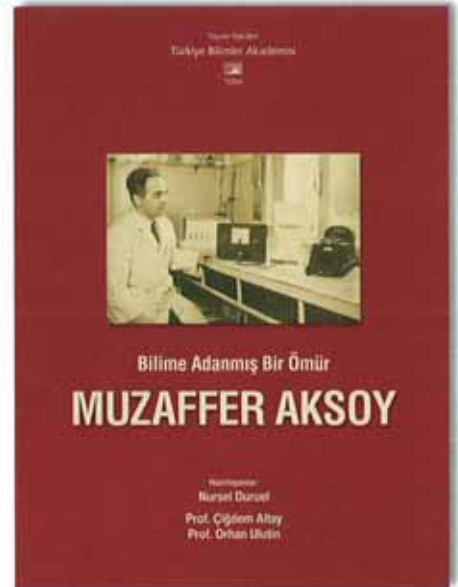
TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
YAYINLARI

TÜBA YAŞAM ÖYKÜLERİ

Etkinlikleriyle Cumhuriyet Türkiye'sinin
bilimsel gelişimine katkıları olmuş
TÜBA şeref üyelerini topluma tanıtan eserler

- **Bir Arkeoloğun Anıları. Ekrem Akurgal**
Prof. Dr. Ekrem Akurgal, kendi kaleminden yaşam öyküsü ile yalnız arkeologlara, tarihçilere ve dil bilimcilere değil tüm aydınlara sesleniyor.
- **İlk Türk Hititoloğun Yaşam Öyküsü. Sedat Alp**
Ord. Prof. Dr. Sedat Alp'in yaşam öyküsü, Hitit dili ve kültürüne ilişkin keşifleri, eski Anadolu tarihine katkıları
- **Bilime Adanmış Bir Ömür. Muzaffer Aksoy**
Prof. Dr. Muzaffer Aksoy'un yaşam öyküsü, çalışmaları, bilime ve insan sağlığına getirdiği önemli açılımlar

Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi
Turkish Academy of Sciences Journal of Archaeology

TÜBA-AR

Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi
Turkish Academy of Sciences Journal of Archaeology

8
2005

Early Chalcolithic in North-Central Anatolia:
The Evidence from Boğazköy-Büyükaya

Early Complexity in Highland Iran:
Recent Research into the Chalcolithic of Iran

Probleme der Ostanatolischen / Südkaulasischen
Bronzezeit: ca. 2500-1600 v.u.Z.

The Late Prehistory of the Nile Valley:
The Redemption of Africa

Kuşun Sırlı Keramiklerin Üretim Merkezleri

Neolitik Toplumlarda Baş veya Tüm Beden Açılama
Geleneği: Anadolu ve Yakındoğu'dan Bazı Örnekler

Türkiye'de 2003-2004 Yılında Yapılan
Kazı ve Araştırmalar

YILDA BİR YAYIMLANIR

Türkiye'nin, bilimsel içeriği en üstün, baskı ve fotoğraf kalitesi en iyi, ilk ve tek
uluslararası hakemli arkeoloji dergisi

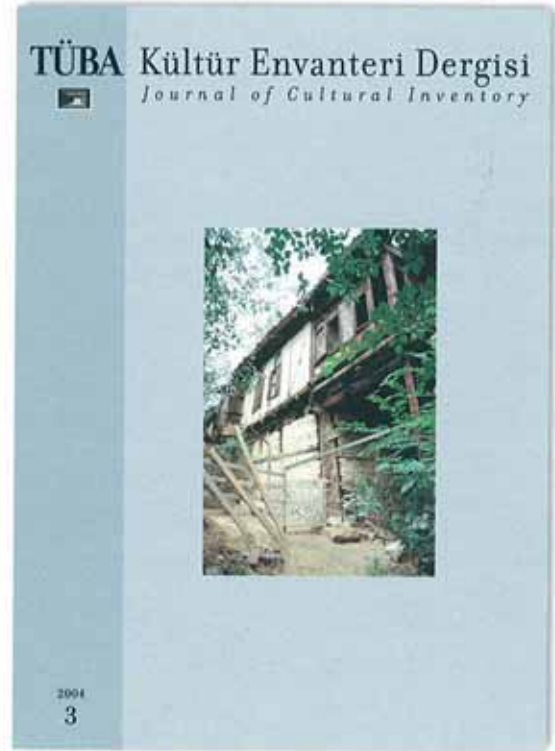
TÜBA Kültür Envanteri Dergisi

Journal of Cultural Inventory

TÜBA-TÜKSEK
Türkiye Kültür Envanteri
kapsamında
2003 yılında
gerçekleştirilen
belgeleme çalışmaları
kentsel mimarlık
kırsal mimarlık
mezar taşları
kitabeler

TÜBA-KED 3 (2004)

KENTSEL MİMARLIK

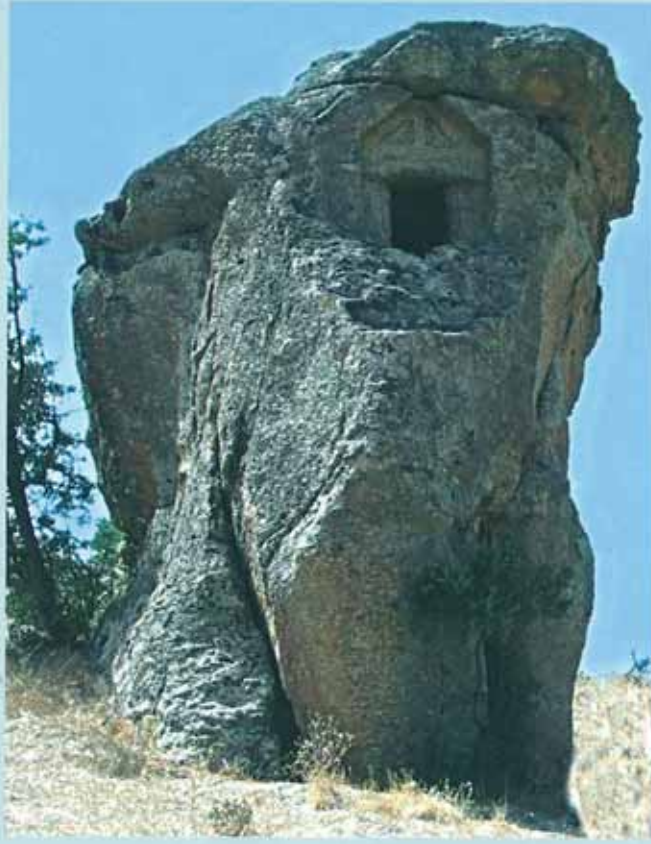
- **Buldan (Denizli) Kentsel Kültür Varlıkları Envanteri 2003**
Afife BATUR/ Aygül AĞIR
- **Bergama (İzmir) Kentsel Kültür Varlıkları Envanteri 2003**
Demet ULUSOY BİNAN, Mevlüde KAPTİ, Binnur KIRAÇ, Gürhan ARIOĞLU
- **Kemeraltı (İzmir) Kentsel Kültür Varlıkları Envanteri 2003**
Eti AKYÜZ LEVİ
- **Birecik-Suruç (Şanlıurfa) Kentsel Kültür Varlıkları Envanteri 2003**
Ayla ÖDEKAN, Arzu ÖZTÜRK
- **Boyabat (Sinop) Kentsel Kültür Varlıkları Envanteri 2003**
Nadide SEÇKİN, Rabia ÖZAKIN, Ayten ERDEM, Uzay YERGÜN, Dilek MAŞALI
- **Eskigediz (Kütahya) Kentsel Mimarlık Envanteri 2003**
Z. Gül ÜNAL, Nilgün ERKAN BİÇER

KIRSAL MİMARLIK

- **Buldan (Denizli) Kırsal Mimarlık Envanteri 2003**
Nadide SEÇKİN, Ayten ERDEM, Dilek MAŞALI
- **Orhangazi (Bursa) Karsak Köyü Kırsal Mimarlık Envanteri**
Deniz MAZLUM, Zeynep ERES, Tuğba BARLIK, Şerife TÜRK

MEZAR TAŞLARI VE KITABELER

- **Osmanlı Mezar Taşları Envanter Çalışması: Çemberlitaş Atik Ali Paşa Camii Haziresi Örneği**
Aygül AĞIR, Tarkan OKÇUOĞLU
- **Çanakkale Kitabeleri Kentsel Kültür Varlıkları Envanteri 2003**
Nasuhî Ünal KARAARSLAN, Gülgün YAZICI

Türkiye
Bilimler
Akademisi

25.00₺

ISSN 1304-2440-2-4

